http://jurisprudencija.mruni.eu

JURISPRUDENCIJA

Mokslo darbai · Research Papers

JURISPRUDENCE

33(1)
2026

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
doi:10.13165/JUR

MRU
Mykolo Romerio universitetas

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
doi:10.13165/JUR

Mykolo Romerio universitetas

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

JURISPRUDENCIJA

Mokslo darbai
2026, 33(1)

JURISPRUDENCE

Research Papers
2026, 33(1)

Vilnius

2026

REDAKTORIŲ KOLEGIJA:

Vyriausioji redaktorė
prof. dr. ***Eglė Bilevičiūtė***
Mykolo Romerio universitetas

Atsakingoji redaktorė
dr. ***Kristina Kenstavičienė***
Mykolo Romerio universitetas

Redaktorių kolegijos nariai:

prof. dr. ***Adelina Adinolfi***
Florencijos universitetas, Italija

prof. dr. ***Rima Ažubalytė***
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. ***Virginijus Bitė***
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. ***Frank Emmert***
Indianapolio universitetas, JAV

prof. dr. ***Anatoliy P. Getman***
Jaroslavo Išmintingojo Nacionalinis teisės universitetas, Ukraina

prof. dr. ***Jaan Ginter***
Tartu universitetas, Estija

prof. habil. dr. ***Włodzimierz Gromski***
Vroclavo universitetas, Lenkija

dr. ***Cherry James***
Londono Pietų kranto universitetas, Jungtinė Karalystė

prof. dr. ***Egidijus Jarašiūnas***
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. ***Saulius Katuoka***
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. ***Mike King***
Birmingemo universitetas, Jungtinė Karalystė

prof. dr. ***Julija Kiršienė***
Vytauto Didžiojo universitetas

prof. dr. ***Vidmantas Egidijus Kurapka***
Mykolo Romerio universitetas

doc. dr. ***Agoston Mohay***
Pečo universitetas, Vengrija

doc. dr. ***Malkhaz Nakashidze***
Batumio Shota Rustaveli valstybinis universitetas, Gruzija

afilijuotasis prof. dr. ***Rimvydas Norkus***
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. ***Lina Novikovienė***
Mykolo Romerio universitetas

emeritas prof. dr. ***Bernd H. Oppermann***
Leibnitz Hanoverio universitetas, Vokietija

emeritas prof. dr. ***Vytautas Pakalniškis***
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. ***Sebastien Platon***
Bordo universitetas, Prancūzija

emeritas prof. dr. ***Alvydas Pumputis***
Mykolo Romerio universitetas

emeritas prof. dr. ***Murray Raff***
Kanberos universitetas, Australija

prof. dr. ***Naděžda Rozehnalova***
Masaryko universitetas, Čekija

emeritas prof. dr. ***Eduard Somers***
Gento universitetas, Belgija

doc. dr. ***Helga Špadina***
Josip Juraj Strossmayer Osijeko universitetas, Kroatija

prof. dr. ***Alexander Trunk***
Kylio universitetas, Vokietija

prof. dr. ***Agnė Tvaronavičienė***
Mykolo Romerio universitetas

prof. habil. dr. ***Yuliya Vaschenko***
Bratislavos Komenskio universitetas, Slovakija

prof. dr. ***Vigintas Višinskis***
Mykolo Romerio universitetas

prof. dr. ***Justinas Žilinskas***
Mykolo Romerio universitetas

Leidžiamas nuo 1998 m.

© Mykolo Romerio universitetas

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-Chief
Prof. Dr. ***Eglė Bilevičiūtė***
Mykolas Romeris University

Managing Editor
Dr. ***Kristina Kenstavičienė***
Mykolas Romeris University

Editors:

Prof. Dr. ***Adelina Adinolfi***
University of Florence, Italy

Prof. Dr. ***Rima Ažubalytė***
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. ***Virginijus Bitė***
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. ***Frank Emmert***
Indiana University Law School, USA

Prof. Dr. ***Anatoliy P. Getman***
Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

Prof. Dr. ***Jaan Ginter***
University of Tartu, Estonia

Prof. Habil. Dr. ***Włodzimierz Gromski***
University of Wroclaw, Poland

Dr. ***Cherry James***
London South Bank University, United Kingdom

Prof. Dr. ***Egidijus Jarašiūnas***
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. ***Saulius Katuoka***
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. ***Mike King***
Birmingham City University, United Kingdom

Prof. Dr. ***Julija Kiršienė***
Vytautas Magnus University

Prof. Dr. ***Vidmantas Egidijus Kurapka***
Mykolas Romeris University

Assoc. Prof. Dr. ***Agoston Mohay***
University of Pecs, Hungary

Assoc. Prof. Dr. ***Malkhaz Nakashidze***
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

Affiliated Prof. Dr. ***Rimvydas Norkus***
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. ***Lina Novikovienė***
Mykolas Romeris University

Emeritus Prof. Dr. ***Bernd H. Oppermann***
Leibniz University Hannover, Germany

Emeritus Prof. Dr. ***Vytautas Pakalniškis***
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. ***Sebastien Platon***
University of Bordeaux, France

Emeritus Prof. Dr. ***Alvydas Pumputis***
Mykolas Romeris University

Emeritus Prof. Dr. ***Murray Raff***
University of Canberra, Australia

Prof. Dr. ***Nadežda Rozehnalova***
Masaryk University, Czech Republic

Prof. Dr. ***Eduard Somers***
Ghent University, Belgium

Assoc. Prof. Dr. ***Helga Špadina***
Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Croatia

Prof. Dr. ***Alexander Trunk***
Kiel University, Germany

Prof. Dr. ***Agnė Tvaronavičienė***
Mykolas Romeris University

Prof. Habil. Dr. ***Yuliya Vaschenko***
Comenius University Bratislava, Slovakia

Prof. Dr. ***Vigintas Višinskis***
Mykolas Romeris University

Prof. Dr. ***Justinas Žilinskas***
Mykolas Romeris University

Published since 1998

© Mykolas Romeris University

TURINYS

Ieva Deviatnikovaitė
MYKOLO RÖMERIO VEIKLA IR LIETUVOS VALSTYBINGUMO RAIDA.....7

Justinas Leonavičius
VEIKSMINGAS BAUDŽIAMASIS PROCESAS IR JO KRITERIJAI: KAIP SUPRASTI BAUDŽIAMOJO PROCESO KOKYBĘ? 29

Evita Zyrianovaitė
KONFISKUOTINO TURTO (NUSIKALSTAMOS VEIKOS PADARYMO PRIEMONĖS) VERTĖS IŠIEŠKOJIMAS..... 55

Raimonda Bublienė
DAUGIALYPĖS TARPSEKTORINĖS DISKRIMINACIJOS PROBLEMATIKA DARBO SANTYKIUOSE..... 71

Darius Bolzanas, Remigijus Jokubauskas
ŠALIŲ BYLINĖJIMOSI IŠLAIDŲ (NE)ATLYGINIMAS NAGRINĖJANT DARBO GINČUS IKITEISMINE TVARKA 89

Ugnė Klingerė, Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė
VAIKO IR SKYRIUMI GYVENANČIO VIENO IŠ TĖVŲ MAKSIMALAUS BENDRAVIMO (50:50 PRINCIPU) NUSTATYMAS LIETUVOJE: TEISMŲ PRAKTIKOS AKTUALIJOS..... 111

Neringa Megelinskaitė, Edmundas Rekevičius
BUVUSIŲ SUTUOKTINIŲ MATERIALINIO IŠLAIKYMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE IR VOKIETIJOJE: LYGINAMOJI ANALIZĖ..... 133

Indrė Maculevičienė
CONTRA SPOLIATOREM TAISYKLĖ IR JOS TAIKYMO RIBOS PASLAPTĮ SUDARANČIOS INFORMACIJOS ATŽVILGIU 157

Liutauras Vasiliauskas
AKCIJŲ KLASĖS IR DARBUOTOJŲ FINANSINIS DALYVAVIMAS LIETUVOJE..... 172

CONTENTS

Ieva Deviatnikovaitė
MYKOLAS RÖMER'S ACTIVITIES AND THE DEVELOPMENT OF LITHUANIAN STATEHOOD 28

Justinas Leonavičius
EFFECTIVE CRIMINAL PROCESS AND ITS CRITERIA: HOW TO UNDERSTAND THE QUALITY OF THE CRIMINAL PROCESS? 54

Evita Zyrianovaitė
RECOVERY OF THE VALUE OF PROPERTY USED AS INSTRUMENTALITIES OF A CRIMINAL OFFENCE 70

Raimonda Bublienė
THE PROBLEM OF MULTIPLE INTERSECTIONAL DISCRIMINATION IN LABOR RELATIONS 88

Darius Bolzanas, Remigijus Jokubauskas
NON-COMPENSATION OF LITIGATION COSTS IN PRE-TRIAL RESOLUTION OF LABOUR DISPUTES 110

Ugnė Klingerė, Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė
ESTABLISHING MAXIMUM CONTACT (ON A 50:50 PRINCIPLE) BETWEEN A CHILD AND ONE PARENT LIVING SEPARATELY IN LITHUANIA: CURRENT ISSUES IN CASE LAW 132

Neringa Megelinskaitė, Edmundas Rekevičius
LEGAL REGULATION OF MATERIAL MAINTENANCE OF FORMER SPOUSES IN LITHUANIA AND GERMANY: COMPARATIVE ANALYSIS 155

Indrė Maculevičienė
THE *CONTRA SPOLIATOREM* RULE AND ITS SCOPE OF APPLICATION IN RELATION TO CONFIDENTIAL INFORMATION 171

Liutauras Vasiliauskas
SHARE CLASSES AND EMPLOYEE FINANCIAL PARTICIPATION IN LITHUANIA 192

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2026, 33(1), p. 7–28.

MYKOLO RÖMERIO VEIKLA IR LIETUVOS VALSTYBINGUMO RAIDA

Ieva Deviatnikovaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės institutas
Elektroninis paštas: ieva@mruni.eu

Pateikta 2026 m. sausio 13 d., parengta spaudai 2026 m. kovo 21 d.

DOI: 10.13165/JUR-26-33-1-01

Santrauka*. 2025 m. išėjo knyga „Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris“. Autorės neretai klausiama, kodėl ji pasirinko rašyti apie šią asmenybę ir skyrė jo karjerai išanalizuoti nemažos apimties studiją. Atsakymas labai paprastas. Autorė dirba M. Römerio vardu pavadintame universitete. Logiška, kad vien tai jau buvo priežastis rašyti. Tačiau domėjimasis Lietuvos istoriku, žurnalistu, publicistu, teisininku, mokslininku, rektoriumi, visuomenininku gerokai peržengia universiteto ribas. Juo domisi ne tik teisininkai, o ir daugiau įvairių sričių žmonių, ir netgi užsienio valstybių mokslo atstovai. Knygai rašyti tai buvo pagrindinis motyvas, ypač noras geriau susipažinti su M. Römerio nueitu keliu ir pateikti detaliai jo profesinę biografiją.*

Tačiau parašius knygą, susiformavo dar keletas priežasčių, aspektų, dėl kurių verta žinoti M. Römerio asmenybę. Pirma, analizuojant jo gyvenimo veiklą, neišvengiamai tenka prisiliesti prie Lietuvos valstybingumo raidos. Antra, jis buvo unikalus mūsų šalies teisininkas. Šios dvi priežastys M. Römerį įkūnija kaip universalią asmenybę, kuria domėjimasis reiškia domėjimąsi ir Lietuva, jos istorija, valstybės atsikūrimo raida. Taigi straipsnyje bus siekiama atsakyti, kokiais savo darbais M. Römeris prisidėjo prie Lietuvos valstybingumo raidos. Šis straipsnis bus koncentruotas į pirmąjį aspektą. Siekiant atskleisti, kuo teisininkas išsiskiria iš kitų Lietuvos, o gal ir ne tik jos, teisininkų, antrajam aspektui reikalingas atskiras straipsnio apimties tyrimas.

Reikšminiai žodžiai: *valstybingumas, M. Römeris, Lietuva.*

Įvadas

Iš politikų lūpų tenka girdėti žodį *valstybingumas*. Tiesa, jis nebėra toks populiarus. Vis dažniau orientuojamasi į globalią santvarką, institucinę ir teisėkūros sistemą, visuotines, neretai nepažįstamas tautai vertybes. Atrodo, žodis *valstybingumas* po truputį netenka reikšmės. Bet ar tikrai jis toks nereikalingas?

Pačios didžiausios valstybės, iš kurių ir atsirado globaliõs korporacijos idėja, nuolatinio žmogaus kaip prekės ar kapitalo judėjimo iš vienos valstybės į kitą sumanymas, sistemingai ir nuosekliai puoselėja savo valstybingumo simbolius, grindžia jais švietimo sistemą, savo istoriją, neretai ugdymo įstaigose pamokos prasideda nuo himno sugiedojimo, tikima, kad jų valstybės yra galingiausios, „supervalstybės“, net prekybos centruose ar kituose privačiuose objektuose, pavyzdžiui, oro linijų kompanijose, plevėsuoja valstybinės vėliavos, matyti gyventojų didžiavimasis ir džiūgavimas dėl savo valstybės ir gyvenimo joje. O Lietuvoje stebimas tam tikras atšalimas sąvokai *valstybingumas*. Ne vieną dešimtmetį lietuviai išvyksta kurti gerovės svetur. Maža to, savo valstybėje kuria mokyklas, kuriose dėstoma ne lietuvių kalba ir ne Lietuvai įprastų mažumų kalbomis, gatvėse ant pastatų, net ir valstybinių įstaigų, stebime užrašus, parašytus irgi ne lietuvių kalba.

Lietuviškuose žodynuose ir enciklopedijose[1] valstybingumas aiškinamas kaip valstybės sinonimas, visa, kas susiję su valstybės gyvenimu, įvardijama tautos politinės sistemos savybe, kurios svarbiausia dalis yra nepriklausoma valstybė, valstybės tęstinumu, piliečių valstybine sąmone, nacionaline tapatybe, etniniu ir kultūriniu savitumu, tarptautiniais įsipareigojimais. Valstybingumo sinonimu laikomi „savarankiškumas“, „suverenitetas“. Valstybingumas dar laikomas „tautos turėjimu valstybės“, nepriklausomybe, istorija, tradicijomis, papročiais ir t. t. JAV žodynuose valstybingumas (angl. *statehood*) apibūdinamas keturiais požymiais: nuolatinė visuomenė, konkreti teritorija, vyriausybė, teisiniai santykiai su kitomis valstybėmis. Valstybingumas apibrėžiamas kaip sąlyga būti valstybe, būti pripažintai pagal tarptautinę teisę[2].

Tai kas gi yra tas *valstybingumas*? Straipsnio autorė nepretenduoja į universalų šios sąvokos apibrėžimą, galbūt tai nė neįmanoma padaryti. Pagrindiniai valstybingumo požymiai sutampa su valstybės požymiais, apie kuriuos kadaise rašė ir M. Römeris[3]. Tai – tauta, teritorija ir valdžia. Galime plėsti. Tai – tautos simboliai, tampantys ir valstybės simboliais: kalba[4], vėliava, herbas, sostinė, tautos istorija. Valstybingumas tapatinamas ir su suvereni-

1 Stasys Keinys, Jonas Klimavičius, Jonas Paulauskas, Juozas Pikčilingis, Nijolė Sližienė, Kazys Ulvydas, Vytautas Vitkauskas, *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993), 909; Žr.: Rima Varnienė, „Valstybingumas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2026 m. sausio 13 d., https://www.vle.lt/straipsnis/valstybingumas/; *Lietuvių enciklopedija. Trisdešimt trečias tomas* (Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla), 54–57, 62; *Visuotinė lietuvių enciklopedija XXIV* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013), 628.

2 *Black's Law Dictionary*. Tenth edition. Ed. by Bryan A. Garner. (St. Paul: Thomson Reuters, 2014), 1628.

3 Mykolas Römeris, *Valstybė. I tomas* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1934), 1–48.

4 Svarbiu valstybingumo elementu kalbą įvardijo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 52–1917.

tetu, t. y. su buvimu tarptautinės teisės subjektu, savarankiškumu, nepriklausomybe. Taigi valstybingumas yra tai, kas būdinga valstybei – tauta, teritorija, valdžios institucijos, diplomatiniai santykiai su užsienio valstybėmis, valstybiniai simboliai, dvasinės, moralinės vertybės, tautinė tapatybė, etninis savitumas, istorija, kultūros paveldas, papročiai, tradicijos. Viskas teisinga. Bet taip mąstant apie valstybingumą, atrodo, kad jis tapatinamas tik su praeitimi, tik su praeityje atliktais žygdarbiais ar tiesiog su diplomatine tarnyba.

O kaip gi su tautos dabartimi, ateitimi, perspektyva? Ar kartais praeityje atliktus darbus neverta puoselėti aktyviais darbais šiandien, nuolatos? Valstybingumas negali būti grindžiamas tik dvasinėmis, istorinėmis, etninėmis, moralinėmis tautos savybėmis, teritorija, kalba, tarptautiniu subjektiškumu, atminimų lentelių kabinimu ar jų naikinimu. Reikalingas ekonominis valstybingumo pagrindas. Be ekonominio pagrindo, valstybingumas nyksta, sudėtinga palaikyti moralinį tautos patriotizmą. Nustojama domėtis tautos, valstybės istorija. Po truputį netenkama brangiausio turto – savasties, tėvų žemės.

Valstybingumas yra tautos organizacinė saviraiška, susijusi su svarbiausiomis valstybės sritimis: gimstamumu, švietimu, sveikata, valdžių padalijimu, teisėtumu, gero administravimo principais, sąžininga konkurencija, antikorupcija, nacionaline valiuta, mokesčių surinkimu, ūkininkavimu, istorijos, kultūros puoselėjimu, etniniu savitumu, gamyba, eksportu, darbo vietų kūrimu, nuomonių pliuralizmu, viešųjų institucijų kontrole, skaidrių rinkimų užtikrinimu, vienijimu, bendradarbiavimu ir lygiaverčiais ekonominiais bei diplomatiniais santykiais su kitomis valstybėmis, skatinimu ne tik vartoti, bet ir gaminti ir t. t.

Valstybingumas yra visi faktoriai, reiškiniai, reikalingi valstybės vystymuisi. Tačiau ne kitų valstybių sąskaita.

Valstybingumas nebūtinai reiškia didvyriškus, plačiai visuomenėje nuskambančius darbus. Valstybingumas yra nuolatinis, kasdienis, sąžiningai atliekamas darbas, kartais ir visai nematomas, gal net ir kitų iš pirmo žvilgsnio nevertinamas arba nuvertinamas.

Šiame straipsnyje kaip tik ir apžvelgiame M. Römerio darbus, veiklą, kurie prisidėjo ar turėjo prisidėti, ar prisidėjo vėliau, o gal dar prisidės prie Lietuvos valstybingumo raidos. Toks ir yra šio straipsnio tikslas. Jam pasiekti vertiname teisininko mokslinę, istorinę, publicistinę, žurnalistinę, teisinę, visuomeninę, karinę, diplomatinę, akademinę veiklas. Objektas – tarpukario Lietuvos teisininko veikla, susijusi su Lietuvos valstybės vystymusi.

Reikia pabrėžti, kad yra nemažai literatūros, susijusios su M. Römerio darbais, gyvenimu. Yra išleistas teisininkui skirtas veikalas *Mykolo Römerio mokslas apie valstybę*[5]. Šis leidinys kaip tik labiausiai sietinas su šiuo straipsniu, ypač jame išspausdinti R. Miknio, E. Motiekos, M. Maksimaičio straipsniai. Vis dėlto šiame straipsnyje siūlomas kiek kitoks, savitas požiūris į M. Römerio veiklą ir Lietuvos valstybingumo raidą.

Tyrimo mokslinė bazė sudaryta iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuose

5 Rimantas Miknys, *„Lietuvos valstybingumo koncepcijos istoriniai ir geopolitiniai aspektai. Teorija ir praktika“;* Mindaugas Maksimaitis, *„Teisinės valstybės modelis“;* Egidijus Motieka, „Lietuvos pilietinės visuomenės modelis M. Römerio veikale „Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą“, iš: *Mykolo Römerio mokslas apie valstybę* (Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997), 27– 110, 184– 203.

(toliau – LMAVB RS) saugomų fondų, mokslinių ir publicistinių amžininkų straipsnių.

Atliekant tyrimą taikyti istorinis, lyginamasis, lingvistinis, analitinis, deskriptyvinis, loginis ir dokumentų analizės metodai.

1. *Litwa*

1907 m. Lenkijoje M. Römeris, slapstydamasis nuo carinės Rusijos valdžios persekiojimo už tai, kad 1906 m. išėjo jo redaguojamame leidinyje *Gazeta Wileńska* revoliucinio turinio straipsnis, nukreiptas prieš imperinę Rusiją[6], rašė knygą apie lietuvių tautos atgimimo kelią. Ji buvo išleista 1908 m. Lvive[7]. Pasak R. Miknio, šiuo savo veikalu M. Römeris buvo „pirmasis lietuvių tautinio atgimimo istorikas ir vertintojas", knyga iki šiolei yra visiems to laikmečio tyrėjams kaip „elementorius"[8].

Studija apie lietuvių tautos atgimimą, tautinį judėjimą atskleidė sunkų Lietuvos kelią nepriklausomos respublikos link nuo XVIII a. iki 1905 m. įvykusio Didžiojo Vilniaus Seimo. Čia rašyta apie lietuvių tautinio judėjimo užuomazgas, politinių partijų kūrimąsi, Abiejų Tautų Respublikos vieningos idėjos tragiškas pasekmes lietuviams, lietuvių bajorijos polonizaciją, komplikavusią tolesnius lietuvių ir lenkų santykius, Rusijos imperijos veiksnį, draudimą leisti ir platinti lietuviškus leidinius, lietuvių tautinio elemento branduolio kūrimąsi Prūsų Lietuvoje (Tilžėje, Ragainėje), kur negaliojo spaudos draudimas, lietuviškos spaudos grąžinimą, Vilniaus įvairių tautybių autonomistų būrimąsi, etnografinės Lietuvos idėją.

Knygoje pabrėžtas tautinio atgimimo kompleksiškumas, masiškumas. Jį sudarė judėjimai nuo Lietuvos mokytojų iki žemės ūkio darbininkų streikų. Knygoje faktais iliustruotos Didžiojo Vilniaus Seimo organizavimo aplinkybės, leidinio *Vilniaus žinios* reikšmė, Vilniaus lietuvių komiteto, sukvietusio Vilniaus Didįjį Seimą, rinkimai. M. Römeris Didįjį Vilniaus Seimą pavadino lietuvių tautinio judėjimo kulminacija. Ir iš tikrųjų, juk šiame susiėjime pirmą kartą dokumentuotas lietuvių tikslas sukurti Lietuvos autonomiją ir Seimą Vilniuje, reikalaujant Suvalkų guberniją priskirti prie etnografinės Lietuvos.

Šioje knygoje M. Römeris pateikė svarbius kai kurių reiškinių paaiškinimus. Pirma, priežastis, paskatinusias komplikuotis tolesnius lietuvių ir lenkų santykius (Abiejų Tautų Respublika, lietuvių bajorijos polonizavimasis); antra, priežastis, sudariusias aplinkybes susiburti Vilniaus Didžiajam Seimui; trečia, Rusijos imperijos sprendimų dėl lietuvių spaudos draudimo, o paskui jo panaikinimo priežastis ir motyvus; ketvirta, Lietuvos socialdemokratų ir Lietuvos krikščionių demokratų partijų kūrimosi prielaidas; penkta, autorius apibrėžė etnografinę Lietuvą; šešta, nurodė priežastis, dėl kurių lietuviai nepritarė Vilniaus

6 „Ogniste półkole", *Gazeta Wileńska*, Nr. 103 (1906 m. liepos 22 (rugpjūčio) 4 d.): 1.

7 Michał Römer, *Litwa: studyum o odrodzeniu narodu litewskiego* (Lwów: Polskie towarzystwo nakładowe 1908).

8 Rimantas Miknys, įvadas veikalo „Mykolas Römeris, *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą*" lietuviškajam leidimui, iš: *Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą,* Mykolas Romeris (Vilnius: Flavija, 2019), XVII– XVIII.

autonomistų idėjai atkurti istorinę Lietuvą, apimančią Lietuvą ir Baltarusiją. Knygoje narplioti Lietuvos mokytojų, švietimo įstaigų, žemės ūkio klausimai. Taigi istorikas aiškinosi ir vertybines, ir ekonomines, ir etnografines, ir istorines Lietuvos valstybingumo pagrindo užuomazgas. Monografijoje pabrėžtas reikšmingiausias J. Basanavičiaus vaidmuo[9].

Ši knyga parašyta lenkų kalba. Tad Lenkijoje pirmą kartą buvo skaitomas aiškus tekstas apie lietuvių tautą, tautiškumą, tautinį kelią, spaudos draudimą, tautinių institucijų kūrimąsi. Tai buvo itin svarbu, nes Abiejų Tautų Respublikos Seimo abiejų tautų principo pakeitimas vieningos tautos principu, bajorų polonizavimas, vėliau carinės Rusijos veiksnys niveliavo, darė lietuvių tautą nematomą, leido jai būti pamirštai. Tad M. Römerio knyga lenkų tautai priminė apie lietuvius, jų ambicijas, didingą praeitį, tapatybę.

Kita vertus, ją skaitė ir lietuviai. Knyga visą gyvenimą buvo M. Römerio vizitinė kortelė. Per ją jis tapo žinomas ir Varšuvos bei Vilniaus lenkams, ir lietuviams, susipažino su būsimaisiais Lietuvos valstybės kūrėjais – A. Smetona, G. Petkevičaite-Bite, S. Šilingu, J. Vileišiu, M. Sleževičiumi, J. Matulaičiu ir kitais. Todėl 1919–1920 m. jį ir kvietė J. Tumas-Vaižgantas, M. Biržiška grįžti iš Lenkijos į Lietuvą dirbti jos gerovei. M. Römeris grįžo[10].

Reikia turėti galvoje ir politinį kontekstą, kuriame buvo rašoma apie lietuvių tautos atgimimo eigą. Tai padaryta imperinėje Rusijoje, kurioje negailestingai vykdyta visų tautų rusifikacija. Tad šiai knygai parašyti reikėjo drąsos.

M. Römeris savo knyga *Litwa* prisidėjo prie to, kad Lietuvos kaimyninės tautos buvo priverstos atsižvelgti į lietuvių tautinį judėjimą, bundančią lietuvių emancipaciją. Lietuviams knyga irgi buvo naudinga, nes susumuota pagrindinė informacija, pateikti svarbiausi faktai, atkurta įvykių, nuvedusių Vilniaus Didžiojo Seimo link, grandinė, pademonstruotas sudėtingas lietuvių tautos išlikimo kelias. Tai turėjo kelti lietuvių tautinę savimonę, norą atkurti etnografinės Lietuvos nepriklausomybę. Taigi istorikas šiuo savo darbu prisidėjo prie vertybinės ir moralinės Lietuvos valstybingumo raidos.

2. M. Römerio publicistika imperiniu laikotarpiu

Publicistas nuo pat jaunystės pasižymėjo dideliu darbštumu ir potraukiu rašyti. Per savo gyvenimą jis parašė per 500 publicistinių straipsnių, žurnalistinių tyrimų. Pirmasis fiksuojamas 1904 m.[11], kai studijavo Laisvojoje politinių mokslų mokykloje Paryžiuje, o paskutinis 1941 m.[12], kai ėjo Vilniaus universiteto Teisės mokslų fakulteto profesoriaus pareigas. Šie straipsniai tiesiogiai nesusiję su Lietuvos valstybingumo klausimais. Pirmasis skirtas Minsko ir kitose baltarusiškose gubernijose įsteigtiems zemstvų komitetams[13].

9 Plačiau skaityti pačią M. Römerio knygą arba žr. Ieva Deviatnikovaitė, „Mykolo Römerio Litwa: J. Basanavičius, Didysis Vilniaus Seimas“, *Prie Nemunėlio* Nr. 1 (53) (2025): 9–11.

10 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 106–110.

11 „*Protest“, Kurier Lwowski,* 1904 m. balandžio 19 arba 20 d.

12 Mykolas Roemeris, „Revoliucija ir laisvė“, *Kultūra*, 1941, Nr. 1, 14–23.

13 *Mykolo Römerio mokslas apie valstybę* (Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997), 252.

Paskutiniame profesorius išreiškė argumentuotas abejones, ar komunizmas, kaip socialinis eksperimentas, gali būti sėkmingas. Dėl šio straipsnio sovietizuotoje Lietuvoje mokslininkui buvo uždarytas kelias gauti akademiko vardą[14].

Daugiau po 1941 m. publicistikos straipsnių nebebuvo: Lietuvą buvo apėmusios viena paskui kitą bolševikinė ir nacistinė okupacijos. M. Römeris prisipažino, kad nei su viena, nei su kita okupantų valdžia jam „nesisekė"[15]. Jis nebuvo konformistas[16].

Šiame straipsnyje apžvelgiame vos kelis M. Römerio publicistinius straipsnius. Visai jo publicistikai apžvelgti ir ištyrinėti reikia atskiros studijos, knygos.

Prieš apžvelgdami tuos kelis M. Römerio publicistikos pavyzdžius pastebėsime, kad publicistas 1906 m. kūrė *Gazeta Wileńska* vadovaudamasis šūkiais apie lietuvių tautybę, radikalią demokratiją, revoliucinę poziciją prieš Rusijos valstybę, nepritardamas pozicijai Lietuvą prijungti prie Lenkijos[17].

Sudėtinga nustatyti M. Römerio publicistikos indėlį į Lietuvos valstybingumo raidą. Tačiau kartais tie dideli darbai iš pirmo žvilgsnio gali ir neatrodyti tokie dideli ar reikšmingi. Vis dėlto kritikuoti Rusijos valstybingumą, Vilniaus lenkų politiką, Lenkijos politiką Lietuvos atžvilgiu, tautinį susiskaldymą, vokiečius dėl Klaipėdos krašto, J. Pilsudskį dėl Vilnijos nebuvo taip jau nereikšminga. Tai drąsi veikla, netausojanti nei sveikatos, nei profesinės karjeros. Tokie, atrodo, nedideli, bet atkaklūs žingsniai, tokia publicistika irgi vienaip ar kitaip yra indėlis į Lietuvos valstybingumo raidą.

Przegląd Wileński M. Römeris drąsiai rašė straipsnį apie lenkų ir lietuvių kalbų konfliktą Vilniaus vyskupijos bažnyčiose[18]. Publicistas rašė ir apie slavų broliją[19], atskleisdamas slaviškos idėjos absurdiškumą, nes, autoriaus nuomone, nebuvo jokių ypatingų kraujo, kultūros ar bendros istorijos, vienijančios visas slavų kalbas vartojančias tautas. Teisininko nuomone, slavų idėja buvo veidmainystė, tarnaujanti aneksijai, smurtui ir dominavimui plėsti. Maža to, autorius tvirtino, kad ypač Lietuvoje lenkai negali kurti tautų brolybės, paremtos slaviškumu.

Žurnalistas pastebėjo, kad lietuviai, atvykę į Vilnių ir matydami lenkų niekinamą požiūrį į juos, tapdavo patriotais, nors iki tol tautiškumui būdavo visai abejingi. Mat tokio požiūrio į savo tautybę kituose miestuose ar miesteliuose, kaimuose ar kaimeliuose nebuvo patyrę (ten žmonės kalbėjo lietuviškai, retas kas lenkiškai ar rusiškai[20]). Apie šiuos įvykius teisininkas parašė straipsnį. Jame jis aštriai kritikavo lenkų nacionalizmo apraiškas ir

14 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 547–548.

15 Michał Römer, *Dziennik 1941–1943 (1941 m. spalio 8 d.).* VUB RS, f. 75–14, l. 109.

16 Plačiau žr.: Mindaugas Maksimaitis, „Juodžiausias Mykolo Römerio gyvenimo tarpsnis", *Teisė* 102 (2017): 16–30; Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 558–566.

17 Michał Römer, *Dziennik 1938–1941 (1939 m. kovo 10 d.).* VUB RS, f. 75–13, l. 8.

18 Michał Römer, „Dobre w złem", *Przegląd Wileński*, 1912 m. rugsėjo 29 (spalio 12) d., Nr. 39–40, 1–4.

19 i. „Braterstwo słowiańskie", *Kurier Krajowy,* 1912 m. gruodžio 5 (18) d., Nr. 1912, Nr. 5, 1.

20 Michał Römer, *Dziennik 1913–1914 (1913 m. gegužės 7 (20) d.)* LMAVB RS, f. 138–2231, l. 129.

smurtą prieš lietuvius[21].

Publicistas gvildeno lenkų nacionalinį klausimą, pasiūlydamas sujungti Lietuvos lenkų nacionalinę programą ir lietuvių programinį autonomijos siekį[22]. Tai įvyko 1914 m., kai dar niekas nė nesvajojo apie visišką valstybių nepriklausomybę. Tokiu pasiūlymu teisininkas tikėjosi sustiprinti pasipriešinimą lenkų ir lietuvių rusifikacijai bei germanizacijai.

Žurnalistas rašė apie didelius kitų žmonių žygius, kurie šių dienų akimis gali neatrodyti tokie dideli. Pavyzdžiui, tuo metu, kai Lietuva buvo imperinės Rusijos dalimi, publicistas rašė apie 1913 m. dvarininko S. A. Montvilos savo lėšomis atidarytą teatrą, kuriame vaidintų įvairių tautybių žmonės – ir rusai, ir žydai, ir lenkai, ir lietuviai. Tokį dvarininko kūrinį M. Römeris pavadino nauja pradžia, atveriančia kelią į ateitį[23].

Lietuvos imperinės Rusijos sudėtyje laikotarpiu M. Römeris rašė apie Rusijos demokratinę programą, išstumtą iš valstybinio gyvenimo[24]. Jis kritikavo Rusijos centrinę valdžią. Tuo metu taip rašyti buvo gana pavojinga. Periodiškai dėl Rusijos valstybingumo kritikos įvairių leidinių numeriai buvo konfiskuojami[25]. Tačiau M. Römeris toliau publikavo savo straipsnius. Antai straipsnyje apie liaudies politinės programos poreikį, remdamasis informacija apie žemės nuosavybės formas ir jų raidą, kooperatyvinį judėjimą, rašė, kad Lietuvoje ir Baltarusijoje valstiečių liaudies judėjimas yra neabejotinai socialinės pažangos apraiška, kad yra didelis nacionalinio vystymosi poreikis, kad reikalinga liaudies programa, paremta demokratinėmis ir nacionalinėmis tendencijomis[26]. Straipsnis sulaukė susidomėjimo. Baltarusių leidinys *Nasha Niwa* pabrėžė, kad tai pirmas balsas, realiai raginantis pereiti nuo abstrakcijų prie programos, konsoliduojančios liaudies ir smulkiaburžuazinį judėjimą[27]. Teisininkas rašė apie autonomijos idėją Rusijoje ir būtinybę šiai idėjai suteikti organizacinę išraišką[28], įkurti tarppartinę autonomistų-federalistų grupę ar frakciją Dūmoje[29].

M. Römeris analizavo krašto ekonomikos svarbą[30]. Žurnalistas gvildeno muitų mokesčių, prekių kainų klausimus, pagrindines Vokietijos ekonomines tendencijas ir prekybos poreikius Lietuvoje. Teisininkas norėjo atskleisti reikalo svarbą Lietuvos valstiečiams.

Publicistas savo straipsniuose sistemino pagrindinius šalies žemės ūkio ir amatų ypatumus[31]. Žurnalistas suvokė, kad nepakanka vien tik kalbų apie tautiškumą, demokratiją,

21 „Smutno!“ *Kurier Krajowy,* 1913 m. gegužės 4 (17) d., Nr. 101 (126), 1; Michał Römer, *Dziennik 1913–1914 (1913 m. gegužės 3 (16) d.)* LMAVB RS, f. 138-2231, l. 126.

22 Straipsnis turėjo būti atspausdintas *Tygodnik Ilustrowany*. *Ibid.* (1914 m. lapkričio 5 (18) d.), l. 285.

23 „Obywatelski czyn“, *Kurier Krajowy*, Nr. 264 (259) (1913 m. gruodžio 4 (17) d.): 2.

24 Michał Römer, „Nacjonalizm i kresy“, *Przegląd Wileński*, 1912 m. vasario 4 (17) d., Nr. 6, 1–4.

25 Michał Römer, *Dziennik 1911–1912 (1912 m. balandžio 24 (gegužės 7) d.).* LMAVB RS, f. 138–2229, l. 129; Michał Römer, *Dziennik 1913–1914 (1913 m. sausio 16 (29) d.).* LMAVB RS, f. 138–2231, l. 19.

26 Michał Römer, „O potrzebie programu ludowego“, *Przegląd Wileński,* 1912 m. gegužės 12 (25) d., Nr. 20, 1–3.

27 Michał Römer, *Dziennik 1911–1912 (1912 m. gegužės 17 (30) d.).* LMAVB RS, f. 138–2229, l. 275.

28 „Popularna idea“*, Kurier Krajowy*, 1913 m. gruodžio 20 (1914 m. sausio 2 d.), Nr. 278 (303), 1.

29 Michał Römer, *Dziennik 1914–1915 (1914 m. gegužės 13 (26) d.).* LMAVB RS, f. 138–2230, l. 109.

30 Mykolas Römeris, „Eksporto suvažiavimas Vilniuje I“, *Lietuvos žinios,* 1914 m. kovo 6 d., Nr. 52, l. 1; Mykolas Römeris, „Eksporto suvažiavimas Vilniuje II“, *Lietuvos žinios,* 1914 m. kovo 7 d., Nr. 53, l. 1; Mykolas Römeris, „Eksporto suvažiavimas Vilniuje III“, *Lietuvos žinios,* 1914 m. kovo 8 d., Nr. 54, l. 1.

31 Michał Römer, „O gospodarce krajowej“, *Przegląd Handlowo-Informacyjny,* 1913, Nr. 1, 1–7; Michał Römer, *Dziennik 1913–1914 (1913 m. gegužės 5 (18) d.).* LMAVB RS, f. 138–2231, l. 128.

kad tos kalbos turi būti dar paremtos ir veiksmais. Ypač jis suvokė ekonomikos reikšmę, kad reikia žmonių, norinčių prisidėti prie krašto ekonominių santykių plėtros. Teisininkas suprato ir rašė apie pinigų svarbą socialinėje ekonomikoje bei jų vaidmenį ūkiniuose krašto reikaluose[32].

3. Publicistika Kaune

Publicistika nepriklausomoje Lietuvoje dažniausiai buvo susijusi su Vilniaus krašto ir Klaipėdos krašto tematika. Tai buvo pačios skaudžiausios geopolitiniu, ekonominiu požiūriais temos. Tai sykiu labiausiai su Lietuvos valstybingumu, tautos teritorijos gynyba susijusios temos.

1920 m. grįžęs į Kauną, M. Römeris rašė apie lenkų kišimosi, prisidengiant mažumų teisių garantijomis, į Lietuvos vidaus politiką pragaištingumą[33]. Taip publicistas norėjo užbėgti už akių bet kokiai lenkų intervencijai. Po straipsnio publikacijos jo autorius išgirdo apie didelį Vilniaus lenkų nepasitenkinimą, pasipiktinimą[34]. Teisininkas rašė ir daugiau, norėdamas informuoti lenkų visuomenę Vilniuje apie tautinį Lietuvos judėjimą, jo vystymąsi, tautos struktūrą pagal politines grupuotes, apie konkrečias politines partijas Lietuvoje – Tautos pažangą, Žemdirbių sąjungą[35].

Kai 1920 m. lenkų iniciatyva paskelbta Vidurio Lietuvos Respublika, kurios centre buvo Vilnius, M. Römeris parašė straipsnį, detaliai aptardamas Lenkijos santykių su Lietuva problemą ir Vilniaus reikšmę[36]. Straipsnio autorius akcentavo, kad Lietuvos klausimas gali būti tik „lietuviškas“, o ne lenkiškas, ir pasiūlė trečią metodą – atsisakyti niekuo neparemtų pretenzijų į Vilnių ir vesti derybas su Lietuva kaip su lygia partnere. Tik šią formulę publicistas laikė tvirtu pagrindu suartėti dviem tautoms[37].

Kartą Lietuvos Seimo lenkų frakcija išsiuntė memorandumą Tautų Sąjungai, kuriame skundėsi, kad Lietuvoje pažeidžiamos lenkų teisės. M. Römeris buvo įsitikinęs, kad tai buvo padaryta su lenkų organizacijos Lietuvoje Lenkų informacinio biuro žinia. Tokio poelgio tikslas – diskredituoti lietuvių delegaciją Briuselyje, kuri kategoriškai neigė lenkų diskriminaciją Lietuvoje[38]. M. Römeris sutiko, kad buvo tiesos lenkų frakcijos memorandume, kadangi pasitaikydavo diskriminacijos atvejų. Vis dėl to, jo nuomone, ginti savo

32 Michał Römer, „Pieniądz“, *Przegląd Handlowo-Informacyjny*, Nr. 1 (2) (1914): 8–11.

33 „Bez opieki“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 5 d., Nr. 4, 1.

34 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1920 m. kovo 16-oji – 1921 m. sausio 12-oji.* Vertė V. Grigaitienė, VII–XXIV (Vilnius: Versus Aureus, 2011), (1920 m. rugsėjo 8 d.), 278.

35 „Budowa społeczna narodu litewskiego“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 14 d., Nr. 10, 1; „Jeszcze o logice“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. spalio 28 d., Nr. 48, 1–2; „Litewskie stronnictwa polityczne. Tautos pažanga“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 17 d., Nr. 13, 2–3; „Litewskie stronnictwa polityczne. Žemdirbių sąjunga“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 23 d., Nr. 18, 2–3; M. R. „*Słuszny zarzut*“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 21 d., Nr. 16, 1. „Zapoznajmy się!“, *Gazeta Krajowa,* 1920 m. rugsėjo 14 d., Nr. 10, 1.

36 Michał Römer, „Sprawa litewska (artykuł *dyskusyjny*)“, *Przymierze*, Nr. 8 (1921 m. vasario 27 d.): 3–7.

37 Michał Römer, *Dziennik 1920–1921 (1921 m. sausio 29 d.).* LMAVB RS, f. 138–2254, l. *34.*

38 *Ibid.* (1921 m. liepos 7 d.), 263, 264.

teises lenkų opozicijai reikėjo šalies viduje, o ne išorėje[39]. Tada publicistas parašė straipsnių ciklą, pavadintą „Sunki klaida“. Juose teisininkas rašė taikiu tonu, tačiau pasmerkė lenkų deputatus sulaužius pačių nuolatos deklaruojamą pilietinę taisyklę, sykiu pabrėždamas, kad Lietuvos įstatymai ir gyvenimas ne visada sutampa dėl tautinių klausimų[40]. Publicistas pasirašė „Lietuvos lenko balsas“, matyt, norėdamas akcentuoti savo nuomonės objektyvumą, apimantį ir lenkiškąjį, ir lietuviškąjį pradus.

M. Römeris rašė, kad Lietuvos mūšiai su Vokietija dėl Klaipėdos krašto buvo kova su vokiškuoju *Drang nach Osten!*, t. y. germanų ekspansija į Rytus, kenkiančią visų Rytų Baltijos pakrantėje ir giliau įsikūrusių tautų laisvei. Visa tai, pasak publicisto, siejo Lietuvą su kitomis tautomis, įskaitant Lenkiją. Teisininkas apeliavo į lenkų sąžinę dėl iniciatyvos pasiekti su lietuviais susitarimą, pagrįstą abiejų šalių interesais[41]. Publicistas toliau formulavo koncepciją dėl taikos, sprendžiant Vilniaus klausimą[42].

Teisininkas kritikavo Klaipėdos krašto aneksiją, įvykdytą 1939 m.[43], tvirtindamas, kad kraštas buvo perleistas tarptautinės sutarties – Klaipėdos krašto konvencijos – pagrindu. Pagal Konvenciją Klaipėdos krašto suvereniteto teisės ar jų vykdymas negali būti perduotas be valstybių signatarių sutikimo. O tokio sutikimo Konvenciją pasirašiusios valstybės – Britų imperija, Italija, Prancūzija ir Japonija – nebuvo suteikusios. Šis straipsnis irgi buvo drąsus žingsnis, primenantis Lietuvai jos teisę į Klaipėdos kraštą, nes rašyta prieš nacių valdžią, o tuo metu nacistinė banga Europoje įgijo vis daugiau reikšmės. Beje, dėl šio straipsnio daug vėliau nacių valdžia norėjo M. Römerį pašalinti iš Vilniaus universiteto Teisės mokslų fakulteto profesoriaus pareigų, sklido kalbos ir apie tai, kad straipsniu buvo pasipiktinęs fiureris[44].

4. Į J. Pilsudskio legionus

Politika publicistui pasirodė kaip inteligentijos žaisliukas prieš žygdarbio auką[45]. Prieš išeidamas į lenkų legionus, teisininkas publikavo straipsnį „Junginys“. Jame publicistas išsakė ideologinę mintį apie krašto demokratijos bendradarbiavimą Lietuvos liaudies ir laisvės kontekste, apie tai, kad istorinė Lietuva yra daugiatautė ir visos jos tautos susijusios su karo katastrofa[46].

M. Römeris pasiryžo eiti į karą, į lenkų legionus. Jo nebetenkino politikavimas ar

39 *Ibid.* (1921 m. liepos 8 d.), 264, 265.

40 Głos Polaka litewskiego. „Ciężki błąd“, *Litwa*, Nr. 150 (205) (1921 m. liepos 12 d.); Głos Polaka litewskiego. „Ciężki błąd“, *Litwa*, Nr. 151 (206) (1921 m. liepos 13 d.).

41 „Prof. M. Römer o sytuacji“, *Przegląd Wileński*, *1934 m. kovo 25, Nr. 5, 8–X;* Michał Römer, *Dziennik 1933–1936 (1934 m. kovo 25 d.).* VUB RS, f. 75–11, l. 156.

42 Michał Römer, „Wilno i Pomorze. Synteza – dziełem przyszłych pokoleń“, *Przegląd Wileński*, Nr. 20, (1934 m. lapkričio 25 d.): 1–4.

43 Mykolas Römeris, „Įvykęs faktas ir teisinė tikrenybė“, *Teisė* 47 (1939): 249–258.

44 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 566–574.

45 Michał Römer, *Dziennik 1914–1915 (1915 m. sausio 28 (vasario 10) d.).* LMAVB RS, f. 138–2230, l. 369.

46 M. R. „Zespół“, *Przegląd Wileński*, Nr. 36 (1915 m. vasario 6 (19) d.): 1.

publicistinė veikla. Pirmojo pasaulinio karo sąlygomis politikavimas teisininkui pasirodė beprasmis, epizodinis. Be to, publicistas prisipažino, kad jo ideologija dėl nepriklausomybės stipriai skyrėsi nuo vyraujančios tarp Vilniaus lenkų[47]. Galiausiai jį traukė aktyvus veiksmas, tiesioginis veikimas, realūs žygiai. Jis karšai tikėjo, kad savo dalyvavimu lenkų legionuose padės atskirti Lietuvą nuo Rusijos valstybingumo.

Teisininkas buvo įsitikinęs, kad lenkų legionuose, kurie iš pradžių priklausė Austrijos kariuomenei, jis tarnaus Lietuvos reikalui. M. Römeriui atrodė, kad jis tokiu būdu stiprins Lietuvos emancipaciją ir valstybė ilgainiui taps nepriklausoma. Jis negalėjo įsivaizduoti, kad Lietuva taptų nepriklausoma be Lenkijos pagalbos. Taip jis manė todėl, kad Lietuvos klausimas, kitaip nei Lenkijos, Europoje buvo visiškai nežinomas. Lietuva tebuvo maža Rusijos provincija. Kita vertus, net pačioje Lietuvoje XX a. pradžioje nedrąsiai galvota tik apie autonomiją, o ne apie nepriklausomybę. Tai buvo išreikšta ir Didžiajame Vilniaus Seime[48].

Legionuose jis skaitė paskaitas apie Lietuvą ir Vilnių, rašė lenkų Vyriausiajam Tautiniam Komitetui, skleisdamas žinią apie Lietuvą, jos tautinį judėjimą, Lenkijos nepriklausomybės sąsajas su Lietuvos valstybingumo perspektyvomis ir t. t.[49].

M. Römeris tikėjo, kad lenkų legionai padės Lenkijai tapti nepriklausomai, iš vienos pusės, nuo imperinės Rusijos, iš kitos, nuo Austrijos Vengrijos. Be to, jis buvo tikras, kad, Lenkijai tapus nepriklausomai, tai padės ir Lietuvą apsaugoti nuo germanizacijos ir rusifikacijos grėsmių. Todėl iš pat pradžių jis nuoširdžiai tikėjo, kad Lietuva gali būti nepriklausoma tik federacijoje su Lenkija. Tokią federaciją jis laikė pereinamąja, laikina priemone visiškai Lietuvos nepriklausomybei sukurti. Teisininkas tikėjo J. Pilsudskio kuriama federacine Rytų Europa, kurios dalimi turėjo būti ir Lietuva. Dienoraštyje jis rašė:

Aš tarnauju Lietuvai, nors ir Lenkijos tautinės kariuomenės gretose. Nes tas lenkų judėjimas tarnauja ir Lietuvos laisvei, ir apskritai Respublikos žemių išsivadavimui iš Maskvos jungo, iš didžiausio pavojaus tautų raidai ir kultūrai[50].

Vėliau žurnalistas prisipažino, kad nusivylė J. Pilsudskio politika Rytų Europoje. Tačiau atkreipė dėmesį, kad klydo ir tie, kurie manė, kad jis, eidamas į lenkų legionus, laikėsi Lietuvos polonizavimo ar imperinės krypties. M. Römeris dienoraštyje tvirtino, kad Lietuvos politinės emancipacijos principo jis laikėsi nuo 1904 m., kai tapo draugijos „Lithuania" nariu dar studijuodamas Laisvojoje politinių mokslų mokykloje Paryžiuje. O lenkų legionų ideologija, anot jo, nesikirto su Lietuvos emancipacija. Rektorius pripažino, kad tuo metu negalėjo numatyti nei Vilniaus aneksijos, nei Lenkijos sudarytų sunkumų Lietuvos nepriklausomybei[51, 52].

47 Michał Römer, *Dziennik 1914–1915* (1915 m. vasario 20 (kovo 5) d.). LMAVB RS, f. 138–2230, l. 392.

48 „Apie Lietuvos autonomiją. Memorandum", *Vilniaus žinios*, 1905 m. lapkričio 13 (26) d., Nr. 267, 1.

49 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1915 m. liepos 18-oji – 1916 m. vasario 24-oji* (Vilnius: Versus Aureus, 2009), (1915 m. rugpjūčio 2 d.), 45, 46.

50 *Ibid., (*1916 m. sausio 13 d.), 338.

51 Michał Römer, *Dziennik 1933–1936 (1935 m. kovo 5 d.).* VUB RS, f. 75–11, l. 328.

52 Plačiau apie M. Römerio iniciatyvas Lenkijoje žr.: arba jo dienoraščius, arba Zbigniew Solak, *Tarp Lenkijos ir Lietuvos. Mykolo Römerio gyvenimas ir veikla (1880–1920 metai)* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2008), 193–280.

5. Laiškas J. Pilsudskiui

1922 m. kovą Lenkijos Seimui paskelbus apie Vilnijos prijungimą prie Lenkijos[53], o balandį iškilmingos ceremonijos Vilniuje metu J. Pilsudskiui pasakius kalbą, kurioje jis kalbėjo apie Vilnių, neigdamas Lietuvą[54], M. Römeris parašė jam laišką[55]. Atrodo, koks niekis parašyti laišką! Bet buvęs legionierius, o laiško rašymo metu Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo teisėjas, išdrįso negailestingai kritikuoti didelės kaimyninės valstybės karvedį, parašyti jam tai, ką galvoja ir mano, kad yra teisinga.

Laiške teisininkas akcentavo, kad Vilnius yra Lietuvos reikalas ir sostinė, nes jis buvo sukurtas lietuvių tautos valia, pažymėjo, kad J. Pilsudskis sulaužė dviejų tautų brolybę, supriešino dvi tautas. Laiške jo autorius pabrėžė dvigubą maršalo tautybę ir tai, kad jis negali sau leisti būti lietuviu, būdamas Lenkijos valstybės vadovu. Teisininkas išreiškė nusivylimą J. Pilsudskio politika Rytų Europoje. Laiške jis rašė:

Tu stovi kaip lietuvis, o sėdi kaip lenkas, kyli į dangų erelio sparnais ir tuoj pat vaikštai žeme tarsi kuprius. Nelaimėsi, Pone. <...> darinys, kurį rezgi Vilniuje, nėra nei didis, nei Tavo. Tai prievartos ir valdymo, elementaraus Lenkijos nacionalizmo darinys [56].

J. Pilsudskis gavo M. Römerio laišką. Jį perskaitė, bet niekada neatsakė. *Po trylikos metų nuo laiško parašymo buvęs lenkų legionierius iš savo giminaičio E. Römerio sužinojo, kad apie jį J. Pilsudskis užsiminė kartą kalbėdamasis su Lenkijos kariuomenės divizijos generolu S. S. Burhardtu-Bukackiu:*

Mykolas Römeris – taip, jis mane išplūdo, bet jis turi širdį[57].

Atrodo, kuo tai reikšminga valstybingumui? Sunku atsakyti. Tačiau apie šį laišką buvo plačiai žinoma, nors jis ir viešai neatspausdintas. Teisininkui siūlyta paviešinti laišką, bet šis nenorėjo. Kita vertus, manytina, laiškas turėjo tiesioginės reikšmės valstybingumui, nes 1935 m. mirus J. Pilsudskiui lenkų politika, nukreipta prieš lietuvius, dar labiau sustiprėjo, tapo ciniškesnė, kitaip tariant, iš Lenkijos politikos buvo pašalintas sentimentalumo Lietuvai elementas[58]. *Turima mintyje 1936 m. sustiprėjusias akcijas Vilniuje, t. y. uždarytas kai kurias lietuvių draugijas, po dvejų metų – J. Basanavičiaus dar 1907 m. įsteigtą Lietuvos mokslo draugiją ir t. t.*[59].

53 Uchwała Sejmu Ustawodawczego z dnia 24 marca 1922 r. o objęciu władzy państwowej w Ziemi Wileńskiej przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej. *Dziennik Ustaw*, 1922, Nr. 20, poz. 102.

54 Józef Piłsudski, „Prezmówienie w Wilnie 20 kwietnia 1922 roku", *Znak* 409/6 (1989): 69–71.

55 *M. Römerio 1922 m. gegužės 15 d. laiškas J. Pilsudskiui.* LMAVB RS, f. 9–2225, l. 1–3.

56 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1921 m. lapkričio 8-oji – 1922 m. birželio 15-oji.* Parengė R. Miknys, vertė V. Grigaitienė (Vilnius: Versus Aureus, 2013) (1922 m. gegužės 12 d.), 282.

57 Michał Römer, *Dziennik 1933–1936 (1935 m. liepos 13 d.).* VUB RS, f. 75–11, l. 393.

58 *Ibid.* (1935 m. lapkričio 20 d.), l. 458.

59 Michał Römer, *Dziennik 1936–1938 (1938 m. spalio 13 d.),* VUB RS, f. 75–11, l. 465.

6. Teisingumo ir teisės klausimai

Vienas iš valstybės požymių yra valstybinės institucijos, tarp jų ir teisingumo. M. Römeris kūrė Lietuvos teisingumo sistemą. Tai jis darė ne tik būdamas Kauno apygardos teismo ar Vyriausiojo Tribunolo teisėju, bet ir rengdamas Administracinio teismo, Statutinio Teismo įstatymų projektus, tarptautinės ir konstitucinės teisės aiškinimus slaptoje Klaipėdos krašto komisijoje prie Ministrų Tarybos, patardamas aukščiausiems valstybės pareigūnams viešosios teisės klausimais, atstovaudamas Lietuvos interesams tarptautinėse organizacijose.

1932 m. Lietuvoje prie Vyriausybės buvo įsteigta slapta komisija Klaipėdos krašto reikalams. Be to, kad šioje komisijoje gimė galutinė Statutinio Teismo įstatymo projekto redakcija (apie Statutinį Teismą žr. žemiau), Komisiją galime drąsiai laikyti pirmąja Lietuvoje konstitucinės justicijos institucija. Būtent čia buvo formuojami pirmieji nutarimai, savo reikšme ir turiniu primenantys oficialią konstitucinę doktriną. Šie nutarimai, nuomonės dažniausia buvo susiję su Klaipėdos krašto konvencijos taikymo klausimais, pavyzdžiui, komisija sprendė dėl Klaipėdos krašto seimelio priimtų sprendimų atitikties Klaipėdos krašto statutui, teikė nuomones dėl Klaipėdos krašto teismų ir Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyriaus sprendimų vykdymo, svarstė kitus konstitucinio arba statutinio lygmenų klausimus. Solidžiausios nuomonės buvo surašytos būtent M. Römerio, pavyzdžiui, nuomonė dėl Klaipėdos krašto administracinio teismo sprendimo[60], nutarimas dėl kompetencijos tarp nacionalinių ir autonominių teismų[61] konfliktų ir t. t.[62]. Ar šia veikla komisija Klaipėdos krašto reikalams prisidėjo prie Lietuvos valstybingumo? Taip. Ji, kiek įmanydama, padėjo reguliuoti, normalizuoti, lituanizuoti sudėtingus santykius Klaipėdos krašte.

M. Römeriui teko dirbti Valstybės Taryboje, įsteigtoje 1928 m. Pagrindinė priežastis čia dirbti buvo viltis, kad šios konstitucinės institucijos veikla ilgainiui išsirutulios į administracinio teismo kompetenciją. Administracinio teismo idėją jis jau seniai puoselėjo, norėdamas tokioje institucijoje dirbti. Tačiau ne ši priežastis buvo svarbiausia administraciniam teismui steigti. Teisininkas buvo įsitikinęs, kad administracinis teismas Lietuvai labai reikalingas, nes valdžių padalijimas Lietuvoje neveikė. O teismas, įgaliotas kontroliuoti valstybės institucijų veiklos teisėtumą, kaip tik tas instrumentas, turėjęs pamažu įgyvendinti valdžių padalijimo, vykdomosios valdžios institucijų atskaitomybės instituto veikimą Lietuvoje. Taigi jis kūrė Administracinio teismo įstatymo projektą, vėliau talkino Seimo narių komisijai rengiant Administracinio teismo įstatymo projektus[63]. Administracinis teismas nebuvo įsteigtas, tačiau tai nereiškia, kad šios pastangos neprisidėjo prie Lietuvos valstybingumo raidos. Valstybės Tarybos narys padėjo administracinės teisės ir justicijos

60 Atsakymai į klausimus dėl Klaipėdos krašto administracinio teismo. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 163–175.

61 Konsultantų komisijos 1933 m. kovo 20 d. nutarimas Klaipėdos krašto teismų ir Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos skyriaus sprendimų vykdymo klausimu. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 774, l. 145–149.

62 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Statutinis Teismas* (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, MRU, 2023), 177–216.

63 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Administracinio teismo istorija Lietuvoje 1918–1940 m.* (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, MRU, 2021), 184–237.

pagrindus Lietuvoje, kitaip tariant, jis padėjo teisinės valstybės fundamentą, aiškindamas valdžių padalijimo, teisėtumo principus, administracinio akto institutą ir reikšmę.

Pats pirmas M. Römerio mokslinis teisės straipsnis buvo susijęs su suverenine valdžia, reikalavimais teisėkūrai. Iš esmės jis pirmas prabilo apie taisykles, kuriomis turi vadovautis teisėkūros subjektai. Teisės akto kalba turi būti aiški, lakoniška, teisėkūros subjektas turi būti nešališkas, priimdamas teisės aktą, teisės aktas negali prieštarauti aukštesnės galios teisės aktams. Jis rašė apie piliečio sąvoką ir jo reikšmę valstybei, liaudies ir tautos, suvereno sąvokas, gvildeno klausimą, ar suvereninė valdžia turi priklausyti tautai, liaudžiai, piliečiui, valstybei[64].

M. Römerį domino vietos savivaldos institutas. Vienas iš pirmųjų teisininko mokslinių straipsnių kaip tik analizavo vietos savivaldą[65]. Jame mokslininkas rašė apie netinkamą visuomenės požiūrį į valdžią lyg į kažką, kas „viešpatauja žmonėms“. Kita vertus, toks požiūris nebuvo atsitiktinis. Valstybės Taryboje teisininkas siekė pakeisti valdžios požiūrį į vietos savivaldą, kurios institucijoms turėjo būti suteikta savarankiško sprendimo teisė ir panaikintas pavaldumas centrinei valdžiai[66]. Tai tikras valstybininko požiūris, nes valstybę turi sudaryti ne tik centrinės, bet ir vietos valdžios institucijos. Tokia sistema neleidžia įsigalėti autoritariniam, totalitariniam režimui valstybėje.

M. Römeris konsultuodavo valstybės vadovą A. Smetoną. Kartais šis jį pakviesdavo pasitarti vieną, be delegacijos. Taip atsitiko ir 1936 m. balandį. Rektorius atvyko pas A. Smetoną į jo kabinetą. Prezidentas prasitarė, kad pavargo ir nebenori būti atsakingas vienas už visą valdžią. Jis prašė teisininko, kad šis patartų dėl Seimo rinkimų. M. Römeris suprato, kad rinkimai turėjo būti kai kas tarp demokratinių ir nedemokratinių, kad būtų sušaukta „bent kažkokia arena ir viešoji tribūna“[67]. Seimas buvo išrinktas ir sušauktas tais pačiais metais. Tad galime sakyti, kad savo patarimu teisininkas prisidėjo prie to, kad Lietuvoje po devynerių metų pertraukos pagaliau susirinko Seimas.

Buvo ir daugiau susitikimų su valstybės vadovu. Apie dar vieną iš jų papasakosime.

1933 m. M. Römeris, lankydamasis Tautų Sąjungos Asamblėjoje dėl Teismų santvarkos įstatymo (žr. šiame skyriuje žemiau), su lenkų atstovais kalbėjo apie Vilniaus klausimą. M. Römeris buvo įsitikinęs, kad reikia pradėti mąstyti bent apie autonominio statuso suteikimą Vilniaus kraštui, o tam reikėjo pradėti santykius su lenkais[68]. Lenkų atstovams jis pabrėžė, kad be Lietuvos ir Lenkijos susitaikymo Baltijos valstybių politinė konstrukcija neįmanoma, o ji būtina, norint išgyventi tarp dviejų didelių valstybių – nacistinės Vokietijos ir sovietinės Rusijos. Taip pat jis pastebėjo, kad lenkai turėtų būti pasiūlymų iniciatoriai, nes būtent jie mažai tautai padarė skriaudą dėl Vilniaus ir jo krašto. Lenkai susidomėję klausė teisininko ir pažadėjo apie tai pasikalbėti su J. Pilsudskiu, o M. Römeris savo ruožtu

64 Mykolas Römeris, „Lietuvos Suvereninė Valdžia Konstitucijos projektu“, *Teisė* 1 (1922): 3–13.

65 Mykolas Römeris, „Vietos savivaldybės“, *Teisė*, 3 (1922): 1–16.

66 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Administracinio teismo istorija Lietuvoje 1918–1940 m.* (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, MRU, 2021), 255–256; Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 265–268.

67 Michał Römer, *Dziennik 1936–1938 (1936 m. balandžio 20 d., gegužės 5 d.).* VUB RS, f. 75–12, l. 12, 20.

68 Michał Römer, *Dziennik 1933–1936 (1933 m. spalio 8 d.)*. LMAVB RS, f. 138–2261, l. 72.

su A. Smetona[69]. Lietuvoje M. Römeris susitiko su Respublikos Prezidentu. Šis nesuteikė dalykui didelės reikšmės. A. Smetona buvo įsitikinęs, kad ryšių su Lenkija užmezgimas reikštų Vilniaus aneksijos fakto pripažinimą. Maža to, Prezidentas netikėjo, kad Lietuvos ir Lenkijos santykiai galėjo pasikeisti esant gyvam J. Pilsudskiui[70]. M. Römeris turėjo kitos informacijos ir žinojo, kad J. Pilsudskis siekė per savo giminaičius santykių su Lietuva[71], tačiau Lietuvos diplomatai šių subtilybių nesuprato.

Teisininkas du kartus buvo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo nacionaliniu teisėju. Čia buvo nagrinėjamos svarbios Lietuvos valstybingumui bylos. 1932 m. Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje buvo dar kartą tarptautiniu mastu patvirtinta, kad Lietuva yra jūrinė valstybė (pirmą kartą pasirašius Klaipėdos krašto konvenciją). Ši byla svarbi dar ir tuo, kad Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas įgalino Lietuvą įsteigti konstitucinį ir administracinį teismą, pavadintą Statutiniu Teismu. Tokių teismų tuo metu pasaulyje buvo tik JAV, Čekoslovakijoje ir Austrijoje. Statutinio Teismo idėją Lietuvoje labiausiai protegavo ir argumentavo M. Römeris, netgi dar prieš 1932 m., kai buvo priimtas sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje[72]. Kuo ši byla reikšminga Lietuvos valstybingumui? Pirma, dar kartą visai Europai ir pasauliui patvirtinta, kad Lietuva jūrinė valstybė; antra, byla įgalino įsteigti vieną iš svarbiausių teisinę valstybę, valdžių padalijimą skatinančią instituciją – konstitucinę ir administracinę jurisdikciją turėjusį atlikti teismą; trečia, ši byla ir Statutinio Teismo steigimas padėjo pagrindą Lietuvos konstitucinei, administracinei ir tarptautinei teisei vystytis.

Antrą kartą M. Römeris buvo teisėju *ad hoc* Hagoje geležinkelio Panevėžys – Saldutiškis byloje 1938–1939 m. Čia palaikytas Lietuvos turtinis interesas[73]. Ši byla taip pat susijusi su Lietuvos valstybingumo raida. Kaip sakėme, valstybingumas stipriai susijęs ir su ekonominiu aspektu. Susisiekimo sritis – svarbi valstybės gyvenimo dalis, taigi ir valstybingumo.

1933 m. M. Römeriui Tautų Sąjungos Asamblėjos kulisuose Ženevoje teko ginti Lietuvos Teismų santvarkos įstatymo nuostatas, susijusias su Klaipėdos krašto teismais, prieš vokiečių oficialiai pateiktas pretenzijas. Čia jis vyko kartu su užsienio reikalų ministru D. Zauniumi, įgaliotu ministru Didžiojoje Britanijoje V. Sidzikausku, kitais atstovais. Susitikta su Klaipėdos krašto konvencijos valstybių signatarių teisininkais ir vokiečių atstovais. M. Römeris gynė Lietuvos teisingumo sistemą, savarankiškumą tvarkyti pačiai savo valstybės teisėtvarkos klausimus, nesikišant kitoms valstybėms. Vokiečiai siekė, kad būtų pakeista Vyriausiojo Tribunolo jurisdikcija, susijusi su Klaipėdos krašto klausimais, kad iš Klaipėdos krašto teisėjų ir kitų teisėsaugos pareigūnų nebūtų reikalaujama mokėti lietuvių

69 Michał Römer, *Dziennik 1933–1936 (1933 m. spalio 10 d.).* LMAVB RS, f. 138–2261, l. 73.

70 *Ibid.* (1933 m. lapkričio 1 d.), l. 84.

71 Apie tai plačiau bus dabar rengiamoje autorės knygoje „Vilnius. Römeris. Teisė".

72 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Statutinis Teismas* (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, MRU, 2023), 140–155, 157–175, 302–364.

73 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 214–231; Ieva Deviatnikovaitė, „Geležinkelio Panevėžys – Saldutiškis byla M. Römerio dienoraščiuose", *Jurisprudencija* 29, 2 (2022): 183–212.

kalbą[74]. Taigi kita valstybė kišosi į Lietuvos valstybingumą, trikdė Klaipėdos krašto mentaliteto, ekonomikos, teisinių institucijų lituanizaciją. O juk Klaipėdos kraštas buvo Lietuvos valstybės dalis.

1937–1938 m. M. Römeriui teko būti Nuolatinės Danijos ir Lietuvos taikinimo komisijos nariu Taikos Rūmuose Hagoje. Jis gynė Lietuvos poziciją dėl geležinkelio linijos Telšiai– Kretinga tiesimo. Geležinkelis buvo nutiestas danų firmos. Tačiau kilo ginčas dėl atsiskaitymo už atliktus darbus. Kadangi krito dolerio vertė, tad kilo klausimas, ar Lietuvos Vyriausybė turėjo mokėti sutarties sudarymo, ar atsiskaitymo metu galiojusios vertės doleriais. Čia teisininkas pamatė du skirtingus pasaulius: buržuazinį merkantilinį mentalitetą, suprantantį tik valstybių, kurios per Pirmąjį pasaulinį karą nenukentėjo, pelną, ir skurdžios žemės ūkio valstybės žmonių mentalitetą, visada turinčių mokėti pirmiesiems[75].

7. Lietuvos aukštojo mokslo pradžia: viešosios teisės mokslas

Aukštasis mokslas ir jo puoselėjimas yra viena iš svarbiausių valstybingumo atramų. Kaune 1922 m. buvo atidarytas Lietuvos universitetas. Tais metais pagaliau lietuvių kalba pradėtos dėstyti aukštojo mokslo disciplinos (jei neįskaitysime Aukštųjų kursų, kurie kelerius metus veikė iki universiteto atidarymo). Tais pačiais metais Teisių fakultete M. Römeris pradėjo dėstyti lyginamąją konstitucinę teisę. Jis buvo viešosios teisės mokslo pradininkas Lietuvoje. Reikėjo kurti viską: teisinę kalbą, rašyti vadovėlius, monografijas, versti užsienio mokslininkų veikalus, aiškinti konstitucinę ir administracinę teisę ir pan.

M. Römeris teisės moksle buvo mažiausiai tris kartus pirmas. Pirma, jis parašė pirmąją teisės monografiją lietuvių kalba. Tai įvyko lygiai prieš šimtą metų, 1926 m., išleidus knygą *Reprezentacija ir mandatas*[76]. Šiuo savo veikalu jis klojo Lietuvos konstitucinės ir administracinės teisės doktrinų pamatus. Todėl dabar galime drąsiai skelbti, kad Lietuvos konstitucinei ir administracinei doktrinai yra jau šimtas metų.

Antra, jis pirmas parašė administracinės teisės monografiją *Administracinis teismas*[77]. Šiuo veikalu jis nutiesė kelią administracinės justicijos doktrinai Lietuvoje, sykiu nušviesdamas Lietuvos visuomenę apie valdžių padalijimą, teisėtumą, administracinius aktus ir t. t.

Trečia, nė vienas tarpukario teisininkas tiek neparašė mokslo veikalų, kiek M. Römeris. Iš viso jis išleido dešimt teisės ir istorijos mokslų knygų[78]. Jose buvo vystomos konstitu-

74 Plačiau žr.: Ieva Deviatnikovaitė, „M. Römeris Tautų Sąjungos Asamblėjoje ir Taikos Rūmuose“, *Jurisprudencija* 31, 1 (2024): 6–28.

75 *Ibid*.

76 Mykolas Römeris, *Reprezentacija ir mandatas* (Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1926).

77 Mykolas Römeris, *Administracinis teismas* (Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1928).

78 Mykolas Römeris, *Dabartinės konstitucijos* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1932); Mykolas Römeris, *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1933); Mykolas Rėmeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos* (Vilnius: leidykla „Mintis“, 1990); Mykolas Römeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. I dalis* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1937); Mykolas Römeris, *Suverenitetas*

cinės, administracinės, tarptautinės teisės doktrinos ir Lietuvos teisės istorijos klausimai. Savo knygose teisininkas Lietuvai kūrė viešosios teisės pagrindus, reikalingus teisinei valstybei, valstybingumui puoselėti.

8. Rektorius

M. Römeris Lietuvos, vėliau pervadintame Vytauto Didžiojo, universitete, ėjo tris rektoriaus kadencijas. Rektoriaus pareigos jau savaime yra susijusios su valstybingumu, nes tekdavo nuolatos kovoti dėl finansavimo mokslinei universiteto veiklai. O mokslas yra svarbus valstybingumo požymis, ypač tautinis, skirtas Lietuvai, jos istorijai, kalbai, ekonomikai ir t. t.

Rektoriui nuolatos tekdavo gesinti akademinio jaunimo aistras, ypač susijusias su dviem skaudžiausiais Lietuvai klausimais – Vilnijos ir Klaipėdos krašto. Studentai susipriešindavo, protestuodavo, neišvengta ir vandalizmo atvejų. Taip būdavo, nes universitete studijavo įvairių tautybių studentai: lietuviai, žydai, lenkai, rusai, latviai, vokiečiai. Be to, veikė ne viena dešimtis studentų draugijų, susiskirsčiusių ne tik pagal tautinį kriterijų, bet ir pagal politines pažiūras, pomėgius ir pan.

Jei tik iškildavo nesantaikos apraiškos Klaipėdos krašte ar Vilnijoje, iš karto ši nesantaikos banga atsirisdavo iki Kauno, iki akademinio jaunimo. Rektoriui neretai tekdavo atlikti arbitro vaidmenį, stengtis jaunimui įdiegti teisingumo pojūtį, pusiausvyros, kompromiso, taikos paieškos poreikį, skatinti vengti šovinizmo, tautinės neapykantos, visuomenės susiskaldymo, gerbti tautines mažumas ir pan. Rektorius vengė vienpusiškumo, kategoriškumo, išankstinio nusistatymo, stengėsi matyti reikalo niuansus ir subtilybes. To jis mokė ir studentus. Kita vertus, kaip rektorius jis galėjo nesuteikti leidimo studentų protestams, mitingams, bet šito jis nenorėjo daryti. Jam atrodė būtina palaikyti nuomonių pliuralizmą. Kita vertus, jis nenusileisdavo neargumentuotiems studentų reikalavimams. Antai norėta boikotuoti vieno iš dėstytojų, kuris teisme gynė nusikaltėlių teises, paskaitas. Vėl rektorius turėjo aiškinti, kas yra advokatas, teisininkas, kokia jo funkcija, kad negalima remtis vien tik emocijomis ir pan.

M. Römeriui tekdavo atlikti ir diplomatines misijas. Antai jam kaip rektoriui teko vykti į Paryžiaus universitetą skaityti paskaitų. Paskaitos skleidė tam tikrą geopolitinę žinią. Jos buvo susijusios su Klaipėdos krašto klausimu ir Baltijos sąjunga. Tuo metu lietuvių diplomatai stengėsi išlaikyti artimus ir gražius santykius su Prancūzija. Juk su Vokietija dėl Klaipėdos krašto ir Lenkija dėl Vilnijos santykiai buvo įtempti. Rektoriaus vizitas ir paskaitos buvo vienas iš valstybės diplomatinės misijos elementų.

M. Römeris lankėsi ir Švedijos universitetuose. Juose irgi skaitė paskaitas. Santykiai su

(Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939); Mykolas Römeris, *Unitarinė valstybė ir valstybiniai junginiai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008); Mykolas Römeris, *Valstybė*. I tomas (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1934); Mykolas Römeris, *Valstybė*. II tomas (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1935).

Švedija taip pat buvo viena iš Lietuvos diplomatijos krypčių[79].

Rektorius siekė, kad Lietuvoje veiktų Aukštoji politinių mokslų mokykla. Tokios mokyklos prototipe buvo Laisvoji politinių mokslų mokykla Paryžiuje, kurioje jis studijavo 1902–1905 m. Mokykla turėjo ruošti kvalifikuotus politikus, diplomatus, žinančius ne tik kalbas, bet ir Lietuvos bei kaimyninių valstybių santykių istoriją, ekonomiką, įvairius niuansus, subtilybes[80]. Lietuvai, valstybei tarp didelių kaimynių, tokia mokykla buvo ir iki šiolei išlieka neįgyvendinta būtinybe.

9. Visuomenininkas

M. Römeris nebuvo tik teisininkas ar publicistas. Jis mėgo visuomeninį gyvenimą ir jame aktyviai dalyvavo. Jis buvo daugybės draugijų nariu.

Svarbi jo veikla Lietuvos teisininkų draugijoje[81]. Tačiau ne ką mažiau įdomesnis ir ne mažiau svarbesnis jo vaidmuo, pavyzdžiui, Lietuvių dailės draugijoje. Jis finansavo meno parodas, rengė jas. Mirus M. K. Čiurlioniui, sumanyta atidaryti jo meno parodą, kurioje būtų eksponuojama visa jo kūryba – nuo eskizų iki baigtų paveikslų. M. K. Čiurlionio paroda buvo atidaryta 1911 m. balandį[82]. M. K. Čiurlionį jis vadino „vizijų genijumi“[83]. Po M. K. Čiurlionio mirties teisininkas parašė straipsnį apie dailininko kūrybą[84]. Vėliau rūpinosi, kad būtų atidaryta nuolatinė dailininko paroda ir apie tai rašė straipsnį, girdamas lietuvišką kultūrinę veiklą[85, 86].

Taip pat sugalvota išleisti A. Jaroševičiaus nutapytų kryžių albumą[87]. Taip ir buvo padaryta[88]. M. Römeris dienoraštyje ne kartą rašė, kad kryžiai lietuvių kultūrai turėjo didelės reikšmės, jie „tarsi istorijos dokumentai, atskleidžiantys lietuviškų genčių istoriją ir kultūrą“[89]. Apie tai jis rašė ir publicistinius straipsnius. Antai straipsnyje apie Lietuvos dailininkų draugijos išleistą kryžių albumą rašė ne tik apie jį, bet ir apie tautinę meninę kultūrą,

79 Plačiau apie rektoriaus veiklą žr.: Ieva Deviatnikovaitė, *Lietuvos teisininkas Mykolas Römeris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 465–533.

80 Plačiau apie rektoriaus veiklą žr.: *ibid*., 539–546.

81 Plačiau žr.: *ibid*., 581–595.

82 Liudas Gira, „A. a. M. K. Čiurlionies paveikslų paroda“, *Viltis*, 1911 m. balandžio 24 (gegužės 7) d., Nr. 46 (531), 1.

83 Michał Römer, *Dziennik 1911–1912 (1912 m. gegužės 24 (birželio 6) d.)*. LMAVB RS, f. 138–2229, l. 282.

84 Galbūt turimas mintyje šis straipsnis: G. P. „Posmertinė Mikalojaus Kastanto Čiurlianio Veikalų Paroda“, *Lietuvos žinios*, 1911 m. gegužės 5 (18), Nr. 51, 1, 2.

85 Spektator, „Wystawa dzieł Czurlanisa“, *Przegląd Wileński*, 1913 m. lapkričio 8 (21) d., Nr. 43–45, 13.

86 „Rytoj atidaroma nuolatinė M. K. Čiurlionies paroda“, *Lietuvos žinios*, 1913 m. spalio 19 (lapkričio 1) d., Nr. 124, 1, 2.

87 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1911 m. sausio 1-oji (14-oji) – 1912 m. balandžio 20-oji (gegužės 3-ioji)*. Parengė R. Miknys, vertė V. Grigaitienė (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022), (1911 m. balandžio 3 (16) d.), 100.

88 *Lietuvių kryžiai*. Surinko A. Jaroševičius, įžangą parašė J. Basanavičius, vinjetes iš tautinių motyvų sutaisė A. Žmuidzinavičius (Vilnius: Lietuvių dailės draugijos leidinys, 1912).

89 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1911 m. sausio 1-oji (14-oji) – 1912 m. balandžio 20-oji (gegužės 3-ioji)*. Parengė R. Miknys, vertė V. Grigaitienė (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022), (1912 m. sausio 29 (vasario 11) d.), 433.

liaudies meno vaidmenį joje[90].

Lietuvių dailės draugija priešinosi carinės valdžios projektui ant Gedimino kalno įrengti vandentiekio rezervuarą[91] ir diskutavo apie J. Vileišio sugalvotą idėją Gedimino pilies bokšte įkurti lietuvių muziejų, kuriame būtų eksponuojami įvairūs Lietuvių dailės ir mokslo draugijų surinkti eksponatai. M. Römeris ir kiti draugijų valdybos nariai pritarė tokiam pasiūlymui, nes tai, be abejo, dar labiau būtų sužadinę lietuvių viltis ir svajones atkurti savo valstybę[92].

Lietuvių dailės draugija kasmet rengdavo lietuvių dailės parodas. M. Römeris, kartu su kitais dalyvaudavo jų organizavime, rašydavo apie jas, rinkdavo eksponatus.

Gal visa tai atrodo menkučiai darbeliai, bet jie buvo atlikti tuo metu, kai Lietuva vis dar buvo imperinės Rusijos sudėtyje, kai parodų ir leidinių cenzoriai tarp eksponatų ieškojo „netinkamų“. Taigi šie darbeliai prilygo didvyrių, valstybingumo kūrybos darbams.

Išvados

1. 1908 m. M. Römeris išleido istorinę knygą *Litwa* apie lietuvių tautos atgimimą. Tai buvo pirmoji tokio pobūdžio knyga. Monografija išleista lenkų kalba. Ši M. Römerio knyga atliko dvejopą misiją. Pirma, lenkų tautai priminė apie Europoje užmirštą lietuvių tautą, jos ambicijas. Antra, ji buvo svarbi ir patiems lietuviams, nes joje buvo atkurti, apibendrinti ir įvertinti svarbiausi faktai ir faktoriai, nuvedę tautinio kelio kulminacijos link, Vilniaus Didžiojo Seimo, kuriame lietuviai deklaravo kovą su imperine valdžia, reikalaudami Lietuvai autonomijos su sostine Vilniuje ir Suvalkų gubernijos pripažinimu Lietuvai. Tad šia knyga M. Römeris dvigubai prisilietė prie Lietuvos valstybingumo raidos.
2. Savo ankstyvoje publicistikoje M. Römeris drąsiai kritikavo imperinę Rusiją, iškeldamas autonomijos idėją imperijoje, autonomistų-federalistų frakcijos įkūrimą Dūmoje.

   Ir vėliau nevengė rašyti apie sau itin skaudžią temą – lietuvių ir lenkų santykius. Juk pats buvo ir lietuvis, ir lenkas. Jis kritiškai vertino Vilniaus lenkų politiką, Lenkijos politiką Lietuvos atžvilgiu dėl Vilnijos, kritiškai vertino slavų brolijos idėją, įvardydamas ją veidmainiška, tarnaujančia aneksijai, negailestingai kritikavo lenkų nacionalizmą ir smurtą prieš lietuvius, ragino lenkus atsisakyti pretenzijų į Vilnių ir imtis lygiaverčių derybų su Lietuva. Publicistas rašė ne tam, kad keltų vienos tautos neapykantą kitai. Anaiptol, jis siekė abiejų tautų viena kitos supratimo. Būtent dėl to

90 Michał Römer, „Z Krajowej sztuki ludowej“, *Przegląd Wileński*, 1912 m. gruodžio 1 (14), Nr. 47–49, 8–9; Michał Römer, *Dziennik 1911–1912 (1912 m. lapkričio 21 (gruodžio 4) d.)*. LMAVB RS, f. 138–2229, l. 463.

91 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1911 m. sausio 1-oji (14-oji) – 1912 m. balandžio 20-oji (gegužės 3-ioji)*. Parengė R. Miknys, vertė V. Grigaitienė (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022), (1912 m. vasario 16 (29) d.), 452.

92 Mykolas Römeris, *Dienoraštis 1911 m. sausio 1-oji (14-oji) – 1912 m. balandžio 20-oji (gegužės 3-ioji)*. Parengė R. Miknys, vertė V. Grigaitienė (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022), (1911 m. rugpjūčio 25 (rugsėjo 8) d.), 266.

savo publicistika neretai informavo lenkų visuomenę Vilniuje apie įvairius faktus, liudijančius tolesnį Lietuvos tautinį judėjimą, visaip taikiomis priemonėmis siekdamas užbėgti už akių abipusiams tautų neapykantos priepuoliams. Straipsniuose jis formulavo taikią Vilniaus klausimo koncepciją.

3. Publicistui tarpukariu buvo svarbūs ne tik Vilnijos, bet ir Klaipėdos krašto klausimai. 1939 m. lietuviams jis argumentuotai priminė jų teisę į Klaipėdos kraštą.
   Rašė ne tik tautinėmis, bet ir socialinėmis, ekonominėmis temomis, kuriose gvildeno kooperatyvų svarbą, liaudies ir smulkiosios buržuazijos bendradarbiavimo galimybes, ūkinius tautos klausimus.
   Visi šie tyrinėti M. Römerio publicistikoje klausimai susiję su atsikuriančiai valstybei gyvybiškai svarbiomis sritimis: valstybės teritorija, sienomis, lituanizacija autonominiame Klaipėdos krašte su taip ekonomiškai reikalingu unikaliu jūros uostu.
4. M. Römeris ėjo į J. Pilsudskio vadovaujamus Lenkijos legionus. Ir šis M. Römerio veiksmas iš to meto perspektyvos sietinas su Lietuvos valstybingumu. Tuo metu niekas nekalbėjo ir nemąstė apie nepriklausomą Lietuvą, jos klausimas Europoje buvo nežinomas. Tad legionierius buvo įsitikinęs, kad šiuo aktyviu veiksmu jis prisidės prie Lenkijos nepriklausomybės, o tai turėjo būti svarbus faktorius ir Lietuvai, saugant ją nuo rusifikacijos ir germanizacijos. Federaciją su Lenkija teisininkas laikė laikina būsena, reikalinga savarankiškai Lietuvos valstybei susiformuoti.
5. 1922 m. rašytu laišku J. Pilsudskiui M. Römeris galėjo tiesiogiai prisidėti prie Lietuvos valstybingumo. Galbūt šis laiškas stabdė lenkų politiką Vilniuje nuo ciniškų veiksmų, kurie išryškėjo po Lenkijos maršalo mirties. Tai tik hipotezė, bet pats laiško turinys, tonas vertas būti pažymėtas kaip vienas iš itin drąsių teisininko žingsnių, ginant lietuvių teises į jų įsteigtą Lietuvos sostinę Vilnių.
6. M. Römeris atliko daugybe darbų, prisidėjusių ar dar prisidėsiančių prie Lietuvos valstybingumo. Jis pirmas pradėjęs konstitucinės justicijos tradiciją slaptoje komisijoje Klaipėdos krašto reikalams prie Ministrų Tarybos, jis pirmas prabilęs apie teisėtumą, valdžių padalijimo poreikį, parengęs Administracinio teismo įstatymo projektą, pagrindęs Statutinio Teismo poreikį, aiškinęs teisinės valstybės elementus aukščiausiems valstybės pareigūnams.
   M. Römeris du kartus buvo teisėju *ad hoc* Nuolatiniame Tarptautinio Teisingumo Teisme, kuriame du kartus buvo palaikytos Lietuvos tezės. Abi bylos ir morališkai, ir ekonomiškai buvo svarbios Lietuvos valstybingumui. Viena buvo dar kartą tarptautiniu mastu patvirtintas faktas, kad Lietuva jūrinė valstybė, antra buvo išsaugota Lietuvos susisiekimo sritis.
   Buvo ir kitokių darbų, pavyzdžiui, M. Römeris stengėsi užkirsti kelią svetimai valstybei kištis į Lietuvos teismų sistemos sritį ir siekė sudaryti sąlygas lituanizacijai Klaipėdos krašte.
7. M. Römeris pirmas parašė teisės monografiją lietuvių kalba, pirmas parašė administracinės teisės monografiją, buvo produktyviausias teisės mokslo profesorius.

Savo mokslo knygose jis kūrė viešosios teisės, teisinės valstybės pagrindus, reikalingus valstybingumui puoselėti.

8. Rektorius akademinį jaunimą mokė racionalumo, teisingumo, kompromiso. Skatino vengti vienpusiškumo, šovinizmo ir neapykantos, negatyvių, įtampą, stresą, susiskaldymą visuomenėje keliančių emocijų. Mokė įžvelgti dalyko niuansus, subtilybes, žinoti istoriją, vertinti bendradarbiavimą.
   Rektorius buvo įsitikinęs, kad Lietuvai reikia politinių mokslų mokyklos, ruošiančios profesionalius politikus, diplomatus, žurnalistus, išmanančius ne tik kalbas, bet ir geopolitiką, pažįstančius Lietuvos kaimynines valstybes.
9. M. Römeris buvo ne tik teisininkas, istorikas ar žurnalistas. Jis domėjosi lietuvių menu, tautodaile. Tad yra prisidėjęs prie kasmet rengiamų lietuvių dailės parodų laikotarpiu, kai Lietuva dar buvo imperinės Rusijos sudėtyje. Tuo metu padėjo publikuoti M. K. Čiurlionio reprodukcijų ir A. Jaroševičiaus nutapytų kryžių albumus.

Ar visi šie M. Römerio darbai prisidėjo prie Lietuvos valstybingumo raidos? Manytina, kad taip. Vieni daugiau, kiti mažiau. Net ir neįgyvendinti, pavyzdžiui, administracinis teismas taip ir nebuvo įsteigtas, Statutinis Teismas taip ir neišsprendė nė vienos bylos, Aukštoji politinių mokslų mokykla taip ir nebuvo įkurta. Tačiau apie juos buvo rašyta, galvota, kalbėta, svarstyta, keltì teisėtumo, valdžių padalijimo klausimai. Visa tai irgi yra mūsų palikimas, mūsų valstybingumo apraiškos.

Priedas

Mykolo Römerio profesinė biografija

Gimė	1880 m. gegužės 17 d. Bagdoniškyje
Išsilavinimas	
Studijos Sankt Peterburgo imperatoriškoje teisės mokykloje	1892–1901 m.
Studijos Krokuvos universitete	1902 m.
Studijos Paryžiaus laisvojoje politikos mokslų mokykloje	1902–1905 m.
Teisinė karjera	
Advokato padėjėjas	1909–1915 m.
Advokatas	1915–1917 m.
Teisėjas Kelno taiko teisme	1917–1918 m.
Teisėjas Lomžos apygardos teisme	1918–1920 m.
Teisėjas Kauno apygardos teisme	1920 m.
Teisėjas Vilniaus apygardos teisme	1920 m.
Teisėjas Kauno apygardos teisme	1920–1921 m.

Teisėjas Vyriausiajame Tribunole	1921–1928 m.
Teisėjas Tarptautinio Teisingumo Teisme Hagoje	1932, 1938, 1939 m.

Valdžios institucijų patarėjas, konsultantas, teisės aktų rengėjas

Valstybės Tarybos narys ir žinovas-bendradarbis	1928–1940 m.
Slaptos Konsultantų komisijos Klaipėdos krašto reikalams narys	1932–1938 m.

Akademinė karjera

Lietuvos universiteto Teisių fakulteto docentas	1922–1923 m.
Lietuvos universiteto Teisių fakulteto ekstraordinarinis profesorius	1923–1926 m.
Lietuvos universiteto, vėliau Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto profesorius	1926–1939 m.
Vilniaus universiteto Teisių fakulteto profesorius	1940 m.
Vilniaus universiteto Teisės mokslų fakulteto profesorius	1940–1943 m.
Vilniaus valstybinio universiteto Teisės mokslų fakulteto profesorius	1944–1945 m.

Akademinė administracinė karjera

Lietuvos universiteto prorektorius	1926–1927 m.
Lietuvos, vėliau Vytauto Didžiojo, universiteto rektorius	1927–1928 m. 1933–1939 m.

Valstybiniai apdovanojimai

Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino II laipsnio ordinas	1928 m.
Vytauto Didžiojo II laipsnio ordinas	1934 m.
II laipsnio Latvijos trijų žvaigždžių ordinas	1935 m.
Prancūzijos garbės legiono karininko laipsnis	1936 m.

Mirties data 1945 m. vasario 22 d. Vilniuje

Sudarė: Ieva Deviatnikovaitė

MYKOLAS RÖMER'S ACTIVITIES AND THE DEVELOPMENT OF LITHUANIAN STATEHOOD

Ieva Deviatnikovaitė
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *In 2025, the book "Lithuanian Lawyer Mykolas Römeris" was published. The author is often asked why she chose to write about this personality and devoted a considerable study to analyzing his career. The answer is very simple. The author works at the university named after M. Römeris. It is logical that this alone was a reason to write about this personality. However, interest in the personality of the Lithuanian historian, journalist, publicist, lawyer, scientist, rector, and public figure goes far beyond the university. Not only lawyers, but also people from various fields and even representatives of science from foreign countries are interested in him. This was the main motive for writing the book, especially the desire to better familiarize oneself with the path taken by M. Römeris and to present his professional biography in detail.*

However, after writing the book, several more reasons and aspects emerged that make it worth knowing about M. Römeris personality and professional path. First, when analyzing the life and activities of this personality, one inevitably has to touch on the development of Lithuanian statehood. Secondly, he was a unique Lithuanian lawyer. These two reasons embody M. Römeris as a universal personality, whose interest also means interest in Lithuania, its history, and the development of the restoration of the state. This article will focus on the first aspect. The second aspect, in order to reveal what distinguishes the lawyer from all other Lithuanian, and perhaps not only Lithuanian, lawyers, will require a separate study.

Keywords: *Statehood, Mykolas Römeris, Lithuania.*

Ieva Deviatnikovaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto profesorė, socialinių mokslų (teisės) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, teisės istorija.

Ieva Deviatnikovaitė, Professor at the Institute of Public Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: administrative law, legal history.

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2026, 33(1), p. 29–54.

VEIKSMINGAS BAUDŽIAMASIS PROCESAS IR JO KRITERIJAI: KAIP SUPRASTI BAUDŽIAMOJO PROCESO KOKYBĘ?

Justinas Leonavičius
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Elektroninis paštas: juleonavic@stud.mruni.eu

Pateikta 2026 m. balandžio 1 d., parengta spaudai 2026 m. gegužės 2 d.

DOI: 10.13165/JUR-26-33-1-02

Santrauka. *Straipsnyje analizuojami kriterijai „nepriklausomumas“, „našumas“ ir „kokybė“, kuriais remiantis vertinama, ar baudžiamasis procesas yra veiksmingas. Visų pirma bendrai pristatoma nepriklausomumo ir našumo samprata. Pabrėžiama, kad „nepriklausomumas“ pirmiausia turėtų būti suprantamas kaip teismo ir teisėjo, taip pat prokuroro ir gynėjo (advokato) institucinė ir funkcinė nepriklausomybė, padedanti užtikrinti visuomenės pasitikėjimą teisingumo vykdymu. „Našumas“ nusako, kiek laiko ir kitų sąnaudų (žmogiškųjų išteklių, lėšų, priemonių ir kt.) reikia baudžiamojo proceso tikslams pasiekti, tačiau svarbiausiu našumo dėmeniu laikytina baudžiamojo proceso trukmė.*

Kriterijus „kokybė“ straipsnyje nagrinėjamas išsamiau. Pateikiama išvada, kad šis kriterijus yra plačiausias savo turiniu ir apibrėžiamas sudėtingiausiai. Remiantis teisinio reguliavimo, teismų praktikos analize ir jau atliktų mokslinių tyrimų rezultatais, išskiriami šie proceso kokybės elementai: kokybiškas teisinis reguliavimas; teisingumo prieinamumas; procesinis lygiateisiškumas; teisės į gynybą užtikrinimas; kitų proceso dalyvių teisių užtikrinimas; suprantama (aiški) proceso eiga ir nuspėjami sprendimai; teismo proceso ir sprendimų viešumas; teisingas (pagrįstas) baigiamasis teismo sprendimas.

Reikšminiai žodžiai: *baudžiamojo proceso veiksmingumas; veiksmingumo kriterijai; nepriklausomumas; našumas; kokybė.*

Įvadas

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje[1] (toliau – Konstitucija) įtvirtinta demokratinės teisinės valstybės samprata, o jos 18 straipsnyje garantuojamos prigimtinės žmogaus teisės, kurias valstybė įpareigota ginti ir saugoti įgyvendindama konstitucingumo principą[2]. Valstybės konstitucinė priedermė – teisėtomis priemonėmis užtikrinti saugumą ir įgyvendinti konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką. Kiekvienas asmuo ir visa visuomenė turi būti saugūs nuo nusikalstamų kėsinimųsi[3], kuriais itin šiurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsinamasi į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus[4]. Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą, *inter alia*, nuo nusikalstamų kėsinimųsi[5]. Įstatymais yra suteikiamos teisės vykdant baudžiamąjį persekiojimą taikyti įvairias specifines priemones, kurios turi būti šiuolaikinės ir veiksmingos[6]. Jeigu valstybė nesiimtų deramų veiksmų, kuriais būtų siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griaunamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisinei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams[7]. Valstybė ne tik siekia saugoti ir ginti nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų, bet ir sugeba tai daryti veiksmingai[8].

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 6 straipsnyje reikalaujama, kad valstybės užtikrintų veiksmingą baudžiamąjį procesą – teismo sprendimo, kuris įtvirtintų teisingą bylos baigtį, priėmimą per įmanomai trumpiausią laiką[9]. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) savo jurisprudencijoje yra nurodęs, kad valstybės turi pozityviąją pareigą priimti veiksmingas baudžiamosios teisės nuostatas ir taikyti jas praktikoje atliekant veiksmingą baudžiamąjį persekiojimą[10]. Valstybės

1 Lietuvos Respublikos Konstitucija (Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume), *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

2 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.

3 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2012 m. birželio 4 d., 2016 m. birželio 27 d. nutarimai.

4 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai.

5 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai.

6 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105.

7 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai.

8 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d., 2008 m. rugsėjo 17 d., 2017 m. kovo 15 d., 2020 m. kovo 18 d. nutarimai.

9 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 96-3016.

10 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje *M. P. ir kiti prieš Bulgariją*, peticijos Nr. 22457/08; 2013 m. kovo 26 d. sprendimas byloje *V. prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 33234/07; 2013 m. gegužės

turi būti pajėgios taikyti veiksmingas tyrimo priemones prieš nusikalstamas veikas padariusius asmenis, kad galėtų veiksmingai su jomis kovoti[11].

Europos Sąjungos (toliau – ES) pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija)[12] 47 straipsnyje yra įtvirtinta pareiga užtikrinti veiksmingą teisingumą. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) jurisprudencijoje veiksmingumo principas reiškia, kad dėl nacionalinių taisyklių neturi tapti praktiškai neįmanoma ar pernelyg sudėtinga asmenims pasinaudoti pagal ES teisę suteiktomis teisėmis[13]. Anot D. Bublienės, nagrinėjusios teisinį veiksmingumą ESTT praktikoje, „veiksmingumas – fundamentalus principas <...> reikalauja <...>, kad asmenų teisės būtų užtikrintos praktiškai, veiktų efektyviai, o žmonės jaustųsi saugiai“[14].

Terminas „veiksmingas“ (angl. *effective*) pagal Kembridžo žodyną reiškia norimų rezultatų pasiekimą, šio žodžio sinonimas yra „sėkmingas“, o „veiksmingumas“ (angl. *effectiveness*) apibūdina, kiek yra pasiekti norimi rezultatai[15]. Veiksmingumas skirtingose mokslo srityse turi daugelį prasmių, pavyzdžiui, medicinoje veiksmingumu nusakoma, kaip gerai gydymas veikia pacientus[16], viešajame administravime veiksmingumas apibrėžiamas kaip nustatytų tikslų įgyvendinimo laipsnis, panaudojus tam tikrą kiekį išlaidų[17], ekonomikoje – geriausių įmanomų gamybos rezultatų pasiekimas[18] ir t. t.

Sąvoka „teisės veiksmingumas“ yra nevienareikšmė, teisės teorijoje skirstoma į teisinį (formalųjį) ir socialinį (turiningąjį) veiksmingumą. Teisinis (formalusis) teisės veiksmingumas – tai teisės veikimas taip, kaip numatyta, o socialinis (turiningasis) veiksmingumas – teisės normų socialinių tikslų pasiekimas[19]. Formalusis veiksmingumas parodo, ar „teisės institucijos funkcionuoja, įstatymai priimami, teisės normos taikomos, tam tikras procentas teisės pažeidimų išaiškinamas, teisės pažeidėjai realiai atlieka bausmes ir t. t.[20]“, o

28 d. sprendimas byloje *E. prieš Moldovą*; 2016 m. kovo 15 d. sprendimas byloje *M. G. C. prieš Rumuniją*, peticijos Nr. 61495/11; 2017 m. liepos 11 d. sprendimas byloje *Ž. B. prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 47666/13; 2024 m. vasario 20 d. sprendimas byloje *M. G. prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 6406/21.

11 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. balandžio 8 d. sprendimas byloje *B. prieš Rumuniją*, peticijos Nr. 36259/04.

12 Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, OL C 326, 2012, p. 2.

13 Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1976 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje *Rewe-Zentralfinanz eG ir Rewe-Zentral AG prieš Landwirtschaftskammer für das Saarland*, C-33/76; 1986 m. gegužės 15 d. sprendimas byloje *Marguerite Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, C-222/84; 2023 m. birželio 15 d. sprendimas byloje *YQ, RJ prieš Getin Noble Bank S.A*, C-287/22.

14 Danguolė Bublienė, „Veiksmingumo principo aiškinimo Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje įtaka nacionalinei teismų praktikai“ (pranešimas Vilniaus universiteto tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Lietuvos Respublika Europos Sąjungoje: dvidešimt patirties, iššūkių ir augimo metų“, Vilnius, 2024 m. gegužės 24 d.).

15 Kembridžo internetinis žodynas (angl. *Cambridge Dictionary),* žiūrėta 2025 m. sausio 6 d., https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/effectiveness.

16 Prakash Patel, „Efficacy, Effectiveness and Efficiency“, *National Journal of Community Medicine* 12, 2 (2021): 35.

17 Stasys Puškorius, „3E koncepcijos plėtra“, *Viešoji politika ir administravimas* 3 (2002): 37.

18 Robert Poskart, „A definition of the Concept of Economic Effectiveness", *Central Eastern European Journal of Management and Economics* 2, 3 (2014): 180.

19 Remigijus Šimašius, „Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas“, *Jurisprudencija* 54, 46 (2004): 63, 64.

20 Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2009): 479.

turiningasis teisės veiksmingumas susijęs su realiu žmogaus teisių apsaugos, socialinio stabilumo laipsniu, „kurį lemia visa teisinio poveikio žmonių elgesiui priemonių sistema“[21].

Nors nėra universalaus baudžiamojo proceso veiksmingumo apibrėžimo, bendriausia prasme galima teigti, kad juo nusakoma, ar baudžiamąjį persekiojimą ir teisingumą vykdančios institucijos pasiekia teisėtus, joms visuomenės iškeltus tikslus[22]. Kai valstybės institucijos ir asmenys realiame gyvenime gerbia nustatytas baudžiamojo proceso įstatymo taisykles ir jų laikosi, toks įstatymas gali būti laikomas ne tik teisiškai galiojančiu, bet ir veiksmingu[23]. Veiksminga baudžiamojo teisingumo sistema (o kartu šios sistemos fundamentas – veiksmingas baudžiamasis procesas) yra tokia, kuri gali nešališkai, greitai ir sėkmingai tirti ir spręsti nusikalstamas veikas, kurioje nėra korupcijos ir neteisėtos valdžios įtakos ir kurioje užtikrinama veiksminga tiek nukentėjusiųjų, tiek kaltinamųjų teisių apsauga[24].

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso[25] (toliau – BPK) 1 straipsnio 1 dalyje numatyta: „Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.“ Teisės doktrinoje analizuojant baudžiamojo proceso veiksmingumą keliamas esminis klausimas – ar pasiekti jo tikslai[26], todėl galima daryti prielaidą, kad baudžiamasis procesas laikomas veiksmingu tada, kai yra pasiekiami BPK 1 straipsnio 1 dalyje iškelti tikslai, o „neveiksmingomis reikėtų laikyti tokias priemones, kurios, atsižvelgiant į konkrečios situacijos ypatumus, akivaizdžiai neleidžia pasiekti <...> numatytų tikslų“[27].

Lietuvos teisės moksle nėra atlikta išsamių tyrimų, susijusių su baudžiamojo proceso veiksmingumu. Tam tikri baudžiamojo proceso veiksmingumo kriterijai tirti įgyvendinant projektus „Modernios ir atviros prokuratūros kūrimas Lietuvos Respublikoje“[28] ir „Kokybės, paslaugų ir infrastruktūros tobulinimas Lietuvos teismuose“[29]. Straipsnio temos kontekste vienas svarbiausių darbų yra D. Bublienės, S. Kavalnės ir E. Zemlytės monografija[30], kurioje detaliai tirtas proceso veiksmingumas, tiesa, civilinės justicijos. Šioje monografijoje

21 Vaišvila, *supra note,* 20: 480.

22 Cristian Riego, Yonko Grozev ir Rada Smedovska, *Promoting Prosecutorial Accountability, Independence and Effectiveness* (Sofia: Open Society Institute, 2008), 22.

23 Matjaz Jager ir Katja Šugman Stubbs, „O potrebi za „unapredenjem efikasnosti krivifnog postupka“, *Godienjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* LX (2017): 366.

24 Francesco De Sanctis, *Trial monitoring of corruption cases: An innovative answer to the quest for evaluation tools* (Bergen: U4 Anti-Corruption Resource Centre, Chr. Michelsen Institute, 2020), 4.

25 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, Baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

26 Jager, *op. cit.*, 369.

27 Generalinio advokato Priit Pikamae 2021 m. rugsėjo 9 d. išvada byloje *Europos Komisija prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę*, C-213/19.

28 Rima Ažubalytė ir kt., „Baudžiamojo proceso reglamentavimo analizė ir vertinimas“ (projekto „Modernios ir atviros prokuratūros kūrimas Lietuvos Respublikoje“ tyrimo ataskaita, 2022).

29 Lyra Jakulevičienė ir kt., „Teismo proceso vedimo studija“ (parengta vykdant projektą „Kokybės, paslaugų ir infrastruktūros tobulinimas Lietuvos teismuose“, 2022).

30 Danguolė Bublienė, Silvija Kavalnė, Eglė Zemlytė, *Veiksnių, darančių įtaką civilinės justicijos veiksmingumui tyrimas: civilinio proceso kodekso pakeitimų atvejų analizė* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018).

pirmą kartą išskirti ir išanalizuoti veiksmingumo kriterijai (nepriklausomumas, našumas ir kokybė), kurie ir sudaro veiksmingo proceso esmę. G. Goda[31], R. Merkevičius[32], R. Jurka[33] nagrinėjo vieną iš veiksmingumo kriterijų – proceso trukmę – kaip vieną iš sąžiningo proceso principo sudėtinių dalių. Autoriai M. Gušauskienė[34], A. Nevera ir G. Jurgelaitienė[35], R. Jurka ir J. Zajančkauskienė[36] savo darbuose taip pat rašė apie baudžiamojo proceso trukmės svarbą. R. Žibaitė-Neliubšienė daktaro disertacijoje[37] iš dalies tyrė veiksnius, lemiančius teisingo teismo sprendimo priėmimą (kriterijų „kokybė“). O. Fedosiuk[38] analizavo kai kurių baudžiamųjų įstatymų įtaką baudžiamosios justicijos veiksmingumui. R. Volungevičienė[39], D. Bublienė[40] nagrinėjo veiksmingumą ES teisėje. V. Sinkevičius[41], T. Birmontienė[42], R. Ragulskytė-Markovienė[43], D. Jočienė[44] analizavo teismo nepriklausomumą kaip vieną iš veiksmingo baudžiamojo proceso sudėtinių dalių.

Be to, būtina paminėti ir tam tikrus teisinius dokumentus, kuriuose įtvirtinta ir iš kurių matyti, kaip vystėsi teisinio veiksmingumo koncepcija: Konsultacinės Europos teisėjų

31 Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese* (Vilnius: Registrų centras, 2014).

32 Remigijus Merkevičius, „Įtariamo (kaltinamo) asmens teisės į procesą per kuo trumpiausią laiką užtikrinimas“, *Teisė* 80 (2011).

33 Raimundas Jurka, „Proceso per kuo trumpiausią laiką teisinis principas“, *Teisės problemos* 1 (2009).

34 Marina Gušauskienė, „Per ilga baudžiamojo proceso trukmė kaip valstybės civilinės atsakomybės pagrindas (teismų praktikos analizė)“, *Jurisprudencija* 26, 2 (2019).

35 Andrius Nevera ir Gintarė Jurgelaitienė, „Per ilga baudžiamojo proceso trukmė ir teisinės gynybos priemonės“, *Verslo ir teisės aktualijos* 4 (2009).

36 Raimundas Jurka ir Jolanta Zajančkauskienė, „Ekspertinių tyrimų įtaka baudžiamojo proceso spartai: problemos ir galimi jų sprendimai“, iš *Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis: kolektyvinė monografija*, R. Jurka ir kt. (Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2022).

37 Rasa Žibaitė-Neliubšienė, „Laisvas įrodymų vertinimas baudžiamajame procese: diskrecija apibrėžtose ribose“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2023).

38 Oleg Fedosiuk, „Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo“, *Jurisprudencija* 19, 3 (2012).

39 Rasa Volungevičienė, „Efektyvumo principas Europos Sąjungos baudžiamojoje teisėje“, *Teisės apžvalga* 1, 23 (2021).

40 Bublienė, *supra note*, 14.

41 Vytautas Sinkevičius, „Teisėjų atleidimas iš pareigų: konstitucinės doktrinos teoriniai ir praktiniai aspektai“, *Jurisprudencija* 2, 20 (2010).

42 Toma Birmontienė, „Konstitucinė teismų nepriklausomumo garantijų sistema“, iš *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Ukrainos Konstitucinio Teismo teisėjų konferencijos medžiaga* (Vilnius, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2013); Toma Birmontienė, „Teisėjų nepriklausomumo garantijos ir atleidimo (pašalinimo) iš pareigų pagrindai“, iš *Kelyje su Konstitucija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2022).

43 Rasa Ragulskytė-Markovienė, „Teisėjų nepriklausomumo garantijos ir jų užtikrinimas Lietuvoje“, iš *Konstitucija ir teisinė sistema* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2021).

44 Danutė Jočienė, „Konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas: tarp konstitucinio imperatyvo ir gyvenimo realybės“, iš *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys Lietuvos dešimtmečiai* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2024).

tarybos nuomonės[45]; Europos veiksmingo teisingumo komisijos ataskaitos[46]; Europos Komisijos komunikatai[47]; Europos teismų tarybų tinklo ataskaitos[48]; Europos Tarybos rekomendacija dėl teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir atsakomybės[49] ir kt.

Paminėtini ir užsienio šalių mokslininkai M. Simović ir M. Šikman[50], D. K. Brown[51], B. Leveson[52], G. F. Cole[53], M. Jager ir K. Š. Stubbs[54], A. Ndoja[55] ir kt., savo darbuose tyrę baudžiamosios justicijos veiksmingumo problemas. M. Bencze ir Gar Y. Ng[56], F. Van Dijk ir

45 Konsultacinės Europos teisėjų tarybos (angl. C*onsultative Council of European Judges*) 2001 m. lapkričio 23 d. nuomonė Nr. 1 „Dėl teismų sistemos nepriklausomumo ir teisėjų nenušalinimo nuo pareigų standartų“, 2004 m. lapkričio 24 d. nuomonė Nr. 6 „Dėl teisingo teismo proceso per įmanomai trumpiausią laiką ir teisėjo vaidmens teismo procese atsižvelgiant į alternatyvius ginčo sprendimo būdus“, 2008 m. gruodžio 18 d. nuomonė Nr. 11 „Dėl teismų sprendimų kokybės“, 2021 m. lapkričio 5 d. nuomonė Nr. 24 „Teismų tarybų raida ir jų vaidmuo nepriklausomose ir nešališkose teismų sistemose“ ir kt., žiūrėta 2025 m. gruodžio 8 d., https://www.coe.int/en/web/ccje/ccje-opinions-and-magna-carta.

46 Europos veiksmingo teisingumo komisijos (angl. *European Commission for the Efficiency of Justice*) 2006 m. ataskaita Nr. 1 „Europos teisingumo sistemos“, 2008 m. ataskaita Nr. 11 „Europos teisingumo sistemos: teisingumo našumas ir kokybė“, 2010 m. ataskaita Nr. 12 „Europos teisingumo sistemos: teisingumo našumas ir kokybė“, 2016 m. ataskaita Nr. 23 „Europos teisingumo sistemos: teisingumo našumas ir kokybė“, 2018 m. ataskaita Nr. 26 „Europos teisingumo sistemos: teisingumo našumas ir kokybė“ ir kt., žiūrėta 2025 m. gruodžio 8 d., https://www.coe.int/en/web/cepej/documentation/cepej-studies.

47 Europos Komisijos 2013 m. kovo 27 d. komunikatas Nr. 160 „ES teisingumo rezultatų suvestinė. Veiksmingo teisingumo ir plėtros skatinimo priemonė“, 2024 m. birželio 11 d. komunikatas Nr. 950 „2024 metų ES teisingumo rezultatų suvestinė“ ir kt., žiūrėta 2025 m. gruodžio 8 d., https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_lt.

48 Europos teismų tarybų tinklo (angl. *European Network of Councils for the Judiciary*) Kokybės valdymo darbo grupės 2008 metų ataskaita, žiūrėta 2025 m. gruodžio 8 d., https://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/reportqm20072008.pdf; Europos teismų tarybų tinklo Kokybės valdymo darbo grupės 2009 metų ataskaita „Kokybės valdymas ir jos ryšys su skaidrumu ir teise į teisingumą“, žiūrėta 2025 m. gruodžio 8 d., https://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/qmreport20082009.pdf; Europos teismų tarybų tinklo 2014 m. birželio 13 d. ataskaita „Teismų nepriklausomumas ir atskaitomybė“, žiūrėta 2025 m. gruodžio 8 d., https://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/independence/encj_report_independence_accountability_adopted_version_sept_2014.pdf; Europos teismų tarybų tinklo 2025 m. birželio 6 d. ataskaita „Teismų nepriklausomumas, atskaitomybė ir teisingumo kokybė“, žiūrėta 2025 m. gruodžio 8 d., https://www.encj.eu/node/250 ir kt.

49 Europos Tarybos 2010 m. lapkričio 17 d. rekomendacija Nr. CM/Rec 2010 (12) „Dėl teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir atsakomybės“, žiūrėta 2025 m. gruodžio 8 d., https://search.coe.int/cm?i=09000016805afb78.

50 Miodrag Simović ir Mile Šikman, „Efficiency Of Criminal Proceedings – Between Expectations And Reality“, *Journal Of Criminology And Criminal Law* 56, 3 (2018).

51 Darryl K. Brown, „The Perverse Effects of Efficiency in Criminal Process“, *Virginia Law Review* 100, 183 (2014).

52 Brian Leveson, *Review of Efficiency in Criminal Proceedings* (Judiciary of England and Wales, 2015).

53 George F. Cole, „Performance Measures for the Trial Courts, Prosecution, and Public Defense“, iš *Performance Measures for the Criminal Justice System*, Lawrence A. Greenfeld ir kt. (Williamsburg: Princeton University 1993).

54 Jager, *supra note*, 23.

55 Arjan Ndoja, „Criminal Law: Its Efficiency and Inefficiency of a Reasonable Trial Time“, *Interdisciplinary Journal of Research and Development* 5, 4 (2018).

56 Matyas Bencze ir Gar Yein Ng, „How to measure the quality of judicial reasoning“, *Hungarian Journal of Legal Studies* 60, 1 (2019).

G. Vos[57], K. Simion[58] ir kt. nagrinėjo teisinį veiksmingumą plačiąja prasme. F. De Sanctis[59], P. Albers[60] analizavo proceso veiksmingumo tyrimus, galinčius padėti užtikrinti greitų ir teisingų sprendimų priėmimą.

Šio straipsnio objektas yra baudžiamojo proceso veiksmingumo kriterijai, kuriais remiantis vertinama, ar baudžiamasis procesas yra veiksmingas. Darbo pirmojoje dalyje bendrai pristatomi veiksmingumo kriterijai „nepriklausomumas" ir „našumas", o antrojoje dalyje išsamiau nagrinėjamas, sudėtingiausiai apibrėžiamas kriterijaus „kokybė" turinys. Remiantis teisiniu reguliavimu, teismų praktika ir jau atliktais moksliniais tyrimais, straipsnyje siekiama atsakyti į šiuos probleminius klausimus: kokie yra veiksmingo baudžiamojo proceso kriterijai, koks jų turinys ir kodėl kriterijaus „kokybė" turinys apibrėžiamas sudėtingiausiai.

Taigi šio straipsnio tikslas – išnagrinėti baudžiamojo proceso veiksmingumo kriterijus, išskiriant kriterijaus „kokybė" turinio problematiką. Tikslui įgyvendinti keliami šie uždaviniai: identifikuoti baudžiamojo proceso veiksmingumo kriterijus ir atskleisti jų turinį; išsamiau ištirti kriterijų „kokybė".

Tyrime daugiausia naudoti analitinis, sisteminis, lyginamasis, dokumentų ir teismų sprendimų analizės metodai.

1. Veiksmingumo vertinimo kriterijai. Nepriklausomumas ir našumas

Teisingumo sistemos veiksmingumo svarba pirmą kartą paminėta Europos Komisijos komunikate[61], o vėliau parengtoje teisingumo sistemos rezultatų suvestinėje išskirti trys pagrindiniai veiksmingumo kriterijai: našumas, kokybė ir nepriklausomumas[62], kurie dar vadinami kiekybės (proceso ir priimamų sprendimų greitumo) ir kokybės (proceso sąžiningumo ir teisingumo, teismo nešališkumo ir nepriklausomumo, sprendimo teisėtumo ir teisingumo) komponentais. Ši vadinamoji teisingumo sistemos veiksmingumo vertinimo kriterijų trilogija iš esmės prigijo ir moksliniame diskurse bei šioje srityje kitų tarptautinių institucijų atliekamuose tyrimuose[63]. Todėl vertinant baudžiamojo proceso veiksmingumą dėmesys sutelkiamas į procesų ir juose priimamų sprendimų savalaikiškumą ir teisingumo kokybę (kuri apima ikiteisminio tyrimo ir teisminio proceso kokybę, atsižvelgiant į tokius

57 Geoffrey Vos ir Frans Van Dijk, „A Method for Assessment of the Independence and Accountability of the Judiciary", *International Journal For Court Administration* 8, 2 (2018).

58 Kristina Simion, *Qualitative and Quantitative Approaches to Rule of Law Research. Practitioner's Guide* (International Network to Promote the Rule of Law, 2016).

59 Sanctis, *supra note*, 24.

60 Pim Albers, „The Assessment of Court Quality: Hype or Global Trend?", *Hague Journal on the Rule of Law* 1, 1 (2009).

61 Europos Komisijos 2013 m. kovo 27 d. komunikatas Nr. 160 „ES teisingumo rezultatų suvestinė. Veiksmingo teisingumo ir plėtros skatinimo priemonė".

62 Europos Komisijos 2018 m. gegužės 27 d. komunikatas Nr. 364 „ES teisingumo rezultatų suvestinė".

63 Bublienė, *supra note*, 30: 17.

aspektus kaip prieinamumas, šalių lygiateisiškumas, nepriklausomumas, sąžiningumas)[64].

Svarbu pabrėžti, kad baudžiamojo proceso kokybės ir kiekybės tikslai negali būti prieš-priešinami. Nors siekiant šių tikslų gali kilti įtampa, tačiau veiksmingame procese jie negali būti atsiejami – „baudžiamoji justicija, kuri nešališkai, nepriklausomai ir teisingai sprendžia baudžiamąsias bylas, tačiau tai daro tik tirdama ir nagrinėdama nedidelės apimties bylas arba tai daro pernelyg ilgai, negali būti laikoma atitinkančia baudžiamosios justicijos tikslus[65]“. Veiksmingu baudžiamuoju procesu galima laikyti tokį procesą, kuriame per realiai trumpą laiką, laikantis teisėtumo principo, priimamas teisingas galutinis teismo (ar prokuroro) sprendimas[66].

Taigi baudžiamojo proceso veiksmingumas yra ir teisės į teisingą teismą išraiška. Kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikalstama veika, turi teisę, kad nepriklausomas teismas per protingą laiką išnagrinėtų jo bylą ir priimtų teisingą sprendimą[67]. Galima teigti, kad veiksmingas baudžiamasis procesas būtent ir sujungia šiuos tris kriterijus – nepriklausomumą, našumą ir kokybę.

Šioje straipsnio dalyje bus nagrinėjami kriterijai „nepriklausomumas“ ir „našumas“, o antroje dalyje išsamiai aptariamas, manytina, sudėtingiausiai apibrėžiamas kriterijus „kokybė“.

1.1. Nepriklausomumas

Baudžiamąją bylą nagrinėjantis teismas yra svarbiausias baudžiamojo proceso subjektas, kuris, būdamas nepriklausomas ir nešališkas, nustato materialiąją tiesą priimdamas baigiamąjį aktą[68]. Kaltinimo ir gynybos šalims priskiriamas mažesnis vaidmuo[69], tačiau prokuroras ir gynėjas naudodamiesi lygiomis teisėmis (angl. *the equality of arms*) padeda užtikrinti sąžiningą procesą (angl. *fair trial*) ir teisingą bylos baigtį[70].

Veiksmingame baudžiamajame procese teismas (teisėjas), prokuratūra (prokuroras) ir advokatūra (gynėjas) turi būti nepriklausomi. Be to, norint užtikrinti veiksmingą teisingumo sistemos veikimą, svarbu, kad ir tarp skirtingų jos dalių būtų tam tikras veiklos savarankiškumas ir nepriklausomumas: prokuratūra, gynyba ir teisminė valdžia neturi turėti galimybės pernelyg daryti įtaką viena kitai[71]. Todėl šioje straipsnio dalyje bus analizuojamas teisėjų ir teismo nepriklausomumas, skiriant tam daugiausiai dėmesio kaip

64 Albers, *supra note*, 60.

65 Sanctis, *supra note*, 24: 4.

66 Stanko Bejatović, „Efikasnost krivičnog postupka kao međunarodni pravni standard i reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije (norma i praksa)“, *NBP - Žurnal za kriminalistiku i pravo* 20, 2 (2015): 28.

67 Simović, *supra note*, 50: 4.

68 Žibaitė-Neliubšienė, *supra note*, 37: 33; Javier Escobar Veas, „The Criminal Trial as an Instance of Impure, Imperfect Procedural Justice and the Procedural Rights of the Guilty“, *Criminal Law and Philosophy* (2025).

69 Heinrich Henkel, *Strafverfahrensrecht* (Stuttgart: Kohlhammer, 1968); Karl Peters, *Strafprozess: ein Lehrbuch*, (Heidelberg: Müller, 1985), 65; Adhémar Esmein, *History of Continental Criminal Procedure. With special Reference to France. The Continental Legal History Series* (Boston: Little, Brown and Company, 1913).

70 Mark Elis, „The Right to Fair Trial Under International Law“, *The American Society of International Law* 111 (2017): 81.

71 Amyr Morse, *Efficiency in the Criminal Justice System* (London: Ministry of Justice, 2016), 10; JAV Aukščiausiojo Teismo 1972 m. balandžio 17 d. sprendimas byloje *Gonzales prieš Beto*, Nr. 405 U. S. 1052.

svarbiausiai teisingumo sistemos institucijai, taip pat – prokuroro ir gynėjo nepriklausomumas. Dėl straipsnio apimties nebus nagrinėjamas nuo nepriklausomumo principo neatsiejamas nešališkumo principas. Vis dėlto svarbu paminėti, kad baudžiamojo proceso dalyvių teisės į nepriklausomą ir nešališką teismą užtikrinimo priemonė yra BPK trečiojo skyriaus ketvirtajame skirsnyje (57–61 straipsniuose) įtvirtintas nušalinimo institutas, kurio paskirtis yra užtikrinti ne tik teismo, bet ir kitų proceso dalyvių – tarp jų ir prokuroro bei gynėjo – nešališkumą ir nepriklausomumą[72].

Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje ir 109 straipsnyje (taip pat BPK 44 straipsnio 5 dalyje) įtvirtinta kaltinamojo teisė į nepriklausomą teismą. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi ir nagrinėdami bylas klauso tik įstatymo. Konstitucijos garantuojamas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų[73], kuris būtinas tam, kad „teisėjai ir teismai galėtų veiksmingai įgyvendinti <...> teisingumo vykdymo funkciją“[74]. „Teisminės valdžios nepriklausomumas yra esminis teisinės valstybės principo elementas, be kurio demokratinė valstybės sąranga negalima.“[75]

Teismų nepriklausomumo principas yra numatytas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, identiška nuostata įtvirtinta Chartijos 47 straipsnio antroje pastraipoje[76]: „Kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo bylą <...> išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas“. EŽTT savo jurisprudencijoje ne kartą yra pabrėžė teisminės valdžios specialų vaidmenį visuomenėje ir pažymėjo, kad ji, be kita ko, turi būti nepriklausoma ir turėti visuomenės pasitikėjimą, kad galėtų veiksmingai atlikti pavestą teisingumo vykdymo funkciją[77]. ESTT taip pat nurodo, kad vadovaujantis valdžių padalijimo principu, būdingu teisinės valstybės veikimui, visų pirma turi būti užtikrintas teismų nepriklausomumas[78]. Kaip teigia buvęs EŽTT pirmininkas R. Spano, „teisėjų nepriklausomumas yra svarbiausias Konvencijoje įtvirtinto teisės viešpatavimo struktūrinis principas, be nepriklausomų teismų, kurie yra pamatines teises ginančios ir saugančios demokratinės struktūros dalis,

72 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. gegužės 7 d. apžvalga „Teisės į nepriklausomą ir nešališką teismą įgyvendinimas“, *Teismų praktika* 62 (2025).

73 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

74 Jočienė, *supra note*, 44: 123.

75 Toma Birmontienė, „Teisėjų nepriklausomumo garantijos ir atleidimo (pašalinimo) iš pareigų pagrindai“, iš *Kelyje su Konstitucija* (Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2022), 13.

76 Nepriklausomumo principas yra įtvirtintas ir kituose tarptautinės teisės aktuose, pvz., Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497; Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1985 m. lapkričio 29 d. rezoliucijoje Nr. 40/32; Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1985 m. gruodžio 13 d. rezoliucijoje Nr. 40/146.

77 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2021 m. liepos 22 d. sprendimas byloje *Gumenyuk ir kiti prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 11423/19, 2016 m. birželio 23 d. sprendimas byloje *Baka prieš Vengriją*, peticijos Nr. 20261/12, ir kt.

78 Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. gruodžio 21 d. sprendimas sujungtose bylose *Euro Box Promotion*, C-357/19, C-379/19, C-547/19, C-811/19 ir C-840/19; 2019 m. birželio 24 d. sprendimas byloje *Komisija prieš Lenkiją*, C-619/18, 2018 m. vasario 27 d. sprendimas byloje *Associaçao Sindical dos Juízes Portugueses*, C-64/16, ir kt.

teisės viešpatavimas neįmanomas“[79].

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išskirti du neatsiejami teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektai – procesinis ir institucinis. Procesinis nepriklausomumas reiškia teisėjo ir teismų, vykdančių teisingumą, nepriklausomumą. Teisėjai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi ir klauso tik įstatymo. Institucinis nepriklausomumas reiškia teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių. Teismai nėra pakankamai nepriklausomi, jeigu neužtikrintas teismų, kaip teisminės valdžios institucijų sistemos, nepriklausomumas[80]. Konstitucinis Teismas, analizuodamas nepriklausomumo principą, taip pat pabrėžia, kad teismai, kaip viena iš valstybės valdžią – teisminę – įgyvendinančių, teisingumą vykdančių institucijų, turi veikti taip, kad visuomenė jais pasitikėtų, nes „visuomenės pasitikėjimas teismais yra svarbus demokratinės teisinės valstybės, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės elementas, reikšminga teisminės valdžios veiksmingos veiklos sąlyga“[81].

EŽTT savo praktikoje teismo ir teisėjų nepriklausomumą aiškina kaip susijusį su asmenine ir institucine nepriklausomybe. Šis principas apima teisėjų sugebėjimą nepasiduoti išoriniam spaudimui, kaip teisėjo moralinio integralumo elementą, taip pat – institucines (funkcionavimo) garantijas, tokias kaip teisėjų skyrimo tvarka ir teismų bei teisėjų apsauga nuo neleistinos kitų valstybės valdžios grandžių įtakos. Taigi EŽTT nepriklausomumą vertina pagal šiuos keturis kriterijus: teisėjų skyrimo tvarka; teisėjų mandato trukmė; garantijos nuo išorės spaudimo; paties teismo nepriklausomumas („ar jis atrodo nepriklausomas“)[82].

Mokslinėje literatūroje teismo nepriklausomumo principas aiškinamas kaip turintis dvi dedamąsias – *de jure* ir *de facto*. Nepriklausomumas *de jure* yra teisėjų statuso ir veiklos reguliavimo įstatymais struktūrinis pagrindas, kuris reiškia, kad „*įstatymai turi numatyti aiškias ir numanomas teisėjų veiklos ir jų statuso garantijas, susijusias su teisėjų skyrimu, įgaliojimų trukmės saugumu, atleidimu iš pareigų, paaukštinimu, teisėjų imunitetu ir drausme*“[83], o *de facto* nepriklausomumas reiškia, kad „teisėjas ir teismas turi vykdyti teisingumą be jokio išorinio spaudimo ar įtakos, kad niekas (joks politikas, proceso dalyvis ar bet koks asmuo) negali kištis į teismo veiklą, kartu turi būti užtikrinta pareiga gerbti teismų sprendimus“[84]. Be kita ko, teisminė valdžia turi turėti ne tik proceso dalyvių, bet ir visos visuomenės pasitikėjimą[85].

79 Robert Spano, „Teisės viešpatavimas kaip Europos žmogaus teisių konvencijos kelrodis – Strasbūro Teismas ir teisėjų nepriklausomumas“, *Teisė* 119 (2021).

80 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

81 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 130-4910.

82 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020 m. gruodžio 1 d. sprendimas byloje *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją*, peticijos Nr. 26374/18, 2013 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *Oleksandr Volkov prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 21722/11, 2011 m. spalio 6 d. sprendimas byloje *Agrokomplex prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 23465/03, 2005 m. kovo 3 d. sprendimas byloje *Brudnicka ir kiti prieš Lenkiją*, peticijos Nr. 54723/00.

83 Spano, *supra note*, 79: 17, 18.

84 *Ibid.*

85 *Ibid.*

ES teisingumo rezultatų suvestinėse iš esmės skiriami du teisingumo sistemos nepriklausomumo elementai: struktūrinis nepriklausomumas ir juntamasis nepriklausomumas. Struktūrinis nepriklausomumas yra susijęs su teisėjų garantijomis, tokiomis kaip teisėjų skyrimo tvarka, tarnybos trukmė, atleidimo ir nušalinimo pagrindai, apsauga nuo tiesioginio ir netiesioginio poveikio, o juntamasis nepriklausomumas – su visuomenės pasitikėjimu teismais[86].

Žinoma, kaip jau aptarta šios straipsnio dalies pradžioje, veiksmingame baudžiamajame procese, be teismo nepriklausomumo, būtinas kaltinimo ir gynybos šalių nepriklausomumas.

Konstitucijos 118 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „[p]rokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo". Konstitucinėje doktrinoje yra nurodyta, jog tam, kad „galėtų tinkamai vykdyti savo funkcijas, prokurorai privalo turėti pakankamas, įstatymo nustatytas savarankiškumo garantijas. Įstatymų leidžiamoji ar vykdomoji valdžia, jų pareigūnai, kiti asmenys neturi teisės kištis į prokurorų, vykdančių Konstitucijoje nustatytas funkcijas, veiklą."[87] Be to, „pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo ši konstitucinė vertybė būtų paneigiama arba būtų kitaip suvaržomas prokuroro nepriklausomumas organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant <...> *Iš* <...> Konstitucijos <...> prokurorams kyla pareiga organizuoti ikiteisminį tyrimą ir vadovauti jam taip, kad būtų surinkta objektyvi, išsami informacija apie nusikalstamą veiką <...>, kuri *inter alia* sudarytų teisines prielaidas teismui baudžiamojoje byloje nustatyti objektyvią tiesą ir priimti teisingą sprendimą"[88]. Valstybinio kaltinimo palaikymas baudžiamojoje byloje taip pat yra vienas iš esminių prokuroro įgaliojimų. Tai – svarbiausios prokurorų funkcijos, kurios didžiąja dalimi yra vienaip ar kitaip susijusios su baudžiamąja justicija ir padeda teismui vykdyti teisingumą[89]. Taigi nepriklausomumas suteikia prokurorui galią veiksmingai įgyvendinti savo funkcijas[90].

Nors prokuratūros ar prokuroro nepriklausomumas nėra tiesiogiai įtvirtintas Konvencijoje ar Chartijoje, tačiau tiek EŽTT[91], tiek ESTT[92] yra ne kartą akcentavę būtinumą užtikrinti prokuroro nepriklausomumą nuo teisminės ir vykdomosios valdžių dėl prokuroro specifinių funkcijų vykdyti baudžiamąjį persekiojimą ir pažymėję, kad prokurorų nepriklausomumas yra būtinas teisinės valstybės veikimui.

Advokatūros įstatymo[93] 5 straipsnio 1 dalyje ir, netiesiogiai, BPK[94] 48 straipsnyje yra numatyta gynėjo procesinė laisvė ir nepriklausomumas, o Advokatų profesinės etikos

86 Europos Komisijos, *supra note*, 47.

87 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas

88 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

89 Jolita Miliuvienė ir Juozas Žilys, *Lietuvos konstitucinė teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2022), 664.

90 Catherine S. Namakula, „The human rights mandate of prosecutor of an international criminal trial", *International Criminal Law Review* 17, 5 (2017): 937.

91 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020 m. gegužės 5 d. sprendimas byloje *Kovesi prieš Rumuniją*, peticijos Nr. 3594/19, 2020 m. gruodžio 1 d. sprendimas byloje *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją*, peticijos Nr. 26374/18, 2012 m. liepos 12 d. sprendimas byloje *Savistkyy prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 38773/05.

92 Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2019 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje *PF*, C-509/18, 2019 m. gegužės 27 d. sprendimas sujungtose bylose *OG ir PI*, C-508/18 ir C-82/19.

93 Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 50-1632.

94 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

kodekso 5 straipsnyje taip pat nurodyta, kad „[a]tlikdamas profesines pareigas, advokatas turi būti nepriklausomas“[95].

Teisės į gynybą principas, o kartu, nors ir netiesiogiai, advokato nepriklausomumas, yra numatytas Konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje, Chartijos 47 straipsnyje ir 48 straipsnio 2 dalyje, o EŽTT suformuota jurisprudencija leidžia garantuoti advokatų nepriklausomumą ir profesinę laisvę, kuri yra būtina užtikrinant teisingą procesą[96].

Teisės doktrinoje išskiriamos tokios teisininko profesinio nepriklausomumo dimensijos: nepriklausomumas nuo valstybės (įskaitant leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžias); nepriklausomumas nuo kliento; nepriklausomumas nuo kitų įtakų. Be to, nepriklausomumas laikomas pamatiniu profesiniu principu[97]. Advokatų profesinis nepriklausomumas nuo valstybės pirmiausia realizuojamas per stiprią savivaldą[98]. Kalbant apie teisininko profesijos nepriklausomumą nuo valstybės, paminėtinas ir nepriklausomumas nuo teisminės valdžios, ne tik nuo politinės ar vykdomosios, ir pažymėtina, kad teismai neturėtų kištis į advokatų savivaldos reikalus[99]. Advokatas turėtų būti nepriklausomas ir nuo savo klientų, nes „gynybos strategija iš esmės yra kaltinamojo ir jo gynėjo reikalas“[100]. Advokatas, teikiantis paslaugas klientui, privalo padaryti viską, kad kiek įmanoma būtų apginti kliento interesai, ir tik šis rezultatas yra jo santykio su klientu kokybės matas[101], tačiau gynėjas ,,nėra ginamojo norų vykdytojas“; „pagrindinė gynėjo užduotis – teikti kvalifikuotą teisinę pagalbą, o tai įpareigoja derinti pasirinktą gynybos strategiją <...>“[102].

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad teisingumo justicijos nepriklausomumą sudaro trys elementai, kurie atskiruose šaltiniuose įvardijami skirtingai, tačiau iš esmės atspindi tapatų turinį. Pirmasis nepriklausomumo elementas (kurį galima vadinti instituciniu, *de jure,* struktūriniu ar pan.) užtikrina teismų, kaip atskiros teisminės valdžios, nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, o prokuratūros ir advokatūros – nuo leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių. Antrasis elementas (procesinis, *de facto*, funkcinis ar pan.) teismui suteikia garantijas vykdyti teisingumą be jokio išorinio ar vidinio spaudimo, įtakos ar kišimosi į teismo veiklą, o prokurorui ir gynėjui – vykdyti

95 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl Lietuvos advokatų etikos kodekso skelbimo. Lietuvos advokatų etikos kodeksas, *Valstybės žinios*, 2016, Nr. 10280.

96 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. gegužės 24 d. sprendimas byloje *Laurent prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 28798/13, 2015 m. balandžio 21 d. sprendimas byloje *Morice prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 2936/10, 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas *Niemietz prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 13710/88, ir kt.

97 John J. Barceló ir Roger C. Cramton, *Lawyers' Practice and Ideals: A Comparative View* (Boston: Kluwer Law International, 1999), 275.

98 Julija Kiršienė, „Advokato nepriklausomumas teisinių paslaugų rinkos komercializacijos kontekste: reliktas ar būtinybė?“, *Jurisprudencija* 21, 3 (2014): 684.

99 Barceló, *op. cit.*, 279.

100 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-509/2014.

101 Giedrė Lastauskienė, „Advokato profesija: prieštaringas jos pobūdis ir kontrolė“, *Jurisprudencija* 20, 4 (2013): 1477.

102 Marina Gušauskienė, „Gynybos šalies teisė dalyvauti įrodinėjimo procese“, iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*, Snieguolė Matulienė, Artūras Panomariovas ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 367.

savo funkcijas savarankiškai. Teisėjas, vykdydamas teisingumą, nešališkai ir objektyviai priima sprendimus pagal savo vidinį įsitikinimą, vadovaudamasis tik įstatymu, o kaltinimo ir gynybos šalys padeda teismui priimti teisingą sprendimą. Trečiasis elementas (vadinamas juntamuoju ar pan.) yra susijęs su pasitikėjimu teisingumo sistema[103].

Taigi visų pirma teisėjo ir teismo, tada kaltinimo ir gynybos šalių nepriklausomumas yra pirmasis baudžiamojo proceso veiksmingumo kriterijus.

1.2. Našumas

Kriterijus „našumas“ (angl. *efficiency*) ekonomine išraiška nusako, kiek laiko ir kitų sąnaudų (žmogiškųjų išteklių, lėšų, priemonių ir kt.) reikia tikslams pasiekti[104]. Kai kurie autoriai analizuodami baudžiamojo proceso našumą kelia klausimą, ar galima sakyti, kad našumas yra sėkmės kainos, t. y. ekonomiškumo, matas[105]. Tad galima teigti, kad našumas rodo išteklių naudojimo tikslui pasiekti racionalumą[106].

Pagrindiniai rodikliai, pagal kuriuos ES teisingumo rezultatų suvestinėse vertinamas teisingumo sistemos našumas, yra proceso trukmė (bylos užbaigimo laikas), bylų išnagrinėjimo rodiklis ir neišnagrinėtų bylų skaičius. Proceso trukmė – vidutinis laikotarpis, kuris yra būtinas bylai ištirti ir jai išnagrinėti, t. y. sprendimui priimti pirmosios instancijos teisme. Bylų išnagrinėjimo rodiklis – tai išnagrinėtų bylų skaičiaus santykis su gaunamų bylų skaičiumi. Pagal šį rodiklį nustatoma, ar teismas spėja išnagrinėti gaunamas bylas. Likusių neišnagrinėtų bylų skaičius – bylų, kurios dar turi būti išnagrinėtos, skaičius laikotarpio pradžioje (pvz., metų pradžioje)[107]. F. Contini siūlo našumą matuoti pasirinkus vieną ar kelis kiekybinius rodiklius, tokius kaip laiko bylai užbaigti trukmė; vienai bylai reikalingi finansiniai ištekliai; nebaigtų bylų santykis su pradedamomis bylomis; bylų, kurias išnagrinėjo vienas teisėjas per tam tikrą laikotarpį, skaičius[108].

Valstybės pareiga – baudžiamajame procese rasti protingą pusiausvyrą tarp siekio nustatyti byloje materialiąją tiesą ir pareigos tai padaryti greitai (per protingą, priimtiną laiką), nes „teisingumui vėluojant, teisingumo nėra“ (angl. *Justice delayed is justice denied*). Ši citata puikiai atspindi savalaikiškumo, proceso greitumo principo tinkamo įgyvendinimo svarbą visai teisingumo sistemai. Kai kurie autoriai, tyrę baudžiamąjį procesą, teigia, kad teismo proceso užbaigimas per protingą terminą yra viena pagrindinių žmogaus teisių[109], kylanti iš suvokimo, kad veiksminga žmogaus teisių apsauga galima tik tuo atveju, jeigu

103 Visuomenės pasitikėjimą lemiantys veiksniai aptarti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarime, todėl šiame straipsnyje dėl apimties reikalavimų nebus plačiau analizuojami.

104 Bublienė, *supra note*, 30: 13.

105 Jager, *supra note*, 23: 358.

106 Simović, *supra note*, 50: 3.

107 Europos Komisijos, *supra note*, 47.

108 Francesco Contini, „The Never-Ending Crisis of Italian Justice: Role and Responsibility of Its Governance System“, *Law, Technology and Humans* 5, 1 (2023): 158.

109 Monika Butaitė ir Klaudija Maliauskaitė, „Ar greitas procesas yra visada teisingas procesas?“, *Teisės mokslo pavasaris* (2023): 114.

ji suteikiama laiku[110]. Proceso veiksmingumas užtikrina, kad proceso dalyviai galėtų per pagrįstą laiką pasinaudoti jiems įstatymo suteiktomis procesinėmis teisėmis; tai viena iš kertinių teisės viršenybės principo garantijų[111].

Šioje straipsnio dalyje (atsižvelgiant ir į jo apimties reikalavimus) didžiausias dėmesys skiriamas būtent proceso trukmei (savalaikiškumui) – proceso greitumo principui, kaip, manytina, svarbiausiam našumo rodikliui žmogaus teisų užtikrinimo aspektu, kartu darančiam didžiausią įtaką viso proceso veiksmingumui.

Proceso greitumo principas kildinamas iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje aprašytos kaltinamojo teisės į teisingą procesą, šis principas taip pat įtvirtintas BPK 1 straipsnio 1 dalyje ir 44 straipsnio 5 dalyje. „Proceso per kuo trumpiausią laiką teisinio principo esmė – procesiniai veiksmai ir sprendimai byloje turi būti atliekami ar priimami per pagrįstą, pateisintiną bylos aplinkybėmis laiko terminą.“[112] Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje ir Chartijos 47 straipsnio antroje pastraipoje[113] įtvirtintos kiekvieno asmens teisės, kad jo byla būtų išnagrinėta per protingą laiką („<...>asmuo turi teisę, kad jo bylą per kiek įmanoma trumpesnį laiką <...> išnagrinėtų <...> teismas“). Tai reiškia tikslą, kad asmuo nebūtų nepagrįstai ilgai laikomas kaltinamojo (įtariamojo) padėtyje, o galutinis procesinis sprendimas priimtas per pagrįstą laiką[114].

Proceso greitumo principas doktrinoje aiškinamas kaip proceso operatyvumo imperatyvas, bylos aplinkybėmis nepateisinamo delsimo draudimas, reikalavimas įvykdyti proceso veiksmus per įmanomai trumpiausią laiką. Šio principo reikalavimų privalu laikytis visose baudžiamojo proceso stadijose. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ir teismas turi imtis visų įstatymo nustatytų priemonių ir būdų, kad nusikalstama veika būtų tiriama bei nagrinėjama kuo trumpiau, kad procesas būtų intensyvus[115], kad kiekvienas persekiojamas asmuo būtų apsaugotas nuo teisinio neapibrėžtumo ir ilgo nežinojimo apie savo likimą. Asmens, kurio atžvilgiu vyksta baudžiamasis procesas, teisė į įmanomai trumpiausią procesą suponuoja atitinkamų valstybės institucijų ir jų pareigūnų pareigą nebūti pasyviems, o daryti viską, kad procesas nebūtų vilkinamas. Pareigūnai procese turi veikti aktyviai, atsakingai ir stropiai, procesinius veiksmus ir sprendimus baudžiamojoje byloje atlikti per pagrįstą ir bylos aplinkybėmis pateisinamą laiko terminą[116]. Žinoma, svarbu nepamiršti, kad proceso greitumo prielaidas visų pirma turi užtikrinti veiksmingas (kokybiškas) baudžiamojo proceso įstatymas, kuriame būtų vengiama nereikalingų procesinių reikalavimų ir formų. Todėl teisė į bylos nagrinėjimą per protingą laiką egzistuoja saugant

110 Viktorija Haubrich, Snjezana Pehar ir Ernest Rechner, „The Right to a Fair Trial in Reasonable Time“, *Actualities of Civil Procedural Law. National and Comparative Legal Theoretical and Practical Achievements* (2018): 237.

111 Jonad Bara ir Brunilda Bara, „Trial within a Reasonable Time and the Impact of Justice Reform in Albania“, *Journal on International Constitutional Law* 14, 2 (2020): 215.

112 Jurka, *supra note*, 33: 71.

113 Proceso greitumo principas yra įtvirtintas ir kituose tarptautinės teisė aktuose, pvz., Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3288) 14 straipsnio 3 dalies c punkte.

114 Bara, *supra note*, 111: 217.

115 Raimundas Jurka ir kt., *Baudžiamojo proceso principai* (Vilnius, Eugrimas: 2009), 189.

116 *Ibid.*, 189–194.

tiek įtariamojo (kaltinamojo) interesus, tiek teisinio saugumo ir teisinės valstybės principo apskritai interesus[117] – „laikas bus protingas tiek, kiek jis nebus uždelstas“[118].

Konstitucinis Teismas yra akcentavęs proceso greitumo svarbą, nurodydamas, kad „[b]audžiamojo proceso teisinis reglamentavimas neturi sudaryti prielaidų vilkinti nusikalstamų veikų tyrimo ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo, taip pat prielaidų baudžiamojo proceso dalyviams piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis. <...> Baudžiamojo proceso santykiai įstatymu turi būti reguliuojami taip, kad būtų sudarytos teisinės galimybės greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas <...>.“[119]

EŽTT savo bylose yra ne kartą pateikęs išaiškinimus dėl skaičiuojamo laikotarpio (taip pat kriterijų, pagal kuriuos vertinama, ar nebuvo pažeistas proceso greitumo principas) ir valstybės pareigos baudžiamąjį procesą užbaigti „per kiek įmanoma trumpesnį laiką“. Terminas pradedamas skaičiuoti nuo momento, kai asmeniui įteikiamas pranešimas apie įtarimą, o baigiamas, kai priimamas galutinis neskundžiamas sprendimas. EŽTT paprastai atsižvelgia į tokius kriterijus kaip bylos sudėtingumas; asmens, kurio baudžiamasis persekiojimas vykdomas, elgesys; teisėsaugos institucijų veiksmai organizuojant ir vykdant baudžiamąjį procesą; proceso poveikis ir pasekmės persekiojamam asmeniui (pavyzdžiui, taikytų procesinių prievartos priemonių griežtumas ir jų taikymo trukmė) ir t. t.[120] Situaciją, kai baudžiamojoje byloje ilgai neatliekami jokie procesiniai veiksmai, EŽTT vertina kaip „sunkiausią procesinio delsimo formą“[121].

Atkreiptinas dėmesys, kad teisės moksle baudžiamojo proceso terminas suprantamas kaip terminas, pradedamas skaičiuoti nuo momento, kai teisėsaugos institucija gauna duomenų apie nusikalstamą veiką arba kitaip – pradedamas ikiteisminis tyrimas (skirtingai nuo EŽTT jurisprudencijoje nustatytos termino pradžios), iki priimamas galutinis įsiteisėjęs sprendimas[122]. Galima susitikti su šia nuomone, nes būtent nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą pradedamas visas baudžiamasis procesas, teisėsaugos institucijos įgauna BPK numatytus įgaliojimus ir pradedami tyrimo veiksmai, o įtariamojo statusas asmeniui, priklausomai nuo atliekamo tyrimo, gali būti suteikiamas ir kur kas vėlesnėje tyrimo stadijoje.

EŽTT praktikoje nėra apibrėžtas maksimalus pagal Konvenciją pateisinamas baudžiamojo proceso terminas. Kiekvienoje byloje atskirai sprendžiama, ar valstybė dėjo visas galimas pastangas, kad procesas truktų ir baudžiamoji byla būtų užbaigta per įmanomai trumpiausią laiką. Ilga proceso trukmė gali būti pateisinama tik įtariamojo, kaltinamojo elgesiu turint tikslą vilkinti procesą. Įtariamajam ar kaltinamajam, kuris nesąžiningai vykdo procesines pareigas ir piktnaudžiauja savo teisėmis, tenka tam tikra atsakomybė dėl

117 Bejatović, *supra note*, 66: 36.

118 Stefan Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 117.

119 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

120 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. sausio 13 d. sprendimas byloje *Sorvisto prieš Suomiją*, peticijos Nr. 19348/04, 2005 m. vasario 10 d. sprendimas byloje *Uhl prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 64387/01, 2003 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje *Meilus prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 53161/99, 2001 m. lapkričio 11 d. sprendimas byloje *Šleževičius prieš Lietuvą* , peticijos Nr. 55479/00.

121 *Ibid.*

122 Vladan Radlovački, Baro Kamberović ir Nikola Radaković, „Principi opšteg modela ocene efikasnosti i efektivnosti sistema menadžmenta kvalitetom podržane računarom“, *Tehnika* 8, 6 (2008).

proceso trukmės dalies[123].

Apibendrinant galima teigti, kad baudžiamojo proceso įvykdymas per protingą laiką yra labai svarbus visai teisinei sistemai. Bet koks nereikalingas delsimas dažnai *de facto* veda prie asmens teisių pažeidimo, viso proceso veiksmingumo ir pasitikėjimo teisine sistema praradimo[124], todėl ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas ir baudžiamoji byla išnagrinėta per optimalų laikotarpį – laiką, kuris buvo objektyviai būtinas nusikalstamai veikai ištirti ir teismo sprendimui priimti be nereikalingo delsimo.

Taigi našumas yra antrasis vadinamosios baudžiamojo proceso veiksmingumo kriterijų trilogijos elementas.

2. Veiksmingumo vertinimo kriterijai. Kokybė

Kokybės reikalavimas visų pirma gali būti kildinamas iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje aprašytos teisės į teisingą procesą ir BPK 1 straipsnio 1 dalies – „<...> išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas“, taip pat iš Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir Chartijos 47 straipsnio antros pastraipos – „<...> asmuo turi teisę, kad jo bylą <...>teisingai išnagrinėtų <...> teismas“. Šios teisės normos yra „sąžiningo (teisingo) baudžiamojo proceso reikalavimo *expressis verbis* teisiniame reguliavime išraiškos“[125]. Sąžiningo (teisingo) baudžiamojo proceso principas yra laikomas vienu iš esminių teisinės valstybės šiuolaikinio baudžiamojo proceso principų. Teisės doktrinoje teisingo proceso principas suvokiamas kaip konstitucinę galią turintis imperatyvas, įpareigojantis teisėsaugos institucijas ir teismus per procesą laikytis atitinkamo elgesio standartų[126.] Valstybė privalo baudžiamajame procese rasti protingą pusiausvyrą tarp siekio nustatyti tiesą, pareigos tai padaryti greitai ir galimybių dalyvauti gynybai tiesos paieškos procese suteikimo[127]. Taigi sąžiningo (teisingo) baudžiamojo proceso principo įgyvendinimas didele dalimi atspindi proceso kokybės turinį.

Vis dėlto šiuo metu teisinė bendruomenė sutaria, kad nėra vieno patikimo teisingumo sistemų kokybės vertinimo metodo[128], todėl kokybė baudžiamajame procese suprantama skirtingai.

Baudžiamojo proceso veiksmingumą tyrė ne viena tarptautinė organizacija, tačiau jų išvadose taip ir nebuvo pateiktas bendras kokybės kriterijaus suvokimas. Pavyzdžiui, ES teisingumo rezultatų suvestinėse įvardijami rodikliai, kurie yra pripažįstami svarbiais

123 Goda, *supra note*, 31: 100, 101.

124 Miodrag Simović, „Pravo na suđenje u razumnom roku u krivičnim predmetima u praksi Ustavnog suda Bosne i Hercegovine“, iš *Glavni pretres i suđenje u razumnom roku - regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni* (2015); Jurka, *supra note*, 33: 72.

125 Žibaitė-Neliubšienė, *supra note*, 37: 5.

126 *Ibid.*

127 Goda, *op. cit.*, 86.

128 Bublienė, *supra note*, 14: 26.

atspindint teisingumo kokybę, suskirstyti į keturias kategorijas: teisingumo prieinamumas – nemokama teisinė pagalba, teismų bendravimas su bylų šalimis ir žiniasklaida, visuomenės galimybė susipažinti su posėdžio eiga ir teismo sprendimais; adekvatūs žmogiškieji ir materialieji ištekliai – tinkamos sąlygos dirbti teismuose ir kvalifikuotas personalas, nes dėl nepakankamo reikiamą kvalifikaciją ir įgūdžius turinčių darbuotojų skaičiaus kyla pavojus proceso ir sprendimų kokybei; monitoringo ir vertinimo priemonių įdiegimas – apklausos, bylų valdymo tikruoju laiku informacinėmis technologijomis priemonės, išankstinio perspėjimo sistemos ir pan., nes teismo veiklos stebėjimas ir vertinimas padeda gerinti teismo darbą, taip sudaromos galimybės nustatyti trūkumus ir poreikius; kokybės standartų taikymas – laiko planavimas, aktyvus bylų stebėjimas ir paskirstymas atsižvelgiant į darbo krūvį[129].

Kitos organizacijos tirdamos baudžiamojo proceso kokybę išskyrė ir kitų, papildomų aspektų. Konsultacinė Europos teisėjų taryba didžiausią dėmesį skiria teismo sprendimui – vienai iš esminių kokybiškos teisingumo sistemos dalių. Jos teigimu, teisingumo kokybė negali būti suprantama kaip paprasčiausias teismų sistemos produktyvumo sinonimas130. Ši taryba nurodo, kad kokybiškas teismo sprendimas yra toks, kuriuo, kiek teisėjui prieinami duomenys leidžia, pasiekiama teisinga bylos baigtis ir tai padaroma sąžiningame procese, per įmanomai trumpiausią laiką, o sprendimas yra galutinis[131].

Europos veiksmingo teisingumo komisija, remdamasi Konvencijos 6 straipsnio imperatyvais, be jau aptartų rodiklių, kokybę papildo protinga proceso trukme, proceso sąžiningumu, suprantama proceso eiga ir sprendimais, proceso dalyvių, kuriems reikalinga tam tikra pagalbos forma, apsauga[132], o Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos tyrimuose teigiama, kad kokybę taip pat lemia advokatų profesijos struktūra, honorarų reguliavimas ir alternatyvių ginčo sprendimo būdų galimybė[133]. Europos teismų tarybų tinklo ataskaitose įvardyti tokie teismų darbo kokybės veiksniai: proceso efektyvumas, kurį sudaro proceso trukmė, priklausanti nuo teisėjo ir proceso dalyvių, sutrumpintų procesų galimybė, informacinių technologijų naudojimas, teisėjų specializacija ir vertinimas; teisingumo prieinamumas – šalių finansinis lygiateisiškumas, aktyvus teisėjo vaidmuo ir gebėjimas palaikyti

129 Europos Komisijos, *supra note*, 47.

130 Konsultacinės Europos teisėjų tarybos 2014 m. spalio 24 d. nuomonė Nr. 17 „Dėl teisėjų darbo vertinimo, teisingumo kokybės ir pagarbos teismų nepriklausomumui“, žiūrėta 2026 m. sausio 15 d., https://rm.coe.int/1680747775.

131 Konsultacinės Europos teisėjų tarybos 2008 m. gruodžio 18 d. nuomonė Nr. 11 „Dėl teismų sprendimų kokybės“, žiūrėta 2026 m. sausio 15 d., https://rm.coe.int/16807477ba.

132 Europos veiksmingo teisingumo komisijos Teisingumo kokybės užtikrinimo darbo grupės 2016 m. gruodžio 7 d. dokumentas Nr. CEPEJ(2016)12 „Teisingumo kokybės matavimas“, žiūrėta 2026 m. sausio 15 d., https://rm.coe.int/european-commission-for-the-efficiency-of-justice-cepej-measuring-the-/1680747548.

133 Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos 2013 m. birželio 1 d. ataskaita Nr. 5 „Teismų veiklos rezultatai ir juos lemiantys veiksniai: tarpvalstybinė perspektyva“, žiūrėta 2026 m. sausio 15 d., https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2013/06/judicial-performance-and-its-determinants_g17a2308/5k44x00md5g8-en.pdf; Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos 2024 m. spalio 9 d. ataskaita Nr. 74 „Link veiksmingo teisingumo valdymo“, žiūrėta 2026 m. sausio 15 d., https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/10/towards-effective-governance-of-justice-data_fd3039cc/d2950e02-en.pdf.

tvarką proceso metu, galimybė skųsti teismo sprendimą, suprantamos kalbos proceso dalyviams užtikrinimas, teisingumo prieiga žmonėms su negalia, reikalingos apsaugos proceso dalyviams užtikrinimas; teismo sprendimo kokybė – sprendimų formos buvimas, argumentacija ir aiškumas, priemonių sprendimo kokybei įvertinti buvimas ir teisėjų kvalifikacija; viešumas – galimybė visuomenei laisvai susipažinti su teismo sprendimais[134].

Doktrinoje taip pat buvo nagrinėtas baudžiamojo proceso veiksmingumas ir kokybė kaip vienas iš jo vertinimo kriterijų. Vykdant projektą „Modernios ir atviros prokuratūros kūrimas Lietuvos Respublikoje“[135] tirta ikiteisminio tyrimo atlikimo kokybė, o projekte „Kokybės, paslaugų ir infrastruktūros tobulinimas Lietuvos teismuose“[136] analizuota teismo darbo kokybė. Šiuose tyrimuose vertinant baudžiamojo proceso veiksmingumą akcentuotos šios aplinkybės, lėmusios viso proceso kokybę: (ne)kokybiškas teisinis reglamentavimas; ikiteisminio tyrimo (ne)kokybiškas atlikimas; kaltinamojo akto (ne)kokybiškas surašymas; (ne)kokybiškai užtikrinama gynyba; teisminio proceso vedimo (ne)kokybė. Kokybiško ikiteisminio tyrimo ir teisminio nagrinėjimo pagrindas visų pirma yra tinkamas nusikalstamos veikos kvalifikavimas, kuris „lemia adekvačią veikų tyrimo procedūrą, procesinius veiksmus, resursų paskirstymą, įrodinėjimo procesą, kryptingai veda teisėsaugos ir teismo pastangas link teisingo įvertinimo, teisingos bausmės, teisingumo pasiekimo ir nukentėjusiojo teisių įgyvendinimo“[137]. Nagrinėjant ikiteisminio tyrimo kokybę, pasakytina, kad „[v]eiksmingą ir kokybišką nusikalstamų veikų tyrimą didele dalimi lemia nuoseklus, sistemiškas duomenų surinkimas taikant skirtingus proceso veiksmus. Priklausomai nuo nusikalstamos veikos pobūdžio renkami ir analizuojami skirtingi duomenys.“[138] Nekokybišką ikiteisminį tyrimą lemia netinkamas baudžiamojo proceso subjektų pareigų atlikimas: „tiek atvejai, kai niekaip nepavyksta pasiekti, kad ikiteisminis tyrimas būtų atliekamas itin kruopščiai ir išsamiai, tiek tie atvejai, kai neapsisprendžiama, ar ikiteisminis tyrimas turi būti tęsiamas ar nutraukiamas, kai objektyviai naujų efektyvių ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikti yra neįmanoma arba jų atlikti ir nereikia“[139]. Teisminio nagrinėjimo kokybė priklauso nuo teisėjo vaidmens nagrinėjant bylą. Teismas baudžiamajame procese nėra pasyvus stebėtojas, jam tenka aktyvus vaidmuo užtikrinant teisingumo vykdymą. Teisingumo vykdymas negali priklausyti nuo to, kokia bylos medžiaga teismui yra pateikiama. Doktrinoje pažymima, kad teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti byloje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba

134 Europos teismų tarybų tinklo, *supra note*, 48.

135 Ažubalytė, *supra note*, 28.

136 Jakulevičienė, *supra note*, 29.

137 Laurynas Pakštaitis, *Nusikalstamų veikų kvalifikavimas: baudžiamojo įstatymo teorija ir praktinės gairės*, (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2024): 45.

138 Marius Barkauskas, Audrona Spiečiūtė ir Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, „Ekonominių ekspertinių tyrimų galimybės tiriant ūkines ir finansines nusikalstamas veikas“, iš *Baudžiamoji justicija ir verslas: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys* (Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2016): 311.

139 Gintaras Goda, „Pozityvios procesinės valstybės pareigos pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 ir 3 straipsnius: Lietuvos patirtis“, *Teisė* 118 (2021): 22.

pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms[140]. Todėl teisminio nagrinėjimo kokybė „priklauso nuo teisėjo gebėjimo naudotis turimais teisiniais, organizaciniais ir techniniais instrumentais, lemiančiais kokybišką ir greitą teismo procesą“.[141] Kitų autorių darbuose išskiriami tokie pagrindiniai kokybės vertinimo segmentai: ikiteisminio tyrimo ir teismo sprendimų kokybė; elgesys su proceso dalyviais ir visuomene; proceso operatyvumas; teisėjo kompetencija; teisminio proceso organizavimas ir valdymas[142].

Taigi baudžiamojo proceso kokybei vertinti naudojami skirtingi kriterijai, kurie neretai persidengia, papildo vienas kitą, o kai kurie iš jų naudojami apibrėžiant anksčiau aptartus kriterijus „nepriklausomumas“ ir „našumas“. Apibendrinant skirtingų šaltinių analizės duomenis galima išskirti šiuos proceso kokybės elementus: kokybiškas teisinis reguliavimas; teisingumo prieinamumas; procesinis lygiateisiškumas; teisės į gynybą užtikrinimas; kitų proceso dalyvių teisių užtikrinimas; suprantama (aiški) proceso eiga ir nuspėjami sprendimai; teismo proceso ir sprendimų viešumas; teisingas (pagrįstas) baigiamasis teismo sprendimas.

Kokybiškas teisinis reguliavimas. Pirma veiksmingo baudžiamojo proceso prielaida yra būtent veiksmingi (kokybiški) baudžiamieji ir baudžiamojo proceso įstatymai. Įstatymų leidėjas, kurdamas normą, visų pirma siekia veiksmingo reguliavimo, kad būtų uždraustas nepageidaujamas elgesys, o tokio elgesio įrodinėjimo procesas nebūtų per sunkus. Baudžiamieji įstatymai kuriami taip, kad būtų užtikrintas visuomenės stabilumas ir apsaugotos visuomenei svarbiausios vertybės, o pati įstatymų leidyba paprastai yra aktyvi (nuolatos balansuojama ant įstatymų kiekybės ir kokybės ribos), nes nuo to didele dalimi priklauso visos valstybės veiksmingumas[143].

Baudžiamųjų įstatymų (tiek materialinių, tiek procesinių) leidyboje turi būti nustatytas vienodas matas (standartas), taikomas renkant ir vertinant duomenis ar įrodymus, pripažįstant asmenis nusikaltusiais, juos nubaudžiant ir užtikrinant žmogaus teisių apsaugą. Perteklinis kriminalizavimas arba, atvirkščiai, pavojingų veikų nekriminalizavimas, taip pat nekokybiškas įstatymas yra teisingumo įvykdymo kliūtis. Baudžiamoji teisė pagal savo paskirtį yra kraštutinė priemonė (lot. *ultima ratio*), leidžianti subsidiariai ir selektyviai apginti visuomenę nuo pavojingiausių teisinės tvarkos pažeidimų; jos turi būti imamasi tik tada, kai tai neišvengiama, t. y. neįmanoma pažeidžiamų teisinių gėrių apginti kitomis teisinėmis ir socialinėmis priemonėmis[144]. Be to, baudžiamojo proceso reguliavimas turi būti kokybiškas – užtikrinti asmenų, kurių teisės pažeistos, veiksmingą teisminę gynybą (ginant

140 Jakulevičienė, supra note, 29.

141 *Ibid.*

142 Sanctis, *supra note*, 24: 4.

143 Pakštaitis, *supra note*, 137: 150.

144 Panu Minkkinen, „If Taken in Earnest: Criminal Law Doctrine and the Last Resort“, *The Howard Journal* 45, 5 (2006); Armanas Abramavičius, Darius Mickevičius ir Gintaras Švedas, *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005): 28; Markus D. Dubber, „Theories of Crime and Punishment in German Criminal Law“, *The American Journal of Comparative Law*, 53, 3 (2005): 692; Niclas Jareborg, „Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio)“, *Ohio State Journal of Criminal Law* 2 (2004); Bernd Schünemann, „The System of Criminal Wrongs: The Concept of Legal Goods and Victim-based Jurisprudence as a Bridge between the General and Special Parts of the Criminal Code“, *Buffalo Criminal Law Review* 7 (2004).

teisėtus interesus ir teises), taip pat jų teisę į tinkamą procesą[145].

Tinkamai suderintas teisėkūros procesas yra kokybiškų norminių teisės aktų priėmimo prielaida[146]. Siekiant užtikrinti teisėkūros kokybę taikomi įvairūs principai, kurie veikia kaip fundamentinės gairės, konkretizuojamos atitinkamuose teisės aktuose, apibrėžiant atskiras teisėkūros proceso stadijas. Dalis šių principų apima teisėkūros proceso elementus, apibūdinančius sprendimų priėmimą, kita dalis yra nukreipti į teisėkūros proceso rezultatą – teisės aktui keliamus reikalavimus[147]. Tik nuosekli įstatymų leidybos procedūra, įgyvendinant visas teisėkūros stadijas, leidžia priimti kokybišką įstatymą[148], kuris atliepia „*įstatymų leidėjo numatytą tikslą*“[149].

Doktrinoje pabrėžiama, kad baudžiamosios teisės aktai visų pirma turi atitikti Konstituciją ir joje įtvirtintus bendruosius teisės principus: teisinės valstybės, humanizmo, teisingumo, lygiateisiškumo, proporcingumo, protingumo ir kt. Teisinis reguliavimas turi tenkinti teisinio aiškumo (lot. *lex in concreto*) ir tikrumo (lot. *lex certa*) reikalavimus. Teisinis tikrumas ir aiškumas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus, taikytinus teisiniam reguliavimui: jis turi būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių. Galiausiai teisinis reglamentavimas turi atitikti teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio saugumo reikalavimus, reiškiančius valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius[150].

Didelį dėmesį baudžiamųjų įstatymų kokybei (angl. *quality of the law*) skiria ir EŽTT. Šis teismas pažymi, jog žmogaus teisių apribojimai turi būti nustatyti įstatyme. Tai reiškia, kad ši priemonė turi turėti tam tikrą pagrindą nacionalinėje teisėje, be to, nacionalinis įstatymas turi būti kokybiškas. Toks įstatymas turi būti prieinamas, numatomas ir suderinamas su teisės viršenybės principu[151], pakankamai aiškus, o bet kokie jo pakeitimai – nuspėjami[152].

Taigi veiksminga teisės norma reiškia tokią normą, kurią galima visapusiškai taikyti praktikoje, kad baudžiamoji byla būtų išspręsta teisingai. Be to, teisės norma yra teisiškai

145 Ažubalytė, *supra note*, 28.

146 Donatas Murauskas, „Ekspertinis vertinimas teisėkūros procese: tarp diskrecijos ir konstitucinių imperatyvų“, iš *Teisės viršenybės link* (Vilnius: Vilniaus universitetas, 2019), 195.

147 Arvydas Andruškevičius, Deividas Kriaučiūnas ir Giedrė Lastauskienė, „Atsakingas valdymas“, iš *Krizė, teisės viešpatavimas ir žmogaus teisės* (Šiauliai: AB „Titnagas“, 2015), 69.

148 Pakštaitis, *supra note*, 137: 153.

149 Rasa Volungevičienė, „Europos Sąjungos finansinių interesų Europos Sąjungos išlaidų srityje apsaugos nuo sukčiavimo problematika po direktyvos 2017/1371 įsigaliojimo“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Mykolo Romerio universitetas, 2024), 95.

150 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2004 m. sausio 26 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. kovo 27 d., 2009 m. birželio 22 d. nutarimai ir 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas.

151 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 25 d. apžvalga „Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės, jos fiksavimo ir kaupimo (Baudžiamojo proceso kodekso 154 straipsnis, Kriminalinės žvalgybos įstatymo 10 straipsnis)“, *Teismų praktika* 43 (2015).

152 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2025 m. rugpjūčio 31 d. apžvalga „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 7 straipsnio vadovas“, Europos Taryba, Europos Žmogaus Teisių Teismas (2025), 7; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2019 metų praktikos apžvalga (2019), 49, žiūrėta 2026 m. sausio 30 d., https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/overview-of-the-case-law.

veiksminga, jei visos jos nuostatos yra taikomos ir vykdomos nustatyta tvarka[153] –įstatymas egzistuoja, jei jo iš tikrųjų veiksmingai laikomasi[154]. Todėl tik tais atvejais, kai yra tinkama ir tinkamai taikoma teisės norma, galima kalbėti apie savalaikės valstybės reakcijos į nusikalstamumą – veiksmingo baudžiamojo proceso – prielaidas[155].

Teisingumo prieinamumas reiškia, kad kiekvienas asmuo, turi turėti realią galimybę kreiptis į teisėsaugos institucijas arba tiesiogiai į teismą, jeigu nukentėjo nuo nusikalstamos veikos, jo teisės kitaip buvo pažeistos arba jis turi duomenų, jog buvo padaryta nusikalstama veika. Esant pagrindui asmuo turi būti pripažintas nukentėjusiuoju ir jam taikomos pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims priemonės ir suteikiamos kitos BPK nustatytos garantijos. Neatsiejama šios teisės dalis yra galimybė skųsti pareigūnų ir teismo veiksmus bei sprendimus. Teisminės gynybos principo baudžiamajame procese turinys yra aiškinamas atsižvelgiant į tai, kad „teisės aktais gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka, tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme“[156].

Procesinis lygiateisiškumas. Kiekviena iš baudžiamojo proceso šalių (kaltinimo ir gynybos) turi turėti lygias galimybes pristatyti savo argumentus baudžiamojo proceso metu, nė vienai iš jų negali būti teikiamas pranašumas prieš oponentą. Lygios galimybės reiškia, kad nė vienai iš šalių negali būti trukdoma teikti duomenis, įrodymus, tiesiogiai dalyvauti juos tiriant, reikšti prašymus, teikti skundus, ginčyti kitos šalies argumentus, dėstyti savo nuomonę baudžiamajame procese sprendžiamais klausimais. Tai gynybos ir kaltinimo šalių interesų pusiausvyros siekis, kuris užtikrina rungtyniškumą[157]. Doktrinoje pažymima, jog „<...> rungimosi principas baudžiamajame procese pasireiškia tuo, kad kaltinimą palaikantis prokuroras, nukentėjusysis, teisiamasis ir jo gynėjas turi lygias teises teikti teismui įrodymus, dalyvauti įrodymų tyrime ir pareikšti prašymus <...>“[158].

Įtariamojo, kaltinamojo *teisės į gynybą* yra „visuma baudžiamojo proceso įstatymo numatytų procesinių priemonių, leidžiančių ginčyti įtarimą, kaltinimą, siekti palengvinti procesinę padėtį arba sušvelninti atsakomybę“[159]. Teisė į gynybą – tai įtariamajam, kaltinamajam suteiktos procesinės teisės: teisė tylėti, teisė į advokato pagalbą, teisė reikalauti ištirti tam tikrus faktus, teisė susipažinti su bylos medžiaga ir kt.[160] Traukiamo baudžiamojon atsakomybėn asmens konstitucinės teisės neapsiriboja vien sąlygų per procesą naudotis

153 Jager, *supra note*, 23: 373.

154 Michael D. A. Freeman, *Lloyd's introduction to jurisprudence* (London: Sweet & Maxwell: Thomson Reuters, 2014), 887.

155 Stanko Bejatović, „Međusobni odnosi i saradnja procesnih subjekata kao faktor efikasnosti otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela“, iš *Reformski procesi i poglavlje 23 (godinu dana posle) – krivičnopravni aspekti,* (Zlatibor: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu: 2017), 306.

156 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 19-623.

157 Jurka, *supra note*, 115: 59.

158 Irma Randakevičienė, *Kasacinio teismo jurisprudencija: baudžiamojo proceso teisė 1995–2005* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006), 29.

159 Jurka, *supra note*, 115: 134.

160 Gintaras Goda ir kt., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys (1–220 straipsniai)* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003), 35.

gynėjo paslaugomis sudarymu. Asmuo nuo jam pareikštų įtarimų, kaltinimų veiksmingai gali gintis tik tuo atveju, kai žino, kuo grindžiamas įtarimas, kaltinimas[161]. Literatūroje išskiriamos šios veiksmingos teisės į gynybą prielaidos: turi būti nustatytos teisės normos, leidžiančios užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo teisę savarankiškai ginti savo teises ir teisėtus interesus; garantuota galimybė pasinaudoti kvalifikuota teisine pagalba; baudžiamąjį persekiojimą ir teisingumą vykdantiems subjektams numatyta pareiga atitinkamai apsaugoti teisėtus įtariamojo, kaltinamojo interesus[162].

Kitų proceso dalyvių teisių užtikrinimas reiškia, kad per baudžiamąjį procesą turi būti gerbiamos visų proceso dalyvių teisės. Kiekvienas žmogus turi teisę į tokį procesą, kurio metu jaustųsi saugus, su juo būtų elgiamasi sąžiningai, pagarbiai, užtikrinamos įstatyme numatytos teisės. Teisinė asmens padėtis tam įtakos turėti negali, visiškai nesvarbu, ar asmuo yra liudytojas, nukentėjusysis, civilinis ieškovas arba atsakovas, ar kt.; svarbu, kad šių proceso dalyvių teisės, įtvirtintos BPK ir kituose teisės aktuose, būtų ginamos vienodai. Reikia pažymėti, kad užtikrinant įtariamojo, kaltinamojo teises negali būti paminamos kitų baudžiamajame procese dalyvaujančių asmenų teisės ir laisvės[163].

Suprantama (aiški) baudžiamojo proceso eiga ir nuspėjami sprendimai visų pirma reiškia, kad baudžiamojo procesą reglamentuojančios normos, kurios lemia proceso eigą, turėtų būti suprantamos kiekvienam asmeniui (ne tik teisininkams), o ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro veiksmai ir jų priimami sprendimai turi būti motyvuoti ir nulemti atliekamo tyrimo aplinkybių. Teisės teorijoje teigiama, kad normatyvinė teisė ir teismų praktika turi būti nuspėjama[164]. Tam, kad žmonės tikėtų teisine sistema, baudžiamasis procesas turi būti suprantamas (aiškus), teisėjų sprendimai – nuspėjami. Teisėjai, norėdami priimti nuspėjamus, logiškus sprendimus, turi turėti teisinį pagrindą, kuriuo remiantis būtų priimami sprendimai[165].

Teismo proceso ir sprendimų viešumo principas galėtų būti apibūdinamas taip: viešumas proceso dalyvių atžvilgiu reiškia jų teisę asmeniškai ir tiesiogiai dalyvauti procese nagrinėjant bylą, o viešumas visuomenės atžvilgiu – teisę dalyvauti teismo posėdyje, gauti ir skelbti informaciją apie bylos nagrinėjimą ir ją išnagrinėjus[166]. Taip užtikrinamas auklėjamasis poveikis ir baudžiamojo proceso dalyviams, ir procese nedalyvaujantiems asmenims, o pats teismas įpareigojamas teismo posėdį vesti kvalifikuotai[167]. Viešumo principas dar suprantamas kaip visuomenei prieinamos informacijos apie teismų veiklą buvimas[168],

161 Goda, *supra note*, 31: 86.
162 Jurka, *supra note*, 115: 135.
163 Jurka, *supra note*, 115: 64.
164 Jaunius Gumbis, „Teisės samprata: logikos taikymo problematika“, *Teisė* 76 (2010): 76.
165 Phoebe C. Ellsworth, „Legal Reasoning“, iš *In The Cambridge Handbook of Thinking and Reasoning*, Keith J. Holyoak ir Robert G. Morrison Jr. (New York: Cambridge University Press, 2005), 498.
166 Jurgita Kapočiūtė, „Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą?“, *Teisės apžvalga* 5 (2001): 61.
167 Ramūnas Jurgaitis, „Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2004), 81.
168 Virgilijus Valančius, „Pasitikėjimas teismu: kai kurie teismo veiklos viešumo aspektai“, *Jurisprudencija* 78, 70 (2005): 88.

o tai skatina teismus daugiau dėmesio skirti savo veiklai[169]. Šis principas veikia ir ikiteisminiame tyrime, nors ir ribotai, pavyzdžiui, teikiant prašymus atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus, susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga ar dalyvaujant veiksmuose, kuriuos atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas, ir t. t. Kita vertus, iš esmės ikiteisminiame tyrime dominuoja slaptumo principas, nes ikiteisminio tyrimo veiksmingumas siejamas „tiek su paties ikiteisminio tyrimo, kaip atskiros baudžiamojo proceso stadijos, tiek su atskirų tyrimo veiksmų atlikimo neviešumu“[170].

Teisingas (pagrįstas) baigiamasis teismo sprendimas. Veiksminga teisingumo sistema „reiškia gebėjimą priimti aukštos kokybės sprendimus“[171]. Veiksmingą baudžiamąjį procesą turi vainikuoti teisėtas ir teisingas (pagrįstas) teismo sprendimas, kuris yra veiksmingo baudžiamojo proceso rezultatas. Teisingumo jausmas visuomenėje yra neatsiejamas „nuo teisėjų priimtų sprendimų kokybės“[172]. Teisingą (pagrįstą) baigiamąjį teismo sprendimą (teisės taikymo aktą) lemia tinkamas teisės taikymo stadijų įgyvendinimas: faktinių bylos aplinkybių nustatymas ir jų analizė; teisinis nustatytų faktinių aplinkybių įvertinimas; teisės aiškinimas (teisinių principų ir normų prasmės, esmės nustatymas); sprendimo byloje priėmimas, pagrindimas ir išdėstymas teisės akte[173]. Siekiant, kad būtų tinkamai ir kokybiškai įgyvendinta argumentavimo pareiga teismo sprendimuose, Teisėjų taryba rekomenduoja: „Iš teismo sprendimo motyvų turi būti matoma, kad teismas turi poziciją dėl visų priimtų įrodymų ir dėl visų byloje kylančių klausimų. <...> Išsami motyvacija yra nebūtina, kai atsakoma į argumentus, kurie yra akivaizdžiai nereikšmingi, nepagrįsti, pateikiami piktnaudžiaujant arba yra nepriimtini dėl kitų priežasčių, atsižvelgiant į aiškias įstatymo nuostatas ar susiformavusią teismų praktiką dėl analogiško pobūdžio argumentų. <...> Teismo sprendimo motyvai negali prieštarauti vienas kitam. Teismo sprendimo motyvų *pakankamumas* pirmiausia reiškia, kad turi būti aiškiai atsakyta į esminius bylos klausimus.“[174] Nekokybiškas teismo sprendimo argumentavimas arba visiškas jo neargumentavimas yra susijęs su teisės autoriteto silpnėjimu, nes neargumentuotas sprendimas dažniausiai bus laikomas neteisingu[175].

Kita vertus, kai kuriuose šaltiniuose teigiama, kad baudžiamojo proceso pagrindas yra kaltinimo ir gynybos konfliktas[176]. Tam tikra prasme galima daryti išvadą, jog bylos nagrinėjimo rezultatas priklauso ne nuo teisėjo, o nuo to, kaip kokybiškai šalys atliko savo procesines funkcijas[177]. Kaltinimo ir gynybos šalys šiame procese laikytinos svarbiausiomis,

169 Trechsel, *supra note*, 118: 120–121.

170 Ramūnas Ramanauskas, „Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė“, *Jurisprudencija* 50, 57 (2005): 55.

171 Europos Komisijos, *supra note*, 47.

172 Žibaitė-Neliubšienė, *supra note*, 37: 67.

173 Vaišvila, *supra note,* 20: 399–400.

174 Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 13P-65-(7.1.2) „Dėl rekomenduojamų teismų procesinių sprendimų kokybės standartų patvirtinimo“, TAR (2016).

175 Jaunius Gumbis, „Teisės samprata: logikos taikymo problematika“, *Teisė* 76 (2010): 74, 75.

176 Kai Ambos, „Zum heutigen Verstaendnis von Akkusationprinzip und -verfahren aus Historischen Sicht“, *Jura Heft* 8 (2008): 59.

177 Remigijus Merkevičius, *Baudžiamojo proceso enciklopedija. Kn. 1. Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai* (Vilnius: Registrų centras, 2018), 22.

nes įrodinėjimo pareiga įprastai saisto abi proceso šalis, o jų atliekami veiksmai iš esmės ir lemia bylos baigtį[178]. Tad, nors neabejotinai didžiausia atsakomybė dėl teisingo sprendimo priėmimo tenka bylą nagrinėjančiam teisėjui, neturėtume neįvertinti prokuroro ir gynėjo sprendimų ir veiksmų įtakos teisingai bylos baigčiai.

Taigi kokybė yra trečiasis veiksmingo baudžiamojo proceso kriterijus, kuris, kaip matyti iš šioje dalyje išanalizuotos medžiagos, yra plačiausias savo turiniu ir sudėtingiausiai apibrėžiamas. Svarbu pažymėti, kad kokybės reikalavimas galioja visam baudžiamajam procesui: vadovaujantis kokybišku teisiniu reguliavimu turi būti atliktas kokybiškas ikiteisminis tyrimas, kokybiškai išnagrinėta baudžiamoji byla ir priimtas kokybiškas – teisėtas ir teisingas – teismo sprendimas.

Išvados

1. Veiksmingas baudžiamasis procesas – tai sąžiningas (teisingas) procesas, per kurį greitai ir išsamiai ištiriama nusikalstama veika, o nepriklausomas ir nešališkas teismas, padedamas kaltinimo ir gynybos šalių, išnagrinėja baudžiamąją bylą ir priima teisingą (pagrįstą) sprendimą. Baudžiamojo proceso veiksmingumas siejamas su baudžiamojo proceso tikslais, todėl darytina išvada, kad jis laikomas veiksmingu tada, kai yra pasiekiami BPK 1 straipsnio 1 dalyje iškelti tikslai.
2. Kriterijai, pagal kuriuos vertinama, ar baudžiamas procesas yra arba buvo veiksmingas, yra nepriklausomumas, našumas ir kokybė.

   2.1. Nepriklausomumas baudžiamajame procese suprantamas kaip teismo ir teisėjo, taip pat prokuroro ir gynėjo (advokato) institucinė ir funkcinė nepriklausomybė: jų atsiribojimas nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių įtakos, tarpusavio nepriklausomumas, nepriklausomumas nuo kitų proceso dalyvių ir išorinio ar vidinio spaudimo, poveikio ar kišimosi į jų veiklą nebuvimas. Tokiu atveju sprendimai priimami vadovaujantis tik įstatymu ir teisine sąmone grindžiamu vidiniu įsitikinimu, o šių institucijų veikla turi užtikrinti visuomenės pasitikėjimą teisingumo vykdymu.

   2.2. Našumas nusako, kiek laiko ir kitų sąnaudų (žmogiškųjų išteklių, lėšų, priemonių ir kt.) reikia baudžiamojo proceso tikslams pasiekti. Svarbiausias našumo dėmuo yra baudžiamojo proceso trukmė. Ji pradedama skaičiuoti nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą iki galutinio teismo (ar prokuroro) sprendimo, kuriuo užbaigiamas baudžiamasis procesas.

   2.3. Kokybė yra plačiausias savo turiniu ir sudėtingiausiai apibrėžiamas kriterijus. Baudžiamojo proceso kokybei įvertinti savo ruožtu naudojami skirtingi kriterijai, kurie neretai persidengia, papildo vienas kitą, o kai kurie iš jų taip pat naudojami apibrėžiant nepriklausomumą ir našumą. Remiantis atliktų šaltinių analize, galima

178 Merkevičius, *supra note*, 177: 22.

išskirti šiuos proceso kokybės elementus: kokybiškas teisinis reguliavimas; teisingumo prieinamumas; procesinis lygiateisiškumas; teisės į gynybą užtikrinimas; kitų proceso dalyvių teisių užtikrinimas; suprantama (aiški) proceso eiga ir nuspėjami sprendimai; teismo proceso ir sprendimų viešumas; teisingas (pagrįstas) baigiamasis teismo sprendimas.

EFFECTIVE CRIMINAL PROCESS AND ITS CRITERIA: HOW TO UNDERSTAND THE QUALITY OF THE CRIMINAL PROCESS?

Justinas Leonavičius
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article examines the criteria of "independence," "efficiency" and "quality" against which the effectiveness of criminal proceedings is assessed. The article first provides a general overview of the "independence" and "efficiency" criteria. It is emphasized that the criterion of "independence" should be understood primarily as the institutional and functional independence of the court and the judge, as well as that of the prosecutor and defence counsel, thereby safeguarding public confidence in the administration of justice. The criterion of "efficiency" pertains to the time and other resources — including human resources, financial means, and instruments — required to attain the objectives of criminal proceedings; however, the length of proceedings is regarded as its most essential component.*

The article undertakes a more detailed analysis of the "quality" criterion. The author concludes that this criterion is the broadest in substantive scope and the most complex to define. On the basis of an analysis of the applicable legal regulation, case law, and the findings of existing scholarly research, the author identifies the following constituent elements of the "quality" criterion in criminal proceedings: the quality of legal regulation; access to justice; procedural equality of arms; the guarantee of the right to defence; the protection of the rights of other participants in the proceedings; clarity of the procedural course and foreseeability of judicial decisions; the principle of publicity of court proceedings and judgments; and the rendering of a fair and well-reasoned judicial decision.

Keywords: *effectiveness of criminal proceedings; effectiveness criteria; independence; efficiency; quality.*

Justinas Leonavičius, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Baudžiamosios teisės ir proceso instituto doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamojo proceso teisė, korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos.

Justinas Leonavičius, PhD candidate at the Institute of Criminal Law and Procedure at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: criminal procedure law, corruption crimes.

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2026, 33(1), p. 55–70.

KONFISKUOTINO TURTO (NUSIKALSTAMOS VEIKOS PADARYMO PRIEMONĖS) VERTĖS IŠIEŠKOJIMAS

Evita Zyrianovaitė
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Elektroninis paštas: evzyrianovaite@stud.mruni.eu

Pateikta 2025 m. spalio 17 d., parengta spaudai 2026 m. gegužės 4 d.

DOI: 10.13165/JUR-26-33-1-03

Santrauka. *Straipsnyje analizuojama Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso norma, reglamentuojanti konfiskuotino turto vertės išieškojimą. Konfiskuotino turto vertės išieškojimas yra baudžiamojo poveikio priemonė, kuri padeda įgyvendinti bausmės tikslus ir užtikrinti, kad nusikalstamos veikos taptų ekonomiškai nenaudingos. Kaltininkui skiriama baudžiamojo poveikio priemonė, kaip ir bausmė, turi būti individualizuojama: reikia, kad ji ne tik atliktų represinę funkciją, bet ir būtų proporcinga bei teisinga. Įstatymų leidėjas nenumatė galimybės išieškoti tik dalį konfiskuotino turto vertę atitinkančios pinigų sumos, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo jurisprudencijoje yra išaiškinęs, kad, siekiant įgyvendinti teisinės valstybės principą, teismai, atsižvelgdami į nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, nusikalstamą veiką padariusį asmenį charakterizuojančius duomenis ir kitas bylai reikšmingas aplinkybes, gali spręsti dėl konfiskuotino turto dalies išieškojimo. Įvertinus kriterijus, kuriais teismai vadovaujasi nustatydami konfiskuotino turto vertės išieškojimo dydį, pažymėtina, jog visais atvejais reikėtų įvertinti ir kaltininko turtinę padėtį, kad skiriama baudžiamojo poveikio priemonė atitiktų teisingumo, proporcingumo ir teisinės valstybės principus. Straipsnyje taip pat analizuojama, ar turto vertę atitinkanti pinigų suma su PVM atitinka turto vertės sampratą.*

Reikšminiai žodžiai: *turto konfiskavimas, turto vertę atitinkančios pinigų sumos išieškojimas, turto vertė, turto vertė su PVM, nusikalstamos veikos padarymo priemonės vertė.*

Įvadas

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK)[1] 72 straipsnyje numatytas turto konfiskavimas kaip baudžiamojo poveikio priemonė, kuri padeda įgyvendinti bausmės paskirtį (BK 67 straipsnis), taip pat užtikrina, kad nusikalstamos veikos taptų ekonomiškai nenaudingos, ir padeda pašalinti iš apyvartos nusikalstamoms veikoms naudotą turtą. Pagal BK 72 straipsnį konfiskuotinu turtu laikomi nusikalstamos veikos įrankiai, priemonės ir rezultatas, kurie privalo būti konfiskuojami nepriklausomai nuo šio turto pavidalo, tačiau BK 72 straipsnio 5 dalyje numatyta išimtis, pagal kurią gali būti išieškoma konfiskuotino turto vertę atitinkanti pinigų suma, jeigu konfiskuotinas turtas yra paslėptas, suvartotas, priklauso tretiesiems asmenims, jo negalima paimti dėl kitų priežasčių arba jį konfiskuoti būtų netikslinga

Europos Parlamento ir Tarybos direktyvose 2014/42/ES[2] ir 2024/1260[3] taip pat numatyta, kad taikant konfiskuotino turto vertės išieškojimą turi būti užtikrinamas proporcingumo principas. Tai turi būti daroma visų pirma atsižvelgiant į atitinkamų nusikalstamų veikų priemonių vertę[4]. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje išaiškinta, jog teismas, taikydamas BK 72 straipsnio 5 dalį, atsižvelgia į taikomos baudžiamojo poveikio priemonės proporcingumą ir sprendžia, ar išieškoti visą konfiskuotino turto vertę, ar tik jos dalį[5]. Taigi teismams yra suteikta diskrecija spręsti, ar konfiskuoti nusikalstamos veikos priemonę, ar išieškoti jos vertę atitinkančią pinigų sumą, taip pat kokią dalį konfiskuotino turto vertės išieškoti iš nusikalstamą veiką padariusio asmens.

Vis dėlto konfiskuotino turto vertę atitinkančios pinigų sumos išieškojimas iš kaltininko vertintinas kaip griežtesnė priemonė nei materialaus daikto konfiskavimas, nes pareiga sumokėti konfiskuotino turto vertę nuteistajam kyla iš karto po nuosprendžio įsiteisėjimo, mokėjimo išdėstyti dalimis nėra galimybės, taigi greta paskirtos bausmės atsiradusi papildoma finansinė našta gerokai blogina nuteistojo padėtį. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika, kad teismas, atsižvelgdamas į proporcingumo principą, sprendžia, ar išieškoti visą konfiskuotino turto vertę atitinkančią pinigų sumą, ar tik jos dalį, suteikia galimybę teismams individualizuoti skiriamą baudžiamojo poveikio priemonę. Vis dėlto pastaraisiais metais viešojoje erdvėje nuskambėjusi byla, kuomet teismas už dvi veikas, susijusias su vairavimu išgėrus (BK 281-1 straipsnis), nusprendė išieškoti dvi automobilio vertes (už kiekvieną nusikaltimą) atitinkančias pinigų sumas, kurios bendrai viršijo

1 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas (suvestinė redakcija nuo 2026-01-01), *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 87-2741.

2 2014 m. balandžio 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/42/ES dėl nusikaltimų priemonių ir pajamų iš nusikaltimų įšaldymo ir konfiskavimo Europos Sąjungoje, OL L 127, 2014 4 29, p. 39–50, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=CELEX:32014L0042.

3 2024 m. balandžio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2024/1260 dėl turto susigrąžinimo ir konfiskavimo, OL L 2024/1260, 2024 5 2, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=CELEX:32024L1260.

4 *Ibid.*

5 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-315-303/2018, Nr. 2K-17-788/2019, Nr. 2K-195-788/2019, Nr. 2K-50-303/2020, Nr. 2K-91-303/2021 ir kt.

100 000 Eur[6], sukėlė abejonių, ar teismų praktikoje nustatyti kriterijai, pagal kuriuos teismas sprendžia dėl konfiskuotino turto vertės išieškojimo dydžio, yra pakankami, kad būtų įgyvendinti proporcingumo ir teisingumo principai, nes tokią sumą gali būti sunku išieškoti net iš pasiturinčių asmenų. Ši byla tapo ryškiu pavyzdžiu, kad nesant aiškių taisyklių, kurios padėtų aiškiai nustatyti, kokio dydžio turto vertės išieškojimas yra proporcingas ir teisingas pagal padarytą nusikalstamą veiką, teismams sudaroma galimybė piktnaudžiauti suteikta diskrecija.

Moksliniuose darbuose, kuriuose aptariamas turto konfiskavimo institutas, analizuojama turto konfiskavimo samprata ir prigimties problemos[7], turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo santykis[8], turto konfiskavimo reguliavimo ypatumai[9], turto konfiskavimo iš trečiųjų asmenų praktika[10], konfiskuotino turto vertės nustatymas pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 19 d. išplėstinės septynių teisėjų kolegijos nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-12-495/2020 dėl pridėtinės vertės mokesčio (toliau – PVM) įskaičiavimo į turto vertę[11], nusikalstamos veikos priemonės vertės dalies išieškojimo klausimas iš proporcingumo principo perspektyvos[12], tačiau mokslinėje literatūroje neskirta pakankamai dėmesio tokiems atvejams, kai nusikalstamos veikos padarymo priemonė yra didelės vertės ir yra pagrindas taikyti BK 72 straipsnio 5 dalį. Šio klausimo aktualumą taip pat pagrindžia nevienareikšmė teismų praktika, kurioje galima įžvelgti aiškų turto vertės ar jos dalies išieškojimo nustatymo kriterijų trūkumą, teismams sudarantį galimybes pažeisti teisingumo ir proporcingumo principus.

Šio straipsnio tikslas – įvertinti konfiskuotino turto (veikos padarymo priemonės) vertės išieškojimo institutą ir jo taikymo sąlygas, remiantis jau atliktais moksliniais tyrimais ir naujausia teismų praktika. Tyrimo objektas – BK 72 straipsnio 5 dalis bei jos taikymo sąlygos baudžiamajame procese ir veikos padarymo priemonės vertės dydžio nustatymo kriterijai. Tyrimo tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai: identifikuoti teismų praktikoje vyraujančius kriterijus, pagal kuriuos teismas sprendžia dėl turto vertės išieškojimo dydžio; pateikti pasiūlymų dėl kriterijų, kuriais teismas vadovaujasi nustatydamas konfiskuotinos

6 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. rugsėjo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-191-719/2023.

7 Rasa Paužaitė, „Turto konfiskavimo teisinės prigimties problemos“, *Jurisprudencija* 8, 98 (2007): 20–28, https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2687.

8 Rasa Paužaitė, „Turto konfiskavimo ir nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo santykis“, *Jurisprudencija* 11, 113, (2008): 57–65, https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1744.

9 Eglė Kavoliūnaitė, „Turto konfiskavimas: reguliavimas ir teisinės prielaidos taikyti išplėstinį konfiskavimą Lietuvoje“, *Teisės problemos* 1, 59 (2008), https://teise.org/turto-konfiskavimas-reguliavimo-tikslai-ir-teisines-prielaidos-taikyti-isplestini-konfiskavima-lietuvoje-59/.

10 Vytautas Piesliakas, „Neteisėtu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje: siekiai ir realybė“, *Jurisprudencija* 18, 2 (2011): 675–688, https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/613/0.

11 Renata Marcinauskaitė, „Baudžiamosiose bylose taikytini konfiskuotino turto vertės (Baudžiamojo kodekso 72 straipsnio 5 dalis) nustatymo kriterijai“, *Lietuvos teisė* (2020): 91–98, https://cris.mruni.eu/cris/bitstreams/cf151856-9e42-4452-86c3-4242211be6b9/download.

12 Skirmantas Bikelis, „Nusikaltimo padarymo priemonės dalies konfiskavimas ar jos vertės dalies išieškojimas iš proporcingumo principo perspektyvos“, *Teisės problemos* 2, 96 (2018), https://teise.org/nusikaltimo-padarymo-priemones-dalies-konfiskavimas-ar-jos-vertes-dalies-isieskojimas-is-proporcingumo-principo-perspektyvos-96/.

turto vertės išieškojimo dydžio, papildymo. Tyrime taikyti analizės, sisteminis, lyginamasis, dokumentų ir teismų sprendimų analizės metodai. Išanalizuoti visų instancijų teismų sprendimai baudžiamosiose bylose nuo 2024 m. sausio 1 d. iki 2025 m. gruodžio 31 d., kuriuose buvo taikytas nusikalstamos veikos priemonės vertės išieškojimas.

1. Konfiskuotino turto vertės išieškojimo dydžio nustatymo kriterijai

Tarybos pamatiniame sprendime 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo (toliau – pamatinis sprendimas)[13] ir Direktyvoje 2014/42/ES dėl nusikaltimų priemonių ir pajamų iš nusikaltimų įšaldymo ir konfiskavimo Europos Sąjungoje, kuriuos vėliau pakeitė 2024 m. balandžio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2024/1260 dėl turto susigrąžinimo ir konfiskavimo (toliau – Direktyva 2024/1260), nurodyta, jog valstybė narė turi imtis priemonių, kad galėtų konfiskuoti visas arba dalį nusikaltimo priemonių ir lėšų, įgytų iš nusikaltimų, taip pat turtą, kurio vertė atitinka tokias nusikaltimo priemones ar pajamas. Direktyvos 2014/42/ES ir 2024/1260 išplėtė konfiskavimo taikymo galimybes: jose buvo įtvirtinta nuostata, kad konfiskuotinas turtas ar jo vertę atitinkanti pinigų suma turi būti konfiskuojama (visiškai ar iš dalies), jeigu yra priimtas galutinis apkaltinamasis nuosprendis dėl nusikalstamos veikos[14]. Nebeliko pamatiniame sprendime nustatytos sąlygos, kad turtas ar pajamos gali būti konfiskuojami, jeigu kaltininkui buvo paskirta didesnė kaip vienų metų laisvės atėmimo bausmė. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas yra išaiškinęs, jog valstybės narės turi imtis būtinų priemonių, kad būtų konfiskuota visa iš nusikalstamos veikos tiesiogiai ar netiesiogiai gauta finansinė nauda arba jos dalis, taip pat nusikalstamos veikos padarymo priemonės, tačiau taikant turto konfiskavimą turi būti paisoma pagrindinių teisių, visų pirma teisės į nuosavybę, įtvirtintos Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 17 straipsnio 1 dalyje. Jeigu konfiskuotinas turtas priklauso trečiajam asmeniui, valstybės narės yra įpareigotos užtikrinti veiksmingas priemones trečiųjų asmenų teisėms apginti, o taikomas konfiskavimas turi nepažeisti sąžiningo trečiojo asmens teisės į nuosavybę[15].

13 2005 m. vasario 24 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo, OL L 68, 2005 3 15, p. 49–51, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32005F0212.

14 2014 m. balandžio 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/42/ES dėl nusikaltimų priemonių ir pajamų iš nusikaltimų įšaldymo ir konfiskavimo Europos Sąjungoje, OL L 127, 2014 4 29, p. 39–50, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=CELEX:32014L0042, ir 2024 m. balandžio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2024/1260/ES dėl turto susigrąžinimo ir konfiskavimo, OL L 2024/1260, 2024 5 2, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=CELEX:32024L1260.

15 Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai: 2021 m. sausio 14 d. sprendimas byloje C-393/19, ECLI:EU:C:2021:8, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=CELEX:62019CJ0393; 2021 m. spalio 21 d. sprendimas sujungtose bylose C-845/19 ir C-863/19, ECLI:EU:C:2021:864, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=ecli%3AECLI%3AEU%3AC%3A2021%3A864; 2024 m. sausio 25 d. sprendimas byloje C-722/22, ECLI:EU:C:2024:80, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX:62022CJ0722; 2024 m. spalio 4 d. sprendimas sujungtose bylose C-767/22, C-49/23 ir C-161/23, ECLI:EU:C:2024:823, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX:62022CJ0767; 2025 m.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 72 straipsnyje imperatyviai nurodyta, kad uždraustos veikos įrankis, priemonė ar rezultatas privalo būti konfiskuojami visais atvejais, jeigu konfiskuotinas turtas priklauso kaltininkui. Pagal BK 72 straipsnio 4 dalį „[k]itam fiziniam ar juridiniam asmeniui priklausantis konfiskuotinas turtas konfiskuojamas, nepaisant to, ar tas asmuo yra nuteistas už BK uždraustos veikos padarymą, ar ne, jeigu: 1) perleisdamas turtą kaltininkui ar kitiems asmenims, jis žinojo arba turėjo ir galėjo žinoti, kad šis turtas bus naudojamas šio kodekso uždraustai veikai daryti; 2) šis turtas jam buvo perleistas sudarius apsimestinį sandorį; 3) šis turtas jam buvo perleistas kaip kaltininko šeimos nariui ar artimajam giminaičiui; 4) šis turtas jam buvo perleistas kaip juridiniam asmeniui, kurio vadovas, valdymo organo narys arba dalyviai, valdantys ne mažiau kaip penkiasdešimt procentų juridinio asmens akcijų (pajaus, įnašų ir pan.), yra kaltininkas, jo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai; 5) įgydamas šį turtą, jis arba juridiniame asmenyje vadovaujančias pareigas ėjęs ir teisę jam atstovauti, juridinio asmens vardu priimti sprendimus ar kontroliuoti juridinio asmens veiklą turėjęs asmenys žinojo arba turėjo ir galėjo žinoti, kad šis turtas yra šio kodekso uždraustos veikos įrankis, priemonė ar rezultatas“. BK 72 straipsnio 5 dalyje numatyta išimtis leidžia išieškoti konfiskuotino turto vertę, jeigu konfiskuotino turto paimti negalima (t. y. jis yra suvartotas, paslėptas ar priklauso tretiesiems asmenims), taip pat jeigu turto negalima paimti dėl kitų BK nenumatytų priežasčių arba šį turtą konfiskuoti būtų netikslinga. Taip pat pažymėtina, kad pagal BK leidžiama išieškoti konfiskuotino turto vertę atitinkančią sumą ne tik iš kaltininko, bet ir iš kitų BK 72 straipsnio 4 dalyje nurodytų asmenų. Taigi BK 72 straipsnyje aiškiai nurodyta, kad konfiskuotinas turtas visais atvejais turi būti konfiskuojamas, o jeigu yra sąlygos taikyti BK 72 straipsnio 5 dalyje numatytą išimtį, turi būti išieškoma konfiskuotino turto vertė. Lyginant BK 72 straipsnyje įtvirtintą reguliavimą su pamatiniu sprendimu ir Direktyva 2024/1260, pažymėtina, kad BK 72 straipsnyje nenumatyta galimybė išieškoti dalį konfiskuotino turto vertę atitinkančios pinigų sumos. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo, kad „už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi asmens varžyti akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti. Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, „kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija). Šie principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos teisės pažeidimui bei siekiamam tikslui“ <...>. Taigi įstatymu nustatant atsakomybę, taip pat jos įgyvendinimą, turi būti išlaikoma teisinga pusiausvyra tarp visuomenės ir asmens interesų, kad būtų išvengta nepagrįsto asmens teisių ribojimo. Remiantis šiuo principu, įstatymais asmens teisės gali būti apribotos tik tiek, kiek yra būtina viešiesiems interesams ginti, tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo privalo būti protingas santykis. Šiam tikslui pasiekti gali būti nustatytos tokios priemonės, kurios būtų

vasario 10 d. sprendimas byloje C-450/24, ECLI:EU:C:2025:75, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX:62024CO0450.

pakankamos ir ribotų asmens teises ne daugiau negu yra būtina.“[16]

Remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimais, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuojamoje teismų praktikoje įtvirtino, kad „[k]onfiskuojant ne pačią nusikalstamos veikos padarymo priemonę, bet jos vertę pinigais, turėtų būti apsvarstoma, ar tokia baudžiamojo poveikio priemonė atitinka turto konfiskavimo tikslus, taip pat įvertinamas tokio išieškojimo proporcingumas“[17], t. y. turi būti vertinamos visos byloje esančios reikšmingos aplinkybės (nusikaltimo padarymo aplinkybės, nusikaltimą padariusį asmenį apibūdinantys duomenys ir kitos šiam klausimui spręsti turinčios reikšmės aplinkybės), ir sprendžiama, ar iš asmens išieškoti visą konfiskuotino turto vertę atitinkančią pinigų sumą, ar tik jos dalį[18]. Taip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išplėtė BK 72 straipsnio taikymo galimybes, kad kaltininkui būtų parinkta tinkama baudžiamojo poveikio priemonė, kuri ne tik padėtų įgyvendinti bausmės paskirtį, turėtų prevencinį poveikį, bet ir būtų teisinga, proporcinga ir atitiktų teisinės valstybės principą.

Vienas iš pagrindinių konfiskavimo instituto tikslų yra užtikrinti, kad nusikalstamos veikos būtų ekonomiškai nenaudingos. Tai reiškia, jog visa iš nusikalstamų veikų gauta nauda turi būti paimama valstybės, kad kaltininkas negalėtų pasipelnyti iš nusikaltimų veikų, naudoti to turto kitoms nusikalstamoms veikoms ir kad iš neteisėtos veiklos gautas turtas nebūtų legalizuojamas. Šiuo aspektu nekyla abejonių, kad iš nusikalstamų veikų gauta nauda turėtų būti konfiskuojama visa apimtimi, nesudarant galimybių jas padariusiam asmeniui naudotis gauta turtine nauda.

Pagrindinė konfiskuotino turto vertės išieškojimo instituto taikymo problema atsiranda tuomet, kai vietoj nusikalstamos veikos priemonės konfiskavimo nusprendžiama taikyti nusikalstamos veikos padarymo priemonės vertės išieškojimą (ypač bylose pagal BK 281-1 straipsnį ar kontrabandos bylose[19], kuomet išieškoma transporto priemonės vertė). Renata Marcinauskaitė išskyrė teismų praktikoje išryškėjusią problemą, susijusią su turto vertės nustatymu – pastebėta, kad teismų praktikoje turto vertė nustatoma nevienodai (t. y. į turto vertę įskaičiuojant arba neįskaičiuojant PVM)[20]. Skirmantas Bikelis, vertindamas turto vertės išieškojimo institutą per proporcingumo principo prizmę, priėjo prie išvados, kad taikant turto vertės išieškojimą turėtų būti taikomas ir dalinis turto vertės išieškojimas (ypač jei konfiskuotinas turtas yra didelės vertės vilkikai, nauji automobiliai ir pan.)[21]. Išanalizavus 2024–2025 metais priimtus teismų sprendimus, kuriuose taikyta BK 72 straipsnio 5 dalis, pastebėta, kad nėra aiškių kriterijų, kuriais vadovaudamasis teismas sprendžia dėl

16 *Oficialioji konstitucinė doktrina: svarbiausios nuostatos (1993–2025)* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2025), https://lrkt.lt/data/public/uploads/2025/10/konstitucines-doktrinos-nuostatos-1993-2025-web.pdf; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d., 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. lapkričio 3 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. kovo 15 d., 2008 m. rugsėjo 17 d., 2009 m. balandžio 10 d. nutarimai.

17 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-315-303/2018.

18 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-119-976/2018, Nr. 2K-315-303/2018, Nr. 2K-72-489/2020, Nr. 2K-91-303/2021.

19 Bikelis, *supra note*, 12.

20 Marcinauskaitė, *supra note*, 11.

21 Bikelis, *supra note*, 12.

dalinio ar visiško konfiskuotino turto vertės išieškojimo taikymo. Nors teismai galutiniuose procesiniuose sprendimuose, taikydami dalinį turto vertės išieškojimą, yra nurodę, kad dėl kaltininko išlaikytinių skaičiaus, pajamų neturėjimo ar galimų finansinių pasekmių[22] visiškas konfiskuotino turto vertės išieškojimas iš kaltininko nebus proporcingas ir teisingas, konfiskuotino turto vertės išieškojimo dydžio vertinimas iš esmės atliekamas tik tada, kai nusikalstamą veiką padaręs asmuo per baudžiamąjį procesą to prašo ir pateikia tokį prašymą pagrindžiančius duomenis.

Aiškių kriterijų, pagal kuriuos teismas nustato, kokio dydžio konfiskuotino turto vertės išieškojimas bus proporcingas ir teisingas, nebuvimą puikiai iliustruoja Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-191-719/2023, kurioje asmuo buvo nuteistas už dvi veikas, numatytas BK 281-1 straipsnio 1 dalyje, dėl to, kad mažiau nei per vieno mėnesio laikotarpį (2020 m. rugpjūčio 13 d. ir 2020 m. rugsėjo 6 d.) vairavo transporto priemonę apsvaigęs nuo alkoholio. Nuteistojo vairuotas automobilis priklausė juridiniam asmeniui, todėl teismai taikė BK 72 straipsnio 5 dalį ir nusprendė išieškoti automobilio vertę atitinkančią pinigų sumą[23]. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija sutiko su apeliacinės instancijos teismo išaiškinimu, kad byloje nebuvo nustatyta jokių išimtinių aplinkybių, dėl kurių išieškotina turto vertę atitinkanti pinigų suma turėtų būti mažinama[24]. Tokį sprendimą taip pat lėmė įžūlus nuteistojo elgesys: per trumpą laiką buvo padarytos dvi analogiškos nusikalstamos veikos vairuojant tą pačią transporto priemonę, o antroji veika – dar ir galiojant paskirtai kardomajai priemonei, specialios teisės vairuoti transporto priemones sustabdymui. Pažymėtina, kad byloje nustatyta vairuoto automobilio rinkos vertė 2020 m. rugpjūčio mėnesį buvo 51 540 Eur, o 2020 m. rugsėjo mėnesį – 51 280 Eur. Toks automobilis vertintinas kaip brangus (didelės vertės)[25].

Nusikalstamos veikos priemonių (daiktų, kurie buvo panaudoti darant nusikalstamą veiką arba buvo skirti nusikaltimui padaryti) konfiskavimas yra labiau prevencinio pobūdžio, o jei šių daiktų vertė didelė, konfiskavimo instituto taikymas yra ir represinio pobūdžio, todėl jį taikant kaltininkas atsiduria blogesnėje padėtyje nei buvo prieš nusikalstamą veiką[26]. Visgi reikia nepamiršti, jog taikant bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones

22 Pavyzdžiui, Vilniaus regiono apylinkės teismo Ukmergės rūmų 2024 m. gruodžio 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1485-517/2024, Vilniaus regiono apylinkės teismo Ukmergės rūmų 2025 m. spalio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-42-517/2025, Vilniaus miesto apylinkės teismo 2025 m. lapkričio 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-4122-1128/2025, Šiaulių apylinkės teismo Raseinių rūmų 2025 m. spalio 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1025-674/2025, Alytaus apylinkės teismo Alytaus rūmų 2025 m. lapkričio 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1247-800/2025, Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2025 m. gruodžio 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-4038-1241/2025 ir kt.

23 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. rugsėjo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-191-719/2023.

24 Vilniaus apygardos teismo 2022 m. lapkričio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-565-1121/2022.

25 Lietuvių kalbos žodyne „brangus“ – turintis didelę vertę, daug kainuojantis (https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/?paieska=brangus). Straipsnyje taip pat vartojama sąvoka „didelės vertės automobilis“, kuri nėra tiesiogiai susijusi su BK įtvirtintu „didelės vertės turto“ apibrėžimu, kuomet laikoma, jog turtas yra didelės vertės, jeigu jo vertė viršija 400 MGL (20 000 Eur) dydžio sumą. Vis dėlto automobilio vertė, kuri viršija 20 000–25 000 Eur, turėtų būti laikoma didele.

26 Elzbieta Hryniewicz-Lach, „Improving asset confiscation: in the quest for effective and just solutions“, *ERA Forum* 25 (2024): 232–247, https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-024-00806-8.

asmens padėtį galima pabloginti tik tiek, kiek tai yra būtina siekiamiems tikslams pasiekti, ir paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės turi padėti įgyvendinti bausmės tikslus ir paskirtį, bet netapti dar viena bausme. Aptariamoje byloje dviejų brangaus automobilio verčių išieškojimas[27] akivaizdžiai atliko tik nubaudimo funkciją ir kartu su paskirta arešto bausme reikšmingai pablogino ne tik nuteistojo, bet ir jo šeimos padėtį. Iš aptartų Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimų matyti, jog nors teismai pritaria, kad būtų konfiskuojamos visos nusikalstamos veikos priemonės, jie vis dėlto laikosi pozicijos, kad turi būti išlaikomas balansas tarp žmogaus teisių ir visuomenės interesų, o taikoma baudžiamojo poveikio priemonė neturi būti pernelyg represinio pobūdžio[28]. Be to, ne mažiau svarbus aspektas, skiriant bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones, yra užtikrinimas, kad paskirtos bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonės būtų įvykdytos, t. y. pasiektas jų tikslas. Aptariamoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje Nr. 2K-191-719/2023 už dviejų pavienių veikų padarymą taikytas visiškas konfiskuotino turto vertės išieškojimas akivaizdžiai neatitiko proporcingumo ir teisingumo principų, nepagrįstai pablogino nuteistojo turtinę padėtį ir sudarė situaciją, kuomet paskirtų baudžiamojo poveikio priemonių vykdymas užsitęs nepagrįstai ilgą laiką arba jos nebus įvykdytos.

Teismų formuojamoje praktikoje, įgyvendinant proporcingumo principą, kai taikomas konfiskuotino turto vertės išieškojimas, išskiriami trys bendro pobūdžio kriterijai, į kuriuos teismas atsižvelgia[29]. Be jokios abejonės, vertinant, ar yra pagrindas išieškoti visą nusikalstamos veikos padarymo priemonės vertę atitinkančią pinigų sumą, ar tik jos dalį, yra svarbios nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir veiką padariusį asmenį charakterizuojančios aplinkybės. Vis dėlto šioje vietoje turėtų būti išskiriamas dar vienas svarbus aspektas – nusikalstamą veiką padariusio asmens turtinė padėtis. Turtinės padėties aplinkybė iš esmės pasislepia po teismų įvardytomis „kitomis reikšmingomis aplinkybėmis“, bet jos neretai vertinamos kaip išimtinės, galimai nurodančios į jau ir taip sunkią kaltininko turtinę padėtį. Tokiu atveju skiriamos baudžiamojo poveikio priemonės dydis nuteistojo padėtį pablogintų dar labiau. Visgi turtinės padėties aplinkybė, išieškant konfiskuotino turto vertę atitinkančią pinigų sumą, turėtų būti svarbi ne tik išimtiniais atvejais. Į ją reikėtų atsižvelgti visada, kad būtų galima nustatyti, ar asmuo bus pajėgus įgyvendinti skiriamą baudžiamojo poveikio priemonę, o ta priemonė pasieks keliamus tikslus, nebus pernelyg

27 Pažymėtina, kad trečiajam asmeniui priklausantį turtą galima konfiskuoti, jeigu jis žinojo ir galėjo žinoti, kad turtas yra ar bus naudojamas nusikalstamai veikai. Aptariamos bylos atveju kaltininkas naudojosi juridiniam asmeniui priklausančiu automobiliu, abi veikas padarė per trumpą laiką, tačiau po pirmos veikos padarymo juridinis asmuo turėjo ir galėjo žinoti, kad automobilis buvo naudojamas nusikalstamai veikai, nes įmonės atstovas po įvykio turėjo vykti atsiimti transporto priemonės. Visgi po įvykio juridinis asmuo ir toliau leido kaltininkui naudotis tuo automobiliu. Taigi teismas turėjo pagrindą už antros veikos padarymą konfiskuoti juridiniam asmeniui priklausantį automobilį.

28 Michele Simonato, „Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains“, *ERA Forum* 18 (2017): 365–379, https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-017-0485-0; Johan Boucht, „Asset confiscation in Europe – past, present, and future challenges“, *Journal of Financial Crime* 26, 2 (2019): 526–548, https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1108/JFC-04-2018-0043.

29 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys, *supra note*, 18.

represinio pobūdžio, bus proporcinga ir teisinga.

Išieškant nusikalstamos veikos padarymo priemonės vertę atitinkančią pinigų sumą, siekiama, kad kaltininkas neišvengtų konfiskavimo, jeigu veiką padarė naudodamas priemonę, kuri nuosavybės teise jam nepriklauso, ar dėl kitų priežasčių tą priemonę konfiskuoti nėra galimybės arba tai daryti netikslinga. Kadangi baudžiamojo poveikio priemonė pagal savo paskirtį padeda įgyvendinti bausmės tikslus, baudžiamojo poveikio priemonių skyrimas taip pat turi būti individualizuojamas. Veikos padarymo priemonės (pavyzdžiui, transporto priemonės) vertės išieškojimas sukelia didesnes pasekmes nei paties turto konfiskavimas, nes Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (toliau – BVK) „nenumato galimybės teismui išdėstyti iš asmens išieškotos konfiskuotino turto vertės atitinkančios pinigų sumos mokėjimo dalimis tam tikram laikotarpiui ar nustatyti terminą, per kurį asmuo privalo sumokėti konfiskuotino turto vertę atitinkančią pinigų sumą“[30]. Tokia galimybė BVK susieta tik su baudos bausme[31]. Taigi, kaltininko banko sąskaitoje nesant konfiskuotino turto vertę atitinkančios pinigų sumos ir po nuosprendžio įsiteisėjimo iš karto neįvykdžius paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės, pradedama priverstinio išieškojimo procedūra. Jeigu kaltininkas neturi jam nuosavybės teise priklausančio turto, tokia priverstinio išieškojimo procedūra ne tik prailgina baudžiamojo poveikio priemonės vykdymo laiką, bet ir gali sukelti daugiau neigiamų pasekmių, nei buvo siekiama.

Direktyvoje 2024/1260 numatyta, kad taikant konfiskuotino turto (nusikalstamų veikų priemonių) vertės išieškojimą turi būti atsižvelgiama į konkretaus atvejo ypatingas aplinkybes, kurios nurodo, kad tokios priemonės taikymas yra proporcingas, visų pirma įvertinus atitinkamų nusikalstamų veikų priemonių vertę. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat yra išaiškinęs, kad baudžiamojo poveikio priemonės turi būti proporcingos[32], t. y. kad turi būti protingas santykis tarp padarytos veikos, siekiamų tikslų ir pasirinktų priemonių. Ne mažiau svarbus ir teisingumo principas, užtikrinantis, kad taikomos priemonės būtų adekvačios siekiamam tikslui[33]. Pasitelkiant baudžiamojo poveikio priemones įgyvendinama bausmės paskirtis, įtvirtinta BK 41 straipsnio 2 dalyje: baudžiamojo poveikio priemonės kartu su bausme padeda „sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą“. Taikant nusikalstamos veikos padarymo priemonės konfiskavimą, kaltininkui užkertamas kelias, naudojantis ta pačia priemone, tęsti ar daryti naujas nusikalstamas veikas. O nusikalstamos veikos padarymo priemonės vertės išieškojimas labiau atlieka nubaudimo ir atgrasymo nuo nusikalstamų veikų funkcijas, nes kaltininkui kyla finansinės pasekmės, taigi konfiskuotino turto vertės išieškojimo dydžio nustatymas yra itin svarbus.

30 Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų nutartis byloje Nr. T-172-1023/2021.

31 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso patvirtinimo įstatymas. Bausmių vykdymo kodeksas (suvestinė redakcija 2024-07-18 - 2026-06-29), *Valstybės žinios*, 2002-07-19, Nr. 73-3084.

32 *Oficialioji konstitucinė doktrina*, *supra note*, 16.

33 *Ibid.*

Taikant konfiskuotino turto vertės išieškojimą, turto vertė nustatoma vadovaujantis rinkos vertės kriterijumi[34], leidžiančiu nustatyti aktualiausią turto kainą veikos padarymo metu. Dažnai brangių automobilių vairuotojai, kuriems tie automobiliai nuosavybės teise nepriklauso, pagal savo gaunamas pajamas tokių transporto priemonių įsigyti negali, todėl naudojasi svetima materialine gerove. Tokiais atvejais itin svarbu nustatyti, ar bus įmanoma įgyvendinti baudžiamojo poveikio priemonę – konfiskuotino turto vertės išieškojimą. Todėl, siekiant įgyvendinti teisinės valstybės, proporcingumo ir teisingumo principus, svarstytina galimybė įtraukti kaltininko turtinės padėties vertinimą kaip privalomą kriterijų sprendžiant dėl baudžiamojo poveikio priemonės – konfiskuotino turto vertės išieškojimo – dydžio. Tai leistų šią baudžiamojo poveikio priemonę taikyti efektyviau ir ją tinkamai individualizuoti. Be to, tokio kriterijaus vertinimas leistų įgyvendinti Direktyvos 2024/1260 nuostatas ir neprieštarautų Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimui, kad „poveikio priemonės turi būti proporcingos teisės pažeidimui, atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, tačiau neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti“[35].

Sutiktina su Skirmanto Bikelio nuomone, kad kai nusikalstamos veikos padarymo priemonės yra didelės vertės (pavyzdžiui, vilkikai, nauji automobiliai ir pan.), kyla būtinybė taikyti dalinį nusikalstamos veikos padarymo priemonės vertės išieškojimą[36]. Kaip jau aptarta, kaltininko turtinės padėties įvertinimas leidžia objektyviai nustatyti, kokio dydžio nusikalstamos veikos padarymo priemonės vertės išieškojimas užtikrins proporcingumo ir teisingumo principų įgyvendinimą. Vis dėlto reikia nepamiršti, kad baudžiamojo poveikio priemonės nėra bausmė, jos tik padeda įgyvendinti bausmės paskirtį. Teismų sprendimuose, kuriuose taikomas dalinis nusikalstamos veikos padarymo priemonės vertės išieškojimas, išieškotinos sumos dydis išimtinai nustatomas vadovaujantis vidiniu įsitikinimu. Tai sudaro galimybę teismams analogiškose situacijose taikyti skirtingus išieškotinos turto vertės dydžio nustatymo kriterijus, todėl lieka neaišku, kodėl pasirenkama išieškoti konfiskuotino turto vertės dalį. Siekiant išvengti situacijų, kuomet nusikalstamos veikos padarymo priemonė yra itin didelės vertės, o jos išieškojimas pernelyg apsunkintų kaltininko padėtį, turėtų būti svarstoma galimybė nustatyti konfiskuotino turto vertės išieškojimo ribą. Pavyzdžiui, būtų galima svarstyti apie nusikalstamos veikos padarymo priemonės vertės išieškojimą, kuris neviršytų 30 proc. kaltininko turimo viso turto vertės ir gaunamų pajamų, o jei kaltininkas turto neturi, būtų vertinamos tik gaunamos pajamos ir nustatomas konfiskuotino turto vertės dydžio išieškojimas, neviršijantis 30 proc. gaunamų pajamų. Taip atvejais, kai konfiskuotinas turtas, kuris buvo naudojamas kaip veikos padarymo priemonė, yra itin brangus, o kaltininko finansinė padėtis nėra gera, būtų užtikrinama baudžiamojo poveikio priemonės paskirtis, t. y. veika išliktų ekonomiškai nenaudinga, teismai negalėtų piktnaudžiauti jiems suteikta diskrecija ir nepagrįstai apsunkinti nusikalstamą

34 Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-271-628/2018 ir Nr. 2K-7-12-495/2020.

35 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d., 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimai.

36 Bikelis, *supra note*, 12: 15–16.

veiką padariusio asmens turtinę padėtį, išieškojimo procesas būtų daug greitesnis, užtikrintų paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės įvykdymą ir sudarytų galimybę asmeniui pasitaisyti, o konfiskuotino turto vertės išieškojimas nebūtų vien represinio pobūdžio priemonė. Taip pat pažymėtina, kad taip būtų išlaikomas balansas tarp tų asmenų, kuriems yra taikomas nusikalstamos veikos padarymo priemonės konfiskavimas, ir tų, kuriems nusikalstamos veikos padarymo priemonė nepriklauso nuosavybės teise ir yra taikomas turto vertės išieškojimas. Be abejo, nusikalstamos veikos padarymo priemonės konfiskavimas sukelia nuteistajam nepatogumų, t. y. naujo daikto, kaip antai automobilio, įsigijimas vietoj konfiskuoto lemia papildomas išlaidas, tačiau asmuo turi galimybę nuspręsti, ar naujas automobilis jam reikalingas, ar ne, ir kada jis gali sau leisti patirti tokias išlaidas. Atvirkščiai, kai išieškoma konfiskuotino turto vertę atitinkanti pinigų suma, asmuo neturi galimybės reguliuoti savo būsimų išlaidų, nes, paskyrus šią baudžiamojo poveikio priemonę, patiria ekonomines pasekmes iš karto po nuosprendžio įsiteisėjimo.

2. Konfiskuotino turto vertės su PVM nustatymas

Baudžiamosiose bylose, susijusiose su turto vertės išieškojimu, taikoma nevienoda praktika dėl konfiskuotino turto vertės nustatymo, nes įstatymų leidėjas aiškiai nenurodė, kaip turėtų būti apskaičiuojama konfiskuotino turto vertė[37], t. y. ar turi būti nustatoma daikto kaina, ar reali vertė, ar rinkos vertė. Teismų praktikoje išaiškinta, kad „baudžiamosiose bylose turto vertė gali būti nustatoma įvairiais būdais – pagal pirkimo–pardavimo sandorių kainą, turto sukūrimo (atkūrimo), įsigijimo sąnaudas ir kt.“[38] Aukščiausiasis Teismas taip pat yra nurodęs, kad „[s]ugadinto ar sunaikinto turto vertė nustatoma remiantis daikto rinkos verte (tačiau ne tokio daikto (turto) atkūrimo (atstatymo) sąnaudomis (kaštais) ar jo sunaikinimo pasekmėmis, kurie nėra šią nusikalstamą veiką kvalifikuojantis požymis) veikos padarymo metu“[39], o „[k]ai sprendžiamas turto konfiskavimo klausimas, pagal BK 72 straipsnį konfiskuotino turto vertė paprastai nustatoma remiantis specialisto atliktu konkrečios transporto priemonės įvertinimu. Byloje nesant tokių duomenų, konfiskuotino turto vertė nustatoma pagal atitinkamų juridinių asmenų pažymą apie tokios rūšies transporto priemonės vidutinę vertę.“[40] Taigi teismai, nustatydami konfiskuotino turto (transporto priemonės) vertę, vadovaujasi tokia transporto priemonės rinkos verte, kokia buvo nusikalstamos veikos padarymo metu.

Jau minėtame Renatos Marcinauskaitės straipsnyje[41] pritariama Lietuvos Aukščiausiojo

37 Marcinauskaitė, *supra note*, 11: 95.

38 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-155/2013, Nr. 2K-147-511/2016, Nr. 2K-126-495/2021 ir Nr. 2K-148-511/2022.

39 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-693/2007, Nr. 2K-167/2009, Nr. 2K-73-677/2016, Nr. 2K-298-697/2016, Nr. 2K-5-628/2019 ir Nr. 2K-126-976/2020.

40 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-100-648/2019, Nr. 2K-164-222/2019 ir Nr. 2K-7-12-495/2020.

41 Marcinauskaitė, *supra note*, 11.

Teismo išplėstinės septynių teisėjų kolegijos nutarčiai baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-12-495/2020, kurioje, siekiant suvienodinti teismų praktiką, išaiškinta, kad konfiskuotino automobilio vertė turi būti išieškoma su įskaičiuotu PVM, nes tokia turto vertės išraiška pinigų suma atitiks kainą[42], už kurią galėtų būti parduodamas ar įsigyjamas turtas[43]. Pažymėtina, kad tokio pobūdžio bylose, kuriose svarstomas klausimas dėl transporto priemonės vertės išieškojimo, konkrečios transporto priemonės vertinimas, atitinkantis transporto būklę, paprastai nėra atliekamas, o pateikiama atitinkamo juridinio asmens (VšĮ „Emprekis“) pažyma, kurią užsako ikiteisminio tyrimo įstaiga atlikdama ikiteisminį tyrimą. Šioje pažymoje nurodoma automobilio markė, modelis, gamybos metai ir kaina su PVM ir be PVM. Atsižvelgdama į tokios pažymos turinį, išplėstinė teisėjų kolegija baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-12-495/2020 pagrįstai, vienodindama teismų praktiką, nurodė, kad ta piniginė išraiška, kuri pažymoje yra nurodyta su PVM, turėtų būti išieškoma iš nusikalstamos veikos kaltininko, nes vertė su PVM labiausiai atitinka rinkoje vyraujančią transporto priemonės vertę, už kurią galima būtų parduoti ar nupirkti konkretų automobilį. Vis dėlto manytina, jog pati formuluotė, kad konfiskuotino turto vertės piniginė išraiška turi būti su PVM, yra ydinga ir klaidinanti.

Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatyme (toliau – PVM įstatymas)[44] numatyta, kad PVM mokėtoju yra laikomas „asmuo, kuriam pagal šį įstatymą nustatyta prievolė apskaičiuoti ir mokėti PVM ir kuris mokesčio administratoriaus įregistruotas PVM mokėtoju“. PVM yra mokesčių administratoriui mokamas mokestis, taikomas Lietuvos Respublikoje ir Europos Sąjungoje parduodamoms prekėms ir paslaugoms, kurias teikia PVM mokėtojas. PVM už parduodamą prekę ar suteiktą paslaugą yra taikomas tik vieną kartą, t. y. kai teikiamą paslaugą ar perkamą prekę gauna galutinis vartotojas[45]. Taigi PVM mokamas tik tuomet, kai PVM mokėtoju registruotas asmuo parduoda prekes ar teikia paslaugas. Visgi antrinėje rinkoje parduodamoms prekėms PVM mokestis nėra taikomas, jeigu šias prekes parduoda ne PVM mokėtojas. Kitaip tariant, jeigu prekę ar paslaugą parduoda PVM mokėtojas, į sandorio kainą PVM įtraukiamas, o jeigu prekę ar paslaugą parduoda ne PVM mokėtojas, nepriklausomai nuo to, ar tą prekę ar paslaugą perka PVM mokėtojas, į sandorio kainą PVM neįtraukiamas.

Pagal Lietuvos Respublikos turto ir verslo vertinimo pagrindų įstatymą[46] „turto arba verslo **rinkos verte** laikoma apskaičiuota pinigų suma, už kurią galėtų būti perduotas turtas arba verslas jo vertinimo dieną, sudarius tiesioginį komercinį norinčių perduoti turtą arba verslą ir norinčių jį įsigyti asmenų sandorį“. Turto arba verslo **vertė**, kaip numatyta šiame

42 Teismų praktikoje sąvokos „turto vertė“ ir „kaina“ vartojamos kartu, nors jų reikšmės absoliučiai skirtingos. Visgi toks sąvokų vartojimas leidžia suprasti, kad teismai, nustatydami konfiskuotino turto vertę atitinkančią pinigine išraišką, ją sieja su pinigų suma, kuri gali būti nustatoma parduodant atitinkamą turtą rinkoje.

43 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-12-495/2020.

44 Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas (suvestinė redakcija nuo 2026-01-01), *Valstybės žinios*, 2002-04-05, Nr. 35-1271.

45 Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo komentaras, https://www.infolex.lt/ta/14401.

46 Lietuvos Respublikos turto ir verslo vertinimo pagrindų įstatymas (suvestinė redakcija 2024-01-01–2026-04-30), *Valstybės žinios*, 1999-06-16, Nr. 52-1672.

įstatyme, yra „turto arba verslo naudingumo tam tikru metu matas, nustatytas pagal atitinkamą turto arba verslo vertinimo metodą, kurio taikymo procedūros ir tvarka nustatytos Turto ir verslo vertinimo metodikoje“, o turto **kaina** – „pinigų suma, kuri yra paprašyta, pasiūlyta arba sumokėta už turtą“. Pagal šio įstatymo 5 straipsnio 3 dalį turto arba verslo vertė gali būti nustatoma pagal: 1) pirkimo–pardavimo sandorius; 2) turto sukūrimo (atkūrimo) sąnaudas; 3) pajamas, gaunamas naudojant turtą, arba verslo pajamas; 4) kitus Tarptautiniuose vertinimo standartuose ir Europos vertinimo standartuose nustatytus turto arba verslo vertės nustatymo pagrindus. Pagal turto ir verslo vertinimo metodikas[47] turto vertės nustatymo metodų yra ne vienas, tačiau iš baudžiamųjų bylų, kuriose pateikiamos automobilio vertės nustatymo pažymos, matyti, kad automobilio vertė yra nustatoma lyginamuoju metodu, t. y. lyginant panašaus ar analogiško turto sandorių kainas. Pažymėtina, kad turtas rinkoje gali būti parduodamas tiek fizinių, tiek juridinių asmenų, tačiau asmenys (ir juridiniai, ir fiziniai), kurie nėra įregistruoti kaip PVM mokėtojai, į parduodamo turto kainą PVM neįskaičiuoja. Tai reiškia, kad vertinant sudarytus sandorius vertinama tik sandorių kaina, nenustatant, ar į tą kainą yra įtrauktas PVM.

Minėtoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje[48] vadovautasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl bešeimininkio, konfiskuoto, valstybės paveldėto, valstybei perduoto turto, daiktinių įrodymų, lobių ir radinių perdavimo, apskaitymo, saugojimo, realizavimo, grąžinimo ir pripažinimo atliekomis taisyklių patvirtinimo“[49] 1091, 1408, 14032 punktais, kuriuose išaiškinta konfiskuoto ir kito turto realizavimo konkurso būdu tvarka, t. y. kokia kaina realizuojant turtą turi būti nustatoma konkurso metu. Šiose nuostatose nurodyta, kad konkurso metu kaina nustatoma „pagal turto perėmimo (įvertinimo) dokumente nurodytą kainą (įskaitant PVM)“[50]. Taigi, sistemiškai aiškinant PVM įstatymo nuostatas kartu su aptarto nutarimo nuostatomis, konfiskuoto ir kito turto realizavimo kaina nustatoma pagal vertinimo dokumente nurodytą daikto vertę ir į ją PVM įskaičiuojamas dėl to, kad už realizavimą atsakingas asmuo yra PVM mokėtojas, todėl turi pareigą nustatyti parduodamos prekės kainą su PVM.

Suprantama, kad teismų praktikoje bandoma išlaikyti lygybę tarp tų, kuriems yra taikomas turto konfiskavimas, ir tarp tų, iš kurių išieškoma turto vertę atitinkanti pinigų suma, kad kaltininkai, kurie naudojasi svetimu turtu darydami nusikalstamas veikas, neatsidurtų geresnėje padėtyje ir neišvengtų pasekmių. Vis dėlto turto vertinimo metodai (nepriklausomai nuo to, ar turtas yra kilnojamasis, ar nekilnojamasis) yra tokie patys, tik jie parenkami priklausomai nuo turto rūšies. Vadovaujantis turto vertės nustatymo metodikomis, nustatant turto vertę mokestiniai klausimai nėra vertinami, nes PVM yra išimtinai PVM

47 Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymas dėl turto ir verslo vertinimo metodikos patvirtinimo (suvestinė redakcija 2020-09-24–2026-04-30), *Valstybės žinios*, 2012-04-28, Nr. 50-2502.

48 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, *supra note*, 43.

49 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 26 d. nutarimas Nr. 634 „Dėl bešeimininkio, konfiskuoto, valstybės paveldėto, valstybei perduoto turto, daiktinių įrodymų, lobių ir radinių perdavimo, apskaitymo, saugojimo, realizavimo, grąžinimo ir pripažinimo atliekomis taisyklių patvirtinimo“ (suvestinė redakcija nuo 2024-08-23), *Valstybės žinios*, 2004-05-28, Nr. 86-3119.

50 *Ibid.*

mokėtojui taikomas mokestis, kuris neturi nieko bendro su turto verte. Turto vertintojas, atlikdamas turto vertinimą lyginamuoju metodu, lygina ir vertina tik sudarytus sandorius, pagal kuriuos gali nustatyti, už kiek realu rinkoje parduoti ar nupirkti konkretų turtą. Visgi nė vienoje turto vertinimo išvadoje nėra aptariama, ar įvykdytų sandorių šalis (pardavėjas) buvo PVM mokėtojas ir ar į parduodamo turto kainą yra įtrauktas PVM, nes rinkoje sudaromuose sandoriuose dalyvauja tiek PVM mokėtojai, tiek ne PVM mokėtojai, todėl joje vyraujančių sandorių kaina yra išimtinai pardavėjo išreikšta valia, už kokią kainą jis perleidžia turtą ar teikia paslaugas.

Pažymėtina, kad baudžiamosiose bylose dažnu atveju nustatoma naudotos konfiskuotinos transporto priemonės vertę atitinkanti pinigų suma. Tai reiškia, kad transporto priemonės vertė nustatoma pagal antrinėje rinkoje sudarytus sandorius. Tokie sandoriai gali būti sudaromi tiek tarp transporto priemonių pardavimo veiklą vykdančių asmenų, tiek tarp tokios veiklos nevykdančių asmenų. Ieškant automobilių pardavimo skelbimų portaluose konkretaus modelio ir gamybos metų transporto priemonės pardavimo skelbimų, galima pamatyti, kad transporto priemonių kaina (jeigu transporto priemonė neturi defektų) yra panaši, nepriklausomai nuo pardavėjo statuso (ar jis yra PVM mokėtojas, ar ne). Akivaizdu, kad sudarytuose transporto priemonių pirkimo ir pardavimo sandoriuose galutinė pirkėjo sumokėta kaina gali skirtis nuo skelbime nurodytos kainos, jeigu sandorio šalys sutaria kitaip, nei nurodyta skelbime. Vis dėlto preziumuojant, kad transporto priemonės pirkimo ir pardavimo sandoris buvo įvykdytas už skelbime nurodytą transporto priemonės kainą, PVM mokėtojas iš gautos sandorio sumos turės išskaičiuoti PVM ir jį sumokėti mokesčių administratoriui įstatymuose nustatyta tvarka, o jeigu pardavėjas buvo ne PVM mokėtojas, į pardavėjo nustatytą kainą PVM nebuvo įtrauktas, todėl jis mokėti šio mokesčio mokesčių administratoriui neturės.

Taigi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, bandydamas suvienodinti konfiskuotinų transporto priemonių vertės nustatymo praktiką baudžiamosiose bylose, įtvirtino klaidingą turto vertės sampratą, kuri gali lemti neteisingą turto vertės nustatymą. Šiuo atveju būtina suprasti, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinė teisėjų kolegija nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-12-495/2020 žemesnės instancijos teismams nurodė, kuria VšĮ „Emprekis“ pateiktos automobilio vertės nustatymo pažymos eilute teismai turėtų vadovautis, nustatydami konfiskuotino turto vertę atitinkančią pinigų sumą, kadangi ji labiausiai atitinka kainą, už kurią galima būtų parduoti konkretų automobilį. Vis dėlto vartojama sąvoka „turto vertė su PVM“ yra nekorektiška. Atsižvelgiant į tai, kad PVM taikomas tik įstatymuose nustatytais atvejais, o konfiskuotino turto (šiuo atveju automobilio) vertė nustatoma pagal rinkoje vyraujančias analogiškos transporto priemonės kainas (sudarytus sandorius), nepriklausomai nuo to, ar buvo taikytas PVM, nustatant konfiskuotinos transporto priemonės vertę sąvokoje „turto vertė“ PVM neturi būti išskiriamas, nes „turto vertė“ arba „transporto priemonės vertė“ šiuo atveju reiškia automobilio pardavimo kainą rinkoje.

Išvados ir pasiūlymai

1. Taikant BK 72 straipsnio 5 dalies nuostatas, reikia vadovautis proporcingumo, teisingumo ir teisinės valstybės principais ir išieškant nusikalstamos veikos padarymo priemonės vertę atitinkančią pinigų sumą visais atvejais atsižvelgti ir į nusikalstamą veiką padariusio asmens turtinę padėtį. Kaltininko turtinės padėties kriterijus yra vienas pagrindinių aspektų, leidžiančių tinkamai nustatyti taikomos baudžiamojo poveikio priemonės (nusikalstamos veikos padarymo priemonės vertę atitinkančios pinigų sumos išieškojimo) dydį, kad nebūtų nepagrįstai bloginama nusikalstamą veiką padariusio asmens turtinė padėtis, būtų galima efektyviau taikyti konfiskuotino turto vertės išieškojimo institutą ir užtikrinti baudžiamojo poveikio priemonės įgyvendinimą.
2. Įstatymų leidėjui BK 72 straipsnio 5 dalyje neįvardijus, kokia konkrečiai turto vertė turi būti išieškoma iš kaltininko, teismų praktikoje, bandant identifikuoti įstatymų leidėjo pateiktos sąvokos „turto vertė“ turinį, baudžiamosiose bylose, kuriose išieškoma automobilio vertę atitinkanti pinigų suma, turto vertė įvardijama kaip „turto vertė su PVM“. Tokios sąvokos vartojimas yra neteisingas, nes PVM mokėjimo prievolė kyla tik įstatyme nurodytiems asmenims. Taigi, nustatant konfiskuotinos transporto priemonės vertę, sąvokoje „turto vertė“ PVM neturi būti išskiriamas.

RECOVERY OF THE VALUE OF PROPERTY USED AS INSTRUMENTALITIES OF A CRIMINAL OFFENCE

Evita Zyrianovaitė
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article analyses the provision of the Criminal Code of the Republic of Lithuania governing the recovery of the value of property subject to confiscation. The recovery of such value is a criminal law measure that contributes to achieving the purposes of punishment and ensures that criminal activities become economically unprofitable. A criminal measure imposed on an offender, like a penalty, must be individualized; therefore, it must not only serve a repressive function but also be proportionate and fair. Although the legislator has not provided for the possibility of recovering only part of the amount corresponding to the value of property subject to confiscation, the Supreme Court of Lithuania has clarified in its case law that, in order to uphold the principle of the rule of law, courts may, taking into account the circumstances of the criminal offence, the characteristics of the offender, and other relevant circumstances of the case, decide on the recovery of only part of such value. In determining the amount to be recovered, courts should in all cases also assess the offender's financial situation in order to ensure that the imposed measure complies with the principles of justice, proportionality, and the rule of law. The article also examines whether an amount of money corresponding to the value of property, including VAT, is consistent with the concept of property value.*

Keywords: *confiscation of property; recovery of an amount of money corresponding to the value of property; value of the asset; value of the asset including VAT; value of instrumentalities of a criminal offence.*

Evita Zyrianovaitė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Baudžiamosios teisės ir proceso instituto doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: turto konfiskavimas, išplėstinio turto konfiskavimas, baudžiamoji teisė.

Evita Zyrianovaitė, PhD candidate at the Institute of Criminal Law and Procedure at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: asset confiscation, extended confiscation, criminal law.

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2026, 33(1), p. 71–88.

DAUGIALYPĖS TARPSEKTORINĖS DISKRIMINACIJOS PROBLEMATIKA DARBO SANTYKIUOSE[1]

Raimonda Bublienė
Lietuvos socialinių mokslų centro
Teisės institutas
Elektroninis paštas: raimonda.bubliene@teise.org

Pateikta 2025 m. gruodžio 2 d., parengta spaudai 2026 m. balandžio 15 d.

DOI: 10.13165/JUR-26-33-1-04

Santrauka. *Straipsnyje nagrinėjama daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos problematika darbo santykiuose. Atskleidžiami Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvos aspektai daugialypės diskriminacijos kontekste, analizuojama įtvirtinta daugialypės diskriminacijos draudimo sąvoka ir galimas poveikis Europos Sąjungos antidiskriminacinės teisės vystymuisi. Taip pat pateikiamos Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvos stiprybės, silpnybės ir galimybės. Įvertinama, kad daugialypė tarpsektorinė diskriminacija yra sudėtingas reiškinys, kuriam atpažinti būtina tinkama diskriminacinių pagrindų sąveikos analizė ir pažymimas atitinkamos palyginamosios priemonės parinkimo poreikis. Straipsnyje analizuojamos Europos Sąjungos Teisingumo Teismo nagrinėtos bylos, kuriose daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos sąveikos klausimas liko neišspręstas, nes galimai trūksta teisinės doktrinos. Apibendrinant pateikiamos galimo daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos vertinimo ir naujo požiūrio Europos Sąjungos antidiskriminacinėje teisėje įžvalgos.*

Reikšminiai žodžiai: *daugialypė tarpsektorinė diskriminacija, darbo užmokestis, darbo pajamos, skaidrumas, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, prejudicinis sprendimas, darbo santykiai.*

1 Projektą „Daugialypės diskriminacijos ir darbo pajamų analizė: Europos valstybių teisinio reguliavimo lyginamasis tyrimas“ (MEDALIC) finansuoja Lietuvos mokslo taryba (LMTLT), sutarties Nr. S-PD-24-155.

Įvadas

Įgyvendinant lyčių lygybės principą, 2023 m. gegužės 10 d. priimta Europos Sąjungos Tarybos direktyva (ES) 2023/970[2], pagal kurią, nustatant darbo užmokesčio skaidrumo ir vykdymo užtikrinimo mechanizmus, griežčiau taikomas vienodo vyrų ir moterų darbo užmokesčio už vienodą arba vienodos vertės darbą principas (toliau – Darbo užmokesčio skaidrumo direktyva). ES valstybės narės perkelti Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvos nuostatas privalo iki 2026 metų birželio 7 d. Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvos preambulės 15 punkte nurodoma, kad Europos Sąjungoje (toliau – ES) dirbdamos tokį pat arba vienodos vertės darbą moterys uždirba net 13 proc. mažiau nei vyrai, o tai lemia įvairūs veiksniai, pavyzdžiui, lyčių stereotipai, tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija dėl lyties darbo užmokesčio srityje[3]. Pažymėtina, kad darbo užmokesčio skirtumas turi reikšmingų ir ilgalaikių padarinių – nuo darbo pajamų skirtumų kiekvieną mėnesį iki mažesnių pensijų ateityje ir nelygių galimybių sukaupti turtą. Lietuvos Respublikos Seime 2025 m. rugsėjo 12 d. įregistruotas Darbo kodekso pakeitimų projektas, kuriuo perkeliamos Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvos nuostatos į nacionalinę teisę.

Pažymėtina ir tai, kad Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvoje pirmą kartą ES lygmeniu apibrėžtas daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos terminas. Įtvirtinta, kad diskriminacija apima daugialypę (tarpsektorinę) diskriminaciją, kuri yra diskriminacija dėl lyties kartu su diskriminacija dėl vieno ar kelių kitų diskriminacijos pagrindų, draudžiamų pagal direktyvas 2000/43/EB arba 2000/78/EB[4]. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvoje anglų k. nurodomas tarpsektorinės diskriminacijos terminas, o lietuvių k. vertimo versijoje vartojamas daugialypės diskriminacijos terminas. Daugialype tarpsektorine diskriminacija laikoma, kai „diskriminuojama dėl dviejų ar daugiau diskriminacinių pagrindų sąveikos, kuomet negalima išskirti skirtingų diskriminacijos pagrindų pasekmių, pavyzdžiui, romų tautybės moteris gimdymo namuose gali patirti diskriminaciją ne tik kaip moteris (nes ne visos moterys patiria tokią diskriminaciją) ir ne tik kaip romų atstovė (nes ne visi romai susiduria su tokia diskriminacija), bet dėl abiejų ypatybių: dėl to, kad yra ir romų tautybės, ir moteris“[5].

Nors per pastaruosius dešimtmečius ES šalys narės padarė didelę pažangą darbo užmokesčio srityje, vis dar reikalingi tyrimai, susiję su daugialype tarpsektorine diskriminacija ir jos įtaka darbo pajamoms, kurią patiria įvairios socialinės ar ekonominės grupės ir individai. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT) nėra atsižvelgęs į galimą

2 „Europos Sąjungos Parlamento ir Tarybos direktyva, kuria, nustatant darbo užmokesčio skaidrumo ir vykdymo užtikrinimo mechanizmus, griežčiau taikomas vienodo vyrų ir moterų darbo užmokesčio už vienodą arba vienodos vertės darbą principas (ES) 2023/970 2023 m. gegužės 10 d. OL Nr. L 132“, EUR-Lex, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1686299801544&uri=CELEX%3A32023L0970

3 *Ibid*.

4 *Ibid*., 3 str. 2 p.

5 EU Fundamental Rights Agency, Inequalities and multiple discrimination in access to and quality of healthcare (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013), 13.

daugialypę tarpsektorinę diskriminaciją darbo santykiuose.

Pažymėtina, kad daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos problematika darbo santykiuose iš dalies nagrinėta užsienio autorių. R. Xenidis analizavo ESTT praktiką užimtumo srityje ir nurodė, kad ESTT sukuria ribojančią interpretacijos formą, ypač kalbant apie sudėtingas sąvokas kaip netiesioginė ar tarpsektorinė diskriminacija, kur ESTT praktika apskritai neišplėtota[6]. Michele Kremer Sott ir kt. atliko mokslinį tyrimą, kurio tikslas buvo įvertinti tarpsektorinį požiūrį darbo rinkoje, pabrėžiant įvairias nelygybės formas, atsirandančias dėl rasės ar etninės priklausomybės, lyties ir socialinės klasės sąveikos. Autoriai pabrėžė, kad empiriniai duomenys rodo, kad moterys ir rasės aspektas susiduria su nuolatinėmis struktūrinėmis kliūtimis, įskaitant darbo užmokesčio skirtumus, profesinę segregaciją ir ribotą prieigą prie vadovaujančių pareigų[7]. Analizuodamas *David L. Parris v. Trinity College Dublin* bylą E. Howard diskutuoja apie tai, kad sprendimas byloje įsigaliojus Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvai turėtų būti peržiūrėtas[8]. Atsižvelgiant į naujas nelygybės formas, kurios paveikia darbuotojus, darbo jėgą, darbo vietas ir darbą ateityje, svarbu toliau nagrinėti šiuos klausimus pasitelkiant tarpsektorinę analizę, kad būtų suprasta, kaip daugialypės tapatybės susijusios su nelygybe ir veikia darbo santykius[9].

Mokslinio tyrimo objektas – daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos problematika darbo santykiuose. Šio straipsnio tikslas yra atskleisti ir išanalizuoti daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos poveikį darbo santykiams. Tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: atskleisti darbo užmokesčio skaidrumo problematiką; įvertinti daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos įtaką darbo santykiams; atskleisti ir išanalizuoti ESTT praktiką, susijusią su darbo santykiais daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos kontekste. Tyrime naudoti teisės aktų, teismų praktikos analizės, loginis, sisteminis, apibendrinimo metodai.

1. Darbo užmokesčio skaidrumo problematika ir daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos pripažinimas

Nustatant daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos poveikį, kurį patiria įvairios socialinės ar ekonominės grupės darbo santykiuose, tikslinga įvertinti darbo užmokesčio skirtumų dėl lyties ir lyčių segregacijos problemą darbo rinkoje. 2006 m. liepos 5 d. Europos

6 Raphaële Xenidis, „The Polysemy of Anti-discrimination Law: The Interpretation Architecture of the Framework Employment Directive at the Court of Justice“, *Common Market Law Review* 58, 6 (2021): 1695. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3988267.

7 Michele Kremer Sott, Mariluza Sott Bender, Richard Ecke dos Santos, Kamila da Silva Baum, Gislene Cassia dos Santos Schwambach ir Rodrigo Evaldo Schwambach, „Intersectionality in the Labor Market: An Integrative Review of Race, Gender, and Class-Based Inequalities“, *Merits* 6, 2 (2026): 1, https://www.mdpi.com/2673-8104/6/1/2.

8 Erica Howard, „Intersectional discrimination and EU law: Time to revisit Parris“, *International Journal of Discrimination and the Law* 24, 4 (2024): 292, https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/13582291241285336.

9 Jenny K. Rodriguez, Elisabeth Anna Guenther, Stella Nkomo ir Marcela Mandiola, „Editorial: Intersectional inequalities in work and employment: advances, challenges and renewed possibilities“, *Front. Sociol.* 9: 2. https://www.frontiersin.org/journals/sociology/articles/10.3389/fsoc.2024.1441849/full.

Parlamento ir Tarybos direktyvos 2006/54/EB[10] dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimas parodė, kad vienodo darbo užmokesčio principui iššūkį kelia „nepakankamas darbo užmokesčio sistemų skaidrumas, nepakankamas teisinis tikrumas dėl sąvokos „vienodos vertės darbas“ ir kitos procedūrinės kliūtys, su kuriomis susiduria diskriminacijos aukos“[11]. Pažymėtina ir tai, kad „dėl nepakankamo darbo užmokesčio dydžio skaidrumo dažnai organizacijose susiklosto padėtis, kai diskriminacija dėl lyties ir šališkumas lyčių atžvilgiu gali likti nepastebėti arba, įtarus, kad jie egzistuoja, tą sunku įrodyti“[12].

Analizuojant Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvos materialiąją taikymo sritį, būtina išskirti individualų (darbdavių įsipareigojimus įsidarbinti norintiems asmenims ar darbuotojams) ir institucinį (darbdavių įsipareigojimus darbuotojų atstovams ir suinteresuotosioms institucijoms) aspektus. Individualus aspektas: „1) įsidarbinti norintys asmenys turi teisę iš būsimo darbdavio gauti informaciją apie pradinį darbo užmokestį arba jo intervalą, pagrįstą objektyviais, lyties požiūriu neutraliais kriterijais, bei darbdavys neklausia įsidarbinti norinčių asmenų apie dabartinius ar ankstesnius darbo santykius ir jų gautą darbo užmokestį; 2) darbuotojams darbdaviai pateikia lengvai prieinamus kriterijus, kurie taikomi nustatant darbuotojų darbo užmokestį; 3) darbuotojai turi teisę prašyti informacijos apie jų pačių darbo užmokesčio dydį ir vidutinio darbo užmokesčio dydžius pagal darbuotojo lytį ir vienodą arba vienodos vertės darbą atliekančių darbuotojų kategorijas ir tokią informaciją gauti raštu“[13]. Institucinis aspektas: 1) paskiriama stebėsenos įstaiga, kuri stebėtų ir remtų nacionalinių priemonių įgyvendinimą; 2) darbdaviams privaloma pateikti informaciją apie savo organizaciją, susijusią su darbo užmokesčio atotrūkiais įvairiais aspektais; 3) darbdaviai, kurie turi pranešti apie darbo užmokestį, bendradarbiaudami su savo darbuotojų atstovais atlieka bendrą darbo užmokesčio vertinimą, kuriame turi būti nurodyta darbuotojų moterų ir vyrų, kurių darbo užmokestis padidėjo grįžus iš motinystės ar tėvystės atostogų, tėvystės ar slaugos atostogų, dalis, jei padidėjo atitinkamos kategorijos darbuotojams laikotarpiu, per kurį buvo pasinaudota atostogomis[14].

Apibendrinant galima išskirti šias Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvos stiprybes: svarbių sąvokų pateikimą, kurios palengvina palyginimą ir analizę; daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos kaip diskriminacijos formos apibrėžimą; įsidarbinti norinčių asmenų įtraukimą; darbo užmokesčio lygių palyginimo apimtį; pasirūpinimą neįgaliaisiais;

10 „Europos Sąjungos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo 2006/54/EB 2006 m. liepos 5 d. OL Nr. L 204“, EUR-Lex, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2006/54/oj?locale=lt.

11 „Europos Sąjungos Parlamento ir Tarybos direktyva, kuria, nustatant darbo užmokesčio skaidrumo ir vykdymo užtikrinimo mechanizmus, griežčiau taikomas vienodo vyrų ir moterų darbo užmokesčio už vienodą arba vienodos vertės darbą principas (ES) 2023/970 2023 m. gegužės 10 d. OL Nr. L 132“, *supra note*, 1: 11 punktas.

12 *Ibid.*, 16 punktas.

13 „Europos Sąjungos Parlamento ir Tarybos direktyva kuria, nustatant darbo užmokesčio skaidrumo ir vykdymo užtikrinimo mechanizmus, griežčiau taikomas vienodo vyrų ir moterų darbo užmokesčio už vienodą arba vienodos vertės darbą principas (ES) 2023/970 2023 m. gegužės 10 d. OL Nr. L 132“, *supra note*, 1: 9, 10, 29 str.

14 *Ibid*., 5–7 str.

įrodinėjimo pareigos perkėlimą atsakovui; ir viešą paramą, siekiant efektyvumo.

Pažymėtinos ir tokios silpnybės kaip nuorodos į lytinę tapatybę netikslumas, nors primenama, kad vyrų ir moterų lygybės principas taip pat apima diskriminaciją, kylančią dėl lyties pakeitimo, tačiau iš to nekyla jokių pasekmių tiek informacijoje, kuri turi būti pateikta darbuotojams ar darbo ieškantiems asmenims, tiek viešosioms įstaigoms nėra jokios nuorodos į lytį pakeitusius asmenis. Iš esmės galimos ir grėsmės, susijusios su giliomis darbo užmokesčio problemos priežastimis, neįtrauktų darbdavių, menko vienodo ir vienodos vertės darbo sąvokų išplėtojimu, nepaisant 4 str. 4 p. nustatytų kriterijų. Svarbūs Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvos perkėlimo į Lietuvos teisinę sistemą iššūkiai yra direktyvos normų susidūrimas su darbo užmokesčio neatskleidimo kultūra, kurią sustiprina Asmens duomenų apsaugos įstatymas ir konfidencialumo sutarčių nuostatos, pažymėtina kad abiem atvejais yra teisinės apsaugos priemonių, kurios iš pirmo žvilgsnio suderina prieštaringą teisinį reglamentavimą, tačiau prieštaringas nuostatas įgyvendinti ir suderinti nebus paprasta[15].

Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvos pagrindinis tikslas yra stiprinti vienodo užmokesčio už vienodą arba vienodos vertės darbą principo taikymą vyrams ir moterims, pasitelkiant tokius instrumentinius tikslus kaip darbo užmokesčio skaidrumas ir vykdymo užtikrinimo mechanizmai. Pažymėtina, kad šiuolaikiniai iššūkiai apima ir daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos (diskriminacijos dėl daugiau nei vienos priežasties) problemos sprendimą ir supratimą, kada siekiant lygybės reikia atsižvelgti į skirtumus (pvz., religinę įvairovę)[16]. Taip pat diskriminacija dėl lyties darbo užmokesčio srityje turi „įvairių diskriminacijos ar nelygybės rūšių sąveikos aspektų, kai darbuotojas priklauso vienai ar kelioms grupėms, saugomoms nuo diskriminacijos, viena vertus, dėl lyties ir, antra vertus, dėl rasinės ar etninės kilmės, religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus ar seksualinės orientacijos“[17]. Darbo užmokesčio skaidrumo direktyva nustato, kad daugialype (tarpsektorine) diskriminacija laikoma diskriminacija dėl lyties kartu su diskriminacija dėl vieno ar kelių kitų diskriminacijos pagrindų kaip rasė ar etninė kilmė, lytis, religija ar įsitikinimai, amžius, negalia, seksualinė orientacija (draudimas diskriminuoti šiais pagrindais įtvirtintas 2000/43/EB ir 2000/78/EB direktyvose).

Įvairiõs rasinės ir etninės kilmės moterys, įskaitant romų tautybės, moterys su negalia ir jaunos ar vyresnės moterys priklauso grupėms, kurios gali susidurti su daugialype tarpsektorine diskriminacija. Visa tai rodo, kad tarpsektorinė diskriminacija yra specifinė ir unikali diskriminacijos forma, kai du ar daugiau pagrindų sąveikauja arba susikerta ir yra neatsiejamai susiję; kai asmuo turi dvi ar daugiau savybių, jis diskriminuojamas dėl šių

15 Kristina Ambrazevičiūtė, „Solving Wage Information Asymmetry: The Perspective of the European Union and Lithuania“, *Journal of the University of Latvia. Law*, 17 (2024): 174.

16 Mark Bell, „EU Anti-Discrimination Law: Navigating Sameness and Difference“, iš *The Evolution of EU Law* Paul Craig and Gráinne de Búrca (Oxford: Oxford Academic Books, 2021), 651.

17 „Europos Sąjungos Parlamento ir Tarybos direktyva kuria, nustatant darbo užmokesčio skaidrumo ir vykdymo užtikrinimo mechanizmus, griežčiau taikomas vienodo vyrų ir moterų darbo užmokesčio už vienodą arba vienodos vertės darbą principas (ES) 2023/970 2023 m. gegužės 10 d. OL Nr. L 132“, *supra note*, 1: 25 punktas.

pagrindų derinio[18].

Pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) priėmė novatorišką sprendimą byloje dėl neįgalios moters teisės nebūti laikomai vergijoje ir dirbti priverstinio darbo ir pasisakė dėl daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos. EŽTT *I. C. v. The Republic of Moldova* byloje atkreipė dėmesį į tai, kad Jungtinių Tautų Organizacija nuolat praneša apie sisteminę neįgaliųjų diskriminaciją ir reiškia susirūpinimą dėl tarpsektorinės diskriminacijos formų, su kuriomis susiduria neįgalios moterys, nes lytis yra papildomas neįgaliųjų pažeidžiamumo ir diskriminacijos šaltinis[19].

Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvos 16 str. 3 d. įtvirtinta, kad „kompensacija arba žalos atlyginimas apimtų visišką nesumokėto darbo užmokesčio ir susijusių premijų ar mokėjimų natūra atgavimą, kompensaciją už prarastas galimybes, neturtinę žalą, bet kokią žalą, sukeltą kitų svarbių veiksnių, kurie gali apimti daugialypę diskriminaciją, taip pat delspinigius“[20]. Tačiau Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvoje nėra išsamiai nurodyta ir kokia turi būti skiriama kompensacija už daugialypę tarpsektorinę diskriminaciją, nes turėtų būti atsižvelgta į veiksnį, kad asmuo patyrė diskriminaciją dėl kelių pagrindų, taigi ir kompensacija turėtų būti didesnė. Duomenys apie darbo užmokesčio sumas vertinami tik pagal lytį.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nors Darbo užmokesčio skaidrumo direktyva suteikia galimybę spręsti tik diskriminaciją dėl lyties, skaidrumo priemonės gali būti naudingos ir kitiems subjektams, priklausantiems kitoms grupėms, kurios patenka į diskriminacijos saugomus pagrindus. Taip pat Darbo užmokesčio skaidrumo direktyva gali turėti teigiamą poveikį 2019 m. birželio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvai (ES) 2019/1158[21] dėl tėvų ir prižiūrinčiųjų asmenų profesinio ir asmeninio gyvenimo pusiausvyros, kuria panaikinama Tarybos direktyva 2010/18/ES, ir padidinti galimybes pasiekti vienodo darbo užmokesčio tikslą. Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvoje įtvirtinta, kad diskriminacija šioje direktyvoje apima bet kokį mažiau palankų požiūrį dėl lyties, kaip tai suprantama Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje (ES) 2019/1158, be kita ko, kiek tai susiję su tėvystės, vaiko priežiūros ar prižiūrinčiojo asmens atostogomis[22], tai rodo aiškų šių direktyvų ryšį, kartu svarbi ir karjeros pertrauka dėl motinystės.

Apibendrinant tai, kas aukščiau išdėstyta, svarbu tinkamai įvertinti diskriminaciją dėl

18 Howard, *supra note*, 8: 294.

19 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2025 m. vasario 27 d. sprendimas byloje Nr. 36436/22“, HUDOC, žiūrėta 2026 m. kovo 26 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-241986.

20 „Europos Sąjungos Parlamento ir Tarybos direktyva kuria, nustatant darbo užmokesčio skaidrumo ir vykdymo užtikrinimo mechanizmus, griežčiau taikomas vienodo vyrų ir moterų darbo užmokesčio už vienodą arba vienodos vertės darbą principas (ES) 2023/970 2023 m. gegužės 10 d. OL Nr. L 132“, *supra note*, 1: 16 str. 3 d.

21 „Europos Sąjungos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2019/1158 dėl tėvų ir prižiūrinčiųjų asmenų profesinio ir asmeninio gyvenimo pusiausvyros, kuria panaikinama Tarybos direktyva 2010/18/ES 2019 m. birželio 20 d. OL Nr. L 188“, EUR-Lex, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1158.

22 „Europos Sąjungos Parlamento ir Tarybos direktyva kuria, nustatant darbo užmokesčio skaidrumo ir vykdymo užtikrinimo mechanizmus, griežčiau taikomas vienodo vyrų ir moterų darbo užmokesčio už vienodą arba vienodos vertės darbą principas (ES) 2023/970 2023 m. gegužės 10 d. OL Nr. L 132“, *op. cit*., 3 str.

lyties darbo užmokesčio srityje ir nepalankią padėtį, susidariusią dėl šios diskriminacijos, atsižvelgti į daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos keliamus iššūkius, taikyti tinkamą lyginamąjį subjektą ir atitinkamai nustatyti priteisiamų kompensacijų ar nustatomų baudų dydį pagal sudėtingesnį ir sunkesnį diskriminacinį poveikį.

2. Daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos aspektai ESTT praktikoje

Pažymėtina, kad daugialypė tarpsektorinė diskriminacija atsiranda dėl daugiau nei vieno diskriminacijos pagrindo, nes asmenys gali būti diskriminuojami dėl kelių pagrindų, pavyzdžiui, rasės, lyties, seksualinės orientacijos, religijos ar įsitikinimų, amžiaus ar negalios, ir taip asmuo gali atsidurti ypač nepalankioje padėtyje. „Įvairūs tyrimai rodo, kad tam tikros visuomenės grupės, tokios kaip etninių mažumų moterys, vyresnio amžiaus moterys, juodaodės ir neįgalios moterys, gėjai ar lesbietės iš etninių mažumų, jaunesnių etninių mažumų narių ar vyresnių neįgalių asmenų grupės atsiduria nepalankioje padėtyje visame pasaulyje“[23]. Nepalankios padėties apraiškos paprastai susiklosto sąveikaujant etninės kilmės, kalbos, religijos ir lyties aspektams, todėl, pavyzdžiui, musulmonių ir romų tautybės moterų padėtis atskleidžia daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos žalą ir kelia klausimą dėl antidiskriminacinės teisės veiksmingumo. Tinkamas daugialypis požiūris ir diskriminacijos vertinimas, pagrįstas daugiau nei vienu kriterijumi, sukurtų esminę ir įtraukią lygybės teisės koncepciją, kuri veiksmingai užtikrintų lygias galimybes užimtumo srityje. Tai galėtų būti geras atspirties taškas konkrečiam Europos požiūriui į nediskriminavimo teisę, paremtą kolektyviniu požiūriu į teisių gynimą ir gerovės tradicijomis.

Atsižvelgiant į tai, daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos vertinimui svarbus konceptualus požiūris: asmens socialinės ir ekonominės padėties analizė; poveikis asmeniui, kylantis iš sisteminių grupinės nepalankios padėties modelių; sudėtingų diskriminacijos formų, atsirandančių dėl daugialypių tapatybių, nagrinėjimo tarpsektoriniu būdu aktualumas; istorinio konteksto įvertinimas[24]. Nors diskusija apie tarpsektorinę diskriminaciją kilo iš teisinio diskurso, ji greitai išsivystė į sąvoką, plačiau vartojamą moterų studijose – tarpdisciplininėje srityje, integruojančioje sociologiją, kultūros studijas, politikos ir ekonomikos mokslus ir mažiau teisę[25], be to, ES kovos su diskriminacija

23 Raimonda Bublienė, „Daugialypė diskriminacija Europos Sąjungos antidiskriminacinės teisės kontekste“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2022), 22, https://gs.elaba.lt/object/elaba:148970152/148970152.pdf

24 Cathi Albertyn ir Beth Goldblatt, „Facing the Challenge of Transformation: Difficulties in the Development of an Indigenous Jurisprudence of Equality“, *South African Journal on Human Rights* 2, 14 (1998): 260.

25 Anna Lawson ir Dagmar Schiek, *European Union Non-Discrimination Law and Intersectionality Investigating the Triangle of Racial, Gender and Disability Discrimination* (New York: Routledge, 2016), 2.

veiksmai galėtų būti „nuoseklesni“ nei dabar[26].

Pažymėtina, kad darbo santykiuose ESTT novatoriškų sprendimų dėl daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos iki šiol nepriėmė, tačiau į ESTT buvo kreiptasi dėl prejudicinių sprendimų, kurių situacijos galėjo būti įvertintos pagal daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos aspektus, tačiau ESTT neatsižvelgė galimą tarpsektorinę daugialypę diskriminaciją. Analizuojama remiantis ESTT nagrinėtų bylų pavyzdžiais darbo santykiuose.

2.1. Religijos, lyties ir etninės kilmės pagrindų sąveika

ES valstybėse narėse susiklostė praktika, kai dėl ryšimos musulmoniškos skaros, kurią išskirtinai dėvi tik musulmonės moterys, jos atleidžiamos iš darbo arba atsisakoma jas įdarbinti. Dvi bylos, kurias 2017 m. tą pačią dieną išnagrinėjo ESTT, buvo pateiktos Belgijos kasacinio teismo *Samira Achbita v. G4S Secure Solutions NV*[27] ir Prancūzijos kasacinio teismo *Asma Bougnaoui v. Micropole SA*[28] dėl prejudicinių sprendimų, abiem atvejais padedant žmogaus teisių organizacijoms. Ieškovės buvo atleistos, nes nusprendė darbe dėvėti musulmoniškas skaras, motyvuodamos išpažįstama islamo religija, kuriai jos tvirtino esančios ištikimos.

S. Achbita dirbo įmonėje registratore ir po trejų metų darbo pranešė, kad ketina ryšėti musulmonišką skarą darbe. Ji buvo informuota darbdavio, kad „skaros ryšėjimas nebus toleruojamas, nes matomų filosofinių, politinių ar religinių simbolių nešiojimas prieštarauja G4S vykdomai neutralumo politikai“[29]. S. Achbita atsisakė dirbti be musulmoniškos skaros, todėl buvo atleista iš darbo. A. Bougnaoui įdarbinta po praktikos kaip projektavimo inžinierė, sudarius su ja neterminuotą darbo sutartį; jos darbo užduotyse buvo numatytas bendravimas su bendrovės klientais. Kai vienas klientų išreiškė nepasitenkinimą dėl dėvimos musulmoniškos skaros, vadovas paprašė jos neryšėti, o atsisakius ji buvo atleista. Darbdavys pažymėjo, kad visiškai gerbia laisvę turėti savo nuomonę ir religinius įsitikinimus, tačiau dirbant su klientais, įmonės viduje ar už jos ribų draudžiama dėvėti galvos apdangalą, be to, vadovaudamasis įmonės interesais ir gerindamas įmonės veiklą darbdavys priverstas savo klientams užtikrinti diskretiškumą, susijusį su asmeniniais įmonės darbuotojų pasirinkimais[30]. Abu atvejai aiškiai parodo, kad moterys buvo atleistos

26 Sara Benedí Lahuerta, „Has the EU Taken Comprehensive and Coherent Action to Combat Discrimination?“, iš *The European Union as Protector and Promoter of Equality*, Thomas Giegerich (Cham: Springer, 2020), 165.

27 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2017 m. kovo 14 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2017:203 byloje Nr. C-157/15“, CURIA, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=188852&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1145133.

28 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2017 m. kovo 14 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2017:204 byloje Nr. C-188/15“, CURIA, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=188853&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1146047.

29 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2017 m. kovo 14 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2017:203 byloje Nr. C-157/15“, *op. cit.*, 13 punktas.

30 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2017 m. kovo 14 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2017:204 byloje Nr. C-188/15“, *supra note*, 28: 14 punktas.

tik dėl to, kad ryšėjo musulmoniškas skaras.

Abi bylos buvo nagrinėjamos tik dėl moterų diskriminacijos religijos pagrindu. Pateiktose išvadose generalinės advokatės Juliane Kokott[31] ir Eleanor Sharpston[32] aiškiai diskutavo, ar diskriminacija dėl noro išpažinti religiją gali būti laikoma diskriminacija dėl religijos. ESTT, remdamasis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija) ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (toliau – Chartija), priėjo prie išvados, kad sąvoką „religija“ reikia aiškinti kaip apimančią ne tik *forum internum*, t. y. tikėjimo turėjimą, bet ir *forum externum*, t. y. viešą religijos išpažinimą ir skelbimą[33]. *Achbita* byloje ESTT konstatavo, kad, siekiant teisėto tikslo ir palaikant santykius tiek su privataus, tiek su viešojo sektoriaus klientais, reikalavimą laikytis neutralumo politikos, nepaisant filosofinių, politinių ar religinių požiūrių, reikia laikyti teisėtu[34]. Tai galima vertinti kaip tikslą paneigti prielaidą, kad neutralumo politika, daranti atitinkantį poveikį musulmonėms moterims, yra netiesioginė diskriminacija religijos pagrindu.

Be to, noras išlikti neutraliu ir neišpažinti jokios religijos neabejotinai patenka į religijos ir įsitikinimų pagrindą kaip įsitikinimas, kad gyvenimas viešojoje erdvėje turėtų būti tik pasaulietinis. Generalinė advokatė Juliane Kokott pažymėjo, kad, kitaip nei kalbant apie asmens lytį, odos spalvą, etninę kilmę, seksualinę orientaciją, amžių ir negalią, religijos išpažinimas yra ne tiek nepakeičiama aplinkybė, kiek privataus gyvenimo būdo aspektas, ir darbe galima reikalauti tam tikro santūrumo dėl religijos išpažinimo – nesvarbu, jos praktikavimo, religijos motyvuotos elgsenos, ar, kaip šiuo atveju, aprangos[35].

Pažymėtina, kad *Bougnaoui* byloje generalinė advokatė Eleanor Sharpston ir ESTT atleidimą iš darbo vertino kaip neteisėtą dėl to, kad klientas nenori matyti darbuotojos, ryšinčios musulmonišką skarą, nors tai neturi nė menkiausio poveikio darbuotojos darbo rezultatams. Tačiau kartu buvo sukurta galimybė pateisinti tokį atleidimą tuo, kad darbdavys gali nurodyti, kad musulmoniškos skaros ryšėjimas kelia poveikį atliekamam darbui. Generalinė advokatė Eleanor Sharpston pažymėjo, kad Vakarų visuomenėje vizualinis arba akių kontaktas įmonės atstovams bendraujant su klientais akis į akį laikomas esminiu, svarbiu veiksniu, tokia taisyklė, pagal kurią nurodytu būdu bendraujant su klientais būtų draudžiama dėvėti akis ir visą veidą dengiančius religinius drabužius, būtų proporcinga[36].

31 „Generalinės advokatės Juliane Kokott 2016 m. gegužės 31 d. išvada Nr. ECLI:EU:C:2016:382 byloje Nr. C-157/15“, CURIA, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=179082&pageIndex=0&doclang=LT&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=186411.

32 „Generalinės advokatės Eleanor Sharpston 2016 m. liepos 13 d. išvada Nr. ECLI:EU:C:2016:553 byloje Nr. C-188/15“, CURIA žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=181584&pageIndex=0&doclang=LT&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=186411.

33 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2017 m. kovo 14 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2017:204 byloje Nr. C-188/15“, *supra note*, 28: 30 punktas.

34 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2017 m. kovo 14 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2017:203 byloje Nr. C-157/15“, *supra note*, 27: 37 punktas.

35 „Generalinės advokatės Juliane Kokott 2016 m. birželio 31 d. išvada Nr. ECLI:EU:C:2016:382 byloje Nr. C-157/15“, *op. cit*., 116 punktas.

36 „Generalinės advokatės Eleanor Sharpston 2016 m. liepos 13 d. išvada Nr. ECLI:EU:C:2016:553 byloje Nr. C-188/15“, *supra note*, 32: 37 punktas.

Manytina, kad akis ir visą veidą dengiantys religiniai rūbai visuomet darys poveikį bendraujant su klientu. *Achbita* bylos teismo sprendime dar labiau atkreipiamas dėmesys į tai, kad darbdavys turi nurodyti, ar prieš atleisdamas darbuotoją iš darbo buvo nustatęs bendrą ir nediferencijuotą politiką, pagal kurią su klientais kontaktuojantiems darbuotojams draudžiama nešioti matomus filosofinių, politinių ar religinių įsitikinimų simbolius[37].

ESTT ir generaliniai advokatai neskyrė dėmesio tokiems pagrindams kaip lytis ir etninė kilmė, kurie turi įtakos musulmonių galimybėms užimtumo srityje Vakarų visuomenėje, nors pati generalinė advokatė Juliane Kokott pažymėjo, kad kiti pagrindai, taip pat lytis ir etninė kilmė, yra nepakeičiama aplinkybė. Be to, gali būti keliamas klausimas, ar tariamas neutralumo reikalavimas praktiškai paveikia ką nors kitą ar tik moterį, dėvinčią musulmonišką skarą; darbdaviai nenurodė, kad būtų atleidę vyrą, dėvintį galvos apdangalą dėl religinių įsitikinimų. Manytina, kad tokia neutralumo politika paveikia išskirtinai moteris ir diskriminuoja dėl lyties.

Vėliau analogiškos situacijos buvo nagrinėtos ESTT dviejose sujungtose bylose *IX v. WABE eV* ir *MH Müller Handels GmbH v. MJ*. [38], sprendimas priimtas 2021 m. Prašymai priimti prejudicinį sprendimą pateikti Vokietijos darbo teismų. WABE eV (toliau – WABE), vaikų darželių tinklą valdanti Vokietijoje įregistruota asociacija nušalino IX nuo pareigų, nes ji atsisakė laikytis WABE nustatyto draudimo darbuotojams darbo vietoje bendraujant su tėvais ar jų vaikais nešioti bet kokius matomus filosofinių, politinių ar religinių įsitikinimų simbolius[39]. Grįžusi po vaiko priežiūros atostogų IX specialiojo ugdymo specialistė nusprendė ryšėti musulmonišką skarą. WABE priėmė nurodymą laikytis neutralumo reikalavimo, darbuotojai raginami tėvų, vaikų ir kitų trečiųjų asmenų atžvilgiu griežtai laikytis taikomo neutralumo reikalavimo, atitinkamai laikantis neutralumo politiniu, filosofiniu ir religiniu požiūriais[40]. IX atvyko į darbą ryšėdama musulmonišką skarą, kurią atsisakė nusirišti, todėl buvo laikinai nušalinta nuo darbinių pareigų, vėliau dar kartą atvykus ryšint musulmonišką skarą ji ir vėl buvo nušalinta nuo pareigų. Be to, tuo pačiu metu darbdavys ir kitai darbuotojai uždraudė nešioti grandinėlę su kryžiumi. Kitaip nei anksčiau nagrinėtose analogiškose bylose, IX ieškinyje, su kuriuo kreipėsi į nacionalinį teismą, aiškiai nurodė, kad, nepaisant bendro draudimo nešioti matomus politinius, filosofinius ar religinius simbolius, šis draudimas tiesiogiai taikomas musulmoniškos skaros ryšėjimui, todėl juo sukuriama tiesioginė diskriminacija, be to, šis draudimas taikomas tik moterims, todėl jis taip pat turi būti vertinamas kaip diskriminacijos dėl lyties draudimas, ir galiausiai šis draudimas yra labiau skirtas moterims iš migrantų šeimų, todėl jis taip pat gali reikšti diskriminaciją dėl etninės kilmės[41]. Atsižvelgdamas į tai, kas aptarta anksčiau,

37 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2017 m. kovo 14 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2017:203 byloje Nr. C-157/15“, *supra note,* 27: 41 punktas.

38 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. liepos 15 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2021:594 sujungtos bylos Nr. C-804/18 ir Nr. C-341/19“, CURIA, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0804.

39 *Ibid.*, 2 punktas.

40 *Ibid.*, 25 punktas.

41 *Ibid*., 30 punktas.

kokias pasekmes galėtų sukelti ESTT priimtas sprendimas, darbdavys tuo pasinaudojo ir teigė, kad 2017 m. kovo 14 d. *Samira Achbita v. G4S Secure Solutions NV* bylos sprendimu buvo galutinai išspręstas klausimas dėl Chartijoje įtvirtintų pagrindinių teisių pusiausvyros darbdavio nustatyto neutralumo reikalavimo atveju. Pažymėtina ir tai, kad 2018 m. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas visiškai analogiškų aplinkybių *F. A. v. France* byloje išaiškino, kad „atleidimas dėl netinkamo elgesio, kuris pagrįstas darbuotojos atsisakymu nusiimti islamišką galvos apdangalą dirbant vaikų priežiūros centre, pažeidė jos teisę į laisvę reikšti savo religiją, be to, nebuvo pagrįstas svariais ir objektyviais kriterijais, todėl konstatavo daugialypę tarpsektorinę diskriminacija dėl lyties ir religijos“[42].

MH Müller Handels GmbH v. MJ byloje nagrinėtas bendrovės MH Müller Handels GmbH (toliau – MH), kuri Vokietijoje valdo buitinių prekių parduotuvių tinklą, ir jos darbuotojos MJ ginčas dėl darbuotojai skirto MH nurodymo darbo vietoje nenešioti išsiskiriančių ir didelio formato politinių, filosofinių ar religinių simbolių[43]. MJ nevykdė MH reikalavimo darbo vietoje nusirišti musulmonišką skarą, todėl buvo paskirta į kitas pareigas, kurias vykdydama galėjo ryšėti šią skarą. Vėliau MH dar kartą pareikalavo, kad MJ nusirištų musulmonišką skarą, atsisakiusi vykdyti šį reikalavimą, MJ buvo išsiųsta namo ir gavo nurodymą atvykti į darbo vietą be išsiskiriančių ir didelio formato religinių, politinių ar filosofinių įsitikinimų simbolių[44].

Generalinis advokatas A. Rantos išvadoje siūlė taikyti proporcingumo principą ir pažymėjo, kad darbdavys, naudodamasis laisve užsiimti verslu, taip pat gali uždrausti nešioti tik išsiskiriančius didelio formato tokių įsitikinimų simbolius[45]. Be to, padarė išvadą, kad nacionaliniam teismui, vertinančiam, ar privačios įmonės darbo tvarkos taisyklės, kurioje nustatytas draudimas darbo vietoje nešioti politinių, filosofinių ar religinių įsitikinimų simbolius, kildinamą nurodymą, nedraudžiama taikyti nacionalinių konstitucinių nuostatų, saugančių religijos laisvę, jeigu šiomis nuostatomis nepažeidžiamas šioje direktyvoje numatytas nediskriminavimo principas, o tai turi patikrinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas[46].

ESTT sujungtose bylose *IX v. WABE eV* ir *MH Müller Handels GmbH v. MJ*. pažymėjo, kad „netiesioginė diskriminacija dėl religijos ar įsitikinimų, kylanti iš įmonės darbo tvarkos taisyklės, draudžiančios darbo vietoje nešioti matomus filosofinių ar religinių įsitikinimų simbolius siekiant užtikrinti šios įmonės neutralumo politiką, gali būti pateisinama tik tuo atveju, jei toks draudimas apima bet kokią matomą politinių, filosofinių ar religinių įsitikinimų išraiškos formą, o draudimas nešioti tik išsiskiriančius didelio formato

42 „Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto 2018 m. rugsėjo 24 d. išvada byloje Nr. 2662/2015“, UNDOC, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., https://undocs.org/en/CCPR/C/123/D/2662/2015.

43 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. liepos 15 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2021:594 sujungtos bylos Nr. C-804/18 ir Nr. C-341/19 *supra note*, 38: 3 punktas.

44 *Ibid*., 35 punktas.

45 „Generalinio advokato Athanasios Rantos 2021 m. vasario 25 d. išvada Nr. ECLI:EU:C:2021:144 sujungtose bylose Nr. C-804/18 ir Nr. C-341/19“, EUR-LEX, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:62019CC0341.

46 *Ibid*., 113 punktas.

politinių, filosofinių ar religinių įsitikinimų simbolius gali reikšti tiesioginę diskriminaciją dėl religijos ar įsitikinimų, kuri bet kuriuo atveju negali būti pateisinama remiantis ta pačia nuostata“[47]. Be to, buvo pažymėta, kad „vertinant, ar skirtingas požiūris, netiesiogiai grindžiamas religija ar įsitikinimais, yra tinkamas, į religijos laisvę ginančias nacionalines nuostatas gali būti atsižvelgiama kaip į palankesnes nuostatas“[48]. Apibendrinant ESTT šioje jungtinėje byloje neatsižvelgė į Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto 2018 m. priimtą sprendimą *F. A. v. France* byloje, tačiau, manytina, minėta byla suteikė įkvėpimą dar kartą kreiptis į ESTT dėl daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos užimtumo srityje.

Pažymėtina ir tai, kad į ESTT dar kartą buvo kreiptasi su klausimu, ar darbovietės taisyklės, draudžiančios dėvėti islamiškus galvos apdangalus, prilygsta diskriminacijai[49]. *L. F. v. SCRL* byloje[50] įmonė SCRL musulmonei, ryšinčiai musulmonišką skarą per pokalbį dėl mokomosios praktikos, uždavė klausimą, ar ji sutiktų laikytis įmonėje taikomos neutralumo taisyklės. L. F. nurodė, kad atsisakytų laikytis šios taisyklės ir nusiimti skarą. Vėliau įmonė nurodė, kad mokomoji praktika L. F. negali būti pasiūlyta, nes patalpose neleidžiama dėvėti jokių galvos apdangalų – kepurės, skrybėlės ar skaros.

Generalinė advokatė L. Medina pažymėjo, kad išvada, jog darbo tvarkos taisyklė dėl neutralumo lemia tiesioginę arba netiesioginę diskriminaciją, taip pat grindžiama dviem priešingais požiūriais į tai, kaip kovoti su išankstinėmis nuostatomis dėl skirtumų, atsirandančių visuomenėje dėl religijos ar religinių įsitikinimų, be to, dėl religijos ir religinių įsitikinimų kylančius skirtumus geriau spręsti skatinant toleranciją ir pagarbą, o tai savo ruožtu lemia įvairovės priėmimą[51].

ESTT pabrėžė, kad vien darbdavio siekio vykdyti neutralumo politiką „nepakanka objektyviai pateisinti skirtingam požiūriui, netiesiogiai grindžiamam religija ar įsitikinimais, nes tokio pateisinimo objektyvus pobūdis gali būti nustatytas tik esant realiam šio darbdavio poreikiui, kurį jis turi įrodyti“ ir tokį aiškinimą lemia siekis iš esmės skatinti toleranciją ir pagarbą, taip pat priimti įvairovę ir nepiktnaudžiauti įmonėje nustatyta neutralumo politika, kuri pakenktų darbuotojams, kurie laikosi religinių priesakų, reikalaujančių dėvėti tam tikro kodo aprangą[52].

Reikėtų pripažinti, kad prejudiciniuose prašymuose nebuvo pateiktas tvirtas argumentas dėl sąveikos, buvo tik techniniai klausimai, pavyzdžiui, tinkamam lyginamajam

47 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. liepos 15 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2021:594 sujungtos bylos Nr. C-804/18 ir Nr. C-341/19“, *supra note,* 38: 78 punktas.

48 *Ibid*., 89 punktas.

49 Erica Howard, „LF v SCRL and the CJEU's Failure to Engage with the Reality of Muslim Women in the Labour Market“, *Industrial Law Journal*, 52, 4 (2023): 997, https://academic.oup.com/ilj/article-abstract/52/4/997/7277074?redirectedFrom=fulltext.

50 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. spalio 13 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2022:774 byloje Nr. C-344/20“, CURIA, žiūrėta 2026 m. kovo 26 d., https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/affair?lang=en&sort=AFF_NUMDESC&searchTerm=%22C344%2F20%22&publishedId=C-344%2F20&juridiction=C.

51 „Generalinės advokatės Lailos Medinos 2022 m. balandžio 28 d. išvada Nr. ECLI:EU:C:2022:328 byloje Nr. C-344/20“, EUR-LEX, 59 punktas žiūrėta 2025 m. kovo 22 d., https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62020CC0344.

52 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. spalio 13 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2022:774 byloje Nr. C-344/20“, *op. cit*. 40, 41 punktai.

elementui arba tam, ar politika sukuria konkrečias nepalankias sąlygas moterims, nustatyti[53]. Briuselio darbo bylų teismas 3 prejudicinio klausimo f dalyje formulavo palyginimą, kuris netiesiogiai užsiminė apie tarpsektorinę lyčių ir religinę diskriminaciją, kad darbuotoja, kuri įgyvendina savo religijos laisvę nešiodama matomą (konotuotą) simbolį, šiuo atveju – skarą, vertinama ne taip palankiai, palyginti su kitu tokių pat įsitikinimų darbuotoju, kuris juos demonstruoja nešiodamas barzdą. Tačiau ESTT pasikartojo, kad neutralumo nuostatos, draudžiančios darbuotojams išpažinti savo religinius ar filosofinius įsitikinimus, nėra tiesioginė diskriminacija, jei jos taikomos bendrai ir nediferencijuotai. Be to, konstatavo, kad sąvokos „religija" ir „įsitikinimai" turi būti nagrinėjamos dviem to paties vieno diskriminacijos pagrindo aspektais, o vienas kriterijus, apimantis religiją ir įsitikinimus, nekliudo palyginti darbuotojus, turinčius religinius įsitikinimus, turinčius kitokių įsitikinimų ar turinčius kitokių religinių įsitikinimų[54].

Aukščiau aptartų bylų analizė patvirtina požiūrį, kad moterų, dėvinčių musulmonišką skarą, atleidimas iš darbo yra ryški daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos dėl religijos, lyties, rasinės ir etninės kilmės išraiška, ESTT praktika bylose parodė, kad visiškai ignoruojamas daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos kontekstas.

2.2. Lyties ir neįgalumo pagrindų sąveika

ESTT taip pat neatsižvelgė į neįgalumo ir lyties pagrindų sąveiką S. Coleman v. Attridge Law, Steve Law byloje[55], kurioje iš esmės turėtų būti vertinama daugialypė tarpsektorinė diskriminacija. Šioje byloje darbdavys privertė savo noru išeiti iš darbo darbuotoją dėl jos sūnaus būklės, kadangi darbuotojos sūnui reikėjo specialios ir individualios priežiūros, o S. Coleman buvo pagrindinė sūnaus prižiūrėtoja ir darbdavys su ja elgėsi nepalankiau nei su kitais darbuotojais. Prejudicinis klausimas ESTT susijęs su patikrinimu, ar užimtumo srityje dėl diskriminacijos ir priekabiavimo saugomi tik neįgalūs asmenys, ar S. Coleman gali remtis, kad nukentėjo nuo nepalankesnio elgesio dėl sūnaus, o ne jos pačios negalios. ESTT pažymėjo, kad draudimas diskriminuoti užimtumo srityje, taikomas tik neįgaliems asmenims, būtų ne toks veiksmingas ir silpnėtų siekiama užtikrinti apsauga, todėl užimtumo srityje įtvirtintas tiesioginės diskriminacijos draudimas taikomas ne tik neįgaliesiems. Nuspręsta, kad užimtumo srityje nustatytas diskriminacijos dėl negalios draudimas taikomas ir atvejams, susijusiems su neįgaliaisiais, t. y. asmenims, kurie turi sąsajų su neįgaliaisiais[56]. Taigi įrodžius, kad „toks priekabiavimui prilygstantis nepageidaujamas elgesys,

53 Jule Mulder, „The Dialogue Between the Courts Revisited an Analysis of National Preliminary References and Their Impact on Advancing CJEU Case Law on Religious Discrimination", *Ljubljana Law Review*, LXXXV, (2025): 199, https://journals.uni-lj.si/LLR/article/view/26218/20387.

54 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2022 m. spalio 13 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2022:774 byloje Nr. C-344/20", *supra note*, 50: 26, 59 punktai.

55 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2008 m. liepos 17 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2008:415 byloje Nr. C-303/06", CURIA, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=67793&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5742490.

56 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2008 m. liepos 17 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2008:415 byloje Nr. C-303/06",*supra note*, 55: 64 punktas.

patirtas darbuotojo, kuris nėra neįgalus, susijęs su jo vaiko, kuriam jis teikia pagrindinę dėl jo būklės reikalingą priežiūrą, negalia, toks elgesys prieštarauja įtvirtintam draudimui priekabiauti užimtumo srityje“[57].

Apibendrinant nepalankus elgesys ir priekabiavimas, kurį patyrė S. Coleman, įvyko ne tik dėl to, kad jos vaikas neįgalus, bet ir dėl to, kad jis neįgalus, o S. Coleman reikėjo juo rūpintis. Iš esmės ESTT atkreipė dėmesį į daugialypę tarpsektorinę diskriminaciją, to tiesiogiai neįvardydamas, tik nurodydamas, kad įrodžius, jog nepalankesnis elgesys su šia darbuotoja grindžiamas jos vaiko, kuriam ji teikia pagrindinę dėl jo būklės reikalingą priežiūrą, negalia būtų tiesioginė diskriminacija. Manytina, kad ESTT netiesiogiai vertino, jog diskriminacija buvo pagrįsta abiem veiksniais – ponios S. Coleman sūnaus negalia ir jos, kaip vienintelės globėjos, vaidmeniu, atsižvelgdamas į tai, kad būtent moterys dėl socialinės padėties visuomenėje rūpinasi vaikų priežiūra. Be to, kaip ir daugeliu kitų atvejų, ESTT bylą nagrinėjo remdamasis tik vienu negalios veiksniu. *Į ESTT buvo kreiptasi dėl* dar vienos bylos *Z. v. A Government department ir The Board of management of a community school*[58], kuri turi daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos aspektų dėl lyties ir neįgalumo pagrindų sąveikos. Z. sirgo reta liga, neturėjo gimdos, todėl pasinaudojo surogatinės motinystės paslauga. Kadangi nebuvo nėščia, Z. neatitiko įstatymuose nustatytų reikalavimų, pagal kuriuos galėtų pasinaudoti motinystės ar įvaikinimo atostogomis. Ji tvirtino, kad buvo diskriminuojama dėl lyties, šeiminės padėties ir neįgalumo, be to advokatai akcentavo daugialypės diskriminacijos sinergiją tarp lyties ir neįgalumo pagrindų[59].

ESTT nagrinėjo bylos klausimus atskirai, kartu neatsižvelgė į lyties ir neįgalumo pagrindų sąveikos sinergiją, kuri sukėlė išskirtinai nepalankią padėtį poniai Z. „Buvo konstatuota, kad jokia bylos medžiagos aplinkybė neleidžia nustatyti, kad dėl atsisakymo suteikti nagrinėjamas atostogas labiausiai nukenčia darbuotojos moterys, palyginus su darbuotojais vyrais“[60]. Pažymėtina, kad kiekvienas pagrindas buvo nagrinėjamas atskirai, todėl, tikėtina, neatsižvelgta į išskirtinai bendrą negalios ir lyties pagrindų sinergiją ir sąveiką.

2.3. Amžiaus ir seksualinės orientacijos pagrindų sąveika

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nebūtinas lyties pagrindas, kad diskriminacijos atvejis būtų nagrinėjamas daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos kontekste. *David L. Parris v. Trinity College Dublin* byloje[61] buvo prašoma įvertinti situaciją, pasitelkiant amžiaus ir seksualinės orientacijos pagrindų sąveiką. Pažymėtina, kad tai yra viena iš nedaugelio bylų,

57 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2008 m. liepos 17 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2008:415 byloje Nr. C-303/06“, *supra note,* 55: 64 punktas.

58 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2014 m. kovo 18 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2014:159 byloje Nr. C-363/12“, CURIA, žiūrėta 2026 m. kovo 26 d., https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document/C/2012/C-0363-12-00000000RP-01-P-01/ARRET/149388-LT-1-html

59 *Ibid*.

60 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2014 m. kovo 18 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2014:159 byloje Nr. C-363/12“, *supra note*, 58: 54 punktas.

61 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2016 m. lapkričio 24 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2016:897 byloje Nr. C-443/15“, CURIA, žiūrėta 2025 m. spalio 9 d., http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessi

kurioje buvo kreiptasi įvertinti dviejų pagrindų sąveiką.

D. L. Parris išėjo į pensiją iki pripažįstant jo įregistruotą partnerystę Airijoje, pagal darbdavio taikomas neįmokinės pensijų sistemos taisykles našlio išmoka nemokama, jeigu sistemos dalyvis susituokė arba įregistravo partnerystę po to, kai jam sukako 60 metų[62]. Susiklosčiusi situacija neleido homoseksualams, gimusiems iki 1952 m., gauti našlio pensijos savo partneriui, nes Civilinės partnerystės įstatymas Airijoje priimtas 2010 m. liepos 19 d.

Generalinės advokatės Juliane Kokott išvadoje pažymima, kad „yra atskiri skirtingi požiūriai, ir kiekvienas iš jų, visiškai nepriklausomai vienas nuo kito, laikytinas diskriminacija, o pasireiškus papildomam skirtingam požiūriui dėl kitos priežasties – dar didesne diskriminacija, tačiau svarstomas klausimas yra susijęs su dviejų ar daugiau veiksnių, kurie kiekvienas savaime dar nereiškia atitinkamos asmens diskriminacijos, sąveika“[63]. *David L. Parris v. Trinity College Dublin* byla kompleksinė, nes akivaizdžiai nebuvo tiesioginės diskriminacijos dėl homoseksualumo, nes Airijos politika ir teisinis reguliavimas paveikė visas poras, susituokusias po neįmokinės pensijų sistemos dalyvio 60-ojo gimtadienio, tačiau tiesioginei diskriminacijai dėl amžiaus buvo taikomos įvairios išimtys, numatytos Airijos teisės aktuose. Generalinė advokatė Juliane Kokott išvadoje pasisakė, kad neįmokinės pensijų sistemos schema buvo netiesioginė diskriminacija dėl seksualinės orientacijos ir tiesioginė diskriminacija dėl amžiaus, tačiau ESTT savo sprendime ignoravo šias įžvalgas ir į daugialypės diskriminacijos aspektus neatsižvelgė. Be to, išvadoje buvo pažymėta, kad dviejų ar daugiau skirtingo požiūrio požymių sąveika taip pat gali lemti, kad, aiškinantis proporcingumą ir vertinant priešingus interesus, svarstyklės nusvertų nepalankioje padėtyje atsidūrusių darbuotojų naudai, o tai greičiausiai reikštų, kad suinteresuotiesiems asmenims padaryta pernelyg didelė žala, vadinasi, nesilaikyta proporcingumo reikalavimų siaurąja prasme[64].

Kaip jau minėta, ESTT nesivadovavo generalinės advokatės Juliane Kokott išvada ir atmetė netiesioginės diskriminacijos dėl homoseksualumo klausimą, nes tai paveikė ir heteroseksualias poras, nepateikdamas papildomų argumentų ar įžvalgų, išskyrus tai, kad ES valstybių narių politika ir teisinis reguliavimas dėl tos pačios lyties santuokų yra autonomiški. Be to, nustatė, kad yra tiesioginė diskriminacija dėl amžiaus, tačiau ji gali būti pateisinama išimtimi, taikoma tik profesinės socialinės apsaugos sistemoms, kurios apima senatvės ir neįgalumo riziką, ir kad į šios nuostatos taikymo sritį patenka ne visi tokią riziką apimančios profesinės socialinės apsaugos sistemos elementai, bet tik joje aiškiai

---

onid=BCEDF07AFD8C75CB81EC432E3F257A04?text=&docid=185565&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1135302.

62 *Ibid*., 17-19 punktai.

63 „Generalinės advokatės Juliane Kokott 2016 m. birželio 30 d. išvada Nr. ECLI:EU:C:2016:493 byloje Nr. C-443/15“, 149 punktas, 74 išnaša, žiūrėta 2025 m. spalio 22 d., CURIA, http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=181063&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2167656.

64 „Generalinės advokatės Juliane Kokott 2016 m. birželio 30 d. išvada Nr. ECLI:EU:C:2016:493 byloje Nr. C-443/15“, *supra note*, 63: 157 punktas.

nurodyti[65]. Be papildomų argumentų buvo atsisakyta vertinti bendrą amžiaus ir seksualinės orientacijos sąveiką, tačiau iš esmės *David L. Parris v. Trinity College Dublin* byla teisingai priskirta netiesioginės diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos ir tiesioginės diskriminacijos dėl amžiaus sąveikai. Kiekvienas žmogus turi daug bruožų ir tapatybių, todėl gali būti diskriminuojamas dėl bet kurio iš jų arba dėl jų derinio, šie bruožai gali keistis laikui bėgant, tačiau gali būti ir taip, kad žmonės skirtingu metu pabrėžia skirtingus bruožus[66].

Pažymėtina, kad *David L. Parris v. Trinity College Dublin* byla parodo, kad baltaodis vyras patyrė tarpsektorinę diskriminacijos formą, taigi daugialypė tarpsektorinė diskriminacija nėra sietina tik su lyties ar rasės ir etninės kilmės pagrindais. Apibendrinant ESTT nevertino vyresnio amžiaus homoseksualų profesinės našlio pensijos netekimo atvejo kaip daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos.

Išvados

1. Daugialypis požiūris į diskriminacinių pagrindų sąveiką yra svarbus, norint suprasti ir mažinti vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumą. Tai atskleidžia ir Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvoje įtvirtinta daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos apibrėžtis. Darbo užmokesčio skaidrumas kartu spręstų daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos problemą, kai dėl neskaidraus ir skirtingo vyrų ir moterų darbo užmokesčio atsiranda diskriminacinė praktika daugialypiais pagrindais.
2. Tinkamas įvertinimas ir didesnė kompensacija turėtų būti skiriama pagal padarytą žalą, atsiradusią dėl daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos lyties pagrindu, kuris persipina su kitais draudžiamais diskriminacijos pagrindais darbo užmokesčio srityje pagal sudėtingesnę ir sunkesnę daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos formą.
3. Neįvertintas daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos kontekstas analizuotose bylose rodo ir teisės doktrinos aiškumo trūkumą. Pažymėtina, kad Darbo užmokesčio skaidrumo direktyvoje įtvirtintas daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos draudimas atveria naujų galimybių aukštesniam nediskriminavimo standartui taikyti, daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos poveikiui ir iššūkiams darbo santykiuose tinkamai įvertinti.
4. Manytina, kad pokyčiai antidiskriminacinės teisės srityje ateityje padės spręsti ne tik išskirtinę musulmonių, bet ir kitų jautrių visuomenės grupių, pavyzdžiui, etninių mažumų, vyresnio amžiaus, neįgalių moterų, vyresnių neįgalių asmenų, padėtį kaip itin svarbią ES antidiskriminacinei teisei, kuri užtikrintų nediskriminavimą darbo santykiuose.

65 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2016 m. lapkričio 24 d. sprendimas Nr. ECLI:EU:C:2016:897 byloje Nr. C-443/15“, *supra note*, 61: 71 punktas.

66 Howard, *supra note*, 8: 299.

5. Nors lyties pagrindas yra svarbus vertinant daugialypę tarpsektorinę diskriminaciją, nereikėtų pamiršti, kad daugialypė tarpsektorinė diskriminacija darbo santykiuose gali kilti ir dėl kitų diskriminacinių pagrindų sąveikos, nebūtinai lyties. Todėl privalu atsižvelgti ir tinkamai vertinti ir iš kitų pagrindų sąveikos kylančios daugialypės tarpsektorinės diskriminacijos poveikį. Nacionaliniai teisės aktai gali pasiūlyti platesnę apsaugą nei minimalūs ES standartai.

THE PROBLEM OF MULTIPLE INTERSECTIONAL DISCRIMINATION IN LABOR RELATIONS[67]

Raimonda Bublienė
Institute of Law at the Lithuanian Centre for Social Sciences, Lithuania

Summary. *The article examines the issue of multiple intersectional discrimination in employment relations. The aspects of the Pay Transparency Directive in the context of multiple intersectional discrimination are revealed, the established concept of the prohibition of multiple discrimination is analysed, and the possible further impact on the development of European Union Anti-discrimination law is analysed. The strengths, weaknesses, and opportunities of the Pay Transparency Directive are also presented. It is assessed that multiple intersectional discrimination is a complex phenomenon, the recognition of which requires an appropriate analysis of the interaction of discriminatory grounds, and the need to select an appropriate comparative measure is noted. The article analyses cases considered by the Court of Justice of the European Union in which the issue of the interaction between multiple intersectional discriminations remained unresolved due to a possible lack of legal doctrine. In conclusion, insights are provided on the possible further assessment of multiple intersectoral discrimination and a new approach to anti-discrimination law in the European Union.*

Keywords: *multiple intersectional discrimination, wages, employment income, transparency, Court of Justice of the European Union, preliminary judgement, employment relations.*

Raimonda Bublienė, Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės instituto mokslininkė, stažuotoja, socialinių mokslų (teisės) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: ES antidiskriminacinė teisė, tarptautinė žmogaus teisių apsauga.

Raimonda Bublienė, postdoctoral researcher, at the Institute of Law at the Lithuanian Centre for Social Sciences, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: EU anti-discrimination law, international human rights protection.

67 The project „Multiple Discrimination and Labour Income: A Comparative Analysis of Legal Regulations in European Countries" (MEDALIC) is funded by the Research Council of Lithuania (LMTLT), agreement No. S-PD-24-155.

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2026, 33(1), p. 89–110.

ŠALIŲ BYLINĖJIMOSI IŠLAIDŲ (NE)ATLYGINIMAS NAGRINĖJANT DARBO GINČUS IKITEISMINE TVARKA

Darius Bolzanas
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: bolzanas@mruni.eu

Remigijus Jokubauskas
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: remigijus.jokubauska@mruni.eu

Pateikta 2025 m. lapkričio 11 d., parengta spaudai 2026 m. vasario 27 d.

DOI: 10.13165/JUR-26-33-1-05

Santrauka. *Valstybė, sukūrusi teisingumo vykdymo įgyvendinimo monopolį, t. y. ginčų dėl teisės nagrinėjimą teismuose, sykiu kuria ir kitas efektyvias materialiųjų teisinių santykių gynimo priemones. Viena iš jų – tokių ginčų priskyrimas nagrinėti ikiteisminio pobūdžio tvarka kitiems teisės subjektams. Šiuo aspektu ikiteisminė tvarka pagal įstatymą gali būti privaloma arba neprivaloma. Kai ikiteisminė tvarka yra privalomo pobūdžio, asmuo, siekiantis apginti galimai pažeistas savo subjektines teises, visų pirma privalo ja pasinaudoti ir tik po to įgyja teisę kreiptis į teismą (teisės kreiptis į teismą prielaida). Kaip ir bet kurioje ginčų nagrinėjimo institucijoje, sprendžiant tokius ginčus privaloma ikiteismine tvarka šalys gali patirti bylinėjimosi išlaidų. Tuomet kyla pagrįstas klausimas dėl tokių išlaidų (ne)atlyginimo. Šiame straipsnyje nagrinėjamos darbo ginčų komisijoje, kurioje privalomai ikiteismine tvarka nagrinėjami darbo ginčai, patirtų bylinėjimosi išlaidų (ne)atlyginimo problemos. Pagal Lietuvoje nustatytą ikiteisminį darbo ginčų nagrinėjimo modelį, šalių tokiame procese patirtos bylinėjimosi išlaidos neatlyginamos. Nors teismų praktikoje ši taisyklė pripažįstama pagrįsta, o atitinkamos normos konstitucingumas yra patikrintas konstitucine tvarka, straipsnyje nagrinėjama, ar tokia teismų praktika ir naujausia Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pozicija yra (ne)suderinama su veiksminga pažeistų darbo santykių dalyvių teisių apsauga. Analizuojama, ar tokia bylinėjimosi išlaidų (ne)atlyginimo taisyklė gali nepagrįstai riboti darbo teisinių santykių dalyvių galimybes veiksmingai ginti pažeistas savo teises.*

Reikšminiai žodžiai: *darbo ginčas, privaloma ikiteisminė ginčų nagrinėjimo tvarka, bylinėjimosi išlaidos, atstovavimas.*

Įvadas

Nors pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją (toliau taip pat – Konstitucija) kiekvienas asmuo, kurio teisės ar teisėti interesai pažeisti, turi teisę kreiptis į teismą ir reikalauti, kad teisingumą vykdytų teismas (30 straipsnis), pastaruosius kelis dešimtmečius Lietuvos teisinėje sistemoje pripažįstama, kad teisę nagrinėti civilinius ginčus turi ne tik teismas, bet ir ikiteisminės ginčų nagrinėjimo institucijos. Viena iš jų yra darbo ginčų komisija (toliau taip pat – DGK). DGK yra privaloma ikiteismine tvarka darbo ginčus nagrinėjanti institucija, taigi darbo ginčo šalis, siekdama darbo ginčo išsprendimo, privalo kreiptis į DGK. Kreipimasis į DGK yra viena iš teisės kreiptis į teismą prielaidų. Jei šios prielaidos nėra, teismas turi atsisakyti priimti ieškinį, o jei tokia aplinkybė paaiškėja bylą nagrinėjant iš esmės, užbaigti bylą ir nebetęsti jos nagrinėjimo.

Tarptautiniuose darbo teisės standartuose pripažįstama, kad darbuotojui turi būti suteikiama teisė į ginčų, kylančių iš darbo teisinių santykių, sprendimą ir toks ginčo sprendimas turi būti efektyvus[1]. Vienas iš esminių klausimų, susijusių su civilinių ginčų nagrinėjimu tokioje ikiteisminėje ginčų nagrinėjimo institucijoje (kaip ir nagrinėjant ginčą teisme), yra šalių patirtų bylinėjimosi išlaidų atlyginimas. Kiekvienas ginčo išsprendimas reikalauja sąnaudų – tiek laiko, tiek finansinių. Valstybė, nustatanti tokių ginčų nagrinėjimo tvarką, skirdama juos nagrinėjančius asmenis, atlikdama jų aprūpinimą, neišvengiamai patiria išlaidų. Išlaidų patiria ir ginčo šalis, pavyzdžiui, dėl skundo (prašymo) rengimo, jį pagrindžiančių duomenų surinkimo, atsikirtimų rengimo, atstovavimo ir kt. Civiliniame procese teisme visose civilinėse bylose taikoma pagal kontinentinės civilinės teisės tradicijas visuotinai pripažinta taisyklė „pralaimėjęs moka“, reiškianti, kad ginčą pralaimėjusi šalis turi pareigą atlyginti kitos šalies patirtas pagrįstas išlaidas, susijusias su bylinėjimusi. Taisyklės „pralaimėjęs moka“ taikymas pasižymi keliais esminiais tikslais: pirma, ji suteikia galimybę ginčą laimėjusiai šaliai gauti išlaidų, kurias ši patyrė dėl kitos šalies nepagrįstos pozicijos, atlyginimą; antra, atgraso nuo nepagrįstų reikalavimų reiškimo; trečia, skatina šalis ieškoti taikaus susitarimo, nes kuo ilgiau trunka bylinėjimasis, tuo šalių patiriamos išlaidos įprastai yra didesnės. Nors principo „pralaimėjęs moka“ taikymas gali riboti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą (atgrasyti nuo reikalavimo reiškimo), laikoma, kad jis suderinamas su Europos Žmogaus Teisių Konvencijos (toliau taip pat – Konvencija) 6 straipsnio 1 dalyje nustatyta teise į teisingą teismą[2].

Remiantis Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau – DK) 217 straipsnio 3 dalimi,

---

1 International Labour Organisation, R130 - Examination of Grievances Recommendation, 1967 (No. 130).

2 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. liepos 18 d. sprendimo byloje *Kreuz prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 28963/10, 78–83 punktai.

„darbo ginčų komisijoje darbo ginčai dėl teisės nagrinėjami nemokamai ir ginčo šalių patirtos bylinėjimosi išlaidos nepriteisiamos“. Tai reiškia, kad pagal nustatytą teisinį reguliavimą kiekviena darbo santykių šalis, patyrusi bylinėjimosi išlaidų, turi jas pati ir prisiimti, pavyzdžiui, sumokėti atstovui už atstovavimo paslaugas, dokumentų vertimą ir kt. Vis dėlto ar tokia įstatymo nuostata yra konstituciškai pagrįsta? Ar ji suderinama su veiksmingu teisių gynimu darbo ginčuose? Ar ja nėra nepagrįstai atimama asmens teisė reikalauti iš kaltosios šalies kompensuoti finansinius praradimus? Koks yra tokio suvaržymo (ribojimo) tikslas? Ar bylinėjimosi išlaidų nepriteisimas jį laimėjusiai šaliai nėra teisės kreiptis į DGK ribojimas?

Pastaruoju metu Lietuvos civilinio proceso teisėje klausimas dėl bylinėjimosi išlaidų, patirtų DGK, atlyginimo vis dažniau keliamas teismų praktikoje, jis neseniai nagrinėtas ir konstitucine tvarka. Kasacinio teismo praktikoje šis klausimas, atrodo, pradėtas kelti dar 2018 m., kai kilo ginčas dėl DGK patirtų atstovavimo išlaidų pripažinimo bylinėjimosi išlaidomis, kurias teismas, nagrinėdamas darbo ginčą, turėtų paskirstyti (ginčą laimėjusiai šaliai jos išlaidas priteisti iš ginčą pralaimėjusios šalies)[3]. Tokia kasacinio teismo praktika iš esmės, nenurodant išsamesnių jos motyvų, vyravo iki šiol ir normoje įtvirtintos taisyklės konstitucingumo klausimas nebuvo keliamas. Visgi tuo pat metu bendrosios kompetencijos teismuose formuojama ir praktika, jog bylinėjimosi išlaidos, patirtos kitose ikiteisminėse ginčų sprendimo institucijose, pavyzdžiui, vartotojo ir prekių tiekėjo ar paslaugų teikėjo ginčus nagrinėjančioje Valstybinėje vartotojų teisių apsaugos tarnyboje (toliau – VVTAT), yra laikytinos pagrįstomis ir turi būti atlyginamos. Pavyzdžiui, kasacinis teismas laiko, kad atlyginamos turėtų būti ir išlaidos, susijusios su asmens patirtomis išlaidomis teisme skundžiant VVTAT sprendimą, kuriuo atsisakyta nagrinėti pareiškėjo prašymą ir kuris teismo pripažintas nepagrįstu[4]. Tai reiškia, kad vartojimo ginčą pralaimėjusi šalis VVTAT turi atlyginti net ir kitos šalies patirtas atstovavimo išlaidas, kurias ji patyrė dėl valstybės (VVTAT) klaidos, padarytos, pavyzdžiui, nepagrįstai atsisakius nagrinėti vartotojo skundą.

Kita vertus, nors teismų praktikoje vis pasitaiko ginčų dėl DK 217 straipsnio 3 dalies taikymo ir jos galimo prieštaravimo Konstitucijai, esminį šios teisės normos aiškinimą (jos konstitucingumo vertinimą) atliko Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – KT). 2025 m. spalio 23 d. nutarimu Nr. KT54-N11/2025 (toliau – nutarimas), KT išsprendė klausimą dėl DK 217 straipsnio 3 dalies konstitucingumo. Nutarime jis nustatė, kad šia teisės norma siekiama teisėtų tikslų, suderinamų su iš Konstitucijos kylančiais reikalavimais, todėl ji neprieštarauja Konstitucijai. Toks nutarimas, atrodo, turėjo galutinai išspręsti klausimus dėl DK 217 straipsnio 3 dalies taikymo, tačiau jame pateiktas bylinėjimosi išlaidų sampratos, jų paskirstymo ir darbo ginčų nagrinėjimo privaloma ikiteisminė tvarka vertinimas (motyvai) kelia papildomų klausimų. Manytina, kad tiek formuojama kasacinio teismo praktika, tiek KT nutarime pateikti išaiškinimai dėl bylinėjimosi išlaidų nepriteisimo DGK kelia abejonių ne tik dėl pačių DK 217 straipsnio 3 dalyje nustatytų tikslų teisėtumo, bet ir dėl galimo ydingo poveikio veiksmingai pažeistų teisių apsaugai

3 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-378-701/2018.

4 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. spalio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-123-684/2025.

darbo ginčuose. Pagrindinė problema, keliama šiame straipsnyje, – ar darbo ginčo šalių išlaidų nepaskirstymas DGK yra (ne)suderinamas su veiksmingu iš darbo teisinių santykių kylančių ginčų nagrinėjimu ir sudaro sąlygas darbo teisinių santykių šalims tinkamai įgyvendinti savo pažeistų teisių apsaugą.

Straipsnio tikslas – įvertinti bylinėjimosi (atstovavimo) darbo ginčų komisijoje išlaidų nepriteisimo taisyklės (ne)suderinamumo su veiksminga pažeistų darbo teisinių santykių šalių teisių gynyba problemas. Tyrimu siekiama nustatyti, ar ikiteisminio darbo ginčų nagrinėjimo taisyklė, kai šalių patirtos bylinėjimosi išlaidos joms nepriteisiamos, užtikrina, ar, atvirkščiai, kliudo veiksmingai darbo teisinių santykių dalyvių pažeistų teisių gynybai. Šiam tikslui pasiekti keliami trys uždaviniai: pirma, išnagrinėti ikiteisminių ginčų nagrinėjimo institucijų tikslus ir bylinėjimosi jose išlaidų aspektus; antra, įvertinti bylinėjimosi DGK išlaidų nepriteisimo (nepaskirstymo) klausimą bendrosios kompetencijos teismų praktikoje; trečia, įvertinti DK 217 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos taisyklės (ne)suderinamumo su pamatinėmis Konstitucijos nuostatomis, susijusiomis su darbo teisinių santykių dalyvių pažeistų teisių gynyba, klausimą. Nors darbo ginčo nagrinėjimo metu ar jam rengiantis (rengiant skundą) gali būti patiriama įvairių bylinėjimosi išlaidų, šiame straipsnyje didžiausias dėmesys skiriamas būtent šalių patiriamoms atstovavimo išlaidoms ir jų nepriteisimo nagrinėjant ginčus DGK problemoms. Taip pat didelis dėmesys tyrime skiriamas aktualios teismų praktikos ir kitų civilinius ginčus ikiteismine tvarka reglamentuojančių teisės aktų analizei sprendžiant klausimus dėl DK 217 straipsnio 3 dalies taikymo, nes būtent šie teisės šaltiniai atskleidžia esmines praktines problemas.

Šio tyrimo aktualumą atskleidžia kasacinio teismo praktikoje nuolat kylantys su DGK patirtų išlaidų atlyginimu susiję klausimai ir KT 2025 m. spalio 23 d. nutarimas, kuriame buvo vertinami bylinėjimosi išlaidų nepaskirstymo (neatlyginimo) tikslai. Straipsnio autoriams nepavyko rasti darbo teisės doktrinos darbų, kuriuose būtų nagrinėjamas būtent bylinėjimosi DGK išlaidų (ne)paskirstymo klausimas ir analizuojama aktuali teismų praktika aiškinant DK 217 straipsnio 3 dalį ir KT nutarime pateikti išaiškinimai. Darbo teisės doktrinoje aptariami tik bendri klausimai, susiję su ikiteisminiu darbo ginčų nagrinėjimu DGK, o bylinėjimosi išlaidų (ne)paskirstymas ir jo įtaka efektyvios darbo šalių teisių apsaugos įgyvendinimui iš esmės kol kas nėra nagrinėti[5]. Todėl šiame tyrime nagrinėjami būtent aktualūs su bylinėjimosi išlaidų (ne)atlyginimu nagrinėjant ginčus DGK klausimai, kylantys teismų ir kitų institucijų praktikoje.

Atsižvelgiant į tai, kad tyrimo objektas yra būtent Lietuvoje vykdomo darbo ginčų sprendimo ikiteismine tvarka bylinėjimosi išlaidų klausimai, didžiausias dėmesys straipsnyje ir skiriamas būtent nacionalinio teisinio reguliavimo ir teismų praktikos vertinimui. Straipsnyje naudojami įprasti tokio pobūdžio socialinių mokslų tyrimams lyginamasis, loginis, sisteminis metodai. Lyginamasis metodas taikomas vertinant skirtingai bylinėjimosi išlaidų (ne)paskirstymo klausimą reglamentuojančias teisės aktų nuostatas ir teismų

5 Genovaitė Dambrauskienė ir kt., *Darbo teisė: vadovėlis* (Mykolo Romerio universitetas, 2008); Gintautas Bužinskas ir kt., *Darbo teisės principai ir jų taikymas Lietuvos teismų praktikoje* (Mykolo Romerio universitetas, 2016); Tomas Davulis, *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras* (Registrų centras, 2018).

praktiką, pagal kurią vienose ikiteisminėse civilinius ginčus nagrinėjančiose institucijose bylinėjimosi išlaidos priteisiamos laimėjusiai šaliai iš pralaimėjusios šalies, o kitose nepriteisiamos. Sisteminis tyrimo metodas taikomas vertinant DK ir kitų teisės aktų (Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Konvencijos) nuostatų dėl pažeistų teisių gynybos įgyvendinimo (ne)suderinamumą. Loginis tyrimo metodas naudojamas formuluojant išvadą pagal nagrinėtą teismų praktiką ir teikiant išvadas dėl bylinėjimosi išlaidų neatlyginimo nagrinėjant ginčus DGK.

1. Civilinių ginčų (ne)privalomo nagrinėjimo ikiteisminėse ginčų nagrinėjimo institucijose požymiai ir bylinėjimosi išlaidų (ne)paskirstymo problemos

Nors Konstitucijos 109 straipsnyje nustatyta, kad teisingumą vykdo tik teismas, pastaruosius kelis dešimtmečius civilinių ginčų sprendimo funkcija vis dažniau perduodama ikiteisminėms ginčų nagrinėjimo institucijoms. CPK 22 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „[t]eismams nagrinėti šio Kodekso nustatyta tvarka priskiriami ginčai, kylantys iš civilinių, šeimos, darbo, intelektinės nuosavybės, konkurencijos, bankroto, restruktūrizavimo, viešųjų pirkimų ir kitų privatinių teisinių santykių. Įstatymų numatytais atvejais gali būti nustatyta privaloma išankstinio ginčų sprendimo ne teisme tvarka.“ Ikiteisminės ginčų nagrinėjimo tvarkos privalomumą, be kita ko, pagrindžia tai, kad teismas, privalo atsisakyti „priimti ieškinį, jeigu <...> suinteresuotas asmuo, kreipęsis į teismą, nesilaikė tai bylų kategorijai įstatymų nustatytos išankstinio ginčų sprendimo ne teisme tvarkos“ (CPK 137 straipsnio 2 dalies 3 punktas). Ši taisyklė pakartota ir specialioje normoje, reglamentuojančioje darbo ginčų nagrinėjimo ypatumus (CPK 412 straipsnio 1 dalis). Tai reiškia, kad įstatymų leidėjas teisę nagrinėti tam tikrus civilinio pobūdžio ginčus (įskaitant darbo ginčus) gali įstatymu suteikti ne tik teismui, bet ir kitam kompetentingam subjektui. Nors Konstitucijoje nėra nustatyta, kad teisę vykdyti teisingumą turi ir ne teisminė valdžia, galima teigti, kad pagal CPK 22 straipsnio 1 dalį tam tikros su teisingumo vykdymu susijusios funkcijos gali būti perduodamos kitoms (ne teisminėms) institucijoms. Kol kas Lietuvos teisės doktrinoje nėra atlikta išsami ikiteismine tvarka civilinius ginčus nagrinėjančių institucijų teisinio veiksmingumo analizė, jų veiklos ir išimtinai teismui priskirtos teisingumo vykdymo funkcijos (ne)suderinamumo klausimai plačiau nenagrinėti. Šioje straipsnio dalyje plačiau panagrinėsime bylinėjimosi išlaidų, t. y. tokiose ikiteisminėse ginčų nagrinėjimo institucijose patirtų išlaidų, (ne)paskirstymo tarp šalių klausimus.

Sprendžiant dėl tokio pobūdžio ir turinio ginčo sprendimo išlaidų galimo paskirstymo, visų pirma aktualu, ar įstatymuose yra įtvirtintas kreipimosi į ikiteisminę ginčų nagrinėjimo instituciją privalomumas, ar tai tik asmens pasirinkimo teisė (kaip, pavyzdžiui, vartotojų ginčuose su draudikais ar finansų rinkos dalyviais, kuriuos nagrinėja Lietuvos bankas, kaip nustatyta Lietuvos banko valdybos patvirtintose Vartotojų ir finansų rinkos dalyvių

ginčų neteisminio sprendimo procedūros Lietuvos banke taisyklėse[6]). Kokiais atvejais įstatyme gali, turi būti arba yra nustatyta privaloma ikiteisminė civilinių ginčų nagrinėjimo tvarka? Ar šalių patirtos bylinėjimosi išlaidos yra paskirstomos? Kokios ginčo šalių patirtos bylinėjimosi išlaidos gali būti atlyginamos? Kaip sprendžiamas bylinėjimosi išlaidų atlyginimo klausimas?

Ikiteisminių civilinius ginčus nagrinėjančių institucijų sąrašas proceso įstatyme nėra pateiktas. Įprastai ikiteisminės ginčų nagrinėjimo institucijos pavadinamos komisijomis ir joms suteikiama teisė spręsti tam tikro pobūdžio civilinius ginčus. Teismų praktikoje nurodoma, kad sąvoka „išankstinė ginčo sprendimo ne teisme tvarka“ visų pirma apima neteisminių institucijų veiklą sprendžiant tam tikros kategorijos civilinius ginčus, taip pat pretenzijų tvarkos laikymąsi prieš kreipiantis į teismą. Iš to išplaukia du šios tvarkos įgyvendinimo būdai (kreipimasis į neteismines ginčo sprendimo institucijas arba pretenzijos pareiškimas), kurių bendras bruožas tas, kad šios tvarkos įgyvendinimą tiek vienu, tiek kitu būdu gali nustatyti tik įstatymai.“[7] Įstatyme gali būti nustatyta privaloma ar neprivaloma civilinių ginčų nagrinėjimo tvarka.

Vienas iš nagrinėtinų pavyzdžių susijęs su neprivaloma ikiteismine tvarka įtvirtintu vartotojų ginčų su verslininkais nagrinėjimu. Pagal specialų vartotojų teises ginantį įstatymą vartotojo ir prekių pardavėjo ar paslaugos teikėjų ginčai gali būti nagrinėjame ne teisme, o Valstybinėje vartotojų teisių apsaugos tarnyboje. Vartotojų teisių apsaugos įstatymo (toliau – VTAĮ) 20 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog „[v]artotojas, manantis, kad pardavėjas ar paslaugų teikėjas pažeidė jo teises ar teisėtus interesus, susijusius su vartojimo sutartimi, turi teisę kreiptis į pardavėją ar paslaugų teikėją, vartojimo ginčų neteisminio sprendimo subjektą arba į teismą, kad būtų apgintos pažeistos ar ginčijamos jo teisės arba teisėti interesai“. Teismų praktikoje pažymima, kad „VTAĮ įtvirtina neprivalomą alternatyvią vartotojų ginčų sprendimų tvarką“[8]. VVTAT sprendimas, kuriuo išsprendžiamas vartotojo ir pardavėjo ar paslaugos teikėjų ginčas, tampa privalomai vykdomas, jei jis nėra apskųstas[9]. Tai reiškia, kad ikiteisminės ginčo nagrinėjimo institucijos priimtas sprendimas įgyja privalomumo savybę ir gali būti vykdomas priverstinai.

VTAĮ 27 straipsnio 4 dalyje nurodyta, kad „[p]riimdama sprendimą dėl ginčo esmės, vartojimo ginčus nagrinėjanti institucija sprendžia <...> dėl vartotojo patirtų išlaidų, susijusių su vartojimo ginčų neteisminio sprendimo procedūra (įrodymų surinkimo išlaidų, įskaitant būtinas ekspertizės ar laboratorinių tyrimų išlaidas, *išlaidų advokato ar advokato padėjėjo pagalbai apmokėti*, vertimo išlaidų), atlyginimo proporcingai patenkintų vartotojo reikalavimų daliai; <...> dėl vartojimo ginčus nagrinėjančios institucijos patirtų ginčo nagrinėjimo išlaidų atlyginimo. Pardavėjas, paslaugų teikėjas turi atlyginti vartojimo ginčus nagrinėjančios institucijos patirtas ginčo nagrinėjimo išlaidas proporcingai patenkintų

6 Lietuvos banko valdybos 2012 m. sausio 26 d. nutarimas Nr. 03-23 „Dėl Vartotojų ir finansų rinkos dalyvių ginčų neteisminio sprendimo procedūros Lietuvos banke taisyklių patvirtinimo“ (*Valstybės žinios*, 2012, Nr. 16-745, TAR, 2016-01-29, Nr. 2016-01773).

7 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-321-469/2021.

8 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. liepos 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-142-684/2025.

9 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. liepos 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-142-684/2025.

vartotojo reikalavimų daliai, kai priimamas šio straipsnio 1 dalies 1 ar 2 punkte nurodytas sprendimas. Šių išlaidų dydį nustato vartojimo ginčus nagrinėjanti institucija pagal vartojimo ginčų neteisminio sprendimo procedūros taisyklėse nurodytų vartojimo ginčų neteisminio sprendimo procedūros veiksmų atlikimo vidutines sąnaudas. Negali būti reikalaujama iš vartotojo atlyginti vartojimo ginčus nagrinėjančios institucijos patirtas ginčo nagrinėjimo išlaidas."

Taigi vartojimo ginčuose, kuriems taikoma neprivaloma ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka, su ginčo nagrinėjimu susijusios vartotojo išlaidos gali būti atlyginamos. Įstatyme nustatyta, kad tokiomis laikomos ne tik atstovavimo išlaidos, bet ir kitos tiesiogiai su ginču susijusios (įrodymų rinkimo, tyrimo) išlaidos.

Tam tikrais atvejais atskiruose įstatymuose nustatyta ir privaloma ikiteisminė ginčų nagrinėjimo tvarka. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymo (toliau – ERĮ) 34 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad Valstybinė ryšių reguliavimo tarnyba „privaloma ne teismo tvarka nagrinėja ginčus tarp ūkio subjektų, teikiančių elektroninių ryšių tinklus ir (arba) elektroninių ryšių paslaugas, taip pat tarp ūkio subjektų, teikiančių elektroninių ryšių tinklus ir (arba) elektroninių ryšių paslaugas, ir susijusių priemonių teikėjų dėl šio įstatymo reglamentuotų visuomeninių santykių". Privalomas ikiteisminis ginčų nagrinėjimas numatytas ir ginčams tarp daugiabučių namų savininkų ir daugiabučių namų savininkų bendrijos. Daugiabučių namų savininkų ir daugiabučių namų savininkų bendrijos ginčai (kai bendrijoje yra daugiau nei 100 narių) nagrinėjami privaloma ikiteismine tvarka[10].

Vis dėlto norminiuose aktuose iš esmės nėra įtvirtinta vienodos ir aiškios taisyklės, kaip turėtų būti sprendžiamas bylinėjimosi išlaidų, patirtų dėl ikiteisminėse ginčų sprendimo institucijose sprendžiamo ginčo, klausimas. Pagal įstatymą tam tikrais atvejais bylinėjimosi tokioje institucijoje išlaidos yra atlyginamos. Vienas iš pavyzdžių, kai įstatyme yra nustatytas bylinėjimosi ikiteisminėje ginčų nagrinėjimo stadijoje išlaidų atlyginimas, – Ryšių reguliavimo tarnybos privaloma tvarka nagrinėjami ginčai. ERĮ 34 straipsnio 4 dalyje reglamentuojama, kad „[š]alies, kurios naudai priimtas Ryšių reguliavimo tarnybos sprendimas, prašymu Ryšių reguliavimo tarnyba, priimdama sprendimą dėl ginčo, gali įpareigoti kitą šalį atlyginti laimėjusios šalies išlaidas, susijusias su ginčo nagrinėjimu. Šiuo atveju *mutatis mutandis* taikomos Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 dalys. Šalis, kurios naudai priimtas sprendimas, taip pat turi teisę į išlaidų atlyginimą už advokato ar advokato padėjėjo pagalbos apmokėjimą, *mutatis mutandis* vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 98 straipsnio nuostatomis." Taigi, nagrinėjant ginčus privaloma ikiteisminė tvarka Ryšių reguliavimo tarnyboje, šalių patirtos bylinėjimosi išlaidos yra atlyginamos.

Apibendrinant galima teigti, kad ikiteisminės civilinių ginčų nagrinėjimo institucijos skiriasi, visų pirma pagal jų sprendimų privalomumo pobūdį. Vienų sprendimai yra privalomi, pavyzdžiui, Ryšių reguliavimo tarnybos, kitų – neprivalomi, pavyzdžiui, Vartotojų teisių apsaugos tarnybos. Vis dėlto neretai tokių institucijų sprendimai savo teisine galia

10 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-67-421/2021.

prilyginami teismo sprendimui, kuriuo ginčas išsprendžiamas iš esmės ir įgyja privalomumo savybę. Toks ikiteisminės ginčų nagrinėjimo institucijos sprendimo privalomumo požymis rodo ne juose nagrinėjamų ginčų supaprastinimą, o kaip tik atskleidžia jų svarbą ir reikšmingas teisines priimamų sprendimų pasekmes, įskaitant piniginio pobūdžio pasekmes. Nors bylinėjimosi išlaidų paskirstymo klausimai iš dalies sprendžiami skirtingai, šalių patirtos bylinėjimosi išlaidos gali būti atlyginamos taikant principą „pralaimėjęs moka". Atsižvelgiant į tai, kad VVTAT ir Ryšių reguliavimo tarnybos užduotys visų pirma yra apsaugoti silpnesnės teisinio santykio šalies (vartotojo) interesus, galima teigti, kad principo „pralaimėjęs moka" taikymas tokiu atveju yra būtent ir skirtas tokios šalies interesams apsaugoti.

2. Bylinėjimosi darbo ginčų komisijose išlaidų (ne)paskirstymo problemos

Darbo teisiniuose santykiuose tarp šio santykio dalyvių gali kilti ginčų. Teisės teorijoje darbo ginčas suprantamas kaip darbuotojo ir darbdavio ginčas (konfliktas) dėl galiojančių norminių aktų taikymo arba naujų darbo sąlygų nustatymo[11]. Darbo ginčo požymiais laikomas šalių nesutarimo pastovumas, kilusio ginčo nagrinėjimas rungimosi tvarka darbo ginčų organuose ir aplinkybė, kad ginčas kilo iš darbo sutarties[12]. Kaip vienas esminių individualaus darbo ginčų nagrinėjimo tikslų išskiriamas ne tik darbo ginčo šalių, bet ir visuomenės interesas, nes darbo ginčai dėl savo socialinės reikšmės turi būti sprendžiami „kiek įmanoma taikiau"[13]. Šie darbo ginčų ypatumai ir jų nagrinėjimo tikslai reikšmingi sprendžiant ir bylinėjimosi DGK išlaidų nepaskirstymo problemą.

DGK yra viena iš ikiteisminių civilinių ginčų nagrinėjimo institucijų. Darbo ginčai jose nagrinėjami privaloma ikiteismine tvarka. Darbuotojas ar darbdavys, siekdami ginti darbo teisiniuose santykiuose pažeistas savo teises, visų pirma privalo pasinaudoti ikiteismine ginčų nagrinėjimo tvarka. Kreipimosi į DGK privalomumas yra vienas esminių darbo ginčų sprendimo požymių. DK 216 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad darbo ginčus dėl teisės nagrinėja 1) darbo ginčų komisija; 2) teismas. Be to, kad DGK yra privaloma ikiteisminė ginčų nagrinėjimo institucija, dar vienas esminis jos požymis yra tas, kad jos priimami sprendimai yra privalomi, o įsiteisėjęs sprendimas yra vykdomasis dokumentas (gali būti vykdomas priverstine tvarka).

Remiantis CPK 412 straipsnio 1 dalimi, „[j]eigu asmuo kreipėsi į teismą nesilaikydamas ginčo išankstinės nagrinėjimo ne teisme tvarkos, teismas atsisako priimti ieškinį arba palieka jį nenagrinėtą ir išaiškina ieškovui teisę pasinaudoti ginčo nagrinėjimo ne teisme tvarka". Teismų praktikoje nurodoma, kad darbo teisinių santykių šalių ginčas dėl teisės (nesant šalių sutarimo dėl jo nagrinėjimo komerciniame arbitraže) „priskiriamas darbo

11 Dambrauskienė ir kt., *supra note*, 5: 351.
12 *Ibid*., 352.
13 *Ibid*., 357.

ginčų komisijos kompetencijai ir dėl tokio individualaus darbo ginčo išnagrinėjimo darbo ginčo šalis turi kreiptis į darbo ginčų komisiją“[14]. Taigi DGK, kaip institucijos, privalomumas darbo ginčo šalims reiškia, kad darbo teisinių santykių dalyvis (darbuotojas ar darbdavys), siekdamas ginti pažeistas savo teises (kilus darbo ginčui dėl teisės), privalo visų pirma kreiptis į DGK ir tik paskui įgyja teisę kreiptis į teismą.

DGK bylos nagrinėjamos pagal pareiškėjo pateiktą prašymą (DK 223 straipsnio 2 dalis). Darbo ginčo nagrinėjimui DGK taikytini ir kai kurie ginčo nagrinėjimo teisme elementai. Pavyzdžiui, DGK posėdyje gali būti apklausiami liudytojai, sprendžiamas DGK narių šališkumo klausimas (jų nušalinimas), šalys per posėdį turi teisę pareikšti papildomų reikalavimų ir pateikti papildomų įrodymų (nebent jie galėjo būti pateikti anksčiau ir jų tenkinimas vilkintų sprendimo priėmimą) (DK 226 straipsnio 9 dalis), atliekamas visų įrodymų tyrimas (DK 226 straipsnio 10 dalis), sakomos baigiamosios kalbos (DK 226 straipsnio 10 dalis). Tai reiškia, kad nagrinėjant ginčą DGK atliekamas įrodymų tyrimas, sprendžiami esminiai tinkamo teisinio proceso klausimai (sprendimą priimančio asmens nešališkumas), kurie iš esmės taikomi ir nagrinėjant darbo ginčą teisme. Neabejotinai, net nevertinant paties darbo ginčo specifikos, vien tokiems proceso klausimams spręsti ginčo šalims gali būti reikalinga ar net būtina kvalifikuota teisinė pagalba.

Kitas esminis darbo ginčų nagrinėjimo DGK ypatumas yra rezultatų reikšmingumas, t. y. DGK priimtų sprendimų privalomumas. DGK sprendimas teismų praktikoje „vertinamas kaip individualaus pobūdžio privalomasis teisės taikymo aktas, kuriuo iš esmės ir galutinai išspręstas individualus darbo ginčas dėl teisės – nustatomi, pakeičiami ar nutraukiami materialieji teisiniai darbo ginčo šalių santykiai“[15]. Įsiteisėjęs DGK sprendimas gali būti vykdomas priverstinai. Kaip nustatyta DK 230 straipsnio 2 dalyje, „[d]arbo ginčų komisijos sprendimas yra vykdomasis dokumentas, vykdomas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka“. Be to, DGK suteikta teisė, remiantis CPK, nustatyti, kad sprendimas ar jo dalis *turi būti* vykdoma skubiai (DK 230 straipsnio 3 dalis). Darbdaviui už kiekvieną pradelstą įvykdyti DGK sprendimo dieną gali būti skirta iki 500 eurų bauda (DK 232 straipsnis). Tokios piniginio pobūdžio sankcijos darbdaviui paskirtis yra papildoma darbuotojo apsauga, taip „kompensuojami darbuotojo patiriami nepatogumai dėl sprendimo nevykdymo, o darbdavys skatinamas jį įvykdyti“[16]. Taigi DGK sprendimas yra privalomos galios individualus teisės aktas, kuris gali būti vykdomas priverstinai, be to, juo gali būti skiriama papildoma sankcija darbdaviui už sprendimo nevykdymą.

Klausimas dėl šalių bylinėjimosi DGK (ginče patirtų) išlaidų priteisimo reglamentuojamas tik DK 217 straipsnio 3 dalyje. Joje nustatyta, kad DGK „darbo ginčai dėl teisės nagrinėjami nemokamai ir ginčo šalių patirtos bylinėjimosi išlaidos nepriteisiamos“. Ši teisės norma reiškia, kad darbo ginčo šalys neturi atlyginti valstybės išlaidų dėl tokio ginčų nagrinėjimo, pavyzdžiui, mokėti žyminio mokesčio. Darbo ginčo šalys turi pačios prisiimti bylinėjimosi išlaidas, t. y. šios išlaidos nėra paskirstomos. Taigi ši norma taip pat reiškia,

14 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-175-823/2023.
15 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-32-701/2024.
16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-32-701/2024.

kad ikiteismine tvarka privalomai nagrinėjant darbo ginčą DGK nėra taikomas principas „pralaimėjęs moka“. Taigi, nors pagal pasekmių pobūdį DGK priimtas sprendimas atitinka esminį teismo sprendimo požymį (jo privalomumą), o įsiteisėjęs jos sprendimas savaime sudaro pagrindą pradėti priverstinio vykdymo veiksmus prieš ginčą pralaimėjusią šalį, darbo ginčą laimėjusios šalies faktiškai patirtos bylinėjimosi išlaidos nėra atlyginamos.

Manytina, kad įstatymų leidėjas, modeliuodamas ikiteisminį ginčų nagrinėjimą DGK ir jose patirtų išlaidų (ne)atlyginimo klausimą, tai siejo su tokių ginčų nagrinėjimo operatyvumu, skatinant šalis nepatirti bylinėjimosi išlaidų. DK 217 straipsnio 3 dalyje nustatyta taisyklė yra siejama su pačios ginčo šalies DGK patirtų išlaidų atlyginimu: joje įtvirtinta, kad nė viena iš ginčo šalių neturės atlyginti kitos šalies patirtų išlaidų, nepriklausomai nuo ginčo nagrinėjimo rezultato. Nors darbo ginčai paprastai yra susiję su silpnesnės darbo teisinių santykių šalies (darbuotojų) interesų apsauga, bylinėjimosi DGK išlaidos, skirtingai nei ginčus sprendžiant kitose ikiteisminėse institucijose (pavyzdžiui, Vartotojų teisių apsaugos tarnyboje, Ryšių reguliavimo tarnyboje), nėra atlyginamos. Kyla klausimas – kodėl? Kuo pateisinama tokia taisyklė? Ar ji yra (ne)suderinama su veiksmingo ginčų, kylančių iš darbo teisinių santykių, nagrinėjimo reikalavimu ir visų pirma silpnesnės šio santykio šalies (darbuotojo) interesais?

Bylinėjimosi DGK išlaidų (ne)atlyginimo klausimas ne kartą spręstas kasacinio teismo. Teismų nuosekliai formuojamoje praktikoje vyrauja itin formalus šios normos aiškinimas ir savaime pripažįstama, kad ši taisyklė atitinka ikiteisminio darbo ginčų nagrinėjimo tikslus ir yra suderinama su šio ginčų sprendimo ypatumais.

Viena pirmųjų ir pagrindinių kasacinio teismo bylų, susijusių su bylinėjimosi DGK išlaidų neatlyginimu, buvo 2018 m. nagrinėta byla, kurioje keltas klausimas, ar asmuo turi teisę į DGK patirtų išlaidų atlyginimą. Toje byloje pareiškėjas prašė pripažinti jo atleidimą iš darbu neteisėtu, priteisti vidutinį darbo užmokestį už priverstinės pravaikštos laiką nuo atleidimo dienos ir neturtinės žalos atlyginimą. DGK atsisakė nagrinėti prašymą kaip nepriskirtiną jos kompetencijai. Pirmosios instancijos teismas ieškinį atmetė. Apeliacinės instancijos teismas pakeitė sprendimo dalį ir priteisė ieškovui iš atsakovo jo patirtas bylinėjimosi DGK (atstovavimo) išlaidas. Sprendimą priteisti išlaidas teismas grindė tuo, kad dėl nepagrįsto kito asmens kreipimosi į DGK asmeniui turi būti kompensuoti faktiniai praradimai, priešingu atveju būtų pažeidžiami teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai. Taigi skirtingų instancijų teismų pozicija dėl bylinėjimosi DGK išlaidų atlyginimo išsiskyrė.

Kasacinio teismo nagrinėtas ginčas apsiribojo klausimu, ar patirtos bylinėjimosi DGK išlaidos, vėliau ginčui persikėlus į teismą ir teismui priėmus sprendimą, gali būti priteisiamos iš pralaimėjusios šalies. Taigi kasaciniame teisme spręsta, ar šios išlaidos gali būti laikomos bylinėjimosi išlaidomis, kaip tai suprantama pagal CPK, ir paskirstomos pagal įstatyme nustatytas taisykles. Kasacinis teismas, aiškindamas šios teisės normos tikslus, konstatavo, kad ji yra imperatyvi ir nustato ginčo šalių patirtų išlaidų neatlyginimą. Teismas nurodė, kad šios normos „esmė – įtvirtinti (užtikrinti) nemokamą ikiteisminį darbo ginčo nagrinėjimo procesą, kuriame šalių patiriamos bylinėjimosi išlaidos joms yra iš viso

neatlyginamos. Kreipiantis į DGK šalims nereikia mokėti žyminio mokesčio, prašymo išnagrinėti darbo ginčą dėl teisės turiniui keliami minimalūs reikalavimai (DK 223 straipsnio 2 dalis), ikiteisminė darbo ginčų dėl teisės nagrinėjimo stadija nereikalauja privalomo profesionalaus teisininko dalyvavimo.“[17] Atsižvelgdamas į tai, teismas nustatė, kad nei DGK, nei teismas neturi teisės ginčą laimėjusiai šaliai priteisti šių dėl bylinėjimosi DGK patirtų išlaidų atlyginimo iš antrosios ginčo šalies, nepriklausomai nuo to, ar toks prašymas būtų pateikiamas DGK, ar teismui.

Be to, teismas, vertindamas darbo ginčo ypatumus, atsižvelgdamas į darbuotojo, kaip silpnesnės darbo teisinių santykių šalies pobūdį nurodė, jog „ikiteisminės darbo ginčų dėl teisės nagrinėjimo stadijos modeliu, be kita ko, siekiama, kad darbo teisinių santykių šalys turėtų vienodas sąlygas greičiau, paprasčiau ir pigiau išspręsti savo nesutarimą, padaryti ginčų sprendimą DGK prieinamesnį darbuotojams, t. y. kad darbuotojai, turėdami mažesnius finansinius resursus, neatsidurtų sunkesnėje situacijoje nei darbdavys. Spręstina, kad apeliacinės instancijos teismas į tai neatkreipė dėmesio ir padarė nepagrįstą, imperatyviosios DK nuostatos neatitinkančią išvadą, jog dėl kito asmens nepagrįsto kreipimosi į DGK advokato atstovavimo išlaidų patyręs asmuo turi teisę išsiieškoti jų atlyginimą.“[18] Remdamasis šiais motyvais, kasacinis teismas nustatė, jog apeliacinės instancijos teismas padarė nepagrįstą išvadą, kad atsakovo dėl bylinėjimosi DGK patirtos atstovavimo išlaidos negali būti atlygintos ir nelaikytinos civilinėje byloje patirtomis išlaidomis.

Tokio šios procesinio pobūdžio teisės normos aiškinimo kasacinis teismas laikėsi ir vėlesnėje praktikoje. Pavyzdžiui, vienoje byloje jis pripažino, kad bylą nagrinėję teismai neteisingai prie bylinėjimosi išlaidų priskyrė šalių DGK patirtas išlaidas ir jas paskirstė civilinėje byloje[19]. Teismas toje byloje tik rėmėsi nurodytoje 2018 m. kasacinio teismo nutartyje pateiktais išaiškinimais ir kitų motyvų dėl DGK patirtų bylinėjimosi išlaidų iš esmės nenurodė. Atitinkamai kasacinis teismas sprendė šį klausimą ir kitose bylose[20]. Iš esmės tokios kasacinio teismo formuojamos DK 217 straipsnio 3 dalies aiškinimo praktikos laikomasi ir toliau teismų praktikoje. Pavyzdžiui, vienoje byloje Lietuvos apeliacinis teismas, spręsdamas kreditoriaus finansinio reikalavimo patvirtinimo klausimą, nurodė, kad DGK patirtos atstovavimo išlaidos laikytinos „neatsiejamai susijusiomis su darbo ginčo byla, o ne materialiaisiais nuostoliais“, todėl nelaikomos žala[21].

Vertinant kasacinio teismo formuojamą DK 217 straipsnio 3 dalies aiškinimo praktiką, galima daryti kelias išvadas. Pirma, kasacinis teismas pripažįsta šios teisės normos imperatyvų pobūdį, t. y. draudimą visais atvejais priteisti šalies patirtas bylinėjimosi DGK išlaidas. Antra, tokios taisyklės tikslas siejamas su darbuotojų teisių prieinamumu, veiksmingumu ir darbuotojo galimybėmis veiksmingiau įgyvendinti savo teisių gynybą, t. y. tikslu darbuotojų teisių gynybą padaryti „prieinamesnę“. Trečia, teismo nuomone, darbo

17 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-378-701/2018.
18 *Ibid*.
19 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-66-701/2019.
20 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. rugsėjo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-276-248/2019.
21 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. spalio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-793-881/2024.

ginčo nagrinėjimas DGK yra paprastesnis, nereikalaujantis profesionalaus teisininko dalyvavimo.

Tokie kasacinio teismo argumentai kelia abejonių. Sutiktina, kad DK 217 straipsnio 3 dalyje nustatyta teisės norma laikytina imperatyvia, t. y. nustatančia, kad patirtos bylinėjimosi DGK išlaidos yra neatlygintinos. Vis dėlto teismo pateikiami argumentai dėl šios teisės normos tikslo aiškinimo yra abejotini.

Pirma, nėra aišku, kodėl kasacinis teismas laiko, kad taisyklė, nustatanti, jog bylinėjimosi DGK išlaidos yra neatlygintinos, turėtų suvienodinti darbo teisinių santykių šalių galimybes ginti savo teises. Kasacinis teismas nurodo, kad šios teisės normos tikslas yra „vienodų sąlygų" abiem ginčo šalims sukūrimas, atliekamas sudarant galimybę nepriteisti patirtų išlaidų, nes priešingu atveju darbuotojai atsidurtų „sunkesnėje situacijoje nei darbdavys". Vis dėlto jis nenagrinėja, ar darbuotojas apskritai turi galimybes pasinaudoti privalomu ginčų nagrinėjimu DGK, nes paprastai būtent jam tenka įsivertinti galimas rizikas, parengti DK 223 straipsnio 2 dalyje nustatytus reikalavimus atitinkantį teisiškai kokybišką dokumentą, jį pagrįsti įrodymais ir pačiam tinkamai atstovauti sau darbo ginčų komisijoje ir tinkamai įgyvendinti savo procesines teises.

Antra, abejonių kelia kasacinio teismo argumentas, kad ikiteisminė darbo ginčų dėl teisės nagrinėjimo stadija nereikalauja privalomo profesionalaus teisininko dalyvavimo. Vienintelis kasacinio teismo nurodomas argumentas yra tai, kad DGK teikiamam prašymo „turiniui keliami minimalūs reikalavimai (DK 223 straipsnio 2 dalis)". Prašymo, teikiamo DGK, reikalavimai, nustatyti DK 223 straipsnio 2 dalyje, kurioje, be kita ko, reikalaujama suformuluoti reikalavimą, nurodyti aplinkybes, pateikti įrodymus, kuriais grindžiamas reikalavimas, pagrįsti poziciją dėl darbo ginčo nagrinėjimo formos, būdo, dokumentų gavimo būdo. Jei prašymas turi formos ar turinio trūkumų, turi būti nustatomas penkių darbo dienų terminas jiems pašalinti (DK 223 straipsnio 4 dalis). Iš esmės DK 223 straipsnio 2 dalyje nustatyti reikalavimai atitinka esminius ieškiniui keliamus reikalavimus, nes jame turi būti nurodomas reikalavimas (prašymo dalykas) ir pagrindas (aplinkybės, pagrindžiančios reikalavimą), o prie prašymo turi būti pateikiami ir jį pagrindžiantys įrodymai (CPK 111 straipsnis, 135 straipsnio 2 dalis). Todėl nėra pakankamai pagrįsta teismo pozicija, kad prašymui, teikiamam DGK, keliami „minimalūs reikalavimai" ir apskritai, kad suprantamas toks reikalavimų „minimalumas".

Trečia, tas pats ginčas dėl teisės, kuris privalomai nagrinėtinas DGK, gali būti vėliau nagrinėjamas apylinkės teisme pagal tos pačios darbo ginčo šalies reikalavimą. Vien tai, kad tam pačiam ginčui nagrinėti numatyta kita institucija – ne DGK, o teismas, kuriame tas pats ginčas turi būti išnagrinėtas pagreitinta tvarka, savaime nelemia, kad teisme patirtos bylinėjimosi išlaidos atlygintinos, o nagrinėjant tą patį teisinį ginčą DGK patirtos išlaidos neatlyginamos. Be to, aktyvus darbo ginčų nagrinėjimo institucijos vaidmuo nustatytas tiek ginčą sprendžiant teisme pagal proceso įstatymo normas, tiek pagal DK taisykles.

Ketvirta, kasacinis teismas apskritai nevertino tolesnės darbo ginčo sprendimo DGK stadijos reikšmės po prašymo pateikimo. Kaip minėta, darbo ginčo nagrinėjimui DGK taikytini ir kai kurie ginčo nagrinėjimo teisme elementai (šalys teikia paaiškinimus, gali būti

apklausiami liudytojai, atliekamas įrodymų tyrimas ir sakomos baigiamosios kalbos). Tai reiškia, kad darbo teisinių santykių šalies teisių gynimas DGK nėra vien prašymo pateikimas (formalumas), o tinkamam teisių įgyvendinimui reikalingos tiek materialiosios, tiek proceso teisės žinios ir bylinėjimosi įgūdžiai. Be to, DGK, kaip ir bet kuriame ginčų nagrinėjimo procese, taikomas bendrasis rungtyniškumo principas, reiškiantis, kad pareiškėjas (pavyzdžiui, darbuotojas) turi pareigą įrodyti savo reikalavimus ir tinkamai juos suformuluoti. Visų pirma prašyme turi būti suformuluotas konkretus prašymo dalykas atsižvelgiant į DGK kompetenciją (DK 217 straipsnio 1 dalis[22]), be to, DGK „turi teisę darbo teisės normas ar šalių susitarimus pažeidusiai šaliai kitos šalies naudai skirti iki 3 000 eurų baudą“ (DK 217 straipsnio 2 dalis). Siekiant tinkamai suformuluoti prašymo dalyką ir jį pagrįsti, reikia įvertinti ir galimą darbo teisių pažeidimą, jo mastą, nustatyti, kokios konkrečios gynybos priemonės turi būti naudojamos. Tam reikia teisiškai kvalifikuoti galimą pažeidimą, įvertinti, kokiais veiksmingiausiais būdais gali būti ginamos pažeistos teisės.

Penkta, kasacinis teismas apskritai praleido tam tikrus esminius su bylinėjimosi išlaidų nepaskirstymu DGK susijusius klausimus. Pavyzdžiui, jis išvis nevertino aplinkybės, kad darbo ginčo nagrinėjimas DGK yra privalomas, t. y. darbuotojas ir darbdavys privalomai pagal įstatymą siunčiami į šią instituciją. DGK privalomumas – suvereno (valstybės) nustatytas privalomas ginčo nagrinėjimo ne teisme būdas. Toks sprendimas bet kuriuo atveju vertintinas kaip iš Konstitucijos kylančio reikalavimo, kad asmuo, kurio teisės pažeistos, turi teisę naudotis teismine gynyba, apribojimas. Todėl tokiu atveju tuo labiau laikytinas reikšmingu veiksmingas, efektyvus pažeistų teisių gynybos mechanizmo pasirinkimas. Tai rodo, kad teismas nevertino pačios ikiteisminės darbo ginčų nagrinėjimo esmės, nes tai, kad valstybė nustato privalomą ginčo sprendimo būdą, atitinkamai turėtų reikšti ir veiksmingų galimybių juo pasinaudoti įgyvendinimą, taip pat ne mažesnių nei teisme teisinių garantijų užtikrinimą, ypač silpnesnei šaliai.

Šešta, kasacinis teismas nepagrįstai „nureikšmino“ profesionalaus atstovo teisinės pagalbos svarbą DGK, kurioje tas pats darbo ginčas nagrinėjamas kolegialaus organo (ne vienasmeniškai teisėjo). Jau vien tai savaime padidina įtampą procese. Veiksminga ir visapusiška, profesionali (ypač) darbuotojo galimai pažeistų materialiųjų (darbo) teisių apsauga negali prasidėti tik teisme, jei įstatyme nustatytas privalomas darbo ginčo nagrinėjimas DGK. Teisė turėti profesionalų atstovą iš esmės ir galbūt galutinai išsprendžiant asmens materialiųjų subjektinių teisių klausimą yra paneigiama, ypač jei silpnesnei šaliai, laimėjusiai darbo ginčą, neleidžiama atgauti tai, ko ji nebūtų patyrusi, jei nebūtų buvęs padarytas ir nustatytas jos teisių pažeidimas.

Apibendrinant darytina išvada, jog bendrosios kompetencijos teismuose laikomasi gana nuoseklios pozicijos, kad DGK patirtos bylinėjimosi išlaidos yra neatlyginamos. Nors

22 Nagrinėdamas darbo ginčus dėl teisės, darbo ginčą nagrinėjantis organas turi teisę: 1) įpareigoti kitą šalį atkurti dėl darbo teisės normų ar abipusių susitarimų nevykdymo ar netinkamo vykdymo pažeistas teises; 2) priteisti padarytą turtinę ar neturtinę žalą, o darbo teisės normų ar susitarimų nustatytais atvejais – ir baudas ar delspinigius; 3) nutraukti arba pakeisti teisinius santykius; 4) įpareigoti atlikti kitus įstatymuose ar darbo teisės normose nustatytus veiksmus.

tokia pozicija grindžiama iš esmės lingvistiniu DK 217 straipsnio 3 dalies aiškinimu ir tam tikrų (pavienių) šios teisės normos tikslų atskleidimu, manytina, kad kasacinis teismas yra nepagrįstai linkęs šią teisės normą aiškinti itin formaliai, nevertindamas, ar jos taikymas sudaro sąlygas veiksmingai pažeistų darbo teisinių santykių dalyvių, ypač darbuotojo, teisinei gynybai.

3. Bylinėjimosi DGK išlaidų neatlyginimo taisyklės konstitucinis vertinimas

Klausimas, ar bylinėjimosi išlaidų, patirtų DGK, neatlyginimas yra pagrįstas, keliamas ne tik bendrosios kompetencijos teismuose, bet ir KT praktikoje. Jau minėtame KT nutarime nagrinėta, ar DK 217 straipsnio 3 dalis (ne)prieštarauja Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 1 daliai ir konstituciniam teisinės valstybės principui. Šio nutarimo vertinimas aktualus, nes, skirtingai nei kasacinis teismas, KT toje byloje atliko išimtinai konstitucinės kontrolės funkciją, vertindamas, ar DK 217 straipsnio 3 dalyje nustatyta teisės norma yra (ne)suderinama su Konstitucijos nuostatomis. Ši KT nagrinėta civilinė byla pradėta pagal kasacinio teismo kreipimąsi, kuriame nurodyta, kad teismui kilo klausimų dėl DK 217 straipsnio 3 dalies (ne)prieštaravimo Konstitucijos nuostatoms.

Kasacinio teismo 2025 m. sausio 9 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-22-823/2025, kuria buvo kreiptasi į KT dėl DK 217 straipsnio 3 dalies (ne)prieštaravimo Konstitucijai, nurodyta, kad ginčas tarp darbo santykio šalių kilo dėl darbo santykius reglamentuojančių etikos normų pažeidimo. Darbdavys (mokymo įstaiga) nustatė, jog ieškovė (mokytoja) pažeidė darbo santykiams taikomas etikos normas, ir skyrė jai sankciją. Ieškovė prašė panaikinti darbdavio sprendimą dėl etikos pažeidimo ir vėliau pareiškė papildomą reikalavimą priteisti jai iš atsakovės 100 Eur neturtinei žalai atlyginti. DGK ieškovės reikalavimų netenkino, nes nustatė, kad darbdavys panaikino sprendimą dėl etikos pažeidimo ir sumokėjo ieškovei 100 Eur. Po DGK sprendimo ieškovė kreipėsi į teismą ir paprašė priteisti iš atsakovės jos DGK patirtų 1742,40 Eur išlaidų advokato teisinėms paslaugoms apmokėti. Ieškovė nurodė, kad dėl darbdavio neteisėtų veiksmų, neturėdama teisinių žinių, negalėjo pati apsiginti nuo neteisėto patraukimo drausminėn atsakomybėn. Taigi šioje civilinėje byloje ieškinio dalykas buvo ieškovės keliamas atsakovo (darbdavio) deliktinės civilinės atsakomybės taikymas dėl DGK nagrinėjant darbo ginčą jos patirtų bylinėjimosi (atstovavimo) išlaidų priteisimo. Tai reiškia, kad teismas civilinėje byloje nagrinėjo, ar DGK patirtos bylinėjimosi (atstovavimo) išlaidos gali būti laikomos nuostoliais pagal deliktinę civilinę atsakomybę reglamentuojančias Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatas.

Pirmosios instancijos teismas ieškovės ieškinį tenkino ir priteisė jai iš atsakovės 1306,40 Eur nuostolių atlyginimą. Apeliacinės instancijos teismas sprendimą paliko nepakeistą. Kasacinis teismas, motyvuodamas kreipimąsi į KT dėl 217 straipsnio 3 dalies išaiškinimo, nurodė, kad šioje civilinėje byloje teismai vienareikšmiškai pripažino būtiną ieškovės advokato teisinę pagalbą jos teisių apsaugai DGK. Nutartyje, kuria kreiptasi į KT,

kasacinis teismas taip pat nurodė, kad paties KT keliami reikalavimai dėl realios ir veiksmingos teisių gynybos nėra paisomi besąlygiškai draudžiant ginčo šalių išlaidų (įskaitant advokato pagalbos išlaidas), patirtų nagrinėjant ginčą privaloma ikiteismine tvarka darbo ginčų komisijoje, atlyginimą. Kasacinis teismas nurodė, jog kreipiasi į KT, kad šis įvertintų, ar DGK 217 straipsnio 3 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį darbo ginčų komisijoje ginčo šalių patirtos bylinėjimosi išlaidos nepriteisiamos, neprieštarauja Konstitucijos 30 straipsnio 1 ir 2 dalims, 109 straipsnio 1 daliai ir konstituciniams teisingumo ir teisinės valstybės principams. Taigi kasacinis teismas įžvelgė galimą DGK 217 straipsnio 3 dalies (ne)suderinamumą su esminėmis teisę į teisminę gynybą reglamentuojančiomis Konstitucijos nuostatomis ir teismo, kaip išimtinio teisingumo vykdytojo, kompetencija. Kasacinio teismo kreipimosi turinys atskleidžia, jog jis siejamas su procesinių klausimų konstitucingumo vertinimu, tačiau nevertinta, pavyzdžiui, ar DGK 217 straipsnio 3 dalis nesuderinama su kitomis būtent darbuotojo teises nustatančiomis nuostatomis (Konstitucijos 48 straipsnis) arba teisės į nuosavybę apsauga (Konstitucijos 23 straipsnis). Asmuo, kuriam nėra atlygintos privalomo pobūdžio teisiniame ginče patirtos bylinėjimosi išlaidos, taip pat patiria teisės į nuosavybę suvaržymų, nes dėl kito asmens neteisėtų veiksmų jo patirti piniginiai praradimai, kuriuos jis vertino kaip būtinus veiksmingai teisminei gynybai, nekompensuojami.

KT nutarime pateikti motyvai gali būti skirstomi į kelias grupes. Pirma, KT nagrinėjo ikiteisminio darbo ginčų nagrinėjimo DGK ypatumus ir vertino, kaip darbo ginčai yra sprendžiami tokia tvarka. Antra, KT vertino, kokia yra profesionalaus atstovo (advokato) atstovavimo reikšmė ir jam mokamo atlyginimo tikslas bei poreikis nagrinėjant darbo ginčą.

Vertindamas ikiteisminį darbo ginčų modelį, KT nurodė, jog ikiteisminis darbo ginčų nagrinėjimas pasižymi tuo, kad ginčas nagrinėjamas nemokamai (nemokamas darbo užmokestis), prašymo išnagrinėti darbo ginčą dėl teisės turiniui keliami tik būtini reikalavimai, esant poreikiui DGK turi teisę rinkti įrodymus savo iniciatyva yra nustatyti ginčo nagrinėjimo terminai, DGK, prieš pradėdama nagrinėti ginčą, iš esmės turi prievolę padėti šalims pasiekti taikų susitarimą. Toks darbo ginčo sprendimo modelis turėtų sudaryti „prielaidas nemokamam, efektyviam, nešališkam ir socialinių partnerių bendradarbiavimo principu grindžiamam ne teisminiam darbo ginčų dėl teisės sprendimui, kurio metu siekiama, be kita ko, kad ginčo šalys nepatirtų nebūtinų finansinių praradimų, kaip antai išlaidų advokatų paslaugoms“. Taigi vienas iš esminių KT motyvų, susijusių su ikiteisminio darbo ginčų nagrinėjimo DGK ypatumu, yra „finansinių praradimų“ nepatyrimas. Pažymėtina, jog iš esmės visi nurodyti aspektai yra būdingi ir darbo ginčo nagrinėjimui teisme – tiek dėl aktyvaus teismo vaidmens, tiek dėl ginčo nagrinėjimo trukmės, eigos ir pan.

Antra, nagrinėdamas tokio ikiteisminio darbo ginčo modelio privalumus, KT nurodė, kad bylinėjimosi išlaidų neatlyginimas DGK reiškia, jog taip „palengvinamas ir pagreitinamas“ darbo ginčo nagrinėjimas, nes DGK neturi spręsti dėl ginčo šalių patirtų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo. Taip pat ginčą inicijavusi šalis neprisiima rizikos dėl kitos šalies patirtų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo ir priešingas šio klausimo sprendimas atgrasytų

darbuotojus „nuo savo pažeistų teisių gynimo ir dar[ytų] darbo ginčų nagrinėjimą nepatrauklų“. Taip pat KT nurodė, kad „darbo ginčo šalys gali patirti papildomų išlaidų <...> advokatų paslaugoms apmokėti, tačiau jos nėra būtinos, o tokių išlaidų rizika darbo ginčo šalims tampa lengviau valdoma – kiekviena šalis nuo pat pradžių žino, kad ji visada patirs tik tas išlaidas, kurias pati pasirinks patirti, ir ne daugiau“.

Nagrinėjant KT nutarime pateiktus motyvus galima teigti, kad kaip pagrindiniai bylinėjimosi išlaidų neatlyginimą pagrindžiantys argumentai nurodomi „paprastas“ darbo ginčo nagrinėjimas DGK, teikiant tik „būtinus“ reikalavimus atitinkantį dokumentą, DGK aktyvumas savo iniciatyva renkant duomenis, siekiant šalių taikos ir tam tikrų „nebūtinų finansinių praradimų“ ar „papildomų išlaidų“, pavyzdžiui, atstovavimo išlaidų. Tai reiškia, kad KT laikė, jog darbo ginče atstovavimo išlaidos nėra būtinos dėl DGK aktyvumo, ginčo paprastesnio nagrinėjimo, o darbo teisinių santykių šalys, nereikalaujant atlyginti kitos šalies patirtas bylinėjimosi išlaidas, yra skatinamos reikšti reikalavimus ir inicijuoti darbo ginčą. Iš esmės dalis nutarime nurodytų argumentų, pagrindžiančių DK 217 straipsnio 3 dalies neprieštaravimą Konstitucijai, yra jau anksčiau nurodyti ir kasacinio teismo praktikoje, sprendžiant bylinėjimosi išlaidų atlyginimo klausimą darbo ginčuose. Visgi nutarime pateikti motyvai kelia klausimų, ar KT tinkamai įvertino darbo ginčų nagrinėjimo privalomo ginčų nagrinėjimo teisme ir ginčų nagrinėjimo DGK ypatumus ir konkrečiai darbo ginčo šalies atstovavimo išlaidų tikslus bei reikšmę.

Pirma, nors KT, atlikdamas konstitucinę teisės aktų kontrolę, yra apribotas jam pateikto kreipimosi ir jame nurodomo prašymo, manytina, kad šiuo atveju sprendžiant procesinio pobūdžio klausimą dėl bylinėjimosi DGK išlaidų nepaskirstymo turėjo būti itin akcentuojama, kokių Konstitucijoje nustatytų materialiųjų vertybių apsaugai apskritai turėtų būti skirtas darbo ginčų nagrinėjimas. Nutarime ikiteisminį darbo ginčų nagrinėjimą KT vertino gana siaurai – ne kaip tikslą užtikrinti pažeistų darbuotojo teisių veiksmingą visapusišką gynybą, bet tik teisės kreiptis į teismą dėl pažeistų teisių gynybos (Konstitucijos 30 straipsnis) galimo ribojimo ir teisingumo vykdymo tik teisme (Konstitucijos 109 straipsnis) aspektais. Nė vienoje iš šių Konstitucijos nuostatų nenustatyta nei darbuotojo teisių, nei jo apsaugos ir gynybos privalomoje ikiteisminėje institucijoje tvarka. Suprantama, jog pagal kasacinio teismo pateiktą paklausimą keliamas klausimas dėl DK 217 straipsnio 3 dalies (ne)prieštaravimo Konstitucijai lėmė, kad šios nuostatos yra „artimiausios“ keltam konstitucinės kontrolės klausimui. Vis dėlto kyla klausimas, kodėl nagrinėdamas konstitucinės kontrolės klausimą KT nevertino būtent Konstitucijoje nustatytų darbuotojo teisių ir jų apsaugos veiksmingumo. Konstitucijos 48 straipsnyje nurodyta, kad „[k]iekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju“. Šioje nuostatoje įtvirtintos asmens (darbuotojo) teisės laikytinos vienomis iš pamatinių darbo teisinių santykių taisyklių. KT nenustato atskirų ginčo dėl šių teisių pažeidimo nagrinėjimo taisyklių, todėl šios, kaip ir kitos, pažeistos asmens teisės gali būti ginamos teisme. Konstitucijos 48 straipsnyje nustatytos pamatinės asmens (darbuotojo) teisės darbo teisiniuose santykiuose reikalauja ir veiksmingo jų gynybos mechanizmo, priešingu atveju šios

darbuotojo teisės taptų tik deklaracija. Konstitucija, kaip vientisas teisės aktas, turi būti aiškinama sistemiškai, atskleidžiant ne tik pavienių jos nuostatų tikslus, bet ir susijusių nuostatų ryšius. Materialiosiose teisės normose nustatomos pirminės turiningos teisinio santykio dalyvio teisės ir pareigos, o proceso – procesinės normos, kuriomis apibrėžiama, kaip turi būti ginamos pažeistos materialinės teisės[23]. KT, iš esmės apsiribodamas tik procesinio pobūdžio klausimų nagrinėjimu, byloje nevertino, kokių Konstitucijoje nustatytų pamatinių asmens (darbuotojų) teisių gynimui skirtos darbo ginčų nagrinėjimą ikiteisminė tvarka reglamentuojančios privalomos įstatymo normos ir kokie būtų galimi tokių materialiųjų teisių (ne)apgynimo teisiniai padariniai.

Antra, KT, kaip ir kasacinis teismas, spręsdamas dėl DGK patirtų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo, visiškai nenagrinėjo[24] esminio ikiteisminio darbo ginčų nagrinėjimo ypatumo – jo privalomumo. Byloje taip pat neišgryninti pagrindiniai proceso DGK ir teisme panašumai ir skirtumai bei galimi teisiniai padariniai procesui (-ams) pasibaigus ar prasidėjus. Valstybė, turinti pareigą suteikti teisę į pažeistų teisių teisminę gynybą, šią pareigą iš esmės modifikuoja, nustatydama privalomą šios teisės įgyvendinimo prielaidą – ginčo sprendimą neteisminėje institucijoje. Manytina, kad vienas esminių KT nutarime praleistų klausimų yra būtent (privalomos) ikiteisminės ginčų nagrinėjimo institucijos teisinė prigimtis, esmė, proceso ir rezultato veiksmingumas. DGK yra privalomas ikiteisminio darbo ginčų nagrinėjimo subjektas. DGK privalomumas reiškia, kad asmuo, siekdamas ginti savo teises, privalo į ją kreiptis. Privalomas DGK pobūdis lemia, kad valstybė įpareigoja asmenis, siekiančius apginti savo konstitucines teises, būtinai kreiptis ne į teismą, o į kitą subjektą. Nustačiusi privalomą teisių gynimo modelį, valstybė turi sudaryti ir sąlygas juo tinkamai pasinaudoti. Toks modelis visų pirma turėtų būti siejamas su jo prieinamumu, paprastumu. Nors negalima teigti, kad valstybė atima teisę į profesionalų atstovavimą DGK, tačiau paneigdama galimybę šaliai atgauti patirtas bylinėjimosi išlaidas iš esmės šią teisę aiškiai nepagrįstai suvaržo. Juk akivaizdu, kad net laimėjimo atveju patirtos finansinės rizikos prisiėmimas iš esmės gali net ir paneigti patį ginčo laimėjimo ekonominį naudingumą.

Trečia, bylinėjimosi (atstovavimo išlaidos) neretai būtent ir yra susijusios su tinkamu pažeistų teisių apsaugos įgyvendinimu. Toks KT aiškinimas rodo ir profesionalaus teisinio atstovavimo (profesionalių teisinių paslaugų) nereikalingumą, menkumą. Sunku suprasti, kaip profesionalaus teisininko atstovavimas DGK posėdyje gali būti nesusijęs su pažeistų teisių veiksmingu įgyvendinimu ir užtikrinimu. Tokia pozicija rodo, kad profesionalus teisinis atstovavimas procese nėra tikslas. Taip sumenkinamas veiksmingas pažeistų subjektinių teisės gynimas. Profesionalus teisinis atstovavimas sudaro prielaidas veiksmingesnei, efektyvesnei pažeistų teisių gynybai. Nutarime nurodyti motyvai dėl „paprasto“ ginčo sprendimo DGK savaime neturėtų reikšti, kad profesionalus teisinis atstovavimas tokiu atveju nereikalingas. Tokios bylinėjimosi išlaidos nepaskirstymo taisyklės taikymas siejamas ir su nepagrįsta prielaida, kad darbo ginčai nėra sudėtingi, juose pats asmuo gali

23 Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija* (Justitia, 2009), 254.

24 KT nutarime tik nurodyta, kad ikiteisminė darbo ginčų nagrinėjimo tvarka yra privaloma, tačiau nenurodyta, kokią reikšmę tai turi klausimo dėl bylinėjimosi išlaidų nepriteisimo sprendimui.

tinkamai ginti savo teises. Darbo ginčuose dėl teisės sprendžiami teisės ir fakto klausimai. Baigtinio tokių ginčų sąrašo nėra, juose gali būti keliami bet kokie turtinio ir neturtinio pobūdžio reikalavimai. Laikant, jog DGK yra privaloma ginčų nagrinėjimo institucija, kuri priima ir privalomojo pobūdžio teismo sprendimą, galima teigti, kad ji atitinka ir tam tikrus esminius teismo, kaip ginčą nagrinėjančios institucijos, elementus. Teisės aktuose ir kelis dešimtmečius formuojamoje nuoseklioje teismų praktikoje pripažįstamas principo „pralaimėjęs moka" taikymas ir jo veiksmingumas ir neišvengiamumas siekiant teisingo proceso. Tai juolab aktualu todėl, kad teisme nagrinėjamas iš esmės tas pats darbo ginčas. Todėl KT nutarime nurodyta taisyklė, kad „pagal Konstituciją, asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai", šioje byloje praktiškai liko nepritaikyta. Efektyvi, veiksminga ir visapusiška teisių gynyba galima visų pirma gebant savo teisių gynyba veiksmingai pasinaudoti.

Ketvirta, kyla klausimas, ar KT tinkamai įvertino ir tokio nutarime pateikto išaiškinimo suderinamumą su esminiais darbo teisinių santykių principais. DK 2 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad darbo santykiai reglamentuojami visokeriopos darbo teisių gynybos bei darbo teisės subjektų lygybės principais. Manytina, kad toks išaiškinimas veikiausiai neužtikrina nei vieno, nei kito principo taikymo. Visokeriopa darbo teisių gynyba turėtų būti siejama visų pirma su jos veiksmingumu ir prieinamumu. Darbo teisės subjektų lygybės principas rodo bendrąjį lygiateisiškumo principą, reiškiantį, kad teisinio santykio dalyviai turi turėti vienodas galimybes įgyvendinti savo teises.

Penkta, bylinėjimosi išlaidų paskirstymas yra viena esminių procesinių priemonių, leidžiančių išvengti nepagrįsto bylinėjimosi. Nors tiek KT, tiek kasacinio teismo praktikoje pagrįstai laikoma, jog darbuotojas yra silpnesnė darbo santykių šalis, tai savaime nereiškia, kad darbuotojas nereikš nepagrįsto reikalavimo darbdaviui. Be to, abejonių kelia KT formuluota tam tikra „prezumpcija", kad darbo ginče DGK darbdavys turėtų patirti bylinėjimosi (atstovavimo) išlaidų ir būtent tai atgrasytų darbuotoją kreiptis dėl pažeistų savo teisių gynybos. Manytina, kad darbdavys DGK gali apskritai nepatirti atstovavimo išlaidų, mokamų profesionaliam atstovui. Darbdavys, vykstant ginčui teisme, gali būti atstovaujamas aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą turinčio savo darbuotojo. Todėl prielaida, kad darbdavys visais atvejais patirs atstovavimo išlaidų, nėra pagrįsta. Atvirkščiai, būtent darbuotojas tokiu atveju patirs atstovavimo išlaidų, kurios nebus vėliau kompensuotos net jei jis ginčą laimėtų.

Šešta, kritiškai vertintini KT argumentai, jog bylinėjimosi DGK išlaidų neatlyginimas reiškia, kad taip „palengvinamas ir pagreitinamas" darbo ginčo nagrinėjimas, nes DGK neturi spręsti dėl ginčo šalių patirtų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo. Teisinis ginčas – ar nagrinėjamas teisme, ar ne – paprastai nėra lengvas. „Palengvinimas" DGK nariams nespręsti šalių bylinėjimosi išlaidų klausimo dėl operatyvesnio proceso užbaigimo kartu gali reikšti „finansinį pasunkinimą" ginčą laimėjusiai šaliai, ypač darbuotojui, dėl kurio ir sukurta ši darbo ginčų nagrinėjimo sistema. Asmenų pagrįstai patirti piniginiai praradimai ginantis nuo nepagrįstų stipresnės santykių šalies veiksmų negali būti prioritetiškai neginami remiantis tuo, kad „sprendėjams" bus paprasčiau, lengviau nespręsti išlaidų paskirstymo tarp

šalių klausimo. KT argumentas dėl „pagreitinimo“ taip pat nėra pakankamai teisiškai išplėtotas, nes ir teisme darbo bylos nagrinėjamos pagreitinta tvarka (remiantis CK 413 straipsniu, tiek jų skyrimui nagrinėti, tiek pasirengimui, tiek išnagrinėjimui taikomos specialios pagreitinimo taisyklės ir terminai), tačiau bylinėjimosi išlaidos ten tarp šalių paskirstomos.

Septinta, kritiškai vertintinas ir KT nutarime nurodytas argumentas dėl DGK aktyvumo siekiant šalių taikos. Analogišką šalių sutaikinimo procedūrą atlieka ir apylinkės teismas, nagrinėjantis tą patį darbo ginčą, nes privalo ir taikyti šalis, ir kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp šalių (CPK 2 straipsnis). Konstitucinę priežiūrą atliekanti institucija nepateikė moksliškai pagrįstų duomenų, kurie galėtų patvirtinti, jog taikos susitarimo tikimybė yra didesnė tais atvejais, kai šalių bylinėjimosi išlaidos ikiteisminėse institucijose neatlyginamos. Praktikoje veikiau vyrauja priešinga tendencija – neišvengiamumas atlyginti kitos šalies išlaidas pralaimėjimo atveju labiau verčia šalis, ypač tą šalį, kurios teisinė pozicija silpnesnė, siekti taikaus susitarimo. Kitas klausimas – ar šių ginče patirtų išlaidų suderinimas gali tapti atskira kliūtimi taikiai užbaigti visą ginčą. Vis dėlto tai nėra šio tyrimo dalykas.

Aštunta, KT nutarime pasigendama lyginamojo metodo platesnio taikymo (ne tik užsienio valstybių pavyzdžių panašiais klausimais, bet ir kitų mūsų valstybės situacijų dėl bylinėjimosi išlaidų atlyginimo kitose ikiteisminėse ginčų sprendimo institucijose), taip pat Konvencijos nuostatų teisinio vertinimo, kuris gausiai sutinkamas kituose KT nutarimuose. Nors šiame KT nutarime nagrinėtas tik DGK nustatytas ginčo sprendimo modelis, nebuvo vertinta, kad kai kuriose ikiteisminėse ginčų nagrinėjimo institucijose bylinėjimosi išlaidos yra skirstomos. Pavyzdžiui, šalių patirtos bylinėjimosi išlaidos nagrinėjant ginčus ikiteismine tvarka Ryšių reguliavimo tarnyboje ar VVTAT yra atlyginamos. Suprantama, kad darbo teisiniai santykiai pasižymi savo socialine reikšme, darbuotojo, kaip įprastai silpnesnės teisinio santykio šalies, interesų apsaugos poreikiu. Visgi neatskleista, kodėl vienų materialiųjų teisinių santykių atkūrimo išsprendus ginčus ne teisme atvejais įstatymų leidėjas leidžia priteisti bylinėjimosi išlaidas, o kitais atvejais tai draudžia.

Išdėstyti argumentai dėl KT nutarimo teisinio vertinimo leidžia manyti, jog KT nepakankamai išsamiai atskleidė ginčų nagrinėjimo DGK ypatumus ir ginčo šalių profesionalaus atstovavimo joje reikšmę ir tikslus. Abejones dėl tokio nutarimo pagrįstumo sustiprina ir pačios civilinės bylos, kurioje buvo kreiptasi į KT, aspektai ir bylą nagrinėjusių dviejų instancijų teismų pripažinimas, kad šalis (pareiškėja) dėl ginčo pobūdžio ir ypatumų pagrįstai buvo atstovaujama profesionalaus atstovo.

Išvados

1. Kuo materialūs teisiniai santykiai reikšmingesni visuomenėje ir kuo žymesnis nukrypimas nuo šalių lygybės principo, tuo didesnė ir visapusiškesnė teisinė apsauga turi būti suteikiama silpnesnei šaliai. Sprendžiant dėl įstatyme nustatyta tvarka priskirtoje specialioje institucijoje ginčo šalių patirtų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo, esminę reikšmę turi ginčo materialinių teisinių santykių teisinė prigimtis, jų teisinio

reguliavimo pobūdis, šalių teisinė padėtis, ginčo sprendimo ne teisme ypatumai ir galimos pasekmės dėl ginčo rezultato. Jeigu įstatymų leidėjas nustato privalomą ikiteisminę tokių ginčų nagrinėjimo ne teisme tvarką, silpnesniųjų asmenų teisinės gynybos specialioje ginčą nagrinėjančioje institucijoje garantijos neturėtų būti mažesnės apimties nei tą patį ginčą nagrinėjant teisme, įskaitant finansinės naštos, kuri atsirado dėl profesionalios, efektyvios teisinės pagalbos užtikrinimo, atlyginimą.

2. Formuojama kasacinio teismo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pozicija dėl bylinėjimosi išlaidų nepaskirstymo nagrinėjant ginčą darbo ginčų komisijoje ne tik rodo asmenų teisinės gynybos darbo teisiniuose santykiuose susilpninimą, bet ir įtvirtina požiūrį, kad profesionalių teisinių paslaugų teikimas nėra nei būtinas, nei reikalingas. Toks darbo santykių dalyvių (ypač darbuotojų) pažeistų teisių gynybos aiškinimas ne skatina ir palengvina ginti pažeistas teises, o atvirkščiai – nuo to atgraso.
3. KT nutarime išdėstyti argumentai perdėm praktiški ir pragmatiški, o ribota materialiųjų (darbo) teisinių santykių tikrosios teisinės prigimties ir paskirties analizė, lyginamojo metodo taikymo stoka ne sustiprina, o susilpnina šio teismo argumentus.
4. Darbo ginčo DGK laimėjimo atveju, kai finansinė rizika priskiriama ginčą laimėjusiai šaliai, paneigiama ne tik analogiškos kaip teisme gintinos konstitucinės teisės svarba ir reikšmė, bet ir visokeriopos darbo teisinių santykių gynybos principas, nepagrįstai suvaržoma (ypač) darbuotojų teisė turėti profesionalų atstovą, kai iš esmės ir galimai galutinai sprendžiamas jo materialiųjų subjektinių teisių klausimas.

NON-COMPENSATION OF LITIGATION COSTS IN PRE-TRIAL RESOLUTION OF LABOUR DISPUTES

Darius Bolzanas
Mykolas Romeris University, Lithuania

Remigijus Jokubauskas
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The state, having created a monopoly on enforcement of justice, namely the examination of legal disputes in courts, simultaneously creates other effective means of protection of substantive legal relations. One of them is the assignment of such disputes to other institution for the hearing of the dispute in a pre-trial procedure. The pre-trial procedure may be mandatory or optional. When the pre-trial procedure is mandatory, a person seeking to defend his potentially violated subjective rights must first use it and only then acquire the right to apply to court (presumption of the right to access to court). As in any dispute resolution institution, when resolving such disputes in a mandatory pre-trial procedure, the parties may incur litigation costs. Then a reasonable question arises regarding the (non) compensation of such costs. This article examines the problems of (non)compensation of litigation costs incurred in the labor dispute commission, which is required to examine labor disputes in a pre-trial procedure. According to the pre-trial labor dispute resolution model established in Lithuania, the litigation costs incurred by the parties in such a process are not compensated (distributed). Though such a rule is recognized as justified in case law, and the constitutionality of the relevant norm has been verified in the constitutional procedure, the article examines whether such formed case law and the latest position of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania are (in)compatible with the effective protection of the rights of participants in violated labor relations. It is analyzed whether such a rule of (non)compensation of litigation costs may unreasonably limit the possibilities of participants in labor legal relations to effectively defend their violated rights.*

Keywords: *labor dispute, mandatory pre-trial litigation order, litigation costs, representation.*

Remigijus Jokubauskas, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto lektorius, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų sritys: nemokumo teisė, vykdymo procesas, tarptautinė privatinė teisė.

Darius Bolzanas, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto lektorius, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų sritys: civilinė teisė, vykdymo procesas, tarptautinė privatinė teisė.

Remigijus Jokubauskas, lecturer at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University, doctor of social sciences (Law). Research interests: insolvency law, enforcement procedure, private international law.

Darius Bolzanas, Lecturer at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University, doctor of social sciences (Law). Research interests: civil law, enforcement procedure, private international law.

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2026, 33(1), p. 111–132.

VAIKO IR SKYRIUMI GYVENANČIO VIENO IŠ TĖVŲ MAKSIMALAUS BENDRAVIMO (50:50 PRINCIPU) NUSTATYMAS LIETUVOJE: TEISMŲ PRAKTIKOS AKTUALIJOS

Ugnė Klingerė
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: ugklingere@stud.mruni.eu

Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: ingaieva@mruni.eu

Pateikta 2026 m. vasario 6 d., parengta spaudai 2026 m. gegužės 6 d.

DOI: 10.13165/JUR-26-33-1-06

Santrauka. *Lietuvos teismai vis dažniau sprendžia dėl vaiko bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarkos, pagal kurią vaikas su abiem tėvais praleidžia po tiek pat laiko, taikymo. Remiantis dokumentų, teismų praktikos analizės, sisteminiu ir lyginamuoju metodais, straipsnyje analizuojama, kokie kriterijai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje išskiriami kaip būtini sprendžiant šį klausimą, kodėl išskirti tokie kriterijai ir kaip jų turinys atskleidžiamas Lietuvos apeliacinės instancijos teismų praktikoje ir teisės mokslininkų darbuose. Remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuota praktika, esminiai vertinami kriterijai turėtų būti: vaiko nuomonė, vaiko amžius ir poreikiai, tėvų gyvėnamosios vietos ir atstumas nuo jų iki vaiko ugdymo įstaigos, tėvų galimybės įgyvendinti tokią tvarką, vaiko ryšys su kiekvienu iš tėvų, tėvų tarpusavio santykiai. Įtakos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išskirtiems kriterijams galėjo turėti Europos šeimos teisės komisijos (CEFL) tėvų atsakomybės principai. Apeliacinės instancijos teismų praktikos analizė atskleidžia, kad teismai iš esmės remiasi šiais kriterijais, išsamiai vertindami geriausius vaiko interesus, kai nustatoma maksimali bendravimo tvarka. Vis dėlto pastebima, kad bylose vertinami ne visi, o tik tam tikri kriterijai, ypač pasigendama išsamiau įvertintų konfliktiškų tėvų santykių.*

Reikšminiai žodžiai*: geriausi vaiko interesai, bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu*

iš tėvų tvarka, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, tėvų tarpusavio santykiai, lygiavertė tėvystė.

Įvadas

Kasmet Lietuvoje išsituokia daugiau nei 7 tūkst. porų, iš kurių daugiau nei pusė turi nepilnamečių vaikų, vadinasi, beveik 6 tūkst. vaikų kasmet vienaip ar kitaip dalyvauja tėvų skyrybų procese[1]. Be abejonės, realiai vaikų, gyvenančių išsiskyrusiose šeimose, yra gerokai daugiau, kadangi dalis asmenų vaikų susilaukia nesudarę santuokos. Be to, tiek Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – Tarnyba)[2], tiek Antstolių rūmų[3] duomenimis, 2023–2024 m. stipriai išaugo tėvų, tarpusavyje nesutariančių dėl bendravimo su vaiku tvarkos įgyvendinimo, skaičius. Tai, kad daugėja tėvų tarpusavio ginčų dėl bendravimo su vaikais, būdinga ne tik Lietuvai, bet ir kitoms Vakarų valstybėms[4]. Viena šio reiškinio priežasčių – kintantys lyčių vaidmenys, stiprėjanti lygiavertė tėvystė ir su tuo susijęs abiejų tėvų noras po gyvenimo skyriumi pradžios kuo daugiau laiko praleisti su vaikais[5]. 2023 m. tyrimo duomenimis, bendravimo modelis, pagal kurį vaikai su abiem tėvais praleidžia ne mažiau nei 30 proc. laiko, vis populiaresnis Europoje. Iš tirtų valstybių labiausiai toks modelis paplitęs Skandinavų šalyse: Švedijoje (42,5 proc. vaikų), Suomijoje (23,8 proc.), taip pat Belgijoje (19,6 proc.)[6].

Autorių atlikta statistinių duomenų analizė patvirtina, kad ir Lietuvos teismus pasiekia bylos[7] dėl maksimalaus bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų modelio taikymo (dar kitaip Lietuvos teismų praktikoje vadinamas 50:50 bendravimo principu), pagal kurį bendravimo su vaikais laiką tėvai siekia dalintis lygiomis dalimis[8]. Be abejonės, kintantys

---

1 Oficialiosios statistikos portalas. Lietuvos statistikos departamentas, žiūrėta 2025 m. spalio 1 d., https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=9e3abc01-5873-4514-9b26-9ec1d742908f#/.

2 Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, „2024 m. metinių ataskaitų duomenys“, žiūrėta 2025 m. spalio 14 d. https://vaikoteises.lrv.lt/lt/administracine-informacija/ataskaitos/metines-veiklos-ataskaitos/.

3 „Lietuvos antstoliai“, Facebook, žiūrėta 2024 m. vasario 13 d., https://www.facebook.com/share/p/68iCTQVgAvyLN4ys/?mibextid=WC7FNe.

4 Rakel Berman ir Kristin Daneback, „Children in dual residence arrangements: a literature review“, *Journal of family studies*, 28 (2019): 1453, https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13229400.2020.1838317.

5 Marsha Kline Pruett ir J. Herbie DiFonzo, „Closing The Gap: Research, Policy, Practice, and Shared Parenting” 52 (2014): 10–11, https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/400; Maria Cancian, Molly A. Costanzo, Daniel R. Meyer, „*Formal and Informal Shared Parenting Among Divorced and Never-Married Parents*“, *Journal of Marriage and Family* (2025): 1-2, https://doi.org/10.1111/jomf.70024.

6 Mia Hakovirta ir kt., „Joint physical custody of children in Europe: A growing phenomenon“, *Demographic research* 49 (2023): 484, https://www.demographic-research.org/articles/volume/49/18.

7 Pagal straipsnyje numatytus kriterijus atlikta teismų praktikos analizė parodė, kad nuo 2018 m. tokių bylų apeliacinės instancijos teismuose daugėja. Statistiniai paieškos rezultatai: 2019 m. – 1, 2020 m. – 7, 2021 m. – 21, 2022 m. – 40, 2023 m. – 43, 2024 m. – 57 bylos.

8 Šiame straipsnyje bendravimo tvarka, pagal kurią vaikas su abiem tėvais praleidžia tiek pat laiko, bus vadinama „maksimalia bendravimo tvarka“ arba „50:50 bendravimo tvarka“, abiem sąvokoms suteikiant sinoniminę reikšmę.

šeimų poreikiai, tėvų vaidmenų pokyčiai lemia, kad teismai, priimdami sprendimus dėl vaiko ir skyriumi gyvenančio vieno iš tėvų bendravimo tvarkos, susiduria su sudėtinga užduotimi – ne tik įvertinti neretai priešingus tėvų reikalavimus, tačiau, svarbiausia, užtikrinti, kad priimtas sprendimas būtų pagrįstas ir atitiktų geriausius vaiko interesus. Teisės aktuose neįtvirtinta geriausių vaiko interesų sąvoka, nes tai nėra statiškas terminas, kiekvienu konkrečiu atveju geriausi vaiko interesai turi būti nustatomi individualioji byloje[9]. Taigi kyla klausimas, kokiais kriterijais remiantis teisme turėtų būti vertinama, ar nustatyta maksimali bendravimo tvarka atitinka geriausius konkretaus vaiko interesus.

Šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti Lietuvos teismų praktikoje taikomus kriterijus, kurie pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) suformuotą praktiką turėtų būti vertinami, nustatant, ar 50:50 bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarka atitinka geriausius vaiko interesus. Tikslui pasiekti iškelti šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti Lietuvos Respublikos teisinį reguliavimą dėl vaiko bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų.
2. Identifikuoti LAT praktikoje suformuluotus pagrindinius kriterijus, kuriais remiantis turėtų būti nustatoma, ar 50:50 bendravimo tvarkos modelis atitiks geriausius vaiko interesus.
3. Atskleisti identifikuotų kriterijų taikymą Lietuvos teismų praktikoje (apeliacinė ir kasacinė instancija).

Tyrimo objektu pasirinktas kriterijų, kurie pagal LAT suformuotą praktiką turėtų būti vertinami nustatant, ar 50:50 bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarka atitinka geriausius vaiko interesus, turinys ir taikymas.

Tyrimo apimtis. Siekiant aprėpti visus LAT suformuluotus kriterijus, įskaitant ir konfliktiškus tėvų santykius, analizei pasitelkti tik teismų sprendimai, priimti bylose, kuriose 50:50 bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarkos nustatymo klausimas buvo spręstas ginčo teisenos tvarka apeliacinėje instancijoje[10]. Dėl straipsnyje nagrinėjamo klausimo kompleksiškumo ir apimties tyrimo metu pasirinkta analizuoti tik bendravimo tvarkos su vaiku nustatymą, neapimant gyvenamosios vietos ir išlaikymo aspektų. Siekiant tyrimo aktualumo, atsižvelgiant į teismo nutarčių skaičių tokiose bylose ir užtikrinant analizės patikimumą ir išsamumą, analizuotos tik pačios naujausios (2024 m. sausio 1 d. – 2025 m. spalio 1 d.) apeliacinės instancijos teismų nutartys. Bylos atrinktos „Infolex“ teismų praktikos paieškos sistemoje, jas filtruojant pagal tipą (civilinės), datą, raktinę frazę (50ss50) motyvuojamojoje dalyje ir paminėtą aktą (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3 knygą). Nurodytu būdu išskirtos bylos buvo peržiūrėtos, atrinktos ir išsamiai analizuotos tos, kuriose apeliacinės instancijos teismas sprendė dėl 50:50 bendravimo tvarkos nustatymo.

9 Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 14. Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus (3 straipsnio 1 dalis). Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, žiūrėta 2025 m. spalio 14 d., http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/tarptautine-praktika/jungtiniu-tautu-vaiko-teisiu-komiteto-komentarai.

10 Pagal nustatytus paieškos filtrus rasti 89 vnt. apeliacinės instancijos bylų, analizuojant pirmos instancijos bylas jų būtų gerokai daugiau ir reikėtų atlikti atsitiktinių bylų analizę, taip mažinant tyrimo išsamumą ir patikimumą.

1 lentelė. Straipsnyje analizuojamos teismų praktikos apimtis

Pagal nurodytus paieškos filtrus „Infolex“ sistemoje atrinktų bylų skaičius	Po turinio analizės atrinktų bylų, kuriose atskleidžiamas straipsnyje analizuojamų kriterijų turinys, skaičius
89	29

Tyrimo metodai. Tyrimui pasitelkti dokumentų ir teismų praktikos analizės, sisteminės ir lyginamosios analizės metodai. Temai aktualūs teisinis reguliavimas ir teisės mokslininkų darbai analizuoti remiantis dokumentų analizės ir sisteminės analizės metodais, teismų praktika – teismų praktikos analizės metodu. Lyginamosios analizės metodu palygintas LAT, Lietuvos teismų praktikoje ir mokslininkų darbuose atskleistas kriterijų turinys.

Temos ištirtumas. Vaiko bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tema iš dalies nagrinėta 2025 m. publikuotame N. Pogorelčnik Vogrinc ir A. Limantės tyrime[11]. Vis dėlto jame tik glaustai apžvelgiamas šios srities Lietuvos ir Slovėnijos teisinis reguliavimas ir susiklosčiusi praktika, neanalizuojami šio straipsnio objektu pasirinkti maksimalios bendravimo tvarkos nustatymo kriterijai. Nagrinėjamos temos kontekste taip pat svarbu paminėti, kad vaiko teisių užtikrinimo klausimai analizuoti J. Stripeikienės straipsniuose[12], vaiko teisė būti išklausytam plačiau aptarta A. Limantės ir A. Račkauskaitės-Burneikienės[13], šeimos bylų nagrinėjimo ir teismų sprendimo vykdymo ypatumai analizuoti E. Tamošiūnienės ir I. Kudinavičiūtės-Michailovienės darbuose[14]. Taip pat aktualūs metodiniai leidiniai, parengti O. Intės, J. Sondaitės ir A. Tvaronavičienės[15] bei O. Intės, A. Tvaronavičienės ir D. Vasarienės[16]. Maksimalios bendravimo tvarkos (50:50 principu) klausimas analizuojamas naujausiuose užsienio autorių: Tapio Koivula[17], Laura Merla, Lorena Izaguirre

11 Neža Pogorelčnik Vogrinc ir Agnė Limantė, „Children in Family Law Cases: Comparative Study of Custody and Contact Arrangements in Slovenia and Lithuania“, Iš *Children's Rights in Central and Eastern Europe, edited by A. Limantė and R. Vaičiūnienė, vol. 29 of* European Union and Its Neighbours in a Globalized World (Cham: Springer, 2025). https://doi.org/10.1007/978-3-032-07092-0_3.

12 Pavyzdžiui, Janina Stripeikienė, „Vaiko interesus atitinkantis teisingumas: samprata, prielaidos ir kai kurie probleminiai aspektai“, *Jurisprudencija* 28, 1 (2021): 33–51, Janina Stripeikienė, „Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema“, *Jurisprudencija* 42, 43 (2003): 12–17, Janina Stripeikienė, „Vaiko teisė į pagarbą“, *Jurisprudencija* 24, 2 (2017): 293–310.

13 Agnė Limantė ir Aistė Račkauskaitė-Burneikienė, „Vaiko išklausymo reikalavimas šeimos bylose“, *Teisė* 106 (2018): 99–113.

14 Egidija Tamošiūnienė ir Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai* (Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2013); Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė ir Triin Uusen-Nacke, „Protection of Child Rights in Family Cases in Lithuania and Estonia“, iš *Legal Protection of Vulnerable Groups in Lithuania, Latvia, Estonia and Poland: Trends and Perspectives*, A. Limantė, D. Pūraitė-Andrikienė (Springer, 2022).

15 Odeta Intė, Jolanta Sondaitė ir Agnė Tvaronavičienė, *Vaiko nuomonės išklausymo metodinis vadovas* (Vilnius: Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2023).

16 Odeta Intė, Agnė Tvaronavičienė ir Dalia Vasarienė, *Geriausių vaiko geriausių interesų principo užtikrinimo metodinis vadovas* (Vilnius: Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2024).

17 Tapio Koivula, „Shared Parenting in Europe: Should Legal Measures Encouraging Shared Parenting Be Considered to Be in the Best Interests of the Child under European Human Rights Law?“, *International Journal of Children's Rights,* 31, 3 (2023): 598–623, https://research-ebsco-com.skaitykla.mruni.eu/c/2ldytd/search/

ir Sarah Murru[18], Karmen Toros, Rafaela Lehtme[19] darbuose, tačiau pastaruosiuose šaltiniuose koncentruojamasi į tokių bendravimo tvarkų paplitimo ar naudos vaikui (šeimai) analizę, o ne šiame straipsnyje nagrinėjamų klausimų aptarimą (tyrimą). Papildomai pažymėtina, kad straipsnyje siekiama atskleisti išimtinai Lietuvos teismų praktikoje taikomus kriterijus, pasitelkiamus vertinant tokios bendravimo tvarkos atitikimą geriausiems vaiko interesams. Taigi užsienio autorių įžvalgos esminės įtakos atlikto tyrimo naujumui ir aktualumui neturi, nes pasitelkiamos tik kaip šaltinis autorių identifikuotų kriterijų turiniui atskleisti ir juos santykinai pagrįsti.

1. Teisinis vaiko bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų reguliavimas Lietuvoje

Lietuvos teisės aktai nustato kelis esminius imperatyvus, susijusius su tėvų valdžios lygybe ir tėvų teise priimti sprendimus, susijusius su jų vaikais, t. y.:

„Tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios. Tėvai turi lygias teises ir pareigas savo vaikams, nesvarbu, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, nepaisant to, kad vaiko gyvenamoji vieta nustatyta teismo sprendimu su vienu iš tėvų“[20];

„Tėvai yra savo neveiksnių nepilnamečių vaikų atstovai pagal įstatymą“[21];

„Visus klausimus, susijusius su vaikų auklėjimu, sprendžia abu tėvai tarpusavio susitarimu. Jeigu tėvai nesusitaria, ginčijamą klausimą sprendžia teismas“[22];

„Visi klausimai, susiję su vaikais, turi būti sprendžiami išklausius vaiko nuomonę bei atsižvelgiant į ją, jei tai neprieštarauja geriausiems vaiko interesams“[23].

Taigi teisės aktuose aiškiai numatyta, kad tėvams, vaiko atstovams pagal įstatymą, suteikta pirmenybė priimti visus sprendimus, susijusius su jų vaikais, ir tik atvejais, kai tėvams nepavyksta susitarti arba priimtais sprendimais jie pažeidžia vaikų teises ir teisėtus interesus, sprendimo teisė suteikiama teismui, kuris privalo išklausyti vaiko nuomonę ir atsižvelgti į vaiko interesus.

---

details/jjoxm74b7r?db=asn&limiters=DT1%3A2020-10-16%2F2025-10-16%2CPT82%3AKFBUIGFjYWRlbWljIGpvdXJuYWwp&q=shared+parenting&searchMode=boolean.

18 Laura Merla, Lorena Izaguirre ir Sarah Murru, „Taking shared parenting seriously: a comparative study of how family policies accommodate shared physical custody in post-separation households“, *Journal of European Social Policy* 34, 5 (2024): 526-541, https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/09589287241270943.

19 Karmen Toros ir Rafaela Lehtme, „Child-Centred Approach to Shared Parenting: Parents' Experiences with Bird's Nest Parenting Arrangement“, *Child and Adolescent Social Work Journal* 41, 2 (2024): 269–286, https://link.springer.com/article/10.1007/s10560-022-00862-4.

20 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (suvestinė redakcija 2026-05-01–2026-05-31) 3.156 str., *Valstybės žinios,* 2000-09-06, Nr. 74–2262.

21 *Ibid.,* 3.157 str. 1 d.

22 *Ibid.,* 3.165 str. 3 d.

23 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (suvestinė 2026-05-07–2026-06-29) 380 str., *Valstybės žinios*, 2002-04-06, Nr. 36–1340.

Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatas analizuojant bendravimo tvarkos su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų nustatymo aspektu, būtina paminėti, kad Civilinio kodekso 3.175 str. 2 d. pateikiamos gairės – teismas įpareigojamas bendravimo tvarką nustatyti atsižvelgiant į vaiko interesus ir sudarant galimybę skyrium gyvenančiam tėvui ar motinai maksimaliai dalyvauti auklėjant vaiką, papildomai nurodoma, kad minimalus bendravimas gali būti nustatomas tik tuomet, jei nuolatinis maksimalus bendravimas kenkia vaiko interesams[24]. Civilinio kodekso 3.170 str. 2 d. aiškiai numatyta ir vaiko teisė nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, nesvarbu, kur tėvai gyvena[25].

Pastebėtina, kad teisės aktų nuostatose nedetalizuojama, kas laikoma maksimaliu dalyvavimu auklėjant vaiką ar minimaliu bendravimu. Maksimalaus dalyvavimo auklėjant vaiką sąvoka šiek tiek analizuojama Civilinio kodekso 3 knygos komentare, kuriame nurodoma, kad dalyvavimas auklėjant vaiką apima ne tik tiesioginį bendravimą su vaiku, tačiau ir kitus aspektus: išlaikymą, asmeninio pavyzdžio rodymą, sąžiningą darbą, bendrą sprendimų dėl vaiko priėmimą[26]. Atsižvelgiant į tai galima teigti, kad Civiliniame kodekse minima skyriumi gyvenančio vieno iš tėvų teisė maksimaliai dalyvauti auklėjant vaiką nėra tapati šiame straipsnyje analizuojamai maksimaliai bendravimo tvarkai (kai vaikas su abiem tėvais faktiškai praleidžia tiek pat laiko), vadinasi, šiuo metu galiojančiame teisiniame reguliavime neįtvirtinti skirtingi laiko su vaiku pasidalinimo modeliai, kitaip nei kai kuriose kitose Europos valstybėse[27], neįtvirtinta, kokiam modeliui turėtų būti teikiamas prioritetas.

Taigi Lietuvos teisės aktuose nustatytos tik gana abstrakčios nuostatos, kuriomis vadovaudamiesi teismai turi priimti sprendimą dėl vaiko geriausius interesus atitinkančios bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarkos. Ir nors teisės aktų normos dėl bendravimo tvarkos nustatymo nesudaro kliūčių maksimaliai bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarkai nustatyti, jos nepateikia kriterijų, pagal kuriuos turėtų būti vertinamas bendravimo tvarkos intensyvumas (trukmė), išskyrus tai, kad būtina išklausyti ir atsižvelgti į vaiko nuomonę, jei tai neprieštarauja vaiko interesams, ir tėvų lygiateisiškumo principas.

2. Vaiko bendravimas su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų pagal 50:50 principą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje

Pirmasis LAT išaiškinimas dėl maksimalios bendravimo tvarkos konkrečioje byloje buvo

24 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (suvestinė redakcija 2026-05-01–2026-05-31) 3.175 str., *Valstybės žinios,* 2000-09-06, Nr. 74–2262.

25 *Ibid.,* 3.170 str. 2 d.

26 *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2012).

27 Laura Merla, Lorena Izaguirre ir Sarah Murru, „Taking shared parenting seriously: a comparative study of how family policies accommodate shared physical custody in post-separation households“, *Journal of European Social Policy* 34, 5 (2024): 526–541, https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/09589287241270943.

pateiktas tik 2016 m.[28], tačiau pristatant LAT formuojamos praktikos raidą straipsnyje analizuojamu klausimu paminėtina, jog LAT praktikoje ir anksčiau neabejotinai buvo sprendžiama dėl vaiko ir skyriumi gyvenančio vieno iš tėvų bendravimo tvarkos nustatymo.

LAT, vadovaudamasis Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatomis[29], nuosekliai pabrėžė būtinybę visais atvejais vadovautis geriausių vaiko interesų principu ir kiekvienu konkrečiu atveju vertinti, kokia konkreti bendravimo tvarka bus geriausia vaikui toje konkrečioje situacijoje[30], išskyrė kriterijus, kurie turėtų būti vertinami nustatant vaiko gyvenamąją vietą ir bendravimo tvarką su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų[31]. Praktikoje pabrėžiama ir vaiko geriausių interesų viršenybė prieš tėvų interesus, pavyzdžiui, įpareigojant tėvus suderinti savo darbo grafiką ir nustatytą vaikui tinkamiausią bendravimo tvarką, o ne atvirkščiai[32]. Akcentuojama būtinybė užtikrinti maksimalų vaiko ir abiejų tėvų kontaktą, pabrėžiama abiejų tėvų svarba vaiko gyvenime[33]. Pastebėtina, kad LAT išaiškinimai atitiko ir to meto Europos Žmogaus Teisių Teismo tokiose bylose formuojamą praktiką tokiose bylose atidžiai vertinti geriausius vaiko interesus[34], užtikrinti maksimalų ir nuolatinį vaiko ir abiejų tėvų kontaktą[35], o sprendžiant dėl vaiko gyvenamosios vietos ir bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarkos vertinti tėvų gebėjimus[36].

Pažymėtina ir tai, kad būtent teismų formuojama praktika sudarė prielaidas įstatymų leidėjui papildyti tam tikras CK nuostatas[37]. Kasacinio teismo praktikoje prioritetu tapo nustatyti bendravimo su vaikais tvarką, jų tėvams pradėjus gyventi skyriumi, nepaisant, kad bylos šalys nereiškia tokio reikalavimo. Kasacinis teismas 2016 m. vasario 3 d. nutartyje pasisakė, kad „<...> teismas, spręsdamas santuokos nutraukimo klausimą ir nustatydamas vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, turi išspręsti ir vaiko bendravimo su skyrium

28 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-99-969/2016.

29 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 str. 1 d., *Valstybės žinios*, 1995-07-21, Nr. 60–1501.

30 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-242/2005.

31 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-49/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-513/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-41/2010.

32 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-454/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-99-969/2016.

33 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-335-313/2015.

34 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. gruodžio 3 d. sprendimas byloje *Zaunegger prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 22028/04, HUDOC, žiūrėta 2026 m. kovo 10 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96020; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. vasario 3 d. sprendimas byloje *Sporer prieš Austriją*, peticijos Nr. 35637/03, HUDOC, žiūrėta 2026 m. kovo 10 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103234.

35 Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2010 m. liepos 6 d. sprendimas byloje *Neulinger ir Shuruk prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 41615/07, HUDOC, žiūrėta 2026 m. kovo 10 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99817; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. balandžio 5 d. sprendimas byloje *Monory prieš Rumuniją ir Vengriją*, peticijos Nr. 71099/01, HUDOC, žiūrėta 2026 m. kovo 10 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68713.

36 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. vasario 3 d. sprendimas byloje *Sporer prieš Austriją*, peticijos Nr. 35637/03, HUDOC, žiūrėta 2026 m. kovo 10 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103234.

37 Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.43, 3.48, 3.53, 3.59, 3.64, 3.65, 3.76, 3.156, 3.157, 3.163, 3.169, 3.170, 3.174, 3.175, 3.178, 3.184 ir 3.190 straipsnių pakeitimo įstatymas (TAR, 2016-07-07, Nr. 19358), kurio vienas iš esminių aspektų susijęs su tuo, kad teismas turi išspręsti skyrium gyvenančio tėvo (motinos) dalyvavimo auklėjant nepilnamečius vaikus ir bendravimo su jais tvarkos klausimus.

gyvenančiu tėvu ar motina klausimą. <...> tokia praktika, kai, nutraukiant santuoką yra išsprendžiamas vaiko gyvenamosios vietos klausimas, nenustatant, kaip vaikas bendraus su skyrium gyvenančiu tėvu ar motina, reiškia nepakankamą vaiko teisių apsaugą. Jei tėvai, reikšdami ieškinį dėl santuokos nutraukimo, nenurodo, kaip bus užtikrinta vaiko teisė bendrauti su tuo iš tėvų, su kuriuo jis gyvens skyriumi, teismas turi pasiūlyti aptarti šį klausimą teismo posėdžio metu, o jei teismas išsiaiškina, kad tėvams bendru sutarimu nepavyksta nustatyti tokią bendravimo tvarką, kuri geriausiai užtikrintų vaiko interesus ir būtų realiai vykdoma, teismas savo iniciatyva sprendžia, kaip bus įgyvendinta vaiko teisė bendrauti su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 376 straipsnis)“[38]. Vėlesnėse bylose pastebima, kad „<...> tais atvejais, kai vienas iš tėvų, nesutikdamas su teismo sprendimu nustatyta bendravimo su vaiku tvarka, dėl to paduoda apeliacinį skundą ir jame nurodo kitokią bendravimo tvarką, tai nelaikoma naujų reikalavimų iškėlimu ir šio pasiūlymo vertinimas patenka į bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka ribas (CPK 312, 320 straipsniai)“[39].

Analizuojamos temos kontekste svarbu atkreipti dėmesį, kad aukščiau aptartas Civilinio kodekso 3.175 str. 2 d. minimas maksimalus dalyvavimas auklėjant vaiką ankstesnėje LAT praktikoje aiškinamas taip: „tėvui (motinai), negyvenančiam kartu su vaiku, neturi būti daromi apribojimai bendrauti su vaiku (dėl vietos, būdo, sąlygų ir pan.), jeigu tai nereikalinga vaiko interesams apsaugoti. Teismas nustato skyrium gyvenančio tėvo ar motinos bendravimo su vaiku tvarką, atsižvelgdamas į vaiko interesus ir sudarydamas galimybę skyrium gyvenančiam tėvui ar motinai maksimaliai dalyvauti auklėjant vaiką“[40]. Per 15 m. šis LAT išaiškinimas dėl maksimalaus dalyvavimo auklėjant reikšmės beveik nesikeitė[41]. Vis dėlto naujesnėse nutartyse LAT jau akcentuoja, kad „teismo nustatoma skyrium gyvenančio tėvo (motinos) bendravimo su vaiku tvarka pirmiausia turėtų būti orientuojama į maksimalų laiko, kurį vaikas praleidžia su kiekvienu iš tėvų savaitgaliais, švenčių dienomis ir atostogų metu, suvienodinimą bei tam tikro laiko, kurį vaikas galėtų bendrauti su skyrium gyvenančiu tėvu darbo dienomis, nepakenkiant normaliam vaiko dienos režimui, nustatymą“[42]. Taigi teismas jau aiškiai įvardija, kad šiame straipsnyje analizuojamas bendravimo tvarkos modelis nelaikomas prioritetiniu ir maksimalaus dalyvavimo auklėjant vaiką reikalavimas išpildomas, nustatant bendravimo tvarką, pagal kurią vaikas laiką su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų daugiausia leidžia savaitgaliais ar atostogų metu.

Esminiai LAT išaiškinimai šiame straipsnyje analizuojamu klausimu buvo suformuluoti dvejose – 2016 m. ir 2019 m. – bylose, kuriose, spręsdamas dėl 50:50 bendravimo tvarkos nustatymo, LAT pateikė kelis labai svarbius išaiškinimus. Toliau bus glaustai apžvelgiami svarbiausi iš jų.

Pirmoje byloje LAT peržiūrėjo apygardos teismo sprendimą, kuriuo buvo nustatyta tokia

38 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-16-706/2016.

39 Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-427-378/2016.

40 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-242/2005.

41 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-177-969/2020 ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-404-969/2021.

42 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-404-969/2021.

bendravimo tvarka, kuomet vaikas su kiekvienu iš tėvų gyvena kas antrą dieną. 2016 m. vasario 19 d. nutartyje[43] LAT pabrėžė, kad bendravimo tvarka turi būti nustatoma tik su tuo iš tėvų, kuris gyvena skyriumi, vadinasi, net priimant sprendimą dėl vaiko bendravimo su tėvais po tiek pat laiko, bendravimo tvarka turi būti nustatoma nurodant išskirtinai tik laikotarpius, kuriuos vaikas praleis su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų. Šioje nutartyje teismas iš esmės neatmetė, kad tokia bendravimo tvarka galima, tačiau pažymėjo, kad ji galėtų būti nustatoma, tik jei: 1. sutinka abu tėvai; 2. tokia tvarka atitinka geriausius vaiko interesus; 3. su ja sutinka vaikas, sugebantis išreikšti savo nuomonę. Šioje nutartyje teismas taip pat išskyrė aspektus, į kuriuos būtina atsižvelgti, vertinant, ar būtent toks bendravimo modelis bus geriausias vaikui: „vaiko amžius ir poreikiai, sveikatos būklė, lankomų ugdymo įstaigų buvimo vieta, faktinė vaiko tėvų gyvenamoji vieta, nulemianti vaiko kilnojimosi iš vienos gyvenamosios vietos į kitą poreikį, tėvų galimybės įgyvendinti teismo nustatytą bendravimo tvarką“. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad šioje nutartyje LAT kaip būtiną kriterijų tokiai kraštutinei tvarkai[44] nustatyti laiko abiejų tėvų sutikimą su ja. Taigi, pagal tuo metu suformuotą praktiką, jei nėra abiejų tėvų sutikimo, nebūtų galima nustatyti 50:50 bendravimo tvarkos (bent tais atvejais, kai vaiko gyvenamoji vieta keičiama kasdien). Autorių nuomone, konkreti sąlyga galėjo silpninti galimybę užtikrinti konkretaus teismo sprendimo atitikimą geriausiems vaiko interesams, kadangi geriausi vaiko interesai visais atvejais turi būti vertinami analizuojant kriterijų visumą, pritaikant juos konkretaus vaiko ir šeimos situacijai, o ne siejant su vienos sąlygos (ne)buvimu[45].

Antruoju atveju[46] apygardos teismo sprendimu buvo nustatyta bendravimo tvarka, pagal kurią vaikas su skyriumi gyvenančiu tėvu bendrauja kas antrą savaitę. Šiuo atveju LAT taip pat pažymėjo, kad tokia tvarka galima išimtinai, tik jei atitinka geriausius vaiko interesus, tačiau kiek pakeitė aukščiau minėtoje byloje aptartą suformuotą LAT praktiką, pasisakydamas, kad ne tokią kraštutinę bendravimo tvarką (vaikas su kiekvienu iš tėvų gyvena po savaitę, o ne po vieną dieną) nustatyti galima ir nesant tėvų bendro sutarimo dėl jos. Teismas savo sprendimą argumentavo tuo, kad: 1) maksimalus vaiko bendravimas su kiekvienu iš tėvų tobulėja prasme (vaiko buvimas su kiekvienu iš tėvų po pusę laiko, t. y. gyvenimas po savaitę su kiekvienu tėvu) vaikui gali būti stabilumo ir saugumo garantas, leidžiantis jausti visavertį kiekvieno tėvo rūpestį ir meilę, o tai gali ypač pagerinti vaiko

43 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-99-969/2016.

44 Tikslumo dėlei labai svarbu paminėti, kad šioje nutartyje buvo svarstoma kraštutinė tvarka, pagal kurią vaikas su kiekvienu iš tėvų gyventų pakaitomis kas dieną, todėl liko neaišku, ar ne tokiai kraštutinei tvarkai nustatyti būtų būtinas tėvų sutarimas.

45 Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 14. Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus (3 straipsnio 1 dalis). Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, žiūrėta 2026 m. kovo 6 d., http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/tarptautine-praktika/jungtiniu-tautu-vaiko-teisiu-komiteto-komentarai; Tapio Koivula, „Shared Parenting in Europe: Should Legal Measures Encouraging Shared Parenting Be Considered to Be in the Best Interests of the Child under European Human Rights Law?“, *International Journal of Children's Rights* 31,3 (2023): 606, https://research-ebsco-com.skaitykla.mruni.eu-/c/2ldytd/search/details/jjoxm74b7r?db=asn&limiters=DT1%3A2020-10-16%2F2025-10-16%2CPT82%3AKFBUIGFjYWRlbWljIGpvdXJuYWwp&q=shared+parenting&searchMode=boolean.

46 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. rugsėjo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-279-969/2019.

emocinę sveikatą; 2) kitaip nei 2016 m. nutartyje, kur buvo konstatuota, kad tokia tvarka gali būti nustatoma tik esant tėvų sutarimui, šiuo atveju teismas sprendimą argumentavo tuo, kad esant itin dideliems tėvų nesutarimams, tokia bendravimo tvarka apsaugos vaiką nuo kaskart patiriamo lojalumo konflikto ir sumažins pačių tėvų galimybes manipuliuoti situacijomis perduodant vaiką vienas kitam; 3) abu tėvai vaiku rūpinasi, jį myli, stengiasi patenkinti visus poreikius; 4) abu tėvai yra be galo skirtingos asmenybės, skirtingų pasaulėžiūrų, todėl vaikas, praleisdamas tiek pat laiko su kiekvienu iš tėvų, turės galimybę formuotis kaip visavertė asmenybė; 5) klausiamas, su kuriuo iš tėvų norėtų gyventi, vaikas ne kartą pasakė, kad norėtų gyventi su abiem tėvais; 6) tokia tvarka vaiko bendravimas su tėvais jau vyksta ir nėra ženklų, kad neatitiktų geriausių vaiko interesų. Nutartyje taip pat buvo išskirtos papildomos aplinkybės, kurias reikia įvertinti nustatant tokią bendravimo tvarką: „vaiko socialiniai ryšiai su kiekvieno iš tėvų gyvenamosiose vietose ar šalia jų gyvenančiais kitais asmenimis, kiekvieno iš tėvų užimtumas, jų galimybė pristatyti vaiką į ugdymo įstaigas ir paimti iš jų“. Palyginti su anksčiau aptarta 2016 m. nutartimi, 2019 m. LAT suformuotoje praktikoje, manytina, svarbus teigiamas pokytis geriausių vaiko interesų užtikrinimo aspektu yra tai, kad atsisakyta abiejų tėvų pritarimo, kaip būtinos sąlygos maksimaliai bendravimo tvarkai nustatyti, taip visas dėmesys skiriamas išsamiai geriausiems vaiko interesams užtikrinti būtinų kriterijų analizei ir geriausio sprendimo tam konkrečiam vaikui priėmimui.

Atskleidžiant ne tik LAT suformuluotų kriterijų sąrašą ir jų turinį, tačiau ir tai, kuo remiantis jie buvo suformuluoti, svarbu paminėti, kad dar 2007 m. Europos šeimos teisės komisija išleido tėvų atsakomybės principus[47]. Autorių nuomone, šis materialinės teisės harmonizavimo įrankis galėjo turėti įtakos LAT išskirtiems kriterijams. Pavyzdžiui, 3.20 principas, kuriame išskiriami kriterijai, įvardijami jau minėtose LAT nutartyse, sprendžiant dėl 50:50 bendravimo tvarkos nustatymo: vaiko amžius ir nuomonė, tėvų gyvenimo aplinkybės, tėvų tarpusavio santykiai ir atstumas tarp tėvų gyvenamųjų vietų ir iki vaiko ugdymo įstaigos. Manytina, kad LAT praktikos formavimuisi įtakos turėjo ir 2015 m. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucija dėl lyčių lygybės ir bendros tėvų atsakomybės[48], kurioje akcentuojama, kad prioritetas, išskyrus, kai neatitinka geriausių vaiko interesų, turėtų būti skiriamas maksimaliai bendravimo tvarkai (*shared residence*). Be abejonės, LAT formuojamai praktikai nuolat įtakos turi ir EŽTT jurisprudencija. Ir nors šio neordinarinio teismo praktikoje iki šio momento nėra ryškesnių išaiškinimų konkrečiai dėl maksimalios bendravimo tvarkos (ne)atitikimo geriausiems vaiko interesams ir kriterijų, kuriems turėtų būti skiriama dėmesio tokiose bylose, naujausioje EŽTT praktikoje, kaip jau ir aukščiau aptartoje ankstesnėje, pabrėžiamos ne konkrečios laiko proporcijos, o vaiko ir abiejų tėvų ryšio išsaugojimas, išsamus geriausių vaiko interesų įvertinimas konkrečioje situacijoje, valstybės pareiga imtis visų priemonių vaiko ir abiejų tėvų bendravimui

47 Commission on European Family Law, *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities* (Antwerp–Oxford: Intersentia, 2007), 281–288.

48 „Equality and Shared Parental Responsibility: the Role of Fathers“, Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja, žiūrėta 2026 m. kovo 5 d., https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=22220.

užtikrinti, taip pat teismų ir kitų institucijų pareiga priimant sprendimus išsamiai vertinti šeimos aplinkybių visumą[49].

Apibendrinant tai, kas išdėstyta šiame skyriuje, galima teigti, kad LAT praktikoje, kai nenustatoma maksimali bendravimo tvarka, laikomasi nuostatos, kad šiame straipsnyje analizuojama bendravimo tvarka nelaikoma prioritetiniu būdu Civilinio kodekso 3.175 str. 2 d. užtikrinti. Nepaisant to, 2019 m. rugsėjo 9 d. byloje[50] LAT pripažino, jog *maksimalus vaiko bendravimas su kiekvienu iš tėvų tobuląja prasme – vaiko buvimas su kiekvienu iš tėvų po pusę laiko, t. y. gyvenimas po savaitę su kiekvienu tėvu vaikui gali būti stabilumo ir saugumo garantas, leidžiantis jausti pilnavertį rūpestį ir meilę iš kiekvieno tėvo, o tai gali ženkliai pagerinti vaiko emocinę sveikatą.* Galima daryti išvadą, kad LAT praktika vienareikšmiškai neatskleidžia, ar reikėtų orientuotis į laisvo laiko ar vis dėlto viso laiko padalinimą lygiomis dalimis.

Autorių nuomone, vaiko geriausių interesų užtikrinimo aspektu svarbiausia ne tai, ar LAT praktikoje suformuluotas prioritetinis vaiko ir skyriumi gyvenančio vienu iš tėvų modelis. Daug svarbiau, kiek dėmesio apskritai skiriama kiekvienoje konkrečioje situacijoje konkretaus vaiko poreikiams ir šeimos aplinkybėms išanalizuoti, konkretiems tai situacijai būtiniems kriterijams identifikuoti ir jais remiantis įvertinti, koks sprendimas atitinka konkretaus vaiko geriausius interesus[51]. Manytina, kad vaiko geriausių interesų užtikrinimo aspektu svarbiausia, jog LAT aiškiai identifikavo kriterijus, kuriuos būtina įvertinti sprendžiant dėl 50:50 bendravimo tvarkos atitikimo geriausiems vaiko interesams: vaiko nuomonė, vaiko amžius ir poreikiai, tėvų gyvėnamosios vietos ir atstumas nuo jų iki vaiko ugdymo įstaigos, tėvų galimybės įgyvendinti tokią tvarką, vaiko ryšys su kiekvienu iš tėvų, tėvų tarpusavio santykiai. Šią mintį pagrindžia ir tai, kad, remiantis Tapio Koivula atlikta analize[52], net ir tokiose Europos valstybėse kaip Švedija ar Norvegija, kur maksimalaus bendravimo modelis plačiai taikomas ir laikomas atitinkančiu geriausius vaiko interesus, nei teisės aktų nuostatos, nei teismų praktika neteikia prioriteto būtent šiam modeliui.

3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuluotų 50:50 bendravimo tvarkos atitikties geriausiems vaiko interesams kriterijų turinys Lietuvos teismų praktikoje ir mokslininkų darbuose

Lietuvos teisės aktuose nenumatytas sąrašas konkrečių kriterijų ar aplinkybių, kurios turi būti vertinamos sprendžiant, kokia bendravimo tvarka su skyriumi gyvenančiu vienu

49 „Key Theme. Rights of the Child. Contact Rights“, Europos Žmogaus Teisių Teismas, žiūrėta 2026 m. kovo 10 d., https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/contact-rights.

50 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. rugsėjo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-279-969/2019.

51 Tokia nuomonė atitinka ir Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrajame komentare Nr. 14, kuriame išsamiai aptariamas vaiko geriausių interesų principas, suformuluotas gaires dėl sprendimų, užtikrinančių geriausius vaiko interesus, priėmimo, taip pat straipsnyje pristatytą Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamą praktiką.

52 Koivula, *supra note*, 17: 607–609.

iš tėvų geriausiai atitiks vaiko interesus, todėl esminis šaltinis, padedantis teismams orientuotis, kokius kriterijus vertinti, yra tokiose bylose suformuota kasacinio teismo praktika. Dėl šios priežasties, manytina, labai svarbu išsamiau atskleisti, kaip šie kriterijai taikomi, koks jų turinys Lietuvos teismų praktikoje ir teisės mokslininkų darbuose, taip suteikiant daugiau informacijos teismams ir kitiems specialistams, kurie priima sprendimus dėl vaikų.

3.1. Vaiko nuomonė

Išklausant vaiko nuomonę tėvų ginčo dėl vaiko atveju, reikia išsiaiškinti vaiko savijautą, jo ryšius su kiekvienu iš tėvų, lūkesčius, pageidavimus, tai, kas neramina, kokios pagalbos vaikui gali reikėti[53]. Specialistai, teismai ir vaiko tėvai privalo prisiminti, kad vaiko nuomonės išklausymas negali tapti sprendimo perdavimu vaikui[54], t. y. blogąja praktika laikytina tiesioginis prašymas pasirinkti, su kuriuo iš tėvų vaikas norėtų gyventi. Užduoti tokie klausimai reikštų atsakomybės už sprendimą perdavimą vaikui, o tai gali sukelti sudėtingų emocinių išgyvenimų, be to, kaip pabrėžia tiek tarptautiniai[55], tiek nacionaliniai[56] teisės aktai, EŽTT jurisprudencija[57], būtina išklausyti ir atsižvelgti į vaiko nuomonę, tačiau visais atvejais vaiko nuomonė yra tik vienas iš informacijos šaltinių geriausiems vaiko interesams ir gālimai situacijai, kai vaiko nuomonė prieštarauja jo paties interesams, nustatyti[58]. Pavyzdžiui, tais atvejais, kai vaikas išsako nenorą bendrauti su vienu iš tėvų, remiantis LAT praktika, kuri nuosekliai atitinka ir aukščiau minėtus mokslininkų teiginius, ir EŽTT formuojamą praktiką, teismas turi teisę, motyvuodamas geriausiais vaiko interesais, neatsižvelgti į vaiko nuomonę ir, vertindamas, kad tai bus geriausia vaikui, vis tiek nustatyti ne minimalią vaiko ir bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarką[59]. Tai ypač dažna tėvų ginčų dėl vaikų metu, kadangi tėvai gali daryti įtaką vaiko nuomonei, o vaiko išsakomi norai neatitikti ne tik geriausių jo interesų, tačiau ir realios jo nuomonės[60].

Svarbu ir tai, kad jau beveik prieš dešimtmetį kasacinio teismo praktikoje pažymėta, kad „<...> vaiko kompetencija priimti sprendimą dėl bendravimo su tėvu ir už jį atsakyti paprastai priklauso nuo vaiko amžiaus ir brandos, sąmoningumas didėja vaikui augant,

53 Intė, Tvaronavičienė ir Sondaitė, *supra note,* 15: 92.

54 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-962-936/2024. Šioje byloje apeliacinis teismas panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimo dalį, pagal kurią buvo nustatytas maksimalus vaiko bendravimas su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų, tačiau tik tais atvejais, kai vaikas sutinka. Apeliacinės instancijos teismas, konstatavęs, kad tokia sąlyga neatitinka geriausių vaiko interesų, ją panaikino.

55 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 13 straipsnis, *Valstybės žinios*, 1995-07-21, Nr. 60–1501.

56 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (suvestinė redakcija 2026-05-01–2026-05-31) 3.177 str., Valstybės žinios, 2000-09-06, Nr. 74–2262.

57 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. liepos 27 d. sprendimas byloje *Gineitienė prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 20739/05, HUDOC, žiūrėta 2026 m. kovo 9 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100197.

58 Limantė ir Račkauskaitė-Burneikienė, *supra note,* 13: 104.

59 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-202/2014; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-444/2014.

60 Intė, Tvaronavičienė ir Sondaitė, *supra note,* 15: 91–93.

bręstant, kai vaikas gali aiškiai apibrėžti priimamo sprendimo priežastis ir suvokti tokio sprendimo padarinius <...>“[61].

Analizuojant apeliacinės instancijos teismų nutartis, priimtas būtent sprendžiant klausimą dėl 50:50 bendravimo tvarkos taikymo, matyti, kad teismai pabrėžia būtinybę užtikrinti, kad vaikas būtų tinkamai išklausytas[62], tačiau vaiko nuomonei bylose suteikiamas skirtingas svoris. Pavyzdžiui, vienose bylose teismas atsisakymą taikyti maksimalią bendravimo tvarką iš esmės grindė išskirtinai vaiko pageidavimu daugiau laiko praleisti su motina[63] ar su tėvu[64], vaiko nenoru bendrauti su vienu iš tėvų[65], neigiamomis patirtimis, susijusiomis su tėvo elgesiu[66], arba netgi argumentu, kad vaikas dėl amžiaus dar negali išreikšti savo nuomonės, o jo nuomonė sprendžiant tokios bendravimo tvarkos taikymo galimybę būtina[67]. Vienoje byloje teismas tokios tvarkos taikymą grindė būtent vaikų sutikimu su ja[68], tačiau kitu atveju, nors vaikai pasisakė labiau norintys miegoti mamos namuose, nusprendė, kad tokia tvarka, nors ir neatitinka vaikų nuomonės, geriausiai atitiks vaikų interesus[69]. Remiantis aukščiau aptartais mokslininkų pastebėjimais dėl vaiko nuomonės, kaip aspekto, kuris turi būti vertinamas sprendžiant bet kokius su vaiku susijusius klausimus, autorių nuomone, būtina atkreipti dėmesį, kad praktika, kuomet vieno ar kito sprendimo (ne)priėmimas grindžiamas vaiko negalėjimu dėl objektyvių priežasčių išreikšti savo nuomonę, neatitinka reikalavimo, jog vaiko nuomonė būtų laikoma tik vienu iš vertinamų, o ne viską lemiančiu kriterijumi priimant sprendimą, kadangi tokia pozicija gali reikšti sprendimo priėmimo naštos perkėlimą vaikui. Vis dėlto svarbu pastebėti, kad daugumoje aptartų bylų teismai gana išsamiai argumentuoja vaiko nuomonės atitikimą ar neatitikimą vaiko interesams, aiškiai identifikuodami, dėl kokių priežasčių būtent toks bendravimo modelis bus palankiausias vaikui, pavyzdžiui, remiasi tėvų darbo aplinkybėmis[70], galimybe svarstomą bendravimo tvarką realiai įgyvendinti[71], galimomis svarstomos tvarkos pase-

61 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 20 d. nutartis civilinė byloje Nr. 3K-3-420-378/2016.

62 Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1342-460/2024; Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1048-936/2024.

63 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-953-580/2025.

64 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1086-967/2025.

65 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-657-775/2024.

66 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. kovo 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-267-967/2025.

67 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-2414-565/2024.

68 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-466-950/2024.

69 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1155-894/2024.

70 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1155-894/2024.

71 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1086-967/2025.

kmėmis vaiko santykiams su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų[72].

3.2. Vaiko amžius ir poreikiai

Atsižvelgti į konkretaus vaiko amžių ir jo individualius poreikius, be abejonės, būtina sprendžiant bet kokius su vaiku susijusius klausimus. Kai svarstoma nustatyti vaiko bendravimą su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų pagal 50:50 principą, šie aspektai turi būti vertinami itin atidžiai. Žinoma, ne tik vaiko amžius, bet ir jo individualūs poreikiai keičiasi, todėl neįmanoma nustatyti tokios bendravimo tvarkos, kuri tiktų vaikui esant kūdikystėje ir jau sulaukus paauglystės[73]. Bendravimo tvarka nustatoma pagal to meto vaiko poreikius, raidos etapą, tačiau labai svarbu, kad tėvai suprastų, jog keičiantis vaiko poreikiams, jam augant būtina peržiūrėti bendravimo tvarką.

Atliekant teismų praktikos ir mokslinių šaltinių[74] analizę pastebėta, kad daugiausia neaiškumų, ar vaiko gyvenimas per dvejus namus atitinka jo geriausius interesus, yra būtent dėl jauno vaikų amžiaus (dažniausiai ~3 m.). Kiek ankstesnėje mokslinėje literatūroje būdavo teigiama, kad, tyrimų duomenimis, tokia bendravimo tvarka dažniausiai netinka vaikams iki 3 m. dėl dar besiformuojančio prieraišumo[75]. Vis dėlto naujesnėje mokslinėje literatūroje jau galima rasti autorių, palaikančių maksimalios bendravimo tvarkos taikymą (esant kitoms sąlygoms) ir vaikams iki 3 m.[76]. Kalbant apie vyresnius nei 3 m. vaikus, mokslinėje literatūroje amžius dažniausiai neišskiriamas kaip esminis kriterijus, kuris turėtų būti vertinamas sprendžiant dėl 50:50 bendravimo tvarkos (ne)atitikimo geriausiems vaiko interesams[77].

Teismų praktikoje išryškėja, kad iš esmės vaikų amžiaus aspektas, kuris yra svarbus kriterijus sprendžiant dėl maksimalios bendravimo tvarkos nustatymo, kaip ir literatūroje, analizuojamas, kai vaikai yra jaunesni. Pavyzdžiui, vienoje byloje teismas, netgi remdamasis

---

72 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-953-580/2025.

73 Robert E. Emery, *Dveji namai, viena vaikystė* (Vilnius: Vaga, 2017), 33.

74 Pavyzdžiui: Robert E. Emery, *Dveji namai, viena vaikystė* (Vilnius: Vaga, 2017), 109–147; Berman ir Daneback, *supra note,* 4: 1453.

75 Solomon L. Tornello, Robert E. Emery, Jill Rowen, Daniel Potter, Bailey Ocker ir Yiran Xu, „Overnight Custody Arrangements, Attachment, and Adjustment in Infants and Children“, *Journal of Marriage and Family* 75, nr. 4 (2013): 874–876, 880, https://doi.org/10.1111/jomf.12045.

76 William V. Fabricius, „Attachment and Parenting Time for Children under 3 Years of Age“, iš *The Oxford Handbook of Developmental Psychology and the Law* (Oxford: Oxford University Press, 2023), 123–235, https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197549513.013.6.

77 Pavyzdžiui: Malin Bergström, Emma Fransson, Anders Hjern, Lennart Köhler ir Björn Modin, „Preschool Children Living in Joint Physical Custody Arrangements Show Less Psychological Symptoms than Those Living Mostly or Only with One Parent“, *Acta Paediatrica* 106, nr. 6 (2017): 1013–1021, https://doi.org/10.1111/apa.14004; Lisa Salin, Sara B. Låftman, Anna-Lena Almqvist ir Michael Gähler, „Factors Associated with the Joint Physical Custody of European Children After Parental Separation“, *Population Research and Policy Review* 43, Nr. 1 (2024): 1–25. https://doi.org/10.1007/s11113-024-09909-z; Linda Nielsen, „Joint Versus Sole Physical Custody: Children's Outcomes Independent of Parent–Child Relationships, Income, and Conflict in 60 Studies“, *Journal of Divorce & Remarriage* 59, Nr. 4 (2018): 247–281, https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1454204.

vaikų psichologiją tyrinėjančių autorių darbais, tokią bendravimo tvarką nustato 3 m. vaikui, argumentuodamas tuo, kad vaikas su abiem tėvais jaučiasi saugiai, abu tėvai geba juo pasirūpinti[78], kitu atveju panašiai argumentuojama sprendžiant dėl 3 ir 6 m. vaikų[79], trečioje byloje teismas konstatuoja, kad vaiko amžius (3 m.) negali būti pakankamas argumentas vaiko ir tėvo bendravimo intensyvumui riboti, taip išskiriant vaiką nuo kitų brolių (seserų)[80]. Vis dėlto yra teismo nutarčių, kuriose teismas atsisakymą taikyti 50:50 bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarką motyvuoja būtent vaikų amžiumi, nes jiems reikalinga stabili, mažiau kintanti aplinka[81] arba jie negeba dėl amžiaus išreikšti sutikimo dėl tokios tvarkos nustatymo[82]. Atkreiptinas dėmesys, kad tokiais argumentais teismas kartais remiasi spręsdamas ir dėl vyresnių (6 ir 11 m.) vaikų[83].

Taigi atlikus vaiko amžiaus, kaip vieno iš kriterijų, analizę paaiškėjo, kad vieninga teismų praktika šiuo klausimu nesusiformavo. Manytina, kad tam įtakos turi ir tai, kad aptartose LAT nutartyse jaunas vaikų amžius, kaip galima kliūtis tokiai tvarkai nustatyti, išsamiai neanalizuota. Pastebėtina, kad nors analizuotose bylose kai kuriais atvejais teismas atsisako taikyti maksimalaus bendravimo modelį, argumentuodamas būtent vaikų amžiumi, jiems reikalingu pastovumu ir stabilumu, išsamesnė bylos faktinių aplinkybių analizė rodo, kad lemiamą įtaką teismo sprendimui, tikėtina, turi kitų kriterijų (tėvų gebėjimai, vaiko ir kiekvieno iš tėvų santykiai) vertinimas.

Nepaisant to, kuriai amžiaus grupei vaikas priklauso ginčo dėl vaiko metu, būtina vertinti individualius konkretaus vaiko poreikius, t. y. atsižvelgti į vaiko sveikatos būklę, specialiuosius poreikius[84], charakterį. Taip būtų laikomasi tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinto geriausių vaiko interesų principo, aiškiai įpareigojančio kiekvieno vaiko situaciją vertinti individualiai, tiesiog nepriskiriant vaiko vienai ar kitai grupei[85]. Analizuotose teismo nutartyse pastebima, kad vaiko poreikiai dažniausiai ver-

78 Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. rugsėjo 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-596-460/2025.

79 Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-151-889/2025.

80 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1438-871/2025.

81 Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-149-856/2024; Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. kovo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-438-587/2024; Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-699-896/2024.

82 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-2414-565/2024.

83 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-452-896/2024; Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-149-856/2024.

84 Emilie Lahaie, Karine Poitras ir Rachel Birnbaum, „Judicial Decision-making in Family Court Involving Children with Autism Spectrum Disorder“, *Family Court Review* 61, 4 (2023): 854–869, https://research-ebsco-com.skaitykla.mruni.eu/c/2ldytd/search/details/vc4mntoirv?db=asn&limiters=None&q=JN+%22Family+Court+Review%22+AND+shared+parenting&searchMode=boolean.

85 Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 14. Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus (3 str. 1 d.). Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, žiūrėta 2024 m.

tinami kartu su tėvų galimybėmis visaverčiai savarankiškai pasirūpinti vaiku, užtikrinti kasdienę vaiko priežiūrą ir įprastai atskirai išsamiai neanalizuojami, jei teismui nekyla abejonių dėl abiejų tėvų galimybių iš esmės pasirūpinti vaiku. Vis dėlto yra bylų, kuriose teismas sprendimą netaikyti maksimalios bendravimo tvarkos, nepaisant abiejų tėvų gebėjimų rūpintis vaiku, grindė būtent vaikui nustatytais specialiais poreikiais, atkreipdamas dėmesį į tokiam vaikui reikalingą pastovumą[86]. Kaip geroji praktika paminėtina ir tai, kad vienoje byloje teismas itin išsamiai analizavo ne tik vaiko specialiuosius poreikius (tokie nenustatyti), bet ir paties vaiko asmenybę, pabrėžė jo jautrumą, nerimą dėl vėlavimo į pamokas ir būtent tuo remdamasis nustatė, kad maksimali bendravimo tvarka neatitiks geriausių vaiko interesų[87].

3.3. Vaiko ryšys su kiekvienu iš tėvų ir tėvų gebėjimai pasirūpinti vaiku

Kadangi bendravimo tvarka, pagal kurią vaikas su kiekvienu iš tėvų praleidžia po tiek pat laiko, reikalauja kiekvieno iš tėvų gebėjimo visaverčiai ilgesnį laiką be antrojo pagalbos pasirūpinti vaiko priežiūra, vaiko ir abiejų tėvų ryšio, santykių vertinimas ir analizė ypač reikšmingi. Svarbu pabrėžti, kad būtent vaiko ir kiekvieno iš tėvų santykis yra vienas pagrindinių aspektų (jei tenkinamos kitos objektyvios sąlygos, pavyzdžiui, atstumas tarp tėvų gyvenamųjų vietų), leidžiančių spręsti, kad vaikui nebus sudėtinga prisitaikyti prie tokio bendravimo modelio[88].

Būtent tokios pozicijos laikosi ir Lietuvos teismai. Teismų praktikos analizė rodo, kad vaiko santykis su kiekvienu iš tėvų ir tėvų galimybės tinkamai savarankiškai pasirūpinti vaiku vertinami visais atvejais, kai sprendžiama dėl 50:50 bendravimo tvarkos nustatymo. Bylose, kuriose teismui iš pateiktų įrodymų, specialistų įžvalgų nekyla abejonių dėl tėvų gebėjimų ir jų ryšio su vaiku (ypač, jei šeima nuo gyvenimo skyriumi pradžios iki teismo sprendimo priėmimo laiką su vaiku dalinosi būtent taip), teismas maksimalios bendravimo tvarkos taikymą netgi laiko prioritetiniu[89], tokios pozicijos laikosi ir ne vienoje byloje nustato bendravimo tvarką kaip laikinąją apsaugos priemonę[90].

---

kovo 11 d., http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/tarptautine-praktika/jungtiniu-tautu-vaiko-teisiu-komiteto-komentarai.

86 Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-567-357/2024, Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. rugsėjo 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1847-855/2024.

87 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. liepos 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1043-560/2025.

88 Rachel Birnbaum ir Michael Saini, „A qualitative synthesis of children's experiences of shared care post-divorce", *International Journal of Children's Rights* 23, 1 (2015): 109–132, https://www.researchgate.net/publication/277614546_A_Qualitative_Synthesis_of_Children's_Experiences_of_Shared_Care_Post_Divorce.

89 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. sausio 18 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-48-775/2024; Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. birželio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1444-601/2025, Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-404-950/2024.

90 Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. rugsėjo 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-383-589/2024, Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje

3.4. Tėvų gyvėnamosios vietos, atstumas iki vaiko ugdymo įstaigos ir tėvų galimybės įgyvendinti tvarką

Svarstant, ar nustatyti tvarką, pagal kurią vaikas su abiem tėvais praleistų po tiek pat laiko, t. y. faktiškai gyventų dviejose vietose (alternatyvi, kintama gyvenamoji vieta), atstumas tarp fizinių tėvų gyvenamųjų vietų ir nuo vaiko lankomos ar planuojamos lankyti ugdymo įstaigos itin aktualus, kadangi dažnai keltis į kitus namus, net jei vienas nuo kito stipriai nenutolę, jau savaime gali kelti vaikams stresą[91]. Akivaizdu, kad taip yra, nes tiek gyvendamas vieno iš tėvų, tiek kito namuose vaikas privalo nesunkiai pasiekti ugdymo įstaigą, popamokines ir laisvalaikio vietas, todėl būtina vertinti, kur gyvena abu tėvai, ar vaikui keliantis iš vienų namų į kitus jo aplinkybės iš esmės nepasikeis, pavyzdžiui, ar vaikui rytais nereikės nepagrįstai anksti keltis, kad pasiektų mokyklą, taip pat atsižvelgti į tai, ar abiejų tėvų namuose bus sudarytos tinkamos sąlygos vaikui gyventi (t. y. ar bus jam skirta aplinka namų darbams ruošti, miegoti ir pan.).

Teismų praktikos analizė atskleidė, kad teismai nuosekliai laikosi LAT praktikos atidžiai ir išsamiai įvertinti tėvų gyvenamąsias vietas, atstumus tarp jų, tėvų darbo grafikus, kai nustatoma maksimali vaiko ir skyriumi gyvenančio vieno iš tėvų bendravimo tvarka. Pavyzdžiui, vienu atveju teismas maksimalios bendravimo tvarkos netaikė, be kitų aspektų, būtent dėl galimybės vaikui viešuoju transportu pasiekti ugdymo įstaigą iš abiejų tėvų namų (iš mamos namų buvo įmanoma, tėvo – ne)[92], kitoje byloje teismas tokios tvarkos nepatvirtino, nes tėvai gyvena skirtinguose miestuose, taigi tokios tvarkos neįmanoma taikyti, kad vaikas galėtų ugdytis vienoje ugdymo įstaigoje[93]. Vis dėlto vienoje byloje teismas sprendė, kad, atsižvelgiant į vaikų amžių, 1,5 val. rytinio kėlimosi laiko skirtumas nėra pakankamas pagrindas teigti, kad 50:50 bendravimo tvarka neatitiks vaikų interesų[94].

3.5. Tėvų tarpusavio santykiai

Remiantis tiek LAT praktika, kuri būtent konfliktiškų tėvų santykių aspektu yra nevienareikšmė[95], tiek analizuojant užsienio valstybėse atliktų tyrimų duomenis, kurie atskleidžia skirtingus rezultatus, galima teigti, kad tėvų konfliktų intensyvumas, gebėjimas

byloje Nr. e2S-544-440/2024, Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-702-340/2024.

91 Toros ir Lehtme, *supra note,* 19: 269–286.

92 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. liepos 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1043-560/2025.

93 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. lapkričio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-2446-565/2024; Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-2541-1187/2024, Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-689-555/2025, Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1029-936/2024.

94 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-2379-803/2024.

95 2016 m. vasario 19 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-99-969/2016 LAT konstatavo, kad 50:50 bendravimo tvarka galima tik esant tėvų sutarimui, 2019 m. rugsėjo 19 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-279-

tartis dėl su vaikais susijusių klausimų, yra vienas sudėtingiausių aspektų, sprendžiant, ar maksimali bendravimo tvarka bus palankiausia vaikui. Vienuose moksliniuose šaltiniuose teigiama, kad esant itin konfliktiškiems tėvų santykiams vaiko gyvenimas pakaitomis su kiekvienu iš tėvų gali neigiamai paveikti vaiko emocinę sveikatą ir vystymąsi[96]. Tai itin pabrėžia ir dr. R. Emery, teigdamas, kad ilgalaikiai tėvų konfliktai, kuriuose vaikas neišvengiamai dalyvauja, gyvendamas dviejuose namuose, vaikams yra itin žalingi ir jo interesus tokiais atvejais geriau atitinka gyvenimas vienuose namuose, su kitu iš tėvų bendraujant pagal griežtai nustatytą grafiką[97]. Vis dėlto yra nuomonių, kad lygiavertis laiko paskirstymas su kiekvienu iš tėvų leidžia vaikui suformuoti stiprų santykį su kiekvienu, ir tai nusveria galimas neigiamas pasekmes vaikui, kurias gali sukelti tėvų nesutarimai[98].

Darytina išvada, kad kai tėvų tarpusavio santykiai yra sudėtingi (konfliktiški) ir jei vienas iš jų siekia, kad būtų nustatyta bendravimo tvarka, pagal kurią vaikas praleistų lygiai tiek pat laiko su kiekvienu iš tėvų, turėtų būti atidžiai įvertinta, ar tėvams realiai pavyks laikytis tokios bendravimo tvarkos (tinkamai ją vykdyti), kokia yra vaiko nuomonė, ar tėvai galės susitarti dėl esminių vaiko priežiūros, auklėjimo ir ugdymo klausimų. Šiuo atveju svarbu tai, kad vaikui gyvenant po pusę laiko su kiekvienu iš tėvų ir esant tėvų nesutarimams dėl esminių vaiko auklėjimo, ugdymo ir kasdienių poreikių tenkinimo klausimų, tai gali sukelti neigiamų išgyvenimų vaikui, nes jam reikėtų kas savaitę iš esmės prisitaikyti prie naujos tvarkos, rutinos, įpročių, dėl to nebūtų sklandžiam vaiko vystymuisi reikalingo stabilumo[99].

Autorių nuomone, labai svarbu įvertinti konfliktiškus tėvų tarpusavio santykius, nustatant ne tik teoriškai geriausius vaiko interesus atitinkančią, bet ir realiai įmanomą vykdyti bendravimo tvarką. Ir EŽTT praktikoje nuosekliai pabrėžiama galimybė užtikrinti realų patvirtintos bendravimo tvarkos vykdymą. Teismas pabrėžia, kad valstybė turi pareigą ne tik priimti sprendimą dėl bendravimo, bet ir užtikrinti realų jo įgyvendinimą per protingą laiką[100], o nustatydama labai intensyvų bendravimo modelį turi įvertinti, ar valstybės institucijos realiai pajėgios jį įgyvendinti ir ar toks modelis nesukels papildomų konfliktų,

969/2019, atvirkščiai, nuspręsta, kad tokia bendravimo tvarka galima ir nesant tėvų sutarimo, kaip tik ji gali būti geriausias būdas tolesniems tėvų nesutarimams mažinti.

96 An Katrien Sodermans, Koen Matthijs ir Gray Swicegood, „Characteristics of joint physical custody families in Flanders“, *Demographic Research* 28, (2013): 837–838, https://www.demographic-research.org/articles/volume/28/29/; Nicholas Bala ir kt., „Shared Parenting in Canada: Increasing Use But Continued Controversy“, *Family Court Review* 55, 4 (2017): 513–530, https://research-ebsco-com.skaitykla.mruni.eu/c/2ldytd/search/details/gejq33hnaf?db=asn&limiters=None&q=JN+%22Family+Court+Review%22+AND+shared+parenting&searchMode=boolean.

97 E. Emery, *supra note,* 73: 66.

98 L. Nielsen, „Re-examining the research on parental conflict, co-parenting, and custody arrangements“, *Psychology, Public Policy, and Law* 23, 2 (2017): 211–231, https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%22Flaw0000109; Berman ir Daneback, *supra note*, 4: 1453.

99 Peter Jaffe, „A Presumption Against Shared Parenting for Family Court Litigants“, *Family Court Review* 52, 2 (2014): 187–192, https://openurl-ebsco-com.skaitykla.mruni.eu/contentitem/doi:10.1111/fcre.12081?sid=ebsco:plink:crawler&id=ebsco:doi:10.1111/fcre.12081&crl=c.

100 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2024 m. vasario 19 d. sprendimas byloje *Anagnostakis prieš Graikiją,* peticijos Nr. 26504/20, HUDOC, žiūrėta 2026 m. kovo 9 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-228017%22]}.

kenkiančių vaikui[101].

Teismų sprendimai, kaip ir mokslininkų įžvalgos, vertinant ir interpretuojant tėvų tarpusavio santykius, kai nustatoma bendravimo su vaiku tvarka, yra skirtingi. Vienose bylose sudėtingi tėvų santykiai, nesutarimai dėl bendravimo su vaiku yra vieni iš argumentų, kad 50:50 bendravimo tvarka bus geriausia vaikui, kartu akcentuojant tai, kad laikas tėvams bus padalintas po lygiai, labai aiškiu grafiku, todėl tai mažins nesutarimus ir sukurs vaikui stabilumą[102]. Kitose bylose, priešingai, būtent stabilumo poreikiu, tėvų nesutarimais argumentuojama, kad tokia tvarka negalima[103].

Atkreiptinas dėmesys, kad apeliacinės instancijos teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, jog tik menkoje dalyje nutarčių tėvų santykių aspektas buvo nagrinėtas išsamiai, nors dažnai egzistavo akivaizdūs tėvų nesutarimai (jau vien ta aplinkybė, kad tėvai bylinėjasi, nes negeba priimti taikaus sprendimo). Teigtina, kad šis kriterijus (tėvų tarpusavio santykių kokybė, tarpusavio komunikavimas) interpretuojamas dviprasmiškai, pasigendama teismo vertinimų, kaip nustatyta maksimali bendravimo tvarka esant tėvų nesutarimams paveiks vaiką, kaip tėvai ateityje ieškos ir ar apskritai gebės siekti ir vykdyti bendrus susitarimus dėl vaiko. Autorių nuomone, efektyviai užtikrinant geriausių vaiko interesų principą, kai sprendžiamos maksimalios bendravimo tvarkos nustatymo galimybės, būtina daugiau dėmesio skirti konfliktiškų tėvų santykių ir jų poveikio vaiko gerovei analizei.

Apibendrintai galima teigti, kad apeliacinės instancijos teismai, nustatydami 50:50 bendravimo tvarką su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų, remiasi kasacinio teismo identifikuotais kriterijais. Vis dėlto pastebėta, kad skirtingose bylose vertinami skirtingi kriterijai, kartais suabsoliutinant, teikiant prioritetą vienam iš jų, bet ne jų visumai. Bendrai manytina, kad išsamiai, argumentuotai vertinti geriausius vaiko interesus tokiose bylose išimtinai svarbu, nes bendravimo tvarka nėra savitikslė, visų pirma, ji turi atitikti vaiko poreikius, o ne tėvų ambicijas. Autorių nuomone, atsižvelgiant į nevienareikšmes mokslininkų nuomones ir būtinybę realiai įgyvendinti nustatytą tvarką, išsamiau reikėtų įvertinti tėvų tarpusavio santykius, kaip vieną iš esminių kriterijų šiose bylose.

101 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. gruodžio 1 d. sprendimas byloje *Eberhard ir M. prieš Slovėniją*, pareiškimų Nr. 8673/05 ir 9733/05, HUDOC, žiūrėta 2026 m. kovo 9 d., https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118248.

102 Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-151-889/2025.

103 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-699-896/2024, Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2024 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-2541-1187/2024.

Išvados

1. Užtikrinti vaiko ryšį su abiem tėvais yra viena svarbiausių vaiko teisių. Vaikas turi teisę palaikyti santykius su abiem tėvais, nesvarbu, ar jie gyvena kartu ar atskirai, o tėvai turi teisę ir pareigą bendrauti su vaiku ir dalyvauti vaiko auklėjime. Lietuvos teisės aktų nuostatos, reglamentuojančios vaiko ir skyriumi gyvenančio vieno iš tėvų bendravimo tvarkos nustatymą, nesudaro kliūčių maksimaliai bendravimo tvarkai nustatyti. Vis dėlto jos yra tik orientyrai, nustatantys, kad bendravimo tvarka turi atitikti geriausius vaiko interesus ir suteikti galimybę skyriumi gyvenančiam vienam iš tėvų maksimaliai dalyvauti vaiko gyvenime. Taigi iš esmės tai atitinka tėvų lygiateisiškumo ir vaiko geriausių interesų užtikrinimo principus, tačiau teisės normos neapibrėžia, nei ką laikyti maksimaliu dalyvavimu, nei kokie kriterijai turėtų būti vertinami, kad nustatyta bendravimo tvarka atitiktų geriausius vaiko interesus.
2. Remiantis LAT suformuota praktika, kriterijai, kuriuos būtina įvertinti sprendžiant dėl 50:50 bendravimo tvarkos atitikimo geriausiems vaiko interesams, yra: vaiko nuomonė, amžius ir poreikiai, tėvų gyvėnamosios vietos ir atstumas nuo jų iki vaiko ugdymo įstaigos, tėvų galimybės įgyvendinti tokią tvarką, vaiko ryšys su kiekvienu iš tėvų, tėvų tarpusavio santykiai. Panašius kriterijus jau 2007 m. suformulavo Europos šeimos teisės komisija (CEFL) tėvų atsakomybės principuose, todėl, tikėtina, Lietuvos kasacinio teismo praktika kryptingai vadovaujasi šiuo šeimos teisės harmonizavimo įrankiu.
3. Naujausios Lietuvos apeliacinės instancijos teismų praktikos analizė atskleidė, kad teismai, nustatydami maksimalios bendravimo tvarkos galimybę, remiasi LAT identifikuotais kriterijais. Vis dėlto pastebima, kad teismai bylose vertina ne visus, o tik tam tikrus kriterijus. Atsižvelgiant į nevienareikšmes mokslininkų nuomones ir būtinybę realiai įgyvendinti nustatytą tvarką, autorių nuomone, ypač pasigendama išsamesnės tėvų tarpusavio santykių, kaip vieno iš svarbaus kriterijaus nustatant maksimalią bendravimo tvarką, analizės.
4. Atsižvelgiant į atlikto teisinio reguliavimo ir teismų praktikos analizės rezultatus ir tai, kad teismai vis dažniau sprendžia dėl galimybės nustatyti maksimalią vaiko ir skyriumi gyvenančio vieno iš tėvų bendravimo tvarką, tikslinga tęsti mokslinę šios temos analizę, kad būtų suvienodinta teismų praktika, o tai sudarytų prielaidas tokiose bylose kokybiškai įgyvendinti geriausių vaiko interesų principą.

ESTABLISHING MAXIMUM CONTACT (ON A 50:50 PRINCIPLE) BETWEEN A CHILD AND ONE PARENT LIVING SEPARATELY IN LITHUANIA: CURRENT ISSUES IN CASE LAW

Ugnė Klingerė
Mykolas Romeris University, Lithuania

Inga Kudinavičiūtė – Michailovienė
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Given the increasing number of cases in which Lithuanian courts decide on the arrangements for a child's communication with the parent living separately, under which the child spends an equal amount of time with both parents, the article analyses the criteria to be applied when assessing whether such an arrangement is compatible with the best interests of the child. Using document analysis, case law analysis, systematic and comparative methods, the article examines the relevant legal regulation, identifies the criteria established in the practice of the Supreme Court of Lithuania, and analyses their content and application in the most recent appellate case law. The article reveals that, according to the Supreme Court of Lithuania's established practice, the key criteria to be evaluated should include: the child's opinion, the child›s age and needs, parents› place of residence and distance from the child's educational institution, parents' ability to implement such an arrangement, the child›s bond with each parent, and inter-parental relationships. The influence of the Principles of European Family Law regarding Parental Responsibilities developed by the Commission on European Family Law (CEFL) may have shaped these criteria. The analysis of appellate court practice demonstrates that courts generally use these criteria for a comprehensive assessment of the child›s best interests when deciding on the establishment of maximum contact arrangements. However, it is observed that in most cases the evaluation is limited to only certain criteria rather than all of them, and a more thorough assessment of the aspect of inter-parental conflict is particularly lacking.*

Keywords: *best interests of the child, contact arrangements with the non-resident parent, case-law of the Supreme Court of Lithuania, inter-parental relationships, joint physical custody.*

Ugnė Klingerė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: šeimos teisė, vaikų teisės.

Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto profesorė, socialinių mokslų (teisės) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: šeimos teisė, šeimos teisės unifikavimas ir harmonizavimas (cross border elementas), civilinė teisė, vaikų teisės.

Ugnė Klingerė, PhD candidate at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: family law, children's rights.

Inga Kudinavičiūtė – Michailovienė, Professor at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: family law, unification and harmonization of family law (cross-border element), civil law, children's rights.

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2026, 33(1), p. 133–156.

BUVUSIŲ SUTUOKTINIŲ MATERIALINIO IŠLAIKYMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE IR VOKIETIJOJE: LYGINAMOJI ANALIZĖ

Neringa Megelinskaitė
Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos
Teisės ir teisėsaugos institutas
Elektroninis paštas: n.megelinskaite@mruni.eu

Advokatų profesinė bendrija Magnusson ir partneriai
Elektroninis paštas: neringa.megelinskaite@magnussonlaw.com

Edmundas Rekevičius
Advokato E. Rekevičiaus kontora
Elektroninis paštas: rekevicius@gmail.com

Pateikta 2025 m. lapkričio 14 d., parengta spaudai 2026 m. balandžio 15 d.

DOI: 10.13165/JUR-26-33-1-07

Santrauka. *Tiek Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.72 str., tiek Vokietijos BGB (vok. Bürgerliches Gesetzbuch[1]) reglamentuojamas buvusių sutuoktinių tarpusavio materialinis išlaikymas. Šiame straipsnyje analizuojamos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.72 str. ir BGB normos, reglamentuojančios sutuoktinių pareigą vienas kitą materialiai išlaikyti, ir pateikiami teismų praktikoje formuojamų teisės normų aiškinimo ir taikymo pavyzdžiai.*

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos teismų praktika nagrinėjamu klausimu nėra itin gausiai išplėtota, teismai visgi vangiai tenkina ieškinio reikalavimus išlaikyti buvusį sutuoktinį, o ir teismų sprendimuose iš esmės remiamasi bendraisiais sutuoktinių materialinio išlaikymo reikalingumo principais ir pagrindais, o ši praktika metams bėgant iš esmės nekito. Manytina, kad Vokietijos BGB teisės normų ir teismų praktikoje formuojamų teisės normų aiškinimo ir taikymo taisyklių dėl sutuoktinių išlaikymo analizė suteiks galimybę įvertinti šį institutą iš kitos perspektyvos (teisės normų taikymo aspektu) ir sudarys prielaidas plačiau ir dažniau Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.72 str. pritaikyti nacionalinėje teisėje, nagrinėjant tokias bylas.

1 Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), žiūrėta 2025 m. lapkričio 11 d. https://research.wolterskluwer-online.de/document/67acd039-85df-3c5d-9c65-09a9327fa51c.

Reikšminiai žodžiai: *sutuoktinių tarpusavio išlaikymas, santuokos nutraukimas, periodinės išmokos, parama, LR CK, Vokietijos BGB.*

Įvadas

LR Konstitucijos 38 str. įtvirtinta, kad „santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu“[2]. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso[3] (toliau – LR CK) 3.3 str. 1 d. numato, kad „šeimos santykių teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje grindžiamas monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, tėvystės ir motinystės tarpusavio papildomumo, motinystės visokeriopos apsaugos principais ir kitais civilinių santykių teisinio reglamentavimo principais“[4].

Nepaisant to, kad šeimos teisiniai santykiai (įskaitant santuokos sudarymą ir iš to kylančias teisines pasekmes) grindžiami sutuoktinių lojalumo, pagarbos ir kitais CK nurodytais principais, XXI a., remiantis užsienio ir Lietuvos pavyzdžiais, nutrauktų santuokų sparčiai daugėja. „Lietuva išsiskiria vienais aukščiausių ištuokų rodiklių ES, kurie su nedideliais svyravimais iš esmės nekinta jau daugiau nei tris dešimtmečius“[5].

Iliustruojant augantį ištuokų skaičių Lietuvoje, pateikiama oficiali sudarytų santuokų ir ištuokų statistika analogišku periodu (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Oficiali sudarytų santuokų ir ištuokų statistika 2020–2024 m.

Santuokų skaičius					**Ištuokų skaičius**				
		Iš viso santuokų							
		Miestas ir kaimas	Miestas	Kaimas			Miestas ir kaimas	Miestas	Kaimas
Santuokos | skaičius	2024	12 890	8 541	4 349	Ištuokos | skaičius	2024	7 127	4 797	2 330
	2023	13 997	9 305	4 692		2023	7 231	4 830	2 401
	2022	16 016	10 458	5 558		2022	7 395	5 143	2 252
	2021	16 795	11 620	5 175		2021	7 822	5 267	2 555
	2020	15 299	10 432	4 867		2020	7 544	5 143	2 401

Šaltinis: Valstybės duomenų apsaugos agentūra, 2025[6]

Tai, kad daugėja ištuokų, savaime suprantama, lemia ir augantį santuokos nutraukimo

2 Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33–1014.
3 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74–2262.
4 *Ibid.*
5 Aušra Maslauskaitė, Aiva Jasilionienė, Domantas Jasilionis, Vlada Stankūnienė, „Skyrybos ir sutuoktinių socialiniai ir ekonominiai ryšiai“, *Filosofija. Sociologija,* 24, 4 (2013): 237.
6 Valstybės duomenų apsaugos agentūra, 2025 m. spalio 15 d. https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/.

bylų skaičių Lietuvos bendrosios kompetencijos teismuose. Kadangi santuokos nutraukimo bylose, nepaisant nutraukimo pagrindų (abiejų sutuoktinių bendru sutikimu ar ginčo teisena), būtina išspręsti su santuokos nutraukimu susijusius neturtinius ir turtinius klausimus, savo ruožtu tampa aktualus materialinio išlaikymo buvusiems sutuoktiniams (LR CK 3.27 str.) klausimas ir kokioms sąlygoms egzistuojant sudaroma galimybė reikšti tokį reikalavimą civilinėse santuokos nutraukimo bylose.

Kaip žinia, „Santuoka sukuria santuokines teises ir pareigas, tarp kurių yra pareiga sutuoktiniams vienas kitą remti (LR CK 3.27 str.). Ši nuostata, be kita ko, reiškia, kad teisė į išlaikymą atsiranda iš santuokos sudarymo ir ginama iki santuokos pasibaigimo, jeigu sutuoktiniai, susitardami dėl santuokos nutraukimo pasekmių, dėl teisės į išlaikymą nesutaria kitaip arba teismas pagal vieno iš sutuoktinio ieškinį nenusprendžia kitaip“[7].

Taigi LR CK įtvirtina sutuoktinio, kuriam parama būtina, teisę reikalauti priteisti materialinį išlaikymą iš kito sutuoktinio. Analogiškus reikalavimus, be kita ko, įgalina teisę reikšti ir Vokietijos BGB. Tačiau analizuojant šį institutą praktinio pritaikomumo Lietuvoje aspektu pastebėta, kad tokie reikalavimai teismų praktikoje nedažni, o jei reiškiami, patenkintų reikalavimų civilinėse bylose yra pakankamai mažai (pastaba: teismų praktikos aspektai apžvelgiami toliau straipsnyje).

Įgyvendinant šio straipsnio uždavinius, kurie nurodyti straipsnio įvado dalyje, be teisės normų analizės, atliekama Lietuvos teismų praktikos (t. y. bylų, kuriose buvo reiškiamas toks materialinis reikalavimas) nagrinėjamu klausimu analizė, kuri, kaip minėta, nėra gausiai išplėtota, ir sistemiškai palyginama su Vokietijos nacionaline teise ir formuojama teismų praktika. Tai, manytina, suteiks galimybę įvertinti šį institutą iš kitos perspektyvos, t. y. lyginamuoju aspektu su Vokietijos civilinės teisės reguliavimu analizuojamu klausimu, ir sudarys prielaidas plačiau ir dažniau CK 3.72 str. pritaikyti nacionalinėje teisėje, nagrinėjant tokias bylas.

Temos aktualumo kontekste pažymėtina, kad Lietuvos teismų praktika nagrinėjamu klausimu nėra gausiai išplėtota, o kasacinėje instancijoje išnagrinėtose bylose iš esmės remiamasi bendraisiais sutuoktinių materialinio išlaikymo reikalingumo principais ir pagrindais, kurie, metams bėgant, iš esmės nekito. Be to, kaip matyti, materialinis išlaikymas buvusiems sutuoktiniams Lietuvoje priteisiamas itin išimtiniais atvejais. Manytina, kad Vokietijos teismų praktikoje formuojamų teisės normų aiškinimo ir taikymo taisyklių dėl sutuoktinių išlaikymo reikalingumo analizė sudarys prielaidas diskusijai apie tai, kaip plačiau (savo ruožtu dažniau) šį institutą pritaikyti praktiškai, kartu užtikrinant buvusių sutuoktinių teises į teisminę gynybą ir įrodinėjant išlaikymo būtinumą.

Pasirinkta tema Lietuvos teisėje plačiai nenagrinėta. Atskirus sutuoktinių tarpusavio išlaikymo klausimus aspektus tyrinėjo Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė[8], Kristina Am-

7 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. balandžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-500.

8 Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, „I*štuokos reglamentavimas: nuostatos, integraciniai procesai ir principai*“, *Jurisprudencija,* 93 (3) (2007): 29–37. https://ojs-dev.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2747/2551.

brazevičiūtė[9], Pranciškus Stanislavas Vitkevičius[10]. Tačiau šis institutas sistemiškai kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis, kuriose įtvirtintinas analogiškas teisinis reguliavimas, plačiau neanalizuotas.

Taigi straipsnio tikslas – atlikti teisinio reguliavimo ir teismų praktikos dėl materialinio išlaikymo priteisimo pagrindų buvusiems sutuoktiniams Lietuvoje ir Vokietijoje analizę.

Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1) Išanalizuoti teisės normas, reglamentuojančias sutuoktinių tarpusavio išlaikymo pagrindus Lietuvoje ir Vokietijoje ir atlikti lyginamąją šių normų analizę.
2) Apžvelgti Lietuvos ir Vokietijos teismų praktikoje formuojamas teisės normų aiškinimo ir taikymo taisykles civilinėse bylose.
3) Pateikti sutuoktinių tarpusavio išlaikymo instituto teisinio reguliavimo ir taikymo teismų praktikoje išskirtinumų Lietuvos ir Vokietijos nacionalinėse teisėse apibendrinimą (išvadas).

Straipsnio tiriamuoju objektu pasirinktas buvusių sutuoktinių materialinio išlaikymo teisinis reguliavimas Lietuvoje ir Vokietijoje.

Iškeltam tikslui pasiekti naudojami įstatymų analizės, analitinis, apibendrinimo ir kiti mokslinio tyrimo metodai. Įstatymų analizės metodu buvo nagrinėjamos buvusių sutuoktinių tarpusavio materialinį išlaikymą reglamentuojančios teisės normos Lietuvoje (LR CK) ir Vokietijoje (BGB) ir teismų praktika. Analitinio tyrimo metodas padėjo pateikti teisinį vertinimą, ar Lietuvos teismų praktikoje susiformavę LR CK 3.72 str. taikymo pagrindai, priimant procesinius sprendimus, netaikomi itin formaliai ir ar taikymo pagrindai, numatyti LR CK, negalėtų būti koreguojami pagal Vokietijos teisinio reguliavimo ir teismų praktikos pavyzdį. Apibendrinimo metodas padėjo pateikti išvadas, kaip plačiau pritaikyti ar tobulinti analizuojamos nacionalinės teisės normą.

1. Buvusių sutuoktinių teisė į materialinį išlaikymą Lietuvoje: teoriniai ir praktiniai aspektai

Sutuoktinių teisės į materialinį išlaikymą teisinio reguliavimo ištakos Lietuvoje siekia dar Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos santuokos ir šeimos kodeksą (toliau – SŠK). SŠK 27 str. reglamentavo, kad „Sutuoktiniai privalo materialiai remti vienas antrą; Jeigu atsisakoma teikti tokią paramą, materialinės paramos reikalingas nedarbingas sutuoktinis, taip pat žmona nėštumo laikotarpiu ir pusantrų metų po vaiko gimimo turi teisę teismine tvarka gauti išlaikymą (alimentus) iš antrojo sutuoktinio, jeigu šis išsigali jį teikti. Ši teisė išlieka ir santuoką nutraukus“[11]. Įsigaliojus LR CK šio instituto teisinio reguliavimo esmė

9 Kristina Ambrazevičiūtė, „Turtinė parama išlaikymo reikalingiems vyresnio amžiaus žmonėms: civilinės teisės perspektyva“, *Teisės problemos*, 1 (75) (2012). https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/2012-1-ambrazeviciute.pdf.

10 Pranciškus Stanislovas Vitkevičius, „Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai“, *Justitia* (2006): 253.

11 „Dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Santuokos ir šeimos kodekso patvirtinimo Lietuvos TSR 1969 m. liepos 16 d. įstatymas“, Infolex, žiūrėta 2026 m. kovo 1 d. https://www.infolex.lt/ta/53364.

nekito, tačiau reglamentavimo ribos buvo praplėstos – LR CK 3.72 str. numatyti pagrindai, kuriems egzistuojant sudaromos prielaidos reikalauti išlaikymo iš kito sutuoktinio, taip pat aplinkybės, į kurias teismas, priteisdamas išlaikymą, privalo atsižvelgti ir kokioms sąlygoms egzistuojant mažinamas ar priteisiamas tik laikinas išlaikymas arba atsisakoma jį priteisti. Tiek analizuojant LR CK 3.72 str., tiek apžvelgiant teismų praktiką nagrinėjamu klausimu matyti, kad Lietuvoje išlaikymo priteisimas sutuoktiniui nėra dažnas reiškinys, todėl ir teismų praktika šiuo klausimu itin gausiai neišplėtota.

Kadangi šio straipsnio tikslas – atlikti lyginamąją aptariamo instituto analizę Lietuvos ir Vokietijos teisinio reguliavimo kontekste, šioje dalyje apžvelgiami esminiai LR CK įtvirtinti pagrindai, kurie suteikia teisę reikšti reikalavimą dėl materialinio išlaikymo priteisimo iš kito sutuoktinio, ir kriterijai, kuriais vadovaujasi teismai, priimdami sprendimus dėl tokių reikalavimų.

1.1. Bendrieji priteistino materialinio išlaikymo pagrindai

LR CK 3.72 str., reglamentuojančiame buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo santykius, nustatyta, kad „Teismas, priimdamas sprendimą dėl santuokos nutraukimo, priteisia išlaikymą to reikalingam buvusiam sutuoktiniui, jeigu išlaikymo klausimai nenustatyti sutuoktinių sudarytoje sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasekmių. Sutuoktinis neturi teisės į išlaikymą, jeigu jo turimas turtas ar gaunamos pajamos yra pakankami visiškai save išlaikyti“ (LR CK 3.72 str. 1 d.). Šio straipsnio antroje dalyje įtvirtinta prezumpcija, kad „Sutuoktiniui reikalingas išlaikymas, jeigu jis yra nedarbingas dėl savo amžiaus ar sveikatos būklės. Teismas, spręsdamas išlaikymo priteisimo ir jo dydžio klausimus, privalo atsižvelgti į santuokos trukmę, išlaikymo reikalingumą, abiejų buvusių sutuoktinių turtinę padėtį, jų sveikatos būklę, amžių, taip pat į jų darbingumą, nedirbančio sutuoktinio įsidarbinimo galimybes bei kitas svarbias aplinkybes“ (LR CK 3.72 str. 5 d.).

Aiškindamas ir taikydamas LR CK 3.72 str. nuostatas kasacinis teismas yra nurodęs, kad „Pareiga išlaikyti atsiranda tuo atveju, jeigu kitas sutuoktinis turi teisę į išlaikymą. Pareiga remti kitą sutuoktinį nesiejama su šią pareigą turinčio sutuoktinio kalte dėl santuokos nutraukimo, dėl prašančio išlaikymo sveikatos būklės ir kita“[12]. „LR CK 3.72 straipsnis yra bendroji norma, reglamentuojanti sutuoktinių tarpusavio išlaikymo santykius. Šio straipsnio 1 dalyje sutuoktinio teisė į išlaikymą siejama su jo turtine padėtimi, o ne su sveikatos būkle ar kitomis aplinkybėmis. Dėl to laikytina, kad ir darbingas sutuoktinis, kurio turimas turtas ar gaunamos pajamos nėra pakankami minimaliam pragyvenimo lygiui užsitikrinti, turi teisę reikalauti išlaikymo iš kito sutuoktinio, kurio turimas turtas ir gaunamos pajamos tokį gyvenimo lygį užtikrina. Ir priešingai, sutuoktinis, turintis turto ar pajamų, kurie pakankami jam išsilaikyti, neturėtų teisės į išlaikymą“[13].

12 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. balandžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-500/2003.

13 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-2/2011.

1.2. Kriterijai, į kuriuos atsižvelgiama nustatant priteistino materialinio išlaikymo dydį

„LR CK 3.72 str. 5 d. nustato kriterijus, į kuriuos privalo atsižvelgti teismas, spręsdamas išlaikymo priteisimo ir jo dydžio klausimus. Išlaikymo pareiga yra asmeninė prievolė, nors ir susijusi su tam tikrų turtinių pasekmių atsiradimu. Pareiga įrodyti, kad turimas turtas ar pajamos nėra pakankamos, t. y. neužtikrina minimalių poreikių, ir reikalingas išlaikymas, tenka sutuoktiniui, reikalaujančiam priteisti išlaikymą. Šis sutuoktinis gali pasinaudoti LR CK 3.72 str. 2 d., įtvirtinančia prezumpcija, kad sutuoktiniui reikalingas išlaikymas, jeigu jis augina bendrą savo ir buvusio sutuoktinio nepilnametį vaiką, yra nedarbingas dėl savo amžiaus ar sveikatos būklės“[14]. „LR CK 3.72 str. 2 d. įtvirtinti sutuoktinio teisės į išlaikymą pagrindai savaime nereiškia, kad jam reikalingas išlaikymas. Esant teisės į išlaikymą pagrindui sutuoktinis neprivalo įrodinėti, kad jam reikalingas išlaikymas. Ši prezumpcija byloje gali būti nuginčyta, t. y. nedraudžiama teismui nustatyti priešingai, kad sutuoktinis yra apsirūpinęs ir jam išlaikymas nėra reikalingas“[15]. „Teismas, spręsdamas išlaikymo priteisimo ir jo dydžio klausimus, privalo atsižvelgti į santuokos trukmę, išlaikymo reikalingumą, abiejų buvusių sutuoktinių turtinę padėtį, jų sveikatos būklę, amžių, taip pat į jų darbingumą, nedirbančio sutuoktinio įsidarbinimo galimybes bei kitas svarbias aplinkybes“[16].

Taigi atlikus sisteminę LR CK 3.72 str. analizę matyti, kad Lietuvoje esminis kriterijus, kuriuo bendrosios kompetencijos teismai vadovaujasi spręsdami klausimą dėl buvusio sutuoktinio materialinio išlaikymo reikalingumo, yra jo turtinė padėtis, nepaisant kitų svarių kriterijų kaip vieno iš sutuoktinių liga, darbingumas ir pan. Apibendrinant galima išskirti kelis esminius momentus (kriterijus), kurie reikšmingi teismui priimant procesinius sprendimus tokiose bylose, t. y.: 1) ar egzistuoja materialinio išlaikymo reikalingumo prezumpcija (auginamas bendras savo ir buvusio sutuoktinio nepilnametis vaikas, sutuoktinis yra nedarbingas dėl savo amžiaus ar sveikatos būklės). Ši nustatytina aplinkybė svarbi šalims paskirstant įrodinėjimo naštą; 2) ar pakanka įrodymų, kad prašančio priteisti materialinio išlaikymo sutuoktinio turimų turto ar pajamų nepakanka, t. y. neužtikrina minimalių poreikių; 3) ar neegzistuoja aplinkybės, numatytos LR CK 3.72 str. 6 d., kuomet išlaikymo dydis mažinamas ar priteisiamas tik laikinas išlaikymas arba atsisakoma priteisti išlaikymą (sutuoktinis, turintis teisę gauti išlaikymą, yra padaręs nusikaltimą kitam sutuoktiniui ar jo artimiesiems giminaičiams ir kt.).

14 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. lapkričio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1090/2003.

15 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2010; 2011 m. sausio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-2/2011.

16 *Ibid.*

1.3. Kiti teisinio reguliavimo ypatumai, susiję su materialinio išlaikymo priteisimu buvusiam sutuoktiniui, išlaikymo formos ir lyginamieji aspektai su išlaikymu nepilnamečiams vaikams, renta (išlaikymu) iki gyvos galvos

Nagrinėjamos temos aspektu, be kita ko, tikslinga aptarti ir kitus ypatumus, susijusius su materialinio išlaikymo buvusiam sutuoktiniui teisiniu reguliavimu. Atkreiptinas dėmesys, kad sutuoktiniai vedybų sutartyje gali laisvai susitarti dėl tarpusavio išlaikymo. Tačiau ši sutartinė laisvė nėra neribota – ji negali panaikinti įstatyminių garantijų, kurios užtikrina minimalią apsaugą silpnesniajai šaliai, t. y. sutuoktiniui, kuriam reikalingas išlaikymas. Remiantis Civilinio kodekso 3.104 str., vedybų sutartyje sudaroma galimybė sutuoktiniams susitarti dėl didesnio išlaikymo, pavyzdžiui, nustatyti konkretų išlaikymą sutuoktiniui, kuris dėl šeimos interesų atsisakė karjeros ar mokslo; sudaroma galimybė susitarti dėl išlaikymo formos: periodinėmis išmokomis, vienkartine išmoka ir pan.; taip pat sudaroma galimybė sutuoktiniams susieti teikiamą išlaikymą su tam tikromis sąlygomis (pvz., iki sutuoktinio, kuriam reikalingas išlaikymas, įsidarbinimo ir pan.). Papildomai pažymėtina, kad vedybų sutarties sąlygos, kurios visiškai atima ar iš esmės apriboja sutuoktinio teisę į reikalingą išlaikymą, gali būti pripažintos negaliojančiomis. Sutuoktiniai negali sutartimi panaikinti imperatyvių įstatymo normų, ginančių asmenis, kuriems parama yra būtina. Teismas, vadovaudamasis CK 3.108 str. 2 d., gali pripažinti sutartį negaliojančia, jei ji iš esmės pažeidžia sutuoktinių lygybę ir yra labai nepalanki vienai šaliai.

Kitaip nei vaikų išlaikymo atveju (kuomet, priteisiant išlaikymą, orientuojamasi į minimalią mėnesinę algą kaip bazinį atskaitos tašką), sutuoktinio išlaikymas siejamas su *status quo* principu. Teismai vertina ne tik tai, ar asmuo turi lėšų savo minimaliems poreikiams patenkinti, bet ar jo pajamos leidžia bent iš dalies išlaikyti tokį gyvenimo standartą, koks buvo santuokos metu. Šiame kontekste pažymėtina, kad vaikų išlaikymas yra besąlyginė pareiga, o sutuoktinio išlaikymas yra parama ir galioja tik tol, kol asmeniui jos tikrai reikia (pvz., dėl amžiaus, sveikatos ar vaikų priežiūros). Sutuoktinis, kitaip nei vaikas, yra darbingas subjektas, taigi pirmiausia vertinama jo reali galimybė pačiam užsidirbti, todėl sprendžiant dėl išlaikymo reikalingumo nustatoma, ar išlaikymo reikalaujantis sutuoktinis iš tikrųjų neturi objektyvių galimybių dirbti ir gauti pajamas.

Analizuojant teisinį reguliavimą papildomai reikšminga atskirti du institutus: sutuoktinių tarpusavio išlaikymo ir rentą. Nors kasdienėje kalboje „išlaikymas“ skamba vienodai, LR CK ir LAT skiria sutuoktinių išlaikymą nuo rentos ar išlaikymo iki gyvos galvos sutarčių. Pagrindinis skirtumas – prievolės atsiradimo pagrindas ir tikslas. LR CK 3.72 str. yra šeimos teisės institutas, kylantis iš santuokinio solidarumo ir tai negali būti laikoma atlygiu už turtą. Renta ir išlaikymas iki gyvos galvos (CK 6.439–6.464 str.) yra prievolių teisės (sutarčių) institutas, kuomet asmuo perduoda savo turtą (dažniausiai nekilnojamąjį) kitam asmeniui nuosavybėn, o šis įsipareigoja jį išlaikyti. Rentos sutartyje išlaikymo turinys dažnai apibrėžiamas konkrečiais materialiais poreikiais (maistas, pastogė, priežiūra). Sutuoktinių

išlaikymo atveju vertinamas gyvenimo lygis, buvęs santuokoje. Kitaip nei išlaikymas iki gyvos galvos, sutuoktinio parama dažniausiai yra terminuota (kol asmuo persikvalifikuos, ras darbą ar užaugs vaikai).

Kaip nurodė kasacinis teismas „(...) Minėta, kad išlaikymo iki gyvos galvos sutartis pagal savo prigimtį yra fiduciarinė, grindžiama asmeniniu pasitikėjimu, kad rentos gavėjui paprastai yra svarbios asmens, teikiančio išlaikymą, savybės, nes rentos gavėjas tampa priklausomas nuo rentos mokėtojo tinkamo prievolės vykdymo (nutarties 33, 34 punktai). Taigi išlaikymo iki gyvos galvos sutartimi rentos gavėjas išreiškia pasitikėjimą konkrečiu asmeniu, sutikdamas būti jo prižiūrimas, šiam teikiant atitinkama forma išlaikymą natūra, ir perduodamas rentos mokėtojui nuosavybės teisę į savo nekilnojamąjį turtą. Teisėjų kolegijos vertinimu, išlaikymo iki gyvos galvos sutartimi negali būti įpareigotas teikti išlaikymą, t. y. priežiūrą, gyvenamąją vietą, maitinimą ir t. t., rentos mokėtojo sutuoktinis, kuris įstatyme nustatyta forma nėra išreiškęs savo valios atlikti tokius veiksmus rentos gavėjui, o šis savo ruožtu nėra išreiškęs pasitikėjimo rentos mokėtojo sutuoktiniu ir gali nepageidauti būti nuo jo priklausomas (nuolat prižiūrimas, esant reikalui, maitinamas, slaugomas ir pan.) (...)“[17].

Papildomai pažymėtina, kad jei vedybų sutartyje numatytas išlaikymas savo esme tampa panašus į rentą (pvz., mokėjimai iki mirties be jokios sąsajos su realiu poreikiu), teismas gali tai vertinti kaip nesąžiningumą, jei tokia sąlyga tampa nepakeliama našta mokėtojui pasikeitus aplinkybėms. Sutuoktiniai gali susitarti dėl išlaikymo, kuris savo forma primena rentą (pvz., konkretaus nekilnojamojo turto perdavimas mainais į atsisakymą nuo periodinių išmokų). Tačiau teismas vis tiek palieka sau teisę revizuoti tokį susitarimą, jei asmuo lieka be pragyvenimo lėšų (pažeidžiamas viešasis interesas).

Lietuvoje buvusio sutuoktinio išlaikymo formos reglamentuojamos LR CK 3.72 str. ir detalizuojamos kasacinio teismo praktikoje. Nors įstatymas tiesiogiai neišvardija visų formų taip detaliai kaip vaikų išlaikymo atveju (LR CK 3.196 str.), teismų praktika ir doktrina išskiria tris pagrindines formas: 1) periodinės išmokos: tai dažniausia forma, kai nustatoma konkreti pinigų suma, mokama kas mėnesį. LR CK 3.72 str. 11 d. numato galimybę keisti išlaikymo dydį pasikeitus aplinkybėms, o tai būdinga būtent periodiniams mokėjimams. Ši forma užtikrina nuolatinį poreikių tenkinimą ir gali būti nustatoma iki gyvos galvos arba tam tikram terminui (pvz., kol sutuoktinis baigs studijas). „Jeigu išlaikymas buvo priteistas periodinėmis išmokomis, tai iš esmės pasikeitus aplinkybėms bet kuris iš buvusių sutuoktinių gali reikalauti padidinti arba sumažinti išlaikymo dydį arba apskritai nutraukti išlaikymo mokėjimą (CK 3.72 str. 11d.)“[18]; 2) vienkartinė išmoka: sutuoktiniai gali susitarti arba teismas gali priteisti konkrečią pinigų sumą, kuri sumokama iš karto. Ši forma taikoma siekiant galutinai nutraukti turtinius ryšius tarp buvusių sutuoktinių, jei mokėtojo turtinė padėtis tai leidžia; 3) išlaikymas turtu: išlaikymo prievolė gali būti įvykdyta perleidžiant buvusiam sutuoktiniui tam tikrą nekilnojamąjį ar kilnojamąjį turtą (pvz., butą, akcijas) arba nustatant uzufruktą (teisę naudotis turtu). Praktikoje išlaikymas turtu

17 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. rugsėjo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-272-687/2019.

18 Kudinavičiūtė-Michailovienė, *supra note*, 8.

dažniausiai įtvirtinamas sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasekmių (CK 3.53 str. 3 d.), tačiau ginčo atveju teismas prioritetą teikia periodinėms išmokoms, nebent turtas geriau užtikrintų kreditoriaus interesus.

1.4. Sutuoktinių išlaikymo reglamentavimo sąsajos su Europos šeimos teisės komisijos (CEFL) santuokos nutraukimo ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo principais

Europos šeimos teisės komisijos (toliau – CEFL) parengti Europos šeimos teisės principai (PEFL) dėl santuokos nutraukimo ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo (2004 m.) Lietuvoje turi svarbią metodinę ir aiškinamąją reikšmę, nors jie nėra tiesioginio taikymo teisės aktas. LR CK 3.72 str. įtvirtintas modelis iš esmės atitinka CEFL[19] principą 2:2 (sutuoktinių savarankiškumas), kuris deklaruoja, kad po skyrybų kiekvienas sutuoktinis turi pats pasirūpinti savo pragyvenimu, o išlaikymas yra išimtis dėl santuokos atsiradusiems ekonominiams praradimams kompensuoti. CEFL principas 2:10 leidžia išlaikymą teikti ne tik periodinėmis išmokomis, bet ir vienkartine suma. Nors CK 3.72 str. detaliai neaprašo turto perleidimo kaip formos, CK 3.53 str. 3 d. (sutartis dėl santuokos nutraukimo pasekmių) suteikia šalims laisvę apsispręsti dėl išlaikymo formos[20].

Analizuojant CEFL nuostatas matyti, kad išlaikymas skiriamas „ekonominiams nelygumams“, atsiradusiems dėl vaidmenų pasidalijimo santuokos metu (pvz., vienas sutuoktinis aukojo karjerą dėl vaikų priežiūros) kompensuoti. Savo ruožtu CK 3.72 str. 2 d. nurodo, kad teismas, nustatydamas išlaikymą, atsižvelgia į tai, ar sutuoktinis negalėjo įgyti kvalifikacijos dėl šeimos interesų. Tai tiesioginis CEFL principų atspindys – išlaikymas traktuojamas ne kaip „pašalpa“, o kaip kompensacija už prarastas galimybes.

Analizuojant LR CK 3.72 str. ir CEFL nuostatas išskirtini kriterijai, į kuriuos atsižvelgtina, sprendžiant klausimą dėl priteistino išlaikymo dydžio (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Kriterijai, į kuriuos atsižvelgtina sprendžiant klausimą dėl priteistino išlaikymo dydžio (CEFL 2:4 principas)

Kriterijus	CEFL 2:4 principas	LR CK 3.72 str. 5 d.
Santuokos trukmė	Esminis veiksnys (ilgesnė santuoka = daugiau solidarumo)	Teismas privalo atsižvelgti į santuokos trukmę
Vaikų priežiūra	Jei vaikai trukdo dirbti, išlaikymas būtinas	Išlaikymas priteisiamas, jei sutuoktinis augina bendrą vaiką

19 „Principles of european family law regarding parental responsibilities“, Ceflonline, žiūrėta 2026 m. kovo 1 d. https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PR-English.pdf

20 Pastaba: Vokietijos BGB (§1569 ir vėlesni) ir CEFL principai akcentuoja solidarumą po santuokos. Lietuva, perimdama tai, vis labiau tolsta nuo buvusio sutuoktinio „kaltės“ principo ir matyti (teisinio reguliavimo aspektu) perėjimo į „poreikių ir galimybių“ pusiausvyrą, kurią deklaruoja CEFL, tendencijos.

Karjeros atsisakymas	Vertinamas indėlis į kito sutuoktinio karjerą	Vertinamos abiejų sutuoktinių galimybės užsidirbti
Gyvenimo lygis	Siekis išlaikyti panašų standartą	Atsižvelgiama į abiejų sutuoktinių turtinę padėtį

Šaltinis: sudaryta autorių

Be to, pagal CEFL išlaikymo trukmė ir dydis turi tiesiogiai priklausyti nuo santuokos trukmės. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2004 m. rugsėjo 6 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-419/2004, taip pat akcentavo[21], kad sprendžiant dėl išlaikymo būtina vertinti santuokos trukmę kaip vieną iš esminių kriterijų. Ir tokia pozicija visiškai koreliuoja su CEFL 2:5 principu.

Taigi apibendrinant pažymėtina, kad CEFL parengti principai dėl sutuoktinių tarpusavio išlaikymo (2004 m., atnaujinti 2021 m.) užpildo lyginamosios metodologijos spragas interpretuojant LR CK 3.72 str. Nors Lietuvos nacionalinė teisė tiesiogiai nereglamentuoja visų išlaikymo formų (pvz., išlaikymo konkrečiu turtu), CEFL principai suteikia teorinį pagrindą moderniai jų interpretacijai.

Atlikus analizę galima konstatuoti, kad Lietuvos šeimos teisėje įtvirtintas buvusių sutuoktinių išlaikymo modelis (LR CK 3.72 str.) evoliucionuoja nuo tradicinio paramos modelio į kompensacinį solidarumo mechanizmą, kuris visiškai atitinka Europos šeimos teisės komisijos (CEFL) principus. Apibendrinant LR CK reguliavimas, vertinamas per CEFL (2004/2021) prizmę, demonstruoja modernų požiūrį į santuokos pabaigą – kaip į procesą, siekiantį teisingai subalansuoti buvusių partnerių solidarumą ir jų teisę į naują, ekonomiškai nepriklausomą gyvenimo etapą.

1.5. Materialinio išlaikymo priteisimas buvusiam sutuoktiniu: praktiniai aspektai Lietuvos teismų praktikoje

Taigi LR CK 3.72 str. įtvirtina buvusio sutuoktinio teisę į ieškinį dėl išlaikymo priteisimo iš buvusio sutuoktinio. Tačiau teismų praktikoje tokie reikalavimai reiškiami nedažnai, galimai dėl priežasties, jog patenkintų (visiškai ar iš dalies) tokiose bylose nėra daug. Pavyzdžiui, atlikus analizę teismų praktikos portalo www.infolex.lt paieškoje matyti, kad 2025 m. daugiau nei 34 vnt. civilinių bylų toks reikalavimas nė nebuvo reiškiamas, o bylų, kuriose jis būtų tenkintas, viešoje paieškoje rasti nepavyko. Manytina, kad sudėtingas ir daug pastangų reikalaujantis įrodinėjimo procesas ir lemia tokią statistiką.

Dėl įrodinėjimo naštos paskirstymo ir įtakos priimamiems procesiniams sprendimams kaip pavyzdį galima paminėti Plungės apylinkės teismo Skuodo rūmų 2023 m. balandžio 25 d. sprendimą Nr. e2-58-1111/2023, kuomet teismas nurodė, kad „Teismo vertinimu, ieškovė į bylą nepateikė duomenų, tinkamai pagrindžiančių jos išlaidų paskaičiavimą. Iš pateiktų vaistinių kasos čekių negalima daryti išvados, kad visi juose nurodyti vaistai, maisto

21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-419/2004.

papildai ieškovei buvo būtini ir priskirti gydytojų, kad vaistai kainuoja 200 Eur per mėn. Taip pat nėra duomenų apie kas mėnesį rūbams ir avalynei išleidžiamus po 50 Eur. Dėl būsto išlaikymo ieškovė pateikė duomenis apie tai, kad už elektros energiją paskutiniu metu moka apie 10 Eur per mėn. Laikotarpiu nuo 2017-12-11 iki 2019-01-13 už gamtines dujas sumokėjo 38,54 Eur. Kitų duomenų apie pačios ieškovės atliktus mokėjimus už būsto išlaikymą byloje nėra. Atsižvelgiant į nurodytas aplinkybes teismas sprendžia, kad ieškovės turimas turtas ir gaunamos pajamos yra pakankamos save išlaikyti, todėl ieškovės reikalavimas dėl išlaikymo priteisimo yra atmestinas“[22]. Kitoje byloje Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2019 m. rugsėjo 12 d. sprendimu Nr. e2-1812-944/2019 teismas nurodė, kad „Nagrinėjamoje byloje atsakovė teisės į išlaikymą neįrodinėjo, o prašė teismo šią teisę pripažinti ir priteisti iš atsakovo 300 Eur išlaikymo kiekvieną mėnesį periodinėmis išmokomis. Pareiga įrodyti, kad turimas turtas ar pajamos nėra pakankamos, t. y. neužtikrina minimalių poreikių, ir reikalingas išlaikymas, tenka sutuoktiniui, reikalaujančiam priteisti išlaikymą, o tokių įrodymų ieškovė byloje nepateikė (CPK 178 straipsnis). Pažymėtina, kad pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą praktiką „Tokios aplinkybės, kaip sutuoktinio nedarbingumas, amžius ir kt., gali būti reikšmingos, sprendžiant apie sutuoktinio turtinę padėtį, siekiant nustatyti, ar išlaikymo prašantis sutuoktinis turi pakankamai turto ir pajamų, kad galėtų save išlaikyti, tačiau pats savaime nesudaro pagrindo šio reikalavimo tenkinti nesant objektyvaus pobūdžio duomenų dėl būtinumo priteisti išlaikymą sutuoktiniui“[23].

Analizuojant teismų praktiką įrodinėjimo naštos paskirstymo aspektu paminėtinas ir kitas pavyzdys. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto apylinkės teisme 2025 m. gegužės 19 d. sprendimu civilinėje byloje Nr. e2-1372-1229/2025 buvo išnagrinėta byla dėl santuokos nutraukimo. Šioje byloje, be kitų su santuokos nutraukimu susijusių reikalavimų, ieškovė ieškinyje pateikė reikalavimą jai iš atsakovo priteisti po 300,00 Eur materialinio išlaikymo. Nurodytą reikalavimą ieškovė grindė tuo, kad serga, augina bendrą savo ir buvusio sutuoktinio nepilnametį vaiką, viena rūpinasi jo auginimu, dėl sveikatos būklės ieškovės gaunamų pajamų nepakanka sau ir vaikui tinkamai išsilaikyti. Teismas šio ieškovės reikalavimo netenkino motyvuodamas būtent tuo, kad „Remdamasis bylos duomenimis teismas nustatė, kad ieškovė serga (duomenys neskelbtini) liga, turi ribotą darbingumą, tačiau dirba ir studijuoja (2024-09-05 pažyma apie studijas). Iš bylos duomenų taip pat matyti, kad ieškovė turi jai nuosavybės teise priklausančio turto (VĮ Registrų centras duomenys). Nors atsakovas byloje pasyvus ir pozicijos jokiais nagrinėjamos bylos klausimais neišreiškė, remiantis bylos duomenimis nustatyta, kad atsakovas jam nuosavybės teise priklausančio turto neturi, turi asmeninių skolinių įsipareigojimų“[24]. Teismas išaiškino, kad prievolė išlaikyti asmenį iki gyvos galvos (tiek natūra, tiek periodinėmis įmokomis) yra asmeninio pobūdžio, todėl ji baigiasi rentos gavėjui mirus (pagal CK 6.464 str. 1 d. ir 6.462 str.). Kadangi teisė į tokį išlaikymą neatsiejamai susijusi su rentos gavėjo asmeniu, ji nėra paveldimas turtas. Vadinasi, rentos gavėjo įpėdiniai negali toliau reikalauti išmokų, kurios būtų priklausiusios gavėjui

22 Plungės apylinkės teismo Skuodo rūmų 2023 m. balandžio 25 d. sprendimas Nr. e2-58-1111/2023.

23 Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2019 m. rugsėjo 12 d. sprendimas Nr. e2-1812-944/2019.

24 Vilniaus miesto apylinkės teismo 2025 m. gegužės 19 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-1372-1229/2025.

po jo mirties. Cituojama nutartimi teismas išaiškino, kad net jei išlaikymas natūra (paslaugomis, priežiūra) buvo pakeistas piniginėmis įmokomis, teisinė prigimtis nesikeičia – tai vis tiek lieka asmeninė prievolė, kuri išnyksta kartu su gavėju.

Taigi iš pateikto teismų praktikos pavyzdžio matyti, kad įrodinėjimo našta dėl išlaikymo reikalingumo teko sutuoktinei (ieškovei), reiškiančiai tokį reikalavimą (netgi egzistuojant išlaikymo prezumpcijai, auginant bendrą sutuoktinių vaiką, esant ribotam darbingumui) ir įrodinėjimo procese atsakovo visiškas procesinis pasyvumas nedarė jokios įtakos priimtinam procesiniam sprendimui atmesti ieškinio reikalavimą šioje dalyje. O tai prieštarauja teismų praktikoje anksčiau suformuotoms teisės normų aiškinimo ir taikymo taisyklėms, kuomet bendroji taisyklė ta, jog išlaikymo reikalingumą įrodinėja jos prašantis sutuoktinis, tačiau, esant CK 3.72 str. 2 d. sąlygoms, įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė keičiasi: „Prašantis išlaikymo sutuoktinis neįrodinėja išlaikymo reikalingumo, pripažįstama, kad jam reikalingas išlaikymas, jeigu sutuoktinis, iš kurio prašoma priteisti išlaikymą, neįrodo priešingai“[25]. Manytina, kad šiuo konkrečiu pavyzdžiu iliustruojamas teismų praktikos nenuoseklumas, kuomet įrodinėjimo našta proceso šalims paskirstoma skirtingai, o tai užkerta kelią pasinaudoti teise į teisminę gynybą. Iš to, kas nurodyta, seka išvada, kad tikslinga suvienodinti teismų praktikoje formuojamas LR CK 3.72 str. taikymo taisykles ir įrodinėjimo naštos paskirstymą, kad būtų užtikrinta konstitucinė teisė į teisminę gynybą.

Kita problematika, analizuojant tokias bylas, įžvelgiama dėl priteistino išlaikymo formos ir apskaičiuotino jo dydžio. „Pagal CK 3.72 str. 1 d. sutuoktinis neturi teisės į išlaikymą, jeigu jo turimas turtas ar gaunamos pajamos yra pakankami save išlaikyti. Pareiga įrodyti išlaikymo būtinumą reiškia, kad išlaikymo prašantis sutuoktinis turi detaliai įrodyti, kokie jo minimalūs poreikiai, kokių išlaidų reikia tiems poreikiams tenkinti ir kokios dalies tų išlaidų negali padengti pats išlaikymo prašantis sutuoktinis“[26]. Taigi tiek įrodinėjant ieškinio pagrindą, tiek teismui priimant galutinį procesinį sprendimą tokiose bylose susiduriama su nemenku iššūkiu, kaip apskaičiuoti priteistino materialinio išlaikymo dydį ir nustatyti realius prašančio išlaikymo sutuoktinio materialinius poreikius, kurių jis savo išgalėmis negali patenkinti. Atsižvelgiant į LR CK 3.72 str. numatytus kriterijus ir individualias bylų faktines aplinkybes teismų praktikoje, priteistos materialinio išlaikymo sumos kardinaliai skyrėsi. Kaip pavyzdį galima pateikti Kauno apygardos teismo 2019 m. gegužės 31 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e2A-885-254/2019, kuomet apeliacinės instancijos teismo sprendimą dalyje dėl išlaikymo sutuoktiniui priteisimo paliko nepakeistą, argumentuojant, kad „nenustačius, kad atsakovo pajamos yra pakankamos buvusią sutuoktinę remti didesne negu 80 Eur suma, jos ieškinį pirmosios instancijos teismas pagrįstai tenkino iš dalies, o apeliacinių skundų argumentai nesudaro pagrindo sprendimą šioje dalyje pakeisti ar panaikinti“[27]. Kitoje byloje Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2022 m. balandžio 4 d. sprendime Nr. e2-771-812/2022 teismas nurodė „Vadovaujantis išdėstytu, ieškinio reikalavimas tenkinamas iš dalies, ieškovei priteistinas išlaikymas iš atsakovo periodinėmis

25 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-233/2011.
26 Kauno apygardos teismo 2019 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-885-254/2019.
27 Kauno apygardos teismo 2019 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-885-254/2019.

išmokomis po 300 Eur kas mėnesį nuo sprendimo priėmimo dienos iki ji asmeniškai globos neveiksnia pripažintą dukterį A. R., išlaikymo sumą indeksuojant kasmet Vyriausybės nustatyta tvarka atsižvelgiant į infliaciją. Sprendimas šioje dalyje vykdytinas skubiai. Ieškovei išaiškintina, kad toks teismo sprendimas neužkerta kelio ateityje jai kreiptis į teismą dėl išlaikymo iš buvusio sutuoktinio priteisimo atsiradus naujoms aplinkybėms“[28]. Dar kitoje byloje Vilniaus regiono apylinkės teismo Šalčininkų rūmų 2022 m. kovo 30 d. sprendimu Nr. e2-870-1130/2022 nuspręsta: „Remiantis nurodytais motyvais, atsakovo prašoma priteisti išlaikymo suma iš ieškovės mažintina iki 100 Eur. Įvertinus nurodytas aplinkybes, vadovaujantis proporcingumo, protingumo ir teisingumo kriterijais, siekiant užtikrinti protingą šalių interesų pusiausvyrą, iš ieškovės atsakovui priteistinas išlaikymas po 100 Eur kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis nuo teismo sprendimo priėmimo dienos iki atsakovo gyvos galvos (CK 3.72 straipsnio 8, 11 dalys). Išlaikymas kasmet indeksuojamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka, atsižvelgiant į infliaciją (CK 3.72 straipsnio 11 dalis)“[29].

Atlikus teismų praktikos analizę nagrinėjamu klausimu tampa akivaizdu, kad Lietuvoje įrodinėjimo procesas dėl sutuoktinio išlaikymo reikalingumo yra sudėtingas ir šis institutas taikomas nedažnai. O tai, autorių nuomone, suteikia pagrindą prielaidai, kad todėl CK 3.72 str. taikyti praktikoje neefektyvu.

2. Sutuoktinių tarpusavio materialinio išlaikymo teisinis reguliavimas Vokietijoje

Kaip jau minėta, Vokietijos BGB taip pat yra reglamentuota buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo pareiga. Savaime suprantama, bet kokiu atveju nutraukus santuoką abu buvę sutuoktiniai turėtų būti kuo labiau finansiškai nepriklausomi ir patys save išlaikyti. Tačiau teisė į išlaikymą egzistuoja, jei pagrįstai negalima tikėtis, kad vienas sutuoktinis pats pasirūpins savo išlaikymu (įskaitant, pvz., pensijų kaupimą). Šiame straipsnyje toliau nagrinėjamos Vokietijos BGB teisės normos, reglamentuojančios buvusių sutuoktinių materialinį išlaikymą Vokietijoje.

2.1. Vokietijos BGB įtvirtinti pagrindai dėl buvusių sutuoktinių teisės į materialinį išlaikymą

Vokietijos BGB 1569 str. reglamentuoja, kad po santuokos nutraukimo kiekvienas buvęs sutuoktinis turi pareigą pasirūpinti savo materialiniu išlaikymu, tačiau neturint tam galimybės, materialinis išlaikymas gali būti priteistas iš kito sutuoktinio, esant Vokietijos BGB nurodytiems pagrindams. Šiuos pagrindus reglamentuoja Vokietijos BGB 1570–1576 str., o būtent:

28 Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2022 m. balandžio 4 d. sprendimas Nr. e2-771-812/2022.

29 Vilniaus regiono apylinkės teismo Šalčininkų rūmų 2022 m. kovo 30 d. sprendimas Nr. e2-870-1130/2022.

Išsiskyręs sutuoktinis gali reikalauti išlaikymo iš kito sutuoktinio mažiausiai trejus metus po vaiko gimimo vaiko priežiūrai ar išsilavinimui. Šiuo atveju išlaikymo reikalavimo trukmė pratęsiama tiek, kiek yra būtina, ir taikant šį pagrindą būtina atsižvelgti į vaiko interesus ir priežiūros galimybes (Vokietijos BGB 1570 str.).

Kaip nurodė Vokietijos Federalinis Aukščiausiasis Teismas 2008 m. liepos 16 d. nutartyje Nr. XII ZR 109/05[30], ar pratęsti išlaikymo išmokas vaikui sulaukus 3 metų amžiaus, gali būti svarstoma tik esant konkrečioms su vaiku ar tėvais susijusioms priežastims, o įrodinėjimo ir įrodymų pateikimo pareiga tenka išlaikymo gavėjui. Iš to, kas nurodyta, seka išvada, kad įrodinėjimo našta dėl išlaikymo reikalingumo vaikui sulaukus 3 metų amžiaus perkeliama išlaikymo reikalaujančiai šaliai. 1. Plėtojant vertinamas aplinkybes dėl išlaikymo reikalingumo vaikui sulaukus 3 metų amžiaus paminėtina, kad Vokietijos teismų praktikoje laikomasi nuostatos, jog priimant teisingą sprendimą, ar pratęsti vaiko išlaikymą dėl su vaiku susijusių priežasčių (Vokietijos BGB 1570 str. 1 d. 2 ir 3 sakiniai), pirmiausia reikia išnagrinėti individualias aplinkybes, t. y. ar ir kiek vaiko priežiūra užtikrinama kitu būdu, ar galėtų būti užtikrinama vaikams pritaikytose vaikų priežiūros įstaigose. Pertvarkydamas Vokietijos civilinio kodekso (BGB) 1570 str. nuostatas dėl vaiko priežiūros išlaikymo po santuokos nutraukimo, įstatymų leidėjas atsisakė asmeninės vaikų priežiūros prioriteto nuo trejų metų amžiaus (Federalinis Teisingumo Teismas (BGH), 2009 m. kovo 18 d. sprendimas XII ZR 74/08, FamRZ 2009, 770, 2009 m. birželio 17 d. sprendimas XII ZR 102/08, FamRZ 2009, 1391, 2010 m. balandžio 21 d. sprendimas XII ZR 134/08, FamRZ 2010, 1050 ir 2012 m. balandžio 8 d. sprendimas XII ZR 65/10, FamRZ 2012, 1040)[31].

Palyginti su LR CK 3.72 str. 2 d., matyti, kad Vokietijos BGB, kitaip nei LR CK 3.72 str. 2d., apibrėžtas minimalus terminas, kuomet nepilnametį vaiką auginantis sutuoktinis gali reikalauti išlaikymo iš kito sutuoktinio. Be to, neribojama išlaikymo reikalavimo trukmė. Toks teisinis reguliavimas Vokietijos nacionalinėje teisėje, manytina, užtikrina ne tik buvusio sutuoktinio teisę į materialinį išlaikymą, kadangi auginant nepilnametį vaiką jam tenka didesnė vaiko priežiūros našta, sumažintos galimybės įsidarbinti ar gauti didesnes pajamas ir pan., bet užtikrinami ir nepilnamečio vaiko interesai į geresnį materialinį aprūpinimą. Svarstytinas klausimas, ar tikslinga LR CK įtvirtinti bent minimalų laikotarpį priteistinam išlaikymui, jei egzistuoja šis priteistino materialinio išlaikymo pagrindas.

Dėl amžiaus, kuomet, atsižvelgiant į išlaikymo reikalaujančio sutuoktinio amžių, mažai tikėtina, kad jis susiras pakankamai apmokamą darbą (Vokietijos BGB 1571 str.).

Kitaip nei Vokietijos BGB, LR CK 3.72 str. 2 d. numatyta prezumpcija dėl išlaikymo reikalingumo tuo atveju, jei sutuoktinis yra nedarbingas dėl savo amžiaus. Savo ruožtu Vokietijos BGB: 1) vadovaujamasi tik prielaida ir tikimybe, kad dėl amžiaus buvęs sutuoktinis susiras darbą; 2) buvusiam sutuoktiniui dėl amžiaus net ir suradus darbą ir gaunant pajamas, jų turi pakakti save išlaikyti, todėl daroma išvada, kad šiuo aspektu buvusiam sutuoktiniui net ir dirbant ir gaunant pajamas dėl amžiaus išlieka galimybė reikalauti išlaikymo iš buvusio sutuoktinio.

30 Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo 2008 m. liepos 16 d. nutartis byloje Nr. XII ZR 109/05.

31 Federalinio Teisingumo Teismo (BGH), 2009 m. kovo 18 d. sprendimas XII ZR 74/08, FamRZ 2009.

Dėl ligos, trukdančios įsidarbinti ir gauti tinkamas pajamas (Vokietijos BGB 1572 str.).

Remiantis Vokietijos nacionaliniu teisiniu reguliavimu, jei išsiskyręs sutuoktinis neturi teisės į išlaikymą pagal Vokietijos BGB 1570–1572 str., jis vis tiek gali reikalauti išlaikymo tol ir tiek, kiek po skyrybų negali rasti tinkamo darbo. Jei pajamų iš tinkamo darbo nepakanka visiškam išlaikymui padengti (Vokietijos BGB 1578 str.), jis gali, jei dar neturi teisės į išlaikymą pagal Vokietijos BGB 1570–1572 str., reikalauti savo pajamų ir visos išlaikymo sumos skirtumo. Išsiskyręs sutuoktinis taip pat gali reikalauti išlaikymo, jei pajamos iš tinkamo darbo nutrūksta dėl to, kad, nepaisant jo pastangų, jis negalėjo užsitikrinti išlaikymo dirbdamas po skyrybų. Jei jam nepavyko užsitikrinti ilgalaikio išlaikymo, jis gali reikalauti tvariai užsitikrintos sumos ir visos reikalingos išlaikymo sumos skirtumo. Taigi, kaip matyti, Vokietijos nacionalinėje teisėje vyrauja kompensacinis mechanizmas: jei susituokus asmuo apriboja savo galimybes į profesines kompetencijas, didesnių pajamų gavimą, jis įgyja teisę reikalauti materialinio išlaikymo iš buvusio sutuoktinio. Vokietijos teismų praktikoje vyrauja nuostata, kad santuokoje atsiradęs pasitikėjimas sutartu ir praktikuojamu vaidmenų pasidalijimu ir bendru vaikų priežiūros organizavimu tampa dar svarbesnis ilgėjant santuokos trukmei arba kai darbas nutraukiamas auginant vaikus (su santuoka susijusios priežastys[32])[33]. Vertinant, ar našta viršija reikiamą išlaikymo lygį pagal išlaikymo mokėjimų pratęsimą, taip pat reikia atsižvelgti į teisingo naštos paskirstymo tėvams, turintiems teisę į išlaikymą ir privalantiems mokėti išlaikymą, aspektą[34].

Vokietijos BGB 1574 str. įtvirtina sutuoktinių pareigą į tinkamą darbą ir, savo ruožtu, užtikrintas pajamas: tinkamas darbas apibrėžiamas kaip darbas, atitinkantis išsiskyrusio sutuoktinio išsilavinimą, įgūdžius, ankstesnį darbą, amžių ir sveikatos būklę, jei toks darbas nebūtų neproporcingas, palyginti su santuokinio gyvenimo lygiu. Savo ruožtu BGB 1575 str. įtvirtina, kad išsiskyręs sutuoktinis, kuris ruošdamasis santuokai arba santuokos metu nepradėjo arba nutraukė mokyklą ar profesinį mokymą, gali reikalauti išlaikymo iš kito sutuoktinio, jei jis kuo greičiau pradeda tokį ar lygiavertį mokymą tinkamam darbui, kuris užtikrintų jo pragyvenimą, gauti ir jei tikisi sėkmingai baigti mokymą (1 d.). To paties straipsnio 2 d. numato, kad teisė į išlaikymą galioja ne ilgiau kaip laikotarpį, per kurį toks mokymas paprastai baigiamas. Analogija taikoma ir tuo atveju, jei išsiskyręs sutuoktinis pradeda papildomą mokymą ar perkvalifikavimą dėl santuokos patirtiems nuostoliams kompensuoti. Išsiskyręs sutuoktinis gali reikalauti išlaikymo iš kito sutuoktinio tiek ir tol, kol iš jo negalima tikėtis pelningo darbo dėl kitų svarbių priežasčių ir būtų neteisinga neteikti išlaikymo, atsižvelgiant į abiejų sutuoktinių interesus.

Taigi aukščiau išvardyti Vokietijos BGB įtvirtinti pagrindai dėl buvusių sutuoktinių materialinio išlaikymo. Palyginti su LR CK nuostatomis, savo turiniu ir esme šie pagrindai panašūs, tačiau, manytina, analizuojamo instituto praktinio pritaikomumo ribos

32 Vokietijos BGB 1570 str. 2 d.

33 Federalinio Teisingumo Teismo 2010 m. rugsėjo 15 d. sprendimas XII ZR 20/09, FamRZ 2010, 1880.

34 Federalinio Teisingumo Teismo 2009 m. kovo 18 d. sprendimas XII ZR 74/08, FamRZ 2009, 770; 2008 m. liepos 16 d. sprendimas XII ZR 109/05, FamRZ 2008, 1739; 2010 m. balandžio 21 d. sprendimas XII ZR 134/08, FamRZ 2010, 1050; ir 2012 m. balandžio 8 d. sprendimas XII ZR 65/10, FamRZ 2012, 1040.

Vokietijoje yra platesnės ir sudaro realesnes galimybes įgyvendinti buvusių sutuoktinių teises į materialinį išlaikymą.

2.2. Atvejai, kuomet buvusiam sutuoktiniui materialinis išlaikymas gali būti mažinamas ar nepriteisiamas

Lyginant Lietuvos ir Vokietijos teisinį reguliavimą nagrinėjamu klausimu tikslinga aptarti kelis ypatumus, kurie gali būti reikšmingi aiškinant ir taikant LR CK 3.72 str. nuostatas.

Vertinant prašomo priteisti išlaikymo dydį, be kita ko, kaip ir Lietuvoje, numatyti ir kriterijai, kuomet priteistinas išlaikymas mažinamas (Vokietijos BGB 1578b str.), o būtent: (Vokietijos BGB 1578b str. 1 d.) išsiskyrusio sutuoktinio išlaikymo reikalavimas mažinamas iki pagrįstų pragyvenimo išlaidų lygio, jei išlaikymo reikalavimo apskaičiavimas pagal santuokinį gyvenimo lygį būtų neteisingas net atsižvelgiant į bendro vaiko, kuris gyvena su sau išlaikymo reikalaujančiu sutuoktiniu, interesus.

Vokietijos BGB, be kita ko, numatyti imperatyvūs pagrindai, kuomet reikalavimas dėl buvusio sutuoktinio materialinio išlaikymo gali būti atmestas, išlaikymo dydis gali būti sumažintas ar sutrumpinta jo teikimo trukmė (Vokietijos BGB 1579 str.), pvz.: santuoka buvo trumpalaikė ir turi būti atsižvelgta į laikotarpį, per kurį teisę į išlaikymą turintis asmuo gali reikalauti išlaikymo pagal Vokietijos BGB 1570 str. dėl bendro vaiko priežiūros ar auklėjimo ir t. t. Taigi lyginant BGB 1577 str., 1579 str. ir LR CK 3.72 str. nuostatas matyti, kad ir Lietuvoje, ir Vokietijoje teismui suteikta diskrecija tiek sumažinti priteistiną išlaikymą buvusiam sutuoktiniui, tiek netenkinti šio reikalavimo visa apimtimi ar sutrumpinti jo trukmę.

Kitas svarbus aspektas – priteistino materialinio išlaikymo dydžio nustatymo procedūra ir būdai nagrinėjant tokias civilines bylas. Autorių nuomone, kitaip nei Lietuvos teismų praktikoje formuojamoms teisės normų aiškinimo ir taikymo taisyklėms dėl priteistino materialinio išlaikymo buvusiam sutuoktiniui dydžio, Vokietijos nacionalinėje teisėje šios dydžio ribos yra gana aiškiai apibrėžtos ir supaprastintas įrodinėjimo principas ikiteisminėje stadijoje. Visų pirma, po santuokos nutraukimo buvę sutuoktiniai privalo pateikti vienas kitam informaciją apie savo pajamas ir turtą, kai to paprašoma (Vokietijos BGB 1580 str.). Iš tokio teisinio reguliavimo seka išvada, kad įvertinus buvusio sutuoktinio turtinę padėtį ir paaiškėjus, kad buvusių sutuoktinių turtinės padėtys nelygiavertės, sukuriama prielaida materialiniam reikalavimui į išlaikymą. Todėl ir įrodinėjimo procesas, nagrinėjant tokias bylas, yra paprastesnis. Kita vertus, gavus įrodymų apie buvusio sutuoktinio turtinę padėtį dar iki kreipiantis į teismą ir paaiškėjus, kad buvusio sutuoktinio turtinė būklė nesudaro tinkamo pagrindo kreiptis į teismą, prevenciškai užkertamas kelias nepagrįstam bylinėjimuisi.

Kitaip nei Lietuvoje, kuomet priteistino išlaikymo (ieškinio visiškai ar iš dalies tenkinimo atveju) dydis grindžiamas neretai abstrakčiu abiejų šalių turtinės padėties ir kitų aplinkybių vertinimu, Vokietijos nacionalinėje teisėje nustatant priteistino išlaikymo dydį

vadovaujamasi Diuseldorfo lentele (vok. *Düsseldorfer Tabelle*)[35], kuri, nors skirta civilinėms byloms dėl išlaikymo nepilnamečiams vaikams nagrinėti, taip pat rekomenduojama ir priimant procesinius sprendimus dėl materialinio išlaikymo dydžio buvusiems sutuoktiniams.

Vokietijos nacionalinėje teisėje yra įvairių sutuoktinio išlaikymo dydžio apskaičiavimo metodų. Tradiciškai jis nustatomas pagal sudėties (vok. *Additionsmethode*) arba balansavimo (vok. *Differenzmethode*) metodus. Taikant sudėties metodą skaičiavimo atskaitos taškas yra abiejų sutuoktinių atitinkamų pajamų santuokos metu suma. Įskaičiuojama premija, skiriama dirbantiems asmenims. Pusę šios sumos sudaro visą vieno iš sutuoktinių išlaikymą. Ieškovo poreikis lygus pusei šios sumos atėmus jo atitinkamas pajamas. Taikant balansavimo metodą atitinkamos ieškovo pajamos tiesiogiai atimamos iš skolininko atitinkamų pajamų. Atsižvelgiant į galimą 1/7 premiją už dirbamą darbą, sutuoktinio išlaikymo reikalavimas lygus 3/7 ieškovo ir skolininko pajamų skirtumo. Kitaip nei sudėties metodas, maksimali išlaikymo suma ir ieškovo faktiniai poreikiai nustatomi tik vienu etapu. Šis metodas taikomas paprastais, aiškiais atvejais. Skaičiavimo metodo pasirinkimas taip pat priklauso nuo vaidmenų santuokos metu. Balansavimo metodas dažniausiai taikomas, kai abu sutuoktiniai santuokos metu turėjo atitinkamų pajamų. Šie skaičiavimai lemia sutuoktinio išlaikymo sumą, kurios ieškovas iš principo gali prašyti. Tačiau ši suma gali būti sumažinta arba apribota laiko atžvilgiu dėl teisingumo[36]. Iš aptartų išlaikymo buvusiam sutuoktiniui skaičiavimo metodikų matyti, kad, kitaip nei Lietuvos nacionalinėje teisėje, Vokietijoje išlaikymo dydį lemiančios gairės yra labiau apibrėžtos.

2.3. Kiti buvusių sutuoktinių materialinio išlaikymo ypatumai Vokietijos teismų praktikoje

Nagrinėjant tokias bylas Vokietijoje daug dėmesio skiriama sutuoktinių vaidmenų pasidalijimui santuokoje ir sutuoktinio, turinčio teisę į išlaikymą, indėlį santuokos metu, vykdant sutuoktinio pareigas, rūpinantis šeima ir pan.

Ilgiau trukusi santuoka paprastai gali turėti didesnį poveikį išlaikymo dydžiui ir trukmei. Dėl ilgos santuokos po skyrybų dažnai labiau pasikeičia gyvenimo lygis, todėl išlaikymo suma gali būti didesnė ir mokama ilgiau, kad būtų išlaikytas panašus gyvenimo standartas. Jei sutuoktiniai kartu buvo ilgą laiką, taip pat gali būti prielaida, kad vienas iš jų galbūt pažeidė savo profesinę karjerą dėl šeimos įsipareigojimų.

Jei vienas iš sutuoktinių daugiau laiko rūpinosi šeima ir vaikais (pvz., vaikų priežiūra, namų tvarkymu), jis gali turėti teisę į didesnį išlaikymą. Laikas, praleistas kartu, gali būti vertinamas kaip šeimos palaikymo ir dėmesio įsipareigojimo išraiška, į kurią gali būti atsižvelgiama sprendžiant išlaikymo dydį ir trukmę.

---

35 „Düsseldorfer Tabelle“, žiūrėta 2025 m. lapkričio 10 d. https://www.olg-duesseldorf.nrw.de/infos/Duesseldorfer_Tabelle/Tabelle-2025/index.php.

36 Katharina Kaesling, „Spousal support after divorce in Germany“, *Houston Journal of International Law*, Jun 22, 2019. https://www.thefreelibrary.com/SPOUSAL+SUPPORT+AFTER+DIVORCE+IN+GERMANY.-a0606080269.

Nagrinėjant tokias bylas taip pat skiriama dėmesio ir santuokos trukmei. Vokietijos Federalinis Teisingumo teismas (toliau – BGH) 2013 m. kovo 20 d. sprendime byloje Nr. XII ZR 72/11 nurodė, kad santuokos trukmė įgyja reikšmės dėl ekonominės tarpusavio priklausomybės, kuri ypač kyla dėl to, kad, sudarius santuoką, atsisakoma savo darbo, kad būtų galima rūpintis vaikais ar tvarkyti namų ūkį ir pan.[37]. Šioje byloje teismas konstatavo, kad „Atliekant teisingumo vertinimą pagal Vokietijos civilinio kodekso (BGB) 1578b straipsnį, šioje byloje santuokos trukmei turi būti teikiama didelė reikšmė, nes, atsižvelgiant į aplinkybes, atsakovas greičiausiai prisiėmė visą atsakomybę už namų ūkio tvarkymą ir dviejų vaikų priežiūrą daugiau nei trisdešimt trejus santuokos metus“[38].

Kitoje byloje Nr. XII ZR 44/09 2011 m. kovo 2 d. sprendimu BGH perdavė bylą nagrinėti žemesnės instancijos teismui nurodydamas, kad „Aukštesnysis apygardos teismas, vertindamas teisingumą pagal Vokietijos civilinio kodekso (BGB) 1578b straipsnį, nepripažino, kad atsakovas patyrė su santuoka susijusių nepatogumų dėl vaikų auginimo ir namų ruošos darbų santuokos metu. Atsižvelgdamas į šiuos nepatogumus, Aukštesnysis apygardos teismas turės iš naujo įvertinti išlaikymo po santuokos nutraukimo dydžio ir trukmės teisingumą, atsižvelgiant į santuokinį gyvenimo lygį (Vokietijos BGB 1578 straipsnio 1 dalies 1 sakinys) (Vokietijos BGB 1578b straipsnis). Tai darydamas jis taip pat turės peržiūrėti išlaikymo dydį už laikotarpį nuo 2014 m., atsižvelgdamas į pareiškėjo mokėjimo galimybes. Jei Aukštesnysis apygardos teismas nuspręs, kad nuolatinis išlaikymas, pagrįstas santuokiniu gyvenimo lygiu, yra nesąžiningas, jis taip pat turės apsvarstyti galimybę toliau sumažinti išlaikymą iki būtino gyvenimo lygio, kuris šiuo metu yra 770 eurų“[39].

Šiuo aspektu teismų praktika Vokietijoje yra nuosekli. Pavyzdžiui, 2014 m. gegužės 14 d. sprendimu byloje Nr. XII ZB 301/12 konstatavo, kad „Solidarumo laipsnį lemia ne tik santuokos trukmė, bet ir pirmiausia ekonominė tarpusavio priklausomybė, atsiradusi nutraukus savo apmokamą darbą dėl bendrų vaikų priežiūros ar namų ūkio tvarkymo, ir, svarbiausia, išlaikymo gavėjo įnašai. Be to, reikia atsižvelgti į šalių asmenines ir ekonomines aplinkybes, taip pat į jau sumokėto išlaikymo trukmę ir dydį (Senato 2011 m. spalio 26 d. sprendimas XII ZR 162/09, FamRZ 2012, 93, 35 punktas)“[40].

Paminėtinas ir 2020 m. vasario 19 d. sprendimas byloje Nr. XII ZB 358/19. Šioje byloje teismas konstatavo, kad yra teisinis pagrindas reikalavimui dėl išlaikymo priteisimo kitam sutuoktiniui reikšti, net jei sutuoktiniai negyveno kartu ir atskirai tvarkė savo finansus. Be to, teismas papildomai nurodė, kad bet kuriuo atveju tinkamas išlaikymo lygis gali būti nustatomas neatsižvelgiant į tai, ar sutuoktiniai gyveno kartu ir (arba)

37 Federalinis Teisingumo Teismas (BGH), 2013 m. kovo 20 d. sprendimas XII ZR 72/11, cituojamas pagal Juris, 33 ir tolesni punktai, žiūrėta 2025 m. lapkričio 12 d. https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=63820&pos=0&anz=1.

38 *Supra note*, 21.

39 Federalinio Teisingumo Teismo 2011-03-02 sprendimas byloje XII ZR 44/09, žiūrėta 2025 m. lapkričio 12 d. https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=797e8c50547d46a2c5345c454f83bf4d&nr=55615&pos=7&anz=51.

40 Federalinio Teisingumo Teismo 2014-05-14 sprendimas byloje Nr. XII ZB 301/12, žiūrėta 2025 m. lapkričio 12 d. https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&Datum=2014&Sort=2059&Seite=62&anz=3080&pos=1869?.

bendrai tvarkė savo finansus.

Taigi Vokietijoje išlaikymas sutuoktiniui po santuokos nutraukimo priklauso nuo kelių veiksnių, įskaitant dabartinę turtinę padėtį, pajamas, turto pasiskirstymą ir poreikius. Paprastai, jei vienas sutuoktinis neturi pakankamai pajamų arba turto, kad išgyventų, jam gali būti priteista prievolė išlaikyti sutuoktinį. Pastebėtina, kad didesnėje bylų dalyje (kitaip nei Lietuvos teisminėje praktikoje) vienas iš sutuoktinių dažniausiai reikalauja priteisti išlaikymo išlaidas, net jeigu tam nėra teisinio pagrindo. Jei sutuoktinis, kuris gauna išlaikymą, kitaip negalėtų užsitikrinti pakankamų pajamų savo poreikiams patenkinti, jis gali gauti išlaikymą panašiam gyvenimo lygiui kaip iki santuokos nutraukimo išlaikyti. Sprendžiant reikalavimų pagrįstumą, dažnai vertinamas buvusio šeimos gyvenimo būdas, vaikų išlaikymo įsipareigojimai ir pajamos[41].

Nagrinėjant tokias bylas Vokietijoje įprastai buvusio sutuoktinio išlaikymo suma ir trukmė nustatoma atsižvelgiant į: 1) anksčiau kartu praleistą laiką santuokoje; 2) abiejų sutuoktinių pajamas ir galimybes; 3) turto pasiskirstymą (finansinius pajėgumus); 4) faktinių poreikių nustatymą ir jų atlyginimą. Taip pat pažymėtina, kad Vokietijos nacionalinėje teisėje dažnai taikomas „Bedingter Unterhalt" principas (reikalaujamas išlaikymas), kuris gali būti laikinas arba nuolatinis pagal situaciją ir reikalingumą. Be to, egzistuoja „Lebenspartnerschaft" (gyvenimo partnerystės) arba sutuoktinių paramos schemos. Pažymėtina ir tai, kad nagrinėjant tokias bylas, be kita ko, vertinama ir kaip dalinamas bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausęs turtas santuokos nutraukimo byloje. Jei vienas iš sutuoktinių gauna didesnę turto dalį, tai gali mažinti būtinybę mokėti išlaikymą. Tačiau turtą pasidalijus tolygiai arba jei vienas iš sutuoktinių neturi pakankamai turto, kad gyventų pagal įprastą standartą, išlaikymas gali būti nustatytas didesnis.

Paminėtina, kad Vokietijos nacionalinėje reikalavimas klausimas dėl buvusio sutuoktinio išlaikymo nevertinamas formaliai, kaip, manytina, neretai vertinama Lietuvoje. Pvz., kuomet nagrinėjama civilinė santuokos nutraukimo byla nesant (santuokoje nesusilaukus) vaikų, kurie, nutraukiant santuoką yra nepilnamečiai. O nepopuliarus išlaikymo institutas Lietuvoje aiškintinas griežta teismų praktika, kuri išlaikymą traktuoja kaip kraštutinę priemonę (*ultima ratio*), pirmenybę teikiant asmens savarankiškumui ir galutiniam turtinių klausimų išsprendimui skyrybų metu. Autorių nuomone, tokia praktika ydinga, nes, pvz., Vokietijos nacionalinėje teisėje buvusių sutuoktinių materialinio išlaikymo (ne)reikalavimas yra vienas iš kertinių, kurio neišnagrinėjus apskritai santuokos nutraukti negalima (net ir nesant (santuokoje nesusilaukus) vaikų, kurie, nutraukiant santuoką, yra nepilnamečiai).

41 Federalinio Teisingumo Teismo 2020 m. vasario 19 d. sprendimas byloje Nr. XII ZB 358/19.

3. Lyginamieji buvusių sutuoktinių išlaikymo aspektai Lietuvos ir Vokietijos teisėje

Vokietijos ir Lietuvos buvusių sutuoktinių išlaikymo reglamentavimas skiriasi fundamentalia filosofine prieiga: Vokietija akcentuoja ekonominį solidarumą po santuokos (nors ir su griežtėjančia savarankiškumo pareiga), o Lietuva – individualų savarankiškumą, išlaikymą traktuodama tik kaip kraštutinę priemonę (*ultima ratio*).

Toliau pateikiama lyginamoji analizė dėl teisinio reguliavimo ypatumų nagrinėjamu klausimu:

3 lentelė. Buvusių sutuoktinių išlaikymo teisinio reguliavimo ypatumų lyginamoji analizė

Kriterijus	Vokietijos civilinis kodeksas (BGB)	Lietuvos civilinis kodeksas (CK)
Pagrindinis principas	**Savarankiškumo pirmenybė** (§1569 BGB), tačiau išlaikymas skiriamas prarastoms galimybėms kompensuoti	**Visiško savarankiškumo prezumpcija.** Išlaikymas – tik esant objektyviam „paramos reikalingumui“ (3.72 str. 1 d.)
Išlaikymo rūšys	Detalizuotos formos: dėl vaikų priežiūros, amžiaus, ligos, nedarbo ar nepakankamų pajamų (§1570–1573 BGB)	Bendroji norma: išlaikymas skiriamas, jei asmuo augina vaikus, yra nedarbingas ar pensinio amžiaus (3.72 str. 1 d.)
Pensijų teisių išlyginimas	***Versorgungsausgleich:*** automatinis pensinių teisių, sukauptų santuokos metu, padalijimas	Tokios sistemos **nėra.** Pensijų klausimas sprendžiamas tik bendrai dalijant turtą
Kaltės įtaka	Kaltė iš esmės **neturi reikšmės** (nuo 1977 m. reformos)	Kaltas dėl santuokos nutraukimo sutuoktinis **praranda teisę** į išlaikymą (3.72 str. 4 d.)

Šaltinis: sudaryta autorių

Apibendrinant Vokietijos ir Lietuvos teisinio reguliavimo ypatumus galima išskirti šiuos bendrus skirtumus:

- Vokietijos doktrinoje išlaikymas tradiciškai siejamas su santuokos metu pasiektu gyvenimo lygiu (vok. *eheliche Lebensverhältnisse*, BGB §1578), taip išvengiant staigaus ekonominio nuosmukio silpnesniajam sutuoktiniui. Lietuvoje, priešingai, dominuoja minimalių poreikių tenkinimo principas. Lietuvoje išlaikymas neturi kompensuoti prarasto gyvenimo lygio, o tik užtikrinti būtinąsias lėšas asmenims, kurie dėl objektyvių priežasčių (ligos, amžiaus, vaikų priežiūros) negali savęs išlaikyti;
- Vokietijos teismai vis dar palankiau vertina laikiną paramą persikvalifikavimo laikotarpiu. Lietuvoje darbingo asmens savarankiškumo prezumpcija yra beveik absoliuti – išlaikymas darbingam sutuoktiniui priteisiamas itin retai, taip *de facto* įgyvendinant švaraus pjūvio (angl. *clean break*) principą, kuris Vokietijoje taikomas nuosaikiau;

- esminis skirtumas yra sutuoktinio kaltės dėl santuokos nutraukimo vertinimas. Vokietija dar 1977 m. atsisakė kaltės principo (vok. *Zerrüttungsprinzip*), todėl neištikimybė ar kiti santuokiniai nusižengimai paprastai neturi įtakos teisei į išlaikymą. O Lietuvoje išlieka moralinis sankcinis elementas: pagal CK 3.72 str. 4 d. kaltas dėl santuokos iširimo sutuoktinis netenka teisės reikalauti paramos, net jei ji jam objektyviai reikalinga;
- Vokietijoje ekonominis teisingumas užtikrinamas per unikalų pensinių teisių išlyginimo mechanizmą (vok. *Versorgungsausgleich*), kuris automatiškai subalansuoja sutuoktinių ateities socialines garantijas. Lietuvoje tokio mechanizmo nėra, pagrindinis turtinio teisingumo įrankis yra bendro turto dalybos, o ne ilgalaikės išlaikymo prievolės.

Išvados

1. Vokietijos doktrinoje buvusių sutuoktinių išlaikymas tradiciškai siejamas su santuokos metu pasiektu gyvenimo lygiu (*eheliche Lebensverhältnisse*, BGB §1578), taip išvengiant staigaus ekonominio nuosmukio silpnesniajam sutuoktiniui. Lietuvoje, priešingai, dominuoja minimalių poreikių tenkinimo principas. Lietuvoje išlaikymas neturi kompensuoti prarasto gyvenimo lygio, o tik užtikrinti būtinąsias lėšas asmenims, kurie dėl objektyvių priežasčių (ligos, amžiaus, vaikų priežiūros) negali savęs išlaikyti.
2. BGB, kitaip nei LR CK 3.72 str. 2d., apibrėžtas minimalus terminas, kuomet sutuoktinis gali reikalauti išlaikymo iš kito sutuoktinio, jei augina nepilnametį vaiką. Be to, neribojama išlaikymo reikalavimo trukmė. Toks teisinis reguliavimas Vokietijos nacionalinėje teisėje, manytina, užtikrina ne tik buvusio sutuoktinio teisę į materialinį išlaikymą, kadangi auginant nepilnametį vaiką jam tenka didesnė vaiko priežiūros našta, sumažintos galimybės įsidarbinti ar gauti didesnes pajamas ir pan., bet užtikrinami ir nepilnamečio vaiko interesai į geresnį materialinį aprūpinimą. Svarstytinas klausimas, ar tikslinga LR CK įtvirtinti bent minimalų priteistino išlaikymo laikotarpį, jei egzistuoja priteistino materialinio išlaikymo pagrindas.
3. LR CK 3.72 str. 2 d. numatyta prezumpcija dėl išlaikymo reikalingumo tuo atveju, jei sutuoktinis yra nedarbingas dėl savo amžiaus. Savo ruožtu BGB: 1) vadovaujamasi tik prielaida ir tikimybe, kad dėl amžiaus buvęs sutuoktinis susiras darbą; 2) buvusiam sutuoktiniui dėl amžiaus net ir suradus darbą ir gaunant pajamas jų turi pakakti save išlaikyti, todėl daroma išvada, kad šiuo aspektu buvusiam sutuoktiniui net ir dirbant ir gaunant pajamas dėl amžiaus išlieka galimybė reikalauti išlaikymo iš buvusio sutuoktinio. Tam, kad būtų užtikrinta buvusio sutuoktinio teisė į materialinį išlaikymą, siūlytina iš dalies tikslinti LR CK 3.72 str. 2 d. nuostatą, ją išdėstant taip: „2. Preziumuojama, kad sutuoktiniui reikalingas išlaikymas, jeigu jis augina bendrą savo ir buvusio sutuoktinio nepilnametį vaiką, yra nedarbingas dėl

savo amžiaus *ar dėl amžiaus mažai tikėtina galimybė įsidarbinti ar įsidarbinus gauti pakankamai pajamų* ar sveikatos būklės".

4. Po santuokos nutraukimo buvę sutuoktiniai privalo pateikti vienas kitam informaciją apie savo pajamas ir turtą, kai to paprašoma (Vokietijos BGB 1580 str.). Iš tokio teisinio reguliavimo seka išvada, kad įvertinus buvusio sutuoktinio turtinę padėtį ir paaiškėjus, kad buvusių sutuoktinių turtinės padėtys nelygiavertės, sukuriama prielaida materialiniam reikalavimui į išlaikymą. Todėl ir įrodinėjimo procesas, nagrinėjant tokias bylas, yra paprastesnis. Kita vertus, gavus įrodymų apie buvusio sutuoktinio turtinę padėtį dar iki kreipiantis į teismą ir paaiškėjus, kad buvusio sutuoktinio turtinė būklė nesudaro tinkamo pagrindo kreiptis į teismą, prevenciškai užkertamas kelias nepagrįstam bylinėjimuisi.

LEGAL REGULATION OF MATERIAL MAINTENANCE OF FORMER SPOUSES IN LITHUANIA AND GERMANY: COMPARATIVE ANALYSIS

Neringa Megelinskaitė
Mykolas Romeris University, Lithuania
Law partnership Magnusson ir partneriai, Lithuania

Edmundas Rekevičius
Law firm of E. Rekevičius, Lithuania

Summary. *Both Article 3.72 of the Civil Code of the Republic of Lithuania and the German BGB (German: Bürgerliches Gesetzbuch, abbreviated - BGB) regulate mutual material maintenance between former spouses. This article analyzes Article 3.72 of the Civil Code of the Republic of Lithuania and the norms of the BGB regulating the obligation of spouses to support each other materially, and provides examples of the interpretation and application of legal norms formed in court practice.*

It should be noted that Lithuanian judicial practice on the issue under consideration is not particularly extensive, courts are nevertheless slow to satisfy claims for maintenance for a former spouse, and court decisions are essentially based on the general principles and grounds for the necessity of material maintenance for spouses, and this practice has not changed substantially over the years. It is believed that the analysis of the rules for the interpretation and application of legal norms regarding the necessity of spousal maintenance formed in German judicial practice will provide an opportunity to evaluate this institute from a different perspective and will create the prerequisites for a broader and more frequent applicability of Article 3.72 of the Civil Code of the Republic of Lithuania in national law when examining cases of this type.

Keywords: *spousal maintenance, divorce, periodic payments, support, Lithuanian Civil Code, German BGB.*

Neringa Megelinskaitė, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos Teisės ir teisėsaugos instituto lektorė, advokatų profesinės bendrijos Magnusson ir partneriai advokatė. Mokslinių tyrimų kryptys: šeimos teisė, sutarčių teisė, prievolių teisė.

Edmundas Rekevičius, advokato E. Rekevičiaus kontoros advokatas, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinė teisė, šeimos teisė, sutarčių teisė, prievolių teisė.

Neringa Megelinskaitė, Lecturer at the Institute of Law and Law Enforcement of the Public Security Academy of Mykolas Romeris University, attorney at the law partnership Magnusson and Partners. Research interests: family law, contract law, law of obligations.

Edmundas Rekevičius, Attorney at law at the E. Rekevičius Law Firm, doctor of Social Sciences (Law). Research interests: civil law, family law, contract law, law of obligations.

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2026, 33(1), p. 157–171.

CONTRA SPOLIATOREM TAISYKLĖ IR JOS TAIKYMO RIBOS PASLAPTĮ SUDARANČIOS INFORMACIJOS ATŽVILGIU

Indrė Maculevičienė
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: indremaculeviciene@mruni.eu

Pateikta 2026 m. sausio 30 d., parengta spaudai 2026 m. balandžio 2 d.

DOI: 10.13165/JUR-26-33-1-08

Santrauka. *Straipsnyje analizuojama „contra spoliatorem“ taisyklė ir jos reikšmė civiliniame procese kaip šalių teisės rungtis ir pareigos bendradarbiauti pusiausvyros užtikrinimo priemonė. Atskleidžiama, kad ši taisyklė suteikia teismui galimybę daryti procesines išvadas tais atvejais, kai šalis, siekdama procesinio pranašumo, sąmoningai nevykdo bendradarbiavimo pareigos ir nepateikia turimų reikšmingų įrodymų. Kartu pabrėžiama, jog „contra spoliatorem“ taikymas nėra automatinis – teismas kiekvienu atveju privalo įvertinti įrodymų nepateikimo priežastis ir nustatyti, ar jos leidžia daryti neigiamas procesines išvadas. Straipsnyje taip pat aptariamos situacijos, kai įrodymų nepateikimas kyla ne iš nesąžiningo elgesio, bet iš teisėtos pareigos saugoti profesinę, valstybės, tarnybos ar komercinę paslaptį. Tokiais atvejais konfidencialios informacijos apsauga įgyja ypatingą teisinę reikšmę, siejamą su viešojo intereso apsauga, valstybės saugumo užtikrinimu, pasitikėjimo tarp advokato ir kliento išsaugojimu ir profesinės veiklos nepriklausomumo garantijomis.*

Reikšminiai žodžiai: *„contra spoliatorem“, kooperacijos principas, paslaptį sudaranti informacija.*

Įvadas

Operatyvus įrodymų pateikimas teismui laikytinas viena esminių proceso dalyvių bendradarbiavimo su teismu formų, užtikrinančių visapusišką faktinių bylos aplinkybių išaiškinimą ir teisingo, pagrįsto sprendimo priėmimą. Šis bendradarbiavimas yra neatsiejamas nuo civilinio proceso principų, tarp jų kooperacijos (bendradarbiavimo) principo,

įpareigojančio šalis aktyviai dalyvauti nagrinėjant bylą.

Kooperacijos principas įpareigoja civilinio proceso šalis sąžiningai ir aktyviai bendradarbiauti tiek tarpusavyje, tiek su teismu, kad būtų galima nustatyti reikšmingas bylos faktines aplinkybes. Viena iš šio principo išraiškų yra šalies pareiga pateikti teismo nurodytus jos dispozicijoje esančius įrodymus, galinčius turėti reikšmės tiesos nustatymui byloje. Vis dėlto pareiga pateikti įrodymus civiliniame procese turi būti derinama su rungtyniškumu (rungimosi principu) – šalių procesine konkurencija, kiekvienai jų siekiant apginti savo interesus ir pasiekti palankų bylos rezultatą.

Rungimosi principas civiliniame procese grindžiamas šalių procesine autonomija, tačiau ši autonomija nėra absoliuti. Kooperacijos principas kelia klausimą, kaip ir kokia apimtimi šalių rungimasis turi būti ribojamas siekiant užtikrinti sąžiningą ir veiksmingą bylos nagrinėjimą.

Būtent kooperacijos principo funkcija riboti rungimosi principą lemia jo glaudų ryšį su *contra spoliatorem* (liet. „prieš pažeidėją“) taisykle. Ši taisyklė veikia kaip šalių teisės rungtis ir pareigos bendradarbiauti pusiausvyros mechanizmas, leisdama teismui daryti procesines išvadas tais atvejais, kai šalis, siekdama procesinio pranašumo, sąmoningai nevykdo bendradarbiavimo pareigos ir nepateikia turimų reikšmingų įrodymų.

Contra spoliatorem taisyklė grindžiama prielaida, kad šalis, kuri turi įrodymus, galinčius patvirtinti byloje reikšmingas aplinkybes, tačiau jų nepateikia, elgiasi nesąžiningai ir pažeidžia procesinę bendradarbiavimo pareigą. Dėl to tokios šalies nenaudai gali būti daromos neigiamos procesinės išvados ir laikomos įrodytomis jai nepalankios byloje aplinkybės.

Contra spoliatorem esmė yra ta, kad kai šalis be pateisinamos priežasties nepateikia turimų įrodymų, teismas turi teisę daryti prielaidą, jog tokie įrodymai patvirtintų aplinkybes, nepalankias tai šaliai. Tokiu atveju konstatuojama, kad šalis, slėpdama įrodymus ar jų nepateikdama, siekia nuslėpti faktus, kurie prieštarauja jos deklaruojamai pozicijai ir patvirtina kitos šalies poziciją.

Šios taisyklės taikymas ne tik skatina proceso šalių procesinį sąžiningumą ir pareigą bendradarbiauti su teismu, bet ir užtikrina, kad teisingumo įgyvendinimas nebūtų apsunkintas dėl vienos šalies nesąžiningo elgesio ar piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis. Taigi *contra spoliatorem* taisyklė tampa tam tikra procesine prielaida, padedančia įgyvendinti civilinio proceso tikslus.

Nors *contra spoliatorem* taisyklė suteikia teismui teisinę priemonę spręsti ginčą net ir nesant visų reikšmingų įrodymų, kurių reikia siekiant tinkamai išnagrinėti bylą, jos taikymas nėra besąlygiškas ar automatinis. Teismas kiekvienu atveju turi įvertinti įrodymų nepateikimo priežastis ir nustatyti, ar jos pagrindžia taisyklės netaikymą. Praktikoje gali pasitaikyti situacijų, kai įrodymų nepateikimas nėra susijęs su šalies nesąžiningumu ar bandymu nuslėpti reikšmingas aplinkybes, o kyla iš teisėtos pareigos saugoti profesinę, valstybės ar tarnybos arba komercinę paslaptį sudarančią informaciją. Tokiais atvejais paslaptį sudaranti informacija įgyja ypatingą teisinę reikšmę, nes jos apsauga siejama su svarbiais viešojo intereso aspektais – valstybės saugumo užtikrinimu, konfidencialumo ir pasitikėjimo tarp advokato ir kliento išsaugojimu, profesinės veiklos nepriklausomumu.

Šių interesų apsauga laikytina svarbia ne tik materialiosios, bet ir procesinės teisės požiūriu. Visgi kyla klausimas, kokios procesinės teisinės pasekmės gali kilti šaliai, turinčiai valstybės ar kitą paslaptį sudarančią informaciją ir jos nepateikiančiai teismui. Ar tokiu atveju gali būti taikoma *contra spoliatorem* taisyklė? Svarstytina, kokią reikšmę įrodymų pobūdis turi sprendžiant, ar taikyti šią taisyklę. Ar ji gali būti taikoma šaliai, kuriai materialiojoje teisėje nustatyta pareiga saugoti informaciją sudarančią paslaptį?

Šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti kooperacijos principą ir *contra spoliatorem* taisyklę bei jos taikymo ribas, kiek tai susiję su paslaptį sudarančia informacija. Viena vertus, ši taisyklė suteikia teismui galimybę laikyti įrodymų nepateikimą nepalankiu tai šaliai, kuri juos slėpė ar sunaikino, ir taip didina proceso efektyvumą ir šalių lygiateisiškumą. Kita vertus, teisėtas informacijos, sudarančios valstybės, advokato profesinę ar komercinę paslaptį, saugojimas gali pateisinti jos nepateikimą, todėl taisyklė negali būti taikoma automatiškai, o teismas privalo įvertinti paslapties apsaugos svarbą ir procesines priemones, kurios užtikrina informacijos konfidencialumą. Šio straipsnio tyrimo objektas yra *contra spoliatorem* taisyklė civiliniame procese ir jos taikymo ribos, kiek tai susiję su paslaptį sudarančia informacija. Siekiant straipsnio tikslo, tyrimui keliami tokie uždaviniai: pirma, atskleisti kooperacijos principo turinį ir ryšį su rungimosi principu; antra, išanalizuoti *contra spoliatorem* taisyklės turinį ir taikymo prielaidas; trečia, įvertinti *contra spoliatorem* ir paslaptį sudarančios informacijos santykį teisingo teismo sprendimo kontekste.

Siekiant įgyvendinti išsikeltus uždavinius, remiamasi kokybiniais metodais, tarp jų – sisteminės analizės metodu, leidžiančiu išsamiai įvertinti kooperacijos principo turinį ir *contra spoliatorem* taisyklės taikymo ribas paslaptį sudarančios informacijos kontekste. Be to, naudojamas dokumentų analizės metodas, padėsiantis detaliai išnagrinėti teisės aktų nuostatas, jurisprudenciją ir mokslinę literatūrą šia tema.

Tyrimo aktualumą pagrindžia ne tik teismų praktikoje kylantys klausimai dėl *contra spoliatorem* taisyklės taikymo šaliai nepateikus valstybės paslaptį sudarančios informacijos kaip įrodymo[1], bet ir tai, kad Lietuvos teisės doktrinoje šios taisyklės taikymo ypatumai paslaptį sudarančios informacijos kontekste nebuvo nagrinėti[2].

1. Kooperacijos principo turinys ir sąveika su rungimosi principu civiliniame procese

Lietuvos civilinio proceso kodeksas yra paremtas socialinio civilinio proceso modeliu[3].

1 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-89-381/2025, *Liteko*, žiūrėta 2025 m. gruodžio 16 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=644e1840-e923-42ba-8702-b2fd829694a6.

2 Bendrai *contra spoliatorem* taisyklės taikymo problematika civiliniame procese buvo analizuota R. Jokubausko, tačiau tame darbe nebuvo nagrinėta paslaptį sudaranti informacija ir jos ryšys su taisykle. Remigijus Jokubauskas, „Contra spoliatorem taikymo problemos civiliniame procese“, *Jurisprudencija* 26, 2 (2019): 426–441.

3 Civilinio proceso kodekso projekto aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso I–III dalių projekto“, Nr. IXP-926, 2001-08-13.

Socialinė mokykla civilinį procesą vertino ne tik kaip privatų šalių reikalą, bet ir kaip viešąjį interesą, kad byla būtų išnagrinėta operatyviai. F. Kleinas nurodė, kad „interesų konfliktai, susiję su visuomenėje galiojančios teisės taikymu, taigi ir su visuomenėje esamos teisinės tvarkos įgyvendinimu, yra reikšmingi tiek valstybei, tiek ir visuomenei, todėl juos sprendžiant būtina atsižvelgti ir į šiuos interesus“[4]. Dėl šios priežasties civilinis procesas laikomas viešojo ir privataus intereso suderinimu, jame tam tikros pareigos tenka ir teismui, ir proceso šalims. Teismas, siekdamas nustatyti tiesą byloje, bendradarbiauja su šalimis, kad galėtų priimti teisingą ir tikslų sprendimą, kuo racionaliau naudodamas laiką, finansinius išteklius ir pastangas.

Būtent ši civilinio proceso teisės socialinės mokyklos suformuota proceso samprata sudaro kooperacijos principo teorinį pagrindą. Kooperacijos principu įtvirtinama idėja, kad civiliniame procese kiekvienas proceso dalyvis turi ne tik teisių, bet ir pareigų, tarp jų – bendradarbiavimo tiek tarpusavyje, tiek su teismu pareigą.

Kooperacijos principas civiliniame procese apima platesnį sąžiningo procesinio elgesio standartą, dažnai apibūdinamą kaip proceso kultūros palaikymą. Šis principas įpareigoja proceso dalyvius veikti taip, kad jų elgesys prisidėtų prie sklandaus, efektyvaus ir pagarbos teismui principu grindžiamo proceso vyksmo. Todėl kooperacijos principo taikymo sritis apima ir tokias situacijas, kurios tiesiogiai nesusijusios su ginčo esmės sprendimu, tačiau turi esminę reikšmę proceso organizavimui.

Pavyzdžiui, tiesiogine kooperacijos principo išraiška laikytina šalių pareiga laiku informuoti teismą apie negalėjimą dalyvauti teismo posėdyje, laiku pateikti prašymą atidėti posėdį ar nurodyti svarbias tokio prašymo priežastis. Tokie veiksmai leidžia teismui tinkamai planuoti proceso eigą, išvengti nepagrįstų vilkinimų ir užtikrinti kitų proceso dalyvių teisių apsaugą.

Vienoje byloje teismas, vertindamas, ar tai, kad advokatas apie nedalyvavimą teismo posėdyje informavo teismo posėdžio išvakarėse, laikytina tinkamu elgesiu, nurodė, kad „apeliantas, pats būdamas profesionalus teisininkas, advokatas, turėjo suprasti, kad teismui teiktas ir į sistemą teismo posėdžio išvakarėse įkeltas dokumentas bus gautas per vėlai, kad dėl tokio nesavalaikio informavimo nėra įmanoma atšaukti teismo posėdžio, įspėti byloje dalyvaujančių trečiųjų asmenų“[5]. Kitoje byloje, vertinant šalies elgesį pagal kooperacijos principo turinį ir jo ryšį su proceso koncentracijos bei ekonomiškumo principų užtikrinimu, nurodyta, kad „CPK 8 straipsnyje įtvirtintas kooperacijos principas įpareigoja šalis bendradarbiauti tiek tarpusavyje, tiek su teismu, todėl apeliantė privalėjo informuoti teismą apie neatvykimo į teismo posėdį priežastis, o tuo atveju, jeigu norėjo, kad byla būtų nagrinėjama jai nedalyvaujant, turėjo pateikti teismui tokio turinio prašymą. Apeliantė turėjo pareigą būti dėmesinga ir atidžiai rūpintis proceso eiga. Tokios savo pareigos ji tinkam[ai]

4 Vytautas Nekrošius, „Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės“, *Justitia* (2002): 24.

5 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1068-603/2025, *Liteko*, žiūrėta 2026 m. sausio 4 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=bcbd43f4-bcd2-4b88-91aa-71c96214eb97.

neatliko, todėl šioje byloje jos pareikšto ieškinio palikimas nenagrinėtu negali būti vertinamas kaip proceso principų ir normų pažeidimas.“[6]

Šiame kontekste kooperacijos principas veikia kaip piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis prevencijos priemonė. Jis įtvirtina šalių pareigą derinti savo teisę disponuoti procesinėmis priemonėmis su pareiga gerbti proceso dalyvių ir teismo suinteresuotumą operatyviu bylos nagrinėjimu. Taigi kooperacijos principas apima pareigą palaikyti procesinę tvarką ir kultūrą, kuri yra būtina efektyviam ir tinkamam civilinio proceso funkcionavimui.

Vis dėlto kooperacijos principas negali būti aiškinamas kaip įpareigojantis kitą proceso šalį tenkinti visus priešingos šalies prašymus, nesant teismo įpareigojimo. Vienoje byloje kilo klausimas, ar buvo pažeistas kooperacijos principas ieškovei atsisakius perkelti susitikimą su dukra į kitą dieną ir laiką, jeigu atsakovas negali dalyvauti suplanuotame susitikime dėl pateisinamos priežasties. Teismo nutartyje buvo nustatyta, kad, ieškovei pavėlavus perduoti dukrą atsakovui nutartyje nustatytu laiku, atsakovo bendravimo laikas prailginamas pavėluotam laikui, neperkeliant jo į kitą dieną. Apeliacinės instancijos teismas, vertindamas galimą kooperacijos principo pažeidimą, išaiškino, kad „[n]ors civiliniame procese galioja šalių bendradarbiavimo (kooperacijos) principas, šis principas negali būti taikomas kaip pagrindas pripažinti pareigą, kuri nėra nustatyta teismo nutartimi. Kooperacijos principas reiškia šalių pareigą veikti sąžiningai, bendradarbiauti dėl proceso operatyvumo ir teisingo rezultato pasiekimo, tačiau tai nesuponuoja pareigos vienašališkai tenkinti kitos šalies prašymus, kai tai nėra numatyta įsiteisėjusioje teismo nutartyje. Teismo nenustatytas susitarimas dėl susitikimų perkėlimo negali būti laikomas privalomu, o atsisakymas perkelti susitikimą negali būti vertinamas kaip sprendimo nevykdymas ar piktnaudžiavimas. Priešingu atveju kooperacijos principas būtų naudojamas kaip priemonė sukurti naujas, teismo nenustatytas prievoles, kas prieštarauja tiek proceso šalių lygiateisiškumo, tiek teisėtų lūkesčių principams.“[7]

„Kadangi kiekviena šalis (tiek ieškovas, tiek atsakovas) turi skirtingą teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, tai lemia tai, kad šalys gali pateikti ne visą ginčo išsprendimui naudingą informaciją, o tik tą, kuri šalims yra naudinga, t. y. šalys paprastai nėra suinteresuotos padėti teismui įgyvendinti teisingumą, taigi ir nustatyti tiesą byloje.“[8] Viena iš kooperacijos principo apraiškų yra šalių pareiga pateikti teismo prašomus ar jų dispozicijoje esančius įrodymus, galinčius turėti reikšmės teisingam ir išsamiam ginčo išsprendimui. Vis dėlto ši pareiga įgyvendinama nepažeidžiant rungimosi principo, pagal kurį civilinis procesas grindžiamas šalių procesine iniciatyva ir konkurencija.

Rungimosi principas suponuoja, kad faktinių aplinkybių įrodinėjimo našta tenka ne

6 Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1346-464/2021, *Liteko*, žiūrėta 2026 m. sausio 3 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=661ae8d0-64ec-49f0-90e4-3e66f4b6d612.

7 Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-666-618/2025, *Liteko*, žiūrėta 2025 m. gruodžio 19 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=e3cee650-d0e0-4642-8803-74d706938809.

8 Žilvinas Terebeiza, „Tiesos nustatymo problema šiuolaikiniame civiliniame procese“, *Socialinių mokslų studijos* 3, 3 (2011): 1023.

teismui, o toms šalims, kurios tomis aplinkybėmis grindžia savo procesinius reikalavimus ar gynybą. Teismas, išlaikydamas nešališkumą, vertina šalių pateiktus argumentus ir įrodymus, bet neprisiima pareigos savo iniciatyva rinkti ar pateikti įrodymus už kurią nors iš šalių, išskyrus CPK nustatytais atvejais. Laikydamasis nuostatos, kad pateiktų įrodymų nepakanka teisingam bylos išsprendimui, teismas gali tik pasiūlyti šalims pateikti papildomų įrodymų (CPK 179 straipsnio 1 dalis). Todėl rungimosi principas užtikrina šalių procesinę autonomiją ir lemia tai, kad kiekviena šalis pati atsako už savo atliktų procesinių veiksmų pasekmes.

Taigi kiekviena šalis turi teisę savarankiškai formuoti savo procesinę poziciją, pasirinkti gynybos ar reikalavimo strategiją, teikti tik tuos argumentus ir įrodymus, kuriuos laiko naudingais savo interesams ginti, ir siekti sau palankaus bylos rezultato. Todėl kooperacijos principas nereiškia pareigos veikti prieš savo interesus ar padėti kitai šaliai laimėti bylą.

Kooperacijos ir rungimosi principai nėra vienas kitą paneigiantys, veikiau tarpusavyje papildantys ir subalansuojantys tiesos nustatymo byloje tikslą. Rungimosi principas užtikrina šalių procesinę autonomiją ir lygiateisiškumą, o kooperacijos principas apibrėžia šios autonomijos ribas. Jis riboja rungimosi principą, užkirsdamas kelią situacijoms, kai siekis laimėti bylą virsta nesąžiningomis procesinėmis taktikomis, tokiomis kaip reikšmingų įrodymų slėpimas, sąmoningas jų nepateikimas, proceso vilkinimas ar teismo klaidinimas.

Taigi civiliniame procese šalys gali ir turi rungtis dėl teisės, faktų vertinimo ir teisinės kvalifikacijos, tačiau ši konkurencija privalo vykti laikantis kooperacijos principo keliamų sąžiningumo reikalavimų. Taip užtikrinama, kad procesinė kova tarp šalių nepažeistų pagrindinio civilinio proceso tikslo – teisingo, operatyvaus ginčo išsprendimo.

2. *Contra spoliatorem* taisyklės turinys ir taikymo prielaidos

CPK yra įtvirtinta bendroji įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklė, pagal kurią šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus ir atsikirtimus, o šaliai neįvykdžius įrodinėjimo pareigos teismas gali pripažinti aplinkybes, kuriomis ji remiasi, neįrodytomis. „Pagal įrodinėjimo civiliniame procese taisykles teismo procesinis sprendimas negali būti grindžiamas spėjimu ar prielaidomis, o tais atvejais, kai byloje nepakanka įrodymų patvirtinti šalies nurodomoms aplinkybėms, sprendimas priimamas tos šalies nenaudai, kuriai priklauso neįrodytų aplinkybių įrodinėjimo našta (negatyvusis įrodinėjimo naštos aspektas).“[9]

Contra spoliatorem taisyklės esmė yra tokia, kad jei šalis, turinti tam tikrus įrodymus, jų nepateikia be pateisinamos priežasties, teismas gali daryti prielaidą, jog šie įrodymai

9 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-9-1075/2024, *Liteko*, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=c49ecc0d-d883-4e1e-9601-ce7233c55945; 2020 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-215-823/2020, *Liteko*, žiūrėta 2025 m. gruodžio 21 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=6e7063c2-d488-4b57-bff4-2f16aff332d3, ir kt.

patvirtintų aplinkybes, nepalankias šiai šaliai. Kitaip tariant, ši taisyklė suponuoja, kad įrodymų nepateikimas dažnai laikytinas sąmoningu procesiniu elgesiu, kuriuo siekiama nuslėpti faktus, galinčius prieštarauti šalies deklaruojamai pozicijai byloje. Taikant šią taisyklę, teismui sudaromos prielaidos efektyviau vykdyti teisingumą, nes neigiamos procesinės išvados dėl nepateiktų įrodymų leidžia kompensuoti jų nebuvimą ir neutralizuoti šalies procesinio elgesio įtaką bylos nagrinėjimui. *Contra spoliatorem* taisyklė lemia, kad šalis, kuri yra įpareigojama pateikti jos žinioje esančius ir ginčo nagrinėjimui reikšmingus įrodymus, kartu susiduria su neigiamomis procesinėmis pasekmėmis tais atvejais, kai ši pareiga nėra įvykdoma be pateisinamos priežasties. Ji veikia kaip procesinė priemonė, padedanti išlaikyti teisingumo principą ir šalių lygiateisiškumą bylos nagrinėjimo metu.

Contra spoliatorem kilusi iš senovės Romos, kur verslininkams buvo nustatyta prievolė saugoti savo verslo dokumentus arba kodeksą tam tikrą laikotarpį. Nesilaikant reikalavimo saugoti tokius dokumentus, teismo proceso atveju būtų buvusi taikoma maksima *omnia praesumuntur contra spoliatorem* (liet. visos aplinkybės vertinamos kaip liudijančios prieš pažeidėją)[10]. Šios doktrinos taikymas greitai išplito į kitas jurisdikcijas už Romos teismų ribų.

Bendrosios teisės tradicijos šalių teismų praktikoje *contra spoliatorem* laikoma teisine prezumpcija[11], taikoma tais atvejais, kai asmuo, turintis teisinį suinteresuotumą byloje, be pateisinamos priežasties nepateikia ginčo nagrinėjimui reikšmingų įrodymų, esančių jo dispozicijoje ar jo kontroliuojamų. Tokiais atvejais prezumpcija veikia kaip neigiama išvada, leidžianti teismui daryti prielaidą, jog nepateikti įrodymai būtų buvę nepalankūs juos nuslėpusiai šaliai. Ši prezumpcija taikoma ne tam, kad ji būtų paneigiama, bet priešingai – ji pati sukelia neigiamas procesines pasekmes[12], kurios atsiranda dėl šalies nesąžiningo ar piktnaudžiaujamo elgesio procese.

Vokietijos civilinio proceso kodekso 444 straipsnyje, kuriame reglamentuojamos dokumento ar įrašo sunaikinimo teisinės pasekmės, nurodyta, kad jeigu įrašas ar dokumentas buvo pašalintas arba padarytas netinkamas naudoti siekiant užkirsti kelią priešingai šaliai juo naudotis, priešingos šalies teiginiai dėl tokio įrašo ar dokumento pobūdžio ir turinio gali būti laikomi įrodytais[13]. Šia norma aiškiai įtvirtinama, kad sąmoningas įrodymų sunaikinimas, pašalinimas ar padarymas netinkamų naudoti, siekiant užkirsti kelią priešingai šaliai jais remtis, sukelia neigiamas procesines pasekmes pažeidėjui. Tokiu atveju teismui suteikiama teisė laikyti priešingos šalies teiginius apie sunaikinto ar neprieinamo dokumento pobūdį ir turinį įrodytais, taip faktiškai perkeliant neigiamų įrodinėjimo padarinių naštą tai šaliai, kuri nepateikė įrodymų, reikalingų siekiant teisingai išnagrinėti bylą. Taigi teismui, vadovaujantis laisvu įrodymų vertinimu, suteikiama galimybė atsižvelgti į šalies elgesį tiek prieš procesą, tiek jo metu[14].

Manytina, kad Vokietijos civilinio proceso kodekso 444 straipsnis pagal prasmę atitinka

10 Christian Gideon, „A „Century" Overdue: Revisiting the Doctrine of Spoliation in the Age of Electronic Documents", *Alberta Law Review* 59, 4 (2022): 903. https://albertalawreview.com/index.php/ALR/article/view/2701

11 Jokubauskas, *supra note*, 2: 429.

12 *Ibid*.

13 Vokietijos civilinio proceso kodeksas: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.

14 Jonas Stein, *Kommentar zur Zivilprozessordnung, Band 4* (Tübingen: Mohr Siebeck Tübingen, 2018), 303.

contra spoliatorem taisyklės esmę, nes jos taikymo logika grindžiama prielaida, kad šalis, tyčia sunaikinusi ar paslėpusi įrodymus, veikė nesąžiningai ir siekė nuslėpti jai nepalankias aplinkybes. Taigi šioje normoje aiškiai nustatomas konkretus neigiamų pasekmių mechanizmas – teismas gali laikyti priešingos šalies teiginius apie dokumento turinį įrodytais ir konstatuoti kitai šaliai nepalankiausias aplinkybes.

Lietuvos civilinio proceso teisėje *contra spoliatorem* taisyklė nėra tiesiogiai įtvirtinta įstatyme, tačiau pripažįstama ir taikoma teismų praktikoje kaip operatyvaus proceso priemonė, grindžiama šalių bendradarbiavimo ir proporcingumo principais[15]. Taigi, nors Lietuvos teismų modelis nėra formaliai įtvirtintas teisėje taip, kaip Vokietijoje, jo pagrindinis tikslas – skatinti įrodymų pateikimą ir taikyti nesąžiningai besielgiančiai šaliai neigiamas pasekmes – iš esmės yra toks pat.

Svarstytina, ar *contra spoliatorem* gali būti laikoma prezumpcija. Prezumpcija – tai tam tikros faktinės aplinkybės laikymas atitinkančia tikrovę tol, kol ji nėra paneigiama arba neįrodoma priešingai. Kitaip tariant, tai teisėje naudojama prielaida, leidžianti tam tikrą faktą laikyti egzistuojančiu be papildomo jo įrodinėjimo, kol kita proceso šalis nepateikia priešingų įrodymų. Atsižvelgiant į tai galima išskirti pagrindinius prezumpcijos požymius: tai yra prielaida apie faktinę aplinkybę atitinkančią tikrovę; ji galioja iki paneigimo; ji daro įtaką įrodinėjimo naštai, nes šalis, kuri nori paneigti prezumpciją, turi pateikti priešingus įrodymus. Tuo atveju, kai viena iš šalių sunaikina, nuslepia įrodymus ar jų nepateikia, nors jais disponuoja arba juos kontroliuoja, teismas gali taikyti *contra spoliatorem* taisyklę. Tokiose situacijose laikoma, kad nepateikti ar sunaikinti įrodymai būtų buvę palankūs priešingai šaliai. Dėl to teismas gali pripažinti tam tikras faktines aplinkybes nustatytomis net ir tais atvejais, kai priešinga šalis jų tiesiogiai neįrodė, nes įrodymų sunaikinimas ar nepateikimas atima iš jos galimybę įrodyti savo reikalavimus ar atsikirtimus įprastomis įrodinėjimo priemonėmis. Taip neigiamų pasekmių rizika perkeliama šaliai, kuri nesąžiningai elgėsi su įrodymais, o kita šalis atleidžiama nuo šių aplinkybių įrodinėjimo naštos. Vis dėlto ši taisyklė neturi formalios prezumpcijos statuso, nes nesukuria prielaidos laikyti faktą egzistuojančiu tol, kol jis nepaneigiamas. Dėl šios priežasties *contra spoliatorem* Lietuvoje laikytina ne teisine prezumpcija, bet teismų praktikoje susiformavusia įrodymų vertinimo taisykle.

Contra spoliatorem pirmiausia siejama ne su savarankiška teisine taisykle, bet su neigiamomis procesinėmis pasekmėmis įrodinėjimo procese[16], kurios kyla tuomet, kai šalis be pateisinamos priežasties nesilaiko kooperacijos principo. Tokios pasekmės lemia, kad teismas, vertindamas byloje esančių įrodymų visumą, gali daryti šaliai, kuri trukdo įrodinėjimo procesui, nepalankias išvadas, tačiau už tokį elgesį papildomos procesinės sankcijos nėra taikomos. Be to, ši taisyklė pasižymi universalumu, nes gali būti taikoma įvairių kategorijų bylose, kai įrodymų nepateikimas laikytinas nesąžiningu ir neleidžiančiu byloje

15 Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-89-381/2025, *Liteko*, žiūrėta 2025 m. gruodžio 16 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=644e1840-e923-42ba-8702-b2fd829694a6.

16 Jokubauskas, *supra note*, 2: 433.

nustatyti tiesos.

Tam, kad būtų galima taikyti *contra spoliatorem* taisyklę, „reikšminga nustatyti ne tik bylos šalies atsisakymą pateikti reikšmingus įrodymus, tačiau ir tokio atsisakymo priežastis ir jas lemiančias aplinkybes“[17]. Teismų praktikoje vadovaujamasi nuostata, kad *contra spoliatorem* taisyklė „taikytina tuomet, kai nustatyta, jog dokumentus atsisakoma pateikti sąmoningai, tyčia juos sunaikinus, o ne dėl aplinkybių, nepriklausančių nuo subjekto, galinčio (turinčio) juos pateikti“[18]. Taip pat svarbus laikas, kada yra sunaikinti bylai reikšmingi dokumentai. Jeigu dokumentai sunaikinti įprastinės verslo veiklos metu, kai nebuvo numatoma jokia teisminė byla, tai paneigia, kad dokumentus sunaikinęs asmuo veikė apgaulingai tai darydamas[19].

Taikydami *contra spoliatorem* taisyklę, teismai privalo nustatyti dviejų tarpusavyje susijusių sąlygų visumą. Pirma, turi būti konstatuota, kad prašomi dokumentai ar kiti įrodymai yra šaliai prieinami, jos saugomi ar kontroliuojami[20] arba tyčia buvo sunaikinti, nors kilo jų saugojimo pareiga. Saugojimo pareiga kyla tais atvejais, kai, pvz., šalis galėjo pagrįstai numatyti teisminį ginčą[21]. Kai šalis gali pagrįstai numatyti teisminį ginčą, ji privalo sustabdyti įprastinę dokumentų saugojimo (naikinimo) politiką ir atitinkamus dokumentus išsaugoti[22]. Pažymėtina, kad iš asmens negalima reikalauti to, kas nėra įmanoma arba ko jis neturi galimybės padaryti (lot. *impossibilium nulla obligatio est*). Tik tuomet galima objektyviai įvertinti, ar nepateikimas kyla iš nesąžiningumo, ar tyčinio sunaikinimo arba slėpimo, ar yra pateisinamas teisėta, objektyvia priežastimi. Antra, teismas turi įsitikinti, kad šalis yra informuota apie savo pareigą pateikti įrodymus ir supranta, jog nepateikimas gali sukelti neigiamų pasekmių, o šių įrodymų nepateikimas yra nulemtas nesąžiningo ar piktnaudžiaujamo elgesio, pavyzdžiui, tyčinio įrodymų sunaikinimo, jų slėpimo ar sąmoningo atsisakymo pateikti siekiant vilkinti bylos nagrinėjimą ar nuslėpti nepalankias aplinkybes.

Paminėtina, kad pagal CPK 188 straipsnį ir 199 straipsnio 3 dalį asmenys neprivalo pateikti rašytinių įrodymų, jeigu jų pateikimas reikštų parodymus prieš patį save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Šios nuostatos įtvirtina procesinę garantiją, saugančią asmens teisę neatskleisti informacijos, kuri galėtų jam ar jam artimiems asmenims sukelti nepalankią teisinę pasekmę. Tokiais atvejais *contra spoliatorem* taisyklės taikymas yra ribojamas: nepateikimas negali būti laikomas nesąžiningu elgesiu ar pagrindu daryti neigiamas

17 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-223-1075/2020, *Liteko*, žiūrėta 2025 m. gruodžio 19 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=b586875b-1400-4c4c-a62a-d15c28bc25e6.

18 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-250-687/2017, *Liteko*, žiūrėta 2025 m. gruodžio 19 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=bc3523f2-5730-4e89-b223-327c6983130a.

19 Gideon, *supra note*, 10: 910.

20 *Ibid*., 909.

21 Alexandra M. Reynolds, „Spoliating the Adverse Inference Instruction: The Impact of the 2015 Amendment to Federal Rule of Civil Procedure 37(e) e 37(e)“, *Georgia Law Review* 51, 3 (2017): 921, https://digitalcommons.law.uga.edu/glr.

22 *Ibid*., 922.

įrodinėjimo išvadas. Ši procedūrinė apsauga užtikrina pusiausvyrą tarp teisės proceso sąžiningumo, neleidžiant šalims tyčia naikinti įrodymų, ir asmens teisės neinkriminuoti savęs ar savo artimųjų, todėl teismas privalo įvertinti, ar nepateikimas kyla iš objektyviai pateisinamos priežasties, o ne tyčinio įrodymų slėpimo. To neišsiaiškinęs teismas negali pagrįstai taikyti *contra spoliatorem* taisyklės, nes nebūtų įrodytas piktnaudžiavimo įrodymais elementas.

Įrodymų sunaikinimu laikytinas tyčinis su nagrinėjama arba pagrįstai numatoma nagrinėti byla susijusių reikšmingų įrodymų sunaikinimas, pakeitimas ar nuslėpimas, kai tokiais veiksmais siekiama užkirsti kelią jų panaudojimui teisiniame procese, tačiau ši samprata neapima situacijų, kai jokie teisiniai procesai nėra pradėti ir nėra pagrindo manyti, kad jie bus inicijuoti[23].

Taigi, tam, kad būtų galima taikyti *contra spoliatorem* taisyklę, vienu metu turi egzistuoti dviejų rūšių sąlygos: objektyvioji ir subjektyvioji. Objektyvioji sąlyga reiškia, kad šalis faktiškai disponavo įrodymais arba juos kontroliavo, t. y. egzistavo galimybė juos pateikti teismui. Subjektyvioji sąlyga reiškia, kad šalis žinojo apie įrodymų egzistavimą ir veikė nesąžiningai, tyčia juos slėpdama, naikindama ar kitaip trukdydama juos panaudoti procese. Tik esant abiem sąlygoms atsiranda patikimas pagrindas daryti neigiamas įrodinėjimo išvadas pagal *contra spoliatorem* taisyklę. Tai reiškia, kad šios taisyklės taikymas nėra automatinis ar absoliutus: teismas turi kruopščiai įvertinti visas aplinkybes ir nustatyti, ar įrodymų nepateikimas kyla iš nesąžiningų veiksmų, o ne iš teisėtų, objektyviai pagrįstų priežasčių.

Teismai *contra spoliatorem* taisyklę turėtų taikyti tik tais atvejais, kai yra įvykdytos visos būtinos objektyviosios ir subjektyviosios sąlygos. Pavyzdžiui, prašančioji šalis privalo pateikti turimus įrodymus, patvirtinančius, kad priešinga šalis turi reikalaujamus dokumentus arba galėjo juos kontroliuoti, tačiau sąmoningai juos sunaikino. Be to, prašomi dokumentai turi būti tikrai prieinami priešingai šaliai, ši šalis turi būti tinkamai informuota apie savo pareigą pateikti juos, o jų nepateikimas negali būti paaiškinamas objektyviomis ar teisėtai pateisinamomis aplinkybėmis. Tik tuo atveju, kai šalis sąmoningai arba tyčia nesuteikia prieigos prie dokumentų arba juos sunaikina, galima laikyti, kad egzistuoja subjektyvioji nesąžiningumo sąlyga, pagrindžianti *contra spoliatorem* taikymą. Tik visiškai įvertinęs šiuos kriterijus teismas gali pagrįstai daryti išvadas apie nepateikimą, kuris galėtų būti laikomas nesąžiningu ar tyčiniu, ir tik tokiu atveju taikyti taisyklę. Tokia sąlygų įgyvendinimo kontrolė užtikrina, kad taisyklė būtų taikoma tik teisingai identifikuotiems piktnaudžiavimo atvejams, o ne automatiškai, ir taip apsaugo proceso teisingumą ir šalių lygybę.

3. *Contra spoliatorem* taisyklės ir paslaptį sudarančios informacijos derinimas siekiant teisingo teismo sprendimo

Nors *contra spoliatorem* taisyklė yra teismui svarbi teisinė priemonė ginčui spręsti net

23 Gideon, *supra note*, 10: 910.

ir tuomet, kai trūksta įrodymų, jos taikymas nėra automatinis. Kiekvienu konkrečiu atveju teismas privalo nuodugniai įvertinti priežastis, dėl kurių įrodymai nebuvo pateikti, ir nuspręsti, ar jos sudaro pagrindą taikyti taisyklę arba jos taikymo atsisakyti.

Praktikoje pasitaiko situacijų, kai įrodymų nepateikimas nėra susijęs su šalies nesąžiningumu ar bandymu slėpti reikšmingas aplinkybes, o kyla iš teisėtų pareigų, pavyzdžiui, saugoti profesinę, valstybės ar tarnybinę, komercinę paslaptį sudarančią informaciją. Tokiais atvejais ši informacija įgyja ypatingą teisinę reikšmę, nes jos apsauga susijusi su svarbiais viešojo intereso aspektais, tokiais kaip valstybės saugumo užtikrinimas, advokato ir kliento santykių konfidencialumas bei pasitikėjimas, profesinės nepriklausomybės išsaugojimas ar komercinių paslapčių apsauga.

Todėl šių interesų gynimas turi būti vertinamas ne tik materialinės teisės, bet ir procesinės teisės aspektu. Teismui sprendžiant dėl *contra spoliatorem* taisyklės taikymo būtina atsižvelgti į tai, kad teisės aktuose numatyta informacijos slaptumo apsauga gali pateisinti įrodymų nepateikimą, o tai savo ruožtu užtikrina ginčo sprendimo ir viešojo intereso apsaugos pusiausvyrą.

Tokiais atvejais kyla klausimas, kokią reikšmę turi įrodymų pobūdis vertinant *contra spoliatorem* taisyklės taikymą. *Ar contra spoliatorem* taikymo ribos turėtų skirtis atsižvelgiant į informacijos pobūdį – pavyzdžiui, ar valstybės paslaptis ir profesinė paslaptis turėtų būti vertinamos skirtingai, atsižvelgiant į jų apsaugos svarbą viešojo intereso, teismo nepriklausomumo ir šalių procesinės atsakomybės aspektais?

Galima teigti, kad tokiose situacijose susiduria du lygiaverčiai, tačiau tarpusavyje konkuruojantys interesai: viena vertus, teisė į teisingą procesą, grindžiamą kooperacijos principu ir užtikrinantį efektyvų įrodymų pateikimą ir išreikalavimą, kita vertus – pareiga saugoti paslaptį. Todėl teismas, spręsdamas dėl *contra spoliatorem* taisyklės taikymo, privalo nuodugniai įvertinti, ar įrodymų nepateikimo priežastis iš tiesų buvo objektyviai pagrįsta paslaptį sudarančios informacijos apsaugos būtinybe, o ne šalies siekiu nuslėpti reikšmingus duomenis. Ši analizė reikalauja subalansuoti teismo gebėjimą nustatyti materialiąją tiesą su teisėtais interesais saugoti konfidencialią ar slaptą informaciją, užtikrinant, kad procese nė viena pusė nebūtų neproporcingai nubausta ar apribota.

Vertindamas *contra spoliatorem* taisyklės taikymą, teismas nagrinėja, ar įrodymų nepateikimas buvo pagrįstas, t. y. kokios buvo atsisakymo priežastys ir jas nulėmusios aplinkybės. „Įstatymų leidėjas įtvirtino dvejopo pobūdžio įrodymų leistinumo ribojimus: absoliutaus ir santykinio pobūdžio“[24]. Pavyzdžiui, „Advokatūros įstatymo 46 straipsnio 5 dalyje nustatytas absoliutaus pobūdžio draudimas reiškia, kad advokato profesinę paslaptį sudaranti informacija laikoma neleistinu įrodymu. Tuo tarpu CPK 177 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas ribotas draudimas naudoti valstybės ir tarnybos paslaptį sudarančią informaciją kaip įrodymą byloje, todėl tam tikrais atvejais ši informacija gali būti pripažinta leistinu įrodymu civilinėje byloje. Todėl, jei šalis atsisako pateikti advokato profesinę paslaptį sudarančią

24 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-41-943/2023, *Liteko*, žiūrėta 2026 m. sausio 6 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=9b6c0ab4-5a80-4a27-8c15-6cccf21b3ab4.

informaciją, toks atsisakymas laikytinas pagrįstu ir atitinkančiu teisės aktų reikalavimus.“[25] Tokia išvada, be kita ko, grindžiama vertinimu, kad „asmuo negali būti įpareigotas įrodyti tokias faktines aplinkybes, kurių jis objektyviai negali įrodyti (lot. *probatio diabolica*) arba kurių įrodinėjimas yra maksimaliai apsunkintas, be to, asmeniui negali būti priskirta neproporcingai didelės apimties įrodinėjimo našta. Priešingas aiškinimas suponuotų asmens teisės į teisingą teismą paneigimą.“[26]

Vis dėlto kyla klausimas, ar analogiškas vertinimas galėtų būti taikomas ir valstybės paslapties atvejais, t. y. kai procese atsiranda poreikis kaip įrodymą vertinti būtent tokią informaciją. Esminis skirtumas yra tas, kad tokios informacijos naudojimas įrodinėjimo procese nėra absoliučiai draudžiamas, kaip advokato profesinės paslapties atveju (Advokatūros įstatymo 46 straipsnio 5 dalis), o taikomas tik ribotas leistinumo ribojimas[27]. Taigi kai kuriais atvejais valstybės paslaptį sudarančios informacijos pateikimas ir naudojimas teismo procese gali būti leidžiamas.

Manytina, kad šalis, nepateikusi dokumentų ar kitų įrodymų, sudarančių valstybės paslaptį, savaime nebūtinai laikytina pasielgusia nesąžiningai (pažeidusia kooperacijos principą). Pavyzdžiui, vienoje byloje, kurioje asmuo siekė prisiteisti iš Lietuvos Respublikos neturtinę žalą dėl nepagrįstai pradėtų ir vilkintų ikiteisminių tyrimų bei teismų nepagrįstai sankcionuotų kriminalinės žvalgybos veiksmų, kilo klausimas dėl *contra spoliatorem* taisyklės taikymo Generalinei prokuratūrai, atsisakančiai pateikti išslaptintus dokumentus[28]. Kasaciniame skunde ieškovas teigė, kad, kadangi atsakovė nepateikė įrodymų, patvirtinančių, jog kriminalinės žvalgybos veiksmams sankcionuoti buvo faktinis pagrindas, nagrinėjamoje byloje turėtų būti taikoma *contra spoliatorem* taisyklė. Kasacinis teismas šioje byloje konstatavo, kad nebuvo nustatyta, jog dokumentų nepateikimas būtų buvęs sąmoningas arba susijęs su tyčiniu jų sunaikinimu. Priešingai – atsisakymą pateikti dokumentus pagrindė aiški ir objektyvi priežastis: valstybės paslapties slaptumas. Todėl teismas nustatė, jog „atsisakymas pateikti duomenis buvo teisėtas ir proporcingas, nes tiek duomenų įslaptinimas [Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatyme] nustatyta tvarka, tiek ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumas pagal [Baudžiamojo proceso kodekso] 177 straipsnį nagrinėjamoje byloje gali būti laikomi objektyviomis priežastimis, galinčiomis sudaryti pagrindą atsisakyti pateikti ieškovo prašomus duomenis <...>“. Be to, teismas pažymėjo, kad, nepaisant šių duomenų nepateikimo, byloje vis tiek buvo įmanoma nustatyti materialiąją tiesą, remiantis kitais pateiktais ir reikšmingais įrodymais. Todėl pripažinta, kad apeliacinės

25 Indrė Maculevičienė, „Contra spoliatorem prezumpcijos taikymo ribos: kai įrodymų nepateikimas grindžiamas paslapties apsauga“, *TeisėPro*, 2025 m. spalio 20 d., https://www.teise.pro/index.php/2025/10/20/i-maculeviciene-contra-spoliatorem-prezumpcijos-taikymo-ribos-kai-irodymu-nepateikimas-grindziamas-paslapties-apsauga/.

26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-97-701/2025, *Liteko*, žiūrėta 2026 m. sausio 9 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=18e3d5af-c665-421e-aa33-ac2f0c78cf55.

27 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. balandžio 20 d. nutartis, *supra note*, 24.

28 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2025 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-89-381/2025, *Liteko*, žiūrėta 2025 m. gruodžio 16 d., https://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=644e1840-e923-42ba-8702-b2fd829694a6.

instancijos teismas nagrinėjamoje byloje *contra spoliatorem* taisyklės netaikė pagrįstai[29].

Galima pritarti kasacinio teismo pozicijai, kad tais atvejais, kai teismas nustato, jog valstybės paslaptį sudarančios informacijos apsauga yra svarbesnė už jos atskleidimą civilinėje byloje siekiant nustatyti faktines aplinkybes, *contra spoliatorem* taisyklė negali būti taikoma šios informacijos nepateikusiai šaliai. Šiuo vertinimu teismas pripažįsta, jog viešojo intereso ir nacionalinio saugumo apsauga gali pateisinti įrodymų nepateikimą ir dėl šios priežasties šaliai negali būti automatiškai taikoma ją nepalankiai veikianti taisyklė. Šiuo atveju teismas nenustatė būtinybės įpareigoti šalį pateikti paslaptį sudarančią informaciją kaip įrodymą, nes byloje sukaupta įrodymų visuma leido pakankamai tiksliai nustatyti faktines aplinkybes. Todėl įrodymų nepateikimas nelaikytinas mėginimu nuslėpti reikšmingas aplinkybes, o yra pagrįstas materialiojoje teisėje numatytu paslapties apsaugos reikalavimu.

Vis dėlto jei teismas nustato, jog tinkamas bylos išnagrinėjimas neįmanomas be valstybės paslaptį sudarančios informacijos, tai, kad šalis nevykdo pareigos pateikti tokius duomenis, gali sukelti neigiamas procesines pasekmes, įskaitant ir *contra spoliatorem* taisyklės taikymą. Šios taisyklės taikymas priklauso nuo teismo diskrecijos, kuria remiantis yra vertinamas konkrečios paslaptį sudarančios informacijos kaip įrodymo leistinumas, jos svarba faktinių aplinkybių nustatymui ir poveikis tinkamam bylos išnagrinėjimui. Taigi teismas privalo derinti bylos nagrinėjimo tikslus su valstybės paslapties apsaugos interesais, siekdamas užtikrinti teisėtą, proporcingą ir pusiausvyrą išlaikantį procesą.

Vertinant komercinės paslapties panaudojimą kaip įrodymą, reikia pažymėti, kad nei CPK, nei Komercinių paslapčių teisinės apsaugos *įstatym*e nenumatyta apribojimų, kurie draustų ar ribotų komercinę paslaptį naudoti civiliniame procese. Tai savaime nereiškia, kad tokia informacija yra visiškai neapsaugota. Siekdamas užtikrinti, kad komercinė paslaptis nebūtų atskleista neįgaliotoms šalims, teismas gali taikyti specialias procesines apsaugos priemones, kurios taikomos jau priėmus šią informaciją civilinėje byloje (CPK 9–101 straipsniai). Šios priemonės leidžia riboti informacijos viešinimą, kad ji nebūtų atskleista nepriklausomiems tretiesiems asmenims, bet nesutrumpina šalies teisės naudoti ją bylos nagrinėjimo tikslais. Todėl, skirtingai nei informacija, sudaranti valstybės paslaptį arba advokato profesinę paslaptį, komercinė paslaptis gali būti leistinas įrodymas, o jos nepateikimo atveju *contra spoliatorem* taisyklė gali būti taikoma, nebent informacijos nepateikimas teismo vertinimu yra pagrįstas teisėta paslapties apsauga.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad vertinant *contra spoliatorem* taisyklės taikymo konkrečioje byloje galimybę lemiamas veiksnys yra įrodymų pobūdis. Kai informacijos pateikimui taikomas absoliutus leistinumo ribojimas arba teismas padaro išvadą, kad jos slaptumo apsauga turi didesnę reikšmę nei faktinių aplinkybių nustatymas, ši taisyklė netaikytina. Priešinga situacija susidaro tuomet, kai šalis be pateisinamų priežasčių neatskleidžia įrodymų, kurie galėjo ir turėjo būti atskleisti nagrinėjant bylą, – tokiais atvejais teismas turi pagrindą taikyti *contra spoliatorem* taisyklę jos nenaudai. Taigi *contra spoliatorem* taisyklės taikymo ribos priklauso ne tik nuo formalių įrodymų nepateikimo aplinkybių, bet

29 Maculevičienė, *supra note*, 25.

ir nuo pačių įrodymų pobūdžio, jų apsaugos pagrįstumo ir teismo proporcingo vertinimo, siekiant subalansuoti viešojo intereso apsaugą ir proceso šalių teises.

Išvados

1. Kooperacijos ir rungimosi principai nesudaro priešpriešos, bet tarpusavyje sąveikauja ir subalansuoja tiesos nustatymo byloje siekį. Rungimosi principas užtikrina šalių procesinę autonomiją ir lygiateisiškumą, o kooperacijos principas nustato šios autonomijos ribas ir riboja rungimosi principo taikymą, kai šalių siekis laimėti bylą lemia nesąžiningą procesinį elgesį, tokį kaip reikšmingų įrodymų slėpimas, sąmoningas jų nepateikimas, proceso vilkinimas ar teismo klaidinimas.
2. *Contra spoliatorem* taisyklė taikoma tik tuomet, kai teismas nustato, kad prašomi įrodymai buvo šaliai prieinami ir jos kontroliuojami, tačiau sąmoningai nepateikti ar sunaikinti, o šalis buvo tinkamai informuota apie pareigą juos pateikti, todėl neigiamų įrodinėjimo pasekmių rizika tenka nesąžiningai pasielgusiai šaliai.
3. *Contra spoliatorem* Lietuvoje nelaikoma teisine prezumpcija. Tai yra teismų praktikoje susiformavusi įrodymų vertinimo taisyklė, taikoma, kai šalis savo kontroliuojamus įrodymus sunaikina, slepia ar jų nepateikia. Tokiu atveju teismas gali laikyti tam tikras faktines aplinkybes nustatytomis net ir be tiesioginių įrodymų, perkeldamas neigiamų pasekmių riziką nesąžiningai besielgiančiai šaliai ir atleisdamas kitą šalį nuo įrodymų pateikimo naštos.
4. Įrodymų pobūdis ir jų apsaugos svarba yra lemiami veiksniai vertinant *contra spoliatorem* taisyklės taikymą konkrečioje byloje. Kai informacijos atskleidimui taikomi absoliutūs leistinumo ribojimai arba teismas nustato, kad slaptumo apsauga yra svarbesnė už faktinių aplinkybių nustatymą, taisyklė neturi būti taikoma. Priešingai, jeigu šalis be objektyvių priežasčių nevykdo savo pareigos pateikti reikšmingus įrodymus, kurie galėjo ir turėjo būti atskleisti nagrinėjant bylą, teismas turi pagrindą taikyti taisyklę jos nenaudai. Taigi *contra spoliatorem* taikymo ribos nėra grindžiamos vien formalia įrodymų nepateikimo aplinkybe – jas lemia įrodymų pobūdis, jų apsaugos pagrįstumas ir proporcingas teismo vertinimas, siekiant suderinti viešojo intereso apsaugą su šalių procesinių teisių pusiausvyra.

THE *CONTRA SPOLIATOREM* RULE AND ITS SCOPE OF APPLICATION IN RELATION TO CONFIDENTIAL INFORMATION

Indrė Maculevičienė
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article analyses the importance of the contra spoliatorem rule in civil proceedings, examining how it ensures balance between parties' rights to litigate and their duty to cooperate. It reveals that this rule enables the court to draw procedural conclusions in cases where a party deliberately fails to fulfil their duty to cooperate and submit relevant evidence in order to gain a procedural advantage. However, it is emphasised that application of the contra spoliatorem rule is not automatic; in each case, the court must assess the reasons for failing to submit evidence and determine whether negative procedural conclusions can be drawn. The article also discusses situations where the failure to submit evidence arises not from dishonest behavior, but from a legitimate duty to protect professional, state, service or commercial secrets. In such cases, protecting confidential information takes on special legal significance linked to protecting the public interest, state security, trust between lawyers and clients, and professional independence.*

Keywords: *contra spoliatorem, principle of cooperation, secret information*

Indrė Maculevičienė. Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto doktorantė, lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, civilinė teisė.

Indrė Maculevičienė. PhD candidate and Lecturer at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: civil procedure, civil law.

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2026, 33(1), p. 172–192.

AKCIJŲ KLASĖS IR DARBUOTOJŲ FINANSINIS DALYVAVIMAS LIETUVOJE

Liutauras Vasiliauskas
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: livasiliau@stud.mruni.eu

Pateikta 2026 m. vasario 24 d., parengta spaudai 2026 m. balandžio 21 d.

DOI: 10.13165/JUR-26-33-1-09

Santrauka. *Šio straipsnio tikslas yra atskleisti ir įvertinti, ar privilegijuotųjų ir naujasis išperkamųjų akcijų reguliavimai gali pasitarnauti sprendžiant darbuotojų finansinio dalyvavimo įmonės valdyme problemas. Iš jų vienos pagrindinių įgyvendinant dalybas akcijomis su darbuotojais yra formalūs akcijų suteikimo (ABĮ 47[1] str.) instituto reikalavimai; akcijų suteikiamų teisių perleidimo ar disponavimo apribojimų nustatymo ir privilegijuotųjų akcijų ribojimai; teisinis netikrumas, pažadant akcijas suteikti akcijų pasirinkimo sandorio pagrindu; akcijų likvidumas. Išanalizavus patobulintą privilegijuotųjų akcijų reguliavimą gautos išvados, jog šis pasitarnautų nustatant darbuotojams suteikiamų akcijų teisių ir ribojimų apimtį (palyginti su ABĮ 47[1] str.), netiesiogiai gali pagelbėti teisinio netikrumo ir akcijų likvidumo klausimais. O naujasis išperkamųjų akcijų reguliavimas gali būti suderintas su ABĮ 47[1] str., tačiau nesprendžia su akcijų suteikimo institutu susijusių problemų. Visgi išperkamosios akcijos pasitarnauja kaip akcijų realizavimo įrankis, kadangi bendrovėms sudaroma aiški ir patogi įstatyminė galimybė įgyvendinti akcijų išpirkimą, o tai yra patrauklu investuotojams ar darbuotojams.*

Reikšminiai žodžiai: *darbuotojų finansinis dalyvavimas, dalybos akcijomis su darbuotojais, dalybų akcijomis su darbuotojais įgyvendinimo įrankiai, akcijų klasės, privilegijuotosios akcijos, išperkamosios akcijos.*

Įvadas

Darbuotojų finansinis dalyvavimas įmonės valdyme yra vienas iš būdų darbdavių ir darbuotojų interesams sugretinti, siekiant geresnių įmonės veiklos verslo rezultatų. Nors kaip reiškinys žinomas nuo XX a., aktyviausiai naudojamas pastaruosius kelis dešimtmečius[1]. Darbuotojų finansiniam dalyvavimui įmonės valdyme būdingos dvi formos: dalinimasis pelnu (angl. *profit sharing*) ir darbuotojų akcijų nuosavybė (angl. *employee share ownership*)[2].

Dalinimasis pelnu, arba premijavimas (papildomas skatinamasis atlygis pagal pasiektus rezultatus), yra plačiai darbdavių įgyvendinama praktika Lietuvoje. Tokia galimybė paprastai nustatoma darbuotojo darbo sutartyje, susitariama papildomu susitarimu[3] arba premija paskiriama darbdavio iniciatyva[4]. Dalybos pelnu iš esmės įgyvendinamos gana sklandžiai ir praktikoje dėl to nekyla daug teisinių ar mokestinių klausimų.

O dalybos akcijomis su darbuotojais yra iš esmės standartinis reiškinys ir darbuotojo užmokesčio sudėtinė dalis tarp greitai augančių technologijų, informacinių technologijų (įskaitant dirbtinį intelektą)[5], finansų sektorių įmonių (startuolių)[6]. Visgi dalybų akcijomis teisinis reguliavimas Lietuvoje yra painus ir per pastaruosius 10 metų kito[7], o dalybų su darbuotojais verslo kultūra vystosi iki šiol[8]. Taigi nors dalybų akcijomis mechanizmai su darbuotojais Lietuvoje populiarėja, palyginti su dalybomis pelnu, ne taip paprastai įgyvendinami praktikoje[9], iš esmės visada papildomai reikia teisininkų ir mokesčių konsultantų dėmesio ir išankstinio veiksmų planavimo[10].

Akcinių bendrovių įstatymas (toliau – ABĮ) reglamentuoja dvi dalybų akcijomis su

1 Dermot McCarthy, *Employees Financial Participation*. Palgrave Dictionary of Emerging Markets and Transition Economics (2015): 508–509, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-137-37138-6_27.

2 Jens Lowitzsch ir kt., *Financial Participation for a New Social Europe, a Building Block Approach.* (Rome and Berlin, 2008), 90, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., http://www.intercentar.de/fileadmin/files/NSE/NSE_EN_Web_01-08-08.pdf.

3 Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 142 str. 1 d. (TAR, 2016-09-19, Nr. 23709).

4 Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 59 str. 2 d. 12 p. (suvestinė redakcija nuo 2025-07-01 iki 2026-06-30, *Valstybės žinios,* 2000-07-31, Nr. 64-1914).

5 IT – informacinių technologijų, DI – dirbtinio intelekto.

6 Virginijus Bitė ir Liutauras Vasiliauskas, „Darbdavių prisitaikymas prie darbuotojų tiesioginio (finansinio) dalyvavimo įmonės veikloje“ (užsakomojo tyrimo ataskaita, Mykolo Romerio universitetas, 2019): 59.

7 Remigijus Civinskas ir Rimantas Stašys, „Darbuotojų finansinio dalyvavimo Lietuvoje raida ir formos: įmonių akcijų ir pelno pasidalijimo programos bei priemonės“, *Tiltai*, 87, 2 (2021): 30–31, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.researchgate.net/publication/358135766 .

8 Remigijus Civinskas ir Jaroslav Dvorak, „New Social Cooperation Model in Service Oriented Economy: the Case of Employee Financial Participation in the Baltic States“, *Engineering Management in Production and Services*, 9, 3 (2017): 37–50, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://content.sciendo.com/view/journals/emj/9/3/article-p37.xml.

9 Virginijus Bitė ir Liutauras Vasiliauskas, „Sharing shares with employees. New tools and empirical evidence from Lithuania“, *Baltic Journal of Law and Politics*, 17, 1 (2024): 202–203, žiūrėta 2025 m. lapkričio 15 d., https://reference-global.com/article/10.2478/bjlp-2024-0009.

10 Bitė ir Vasiliauskas, *supra note*, 6: 24, 54.

darbuotojais priemones: darbuotojų akcijas (ABĮ 43 str.) ir nuo 2018 m. sausio 1 d. įsigaliojusį institutą – akcijų suteikimą (ABĮ 47[1] str.). Visgi statistikos apie praktinį šių priemonių paplitimą Lietuvoje nėra, o iš atliktų tyrimų ir apklausų[11] matyti, jog dominuoja akcijų pasirinkimo sandoris (akcijų opcionas) (angl. *share option*)[12]. Nepaisant to, dalybų akcijomis su darbuotojais modeliai Lietuvoje įgyvendinami skirtingai[13], pvz.: a) suteikiant teisę įgyti dalį patronuojančios bendrovės akcijų ateityje (akcijų pasirinkimo sandorio pagrindu); b) suteikiant teisę įgyti dalį bendrovės, kurioje įdarbintas darbuotojas, akcijų ateityje (taip pat akcijų pasirinkimo sandorio arba ABĮ 47[1] str. pagrindais); c) suteikiant teisę gauti atitinkamą pelno dalį pagal suteiktą virtualių akcijų (angl. *virtual shares*) sandorį; d) suteikiant galimybę ateityje įgyti akcijas specialiai įsteigtos bendrovės (angl. *special purpose vehicle*), kuri valdo darbuotojams skirtų akcijų paketą įmonėje, kurioje įdarbinti darbuotojai; e) perleidžiant akcijas su atpirkimo teise (angl. *call option*) ir pan. Be to, kiekvienu atveju gali būti pažadamos suteikti įvairių klasių privilegijuotosios akcijos ir t. t.

Iš esmės kiekvienas aukščiau aptartas modelis susiduria su individualiomis problemomis, pvz., teisinio netikrumo, kai suteikiamas akcijų pasirinkimo sandoris; pareiga laikytis itin formalių akcijų suteikimo taisyklių ir susijusių akcijų suteikimo procedūrų (ABĮ 47[1] str. atveju)[14]; akcijų suteikiamų teisių perleidimo ar disponavimo apribojimų nustatymo ir privilegijuotųjų akcijų ribojimais; didele mokestine našta darbuotojams ir kitomis mokesčių lengvatų pritaikymo problemomis[15]; akcijų likvidumu (iš esmės visais aukščiau paminėtais atvejais, išskyrus virtualių akcijų atveju). Šios problemos patvirtina, jog tema yra aktuali. Vienas iš būdų sklandžiau įgyvendinti dalybas akcijomis su darbuotojais yra pasinaudoti akcijų klasių suteikiamomis galimybėmis.

2025 m. birželio 30 d. ABĮ pakeitimo įstatymu Lietuvoje nustatyta papildoma akcijų kategorija – išperkamosios akcijos (angl. *redeemable shares*)[16]. Tuo pačiu ABĮ pakeitimu privilegijuotųjų akcijų (angl. *preferred shares*) reguliavimas nuo 2026 m. liepos 1 d. taip pat taps lankstesnis.

Minimi ABĮ pakeitimai aptarti keliuose elektroniniuose spaudos šaltiniuose[17], tačiau

11 Bitė ir Vasiliauskas, *supra note,* 9: 203.

12 Civinskas ir Stašys, *supra note*, 7: 30–31.

13 Pasirinkimas labai priklauso ir nuo investuotojų ar akcininko priimtos darbuotojų skatinimo politikos, pasirinktos jurisdikcijos ir pan.

14 Bitė ir Vasiliauskas, *supra note,* 9: 202–203.

15 Civinskas ir Stašys, *supra note,* 7: 30–31.

16 „Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo Nr. VIII-1835 2, 15, 17, 19, 20, 24, 26, 26-1, 26-2, 28, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 42, 45-1, 45-2, 46-1, 49, 51, 52, 53-1, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 60-1, 74, 76, 77 ir 78 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 42-1 straipsniu įstatymas“ 18 str., (įsigalios nuo 2026 07 01, TAR, 2025-07-02, Nr. 12139), žiūrėta 2025 m. lapkričio 20 d., https://e-tar.lt/portal/lt/legalAct/e2c4373056fd11f0a3d380837a821750.

17 „Akcinių bendrovių įstatymo naujovės – ko laukti 2026-aisiais?“, *Teisė Pro*, 2025 m. liepos 29 d., https://www.teise.pro/index.php/2025/07/29/akciniu-bendroviu-istatymo-naujoves-ko-laukti-2026-aisiais/; „Kokias naujoves verslui atneš 2026-ieji? Akcinių bendrovių įstatymo pakeitimų apžvalga“, *Infolex*, 2026 m. sausio 21 d., https://www.infolex.lt/landing?act=news&tema=54&str=156314; „AB įstatymo pakeitimo projektas: kas laukia įmonių“, *Verslo žinios*, 2025 m. birželio 13 d., https://www.vz.lt/finansai/2025/06/13/ab-istatymo-pakeitimo-projektas-kas-laukia-imoniu-569135.

nė vienas jų neanalizuoja akcijų klasių pritaikymo galimybių, skatinant darbuotojus akcijomis. Tema nauja, taigi ir mokslinių darbų, kuriuose būtų vertinamos šios naujos dalybų akcijomis su darbuotojais galimybės, nėra. Šio tyrimo objektas yra akcijų klasės ir dalybos akcijomis su darbuotojais (darbuotojų finansinis dalyvavimas). Atitinkamai šio tyrimo tikslas yra atskleisti ir išnagrinėti privilegijuotųjų ir išperkamųjų akcijų reguliavimą ir įvertinti, ar akcijų klasės gali spręsti dalybų akcijomis su darbuotojais problemas.

Šiam teisiniam moksliniam tyrimui atlikti naudoti dokumentų ir informacijos analizės, lyginamasis, apibendrinamasis metodai, pasitelkti analogijos, sisteminis, istorinis ir teleologinis teisės aiškinimo metodai.

Toliau straipsnyje atskleidžiamas ir analizuojamas išperkamųjų ir privilegijuotųjų akcijų reguliavimas ir ribotumai. Antroje dalyje gretinamas išperkamųjų ir privilegijuotųjų akcijų reguliavimas, ieškant galimų sprendimų darbuotojų finansiniam dalyvavimui įgyvendinti. Straipsnio pabaigoje pateikiamos išvados.

1. Akcijų klasės. Išperkamųjų ir privilegijuotųjų akcijų reguliavimas ir ribotumai

1.1. Privilegijuotosios akcijos

Privilegijuotosios akcijos jų savininkams suteikia išimtines turtines ir neturtines teises[18]. Paminėtina, jog nors privilegijuotosios akcijos Lietuvoje įvestos 1990 m. (įsigaliojus pirmajai ABĮ redakcijai), gana retai taikomos praktikoje[19]. Dabartinės ABĮ redakcijos 42 str. 2 d. nustato, jog bendrovės gali išleisti skirtingų klasių privilegijuotąsias akcijas. To paties straipsnio 8 d. nustato, jog privilegijuotosios akcijos pagal klases gali būti su kaupiamuoju (garantuojama teisė į tokioje akcijoje nurodyto dydžio dividendą) arba nekaupiamuoju dividendais, su balso teise (pvz., dėl tam tikrų klausimų) ar be jos (toks apribojimas turėtų būti įtvirtintas bendrovės įstatuose). Be to, ABĮ 42 str. 3 d. nustato, jog privilegijuotųjų, o ne paprastųjų akcijų savininkai turi pirmenybę į dividendą.

Paminėtina, jog privilegijuotųjų akcijų reguliavimas tobulinamas pastaruosius kelerius metus. Reikšmingi ABĮ pakeitimai įsigaliojo 2023 m. gegužės 1 d.[20]. Pakeitimais nustatyta,

18 Kitaip nei paprastųjų akcijų savininkų teisės, kurios nesuteikia išimtinių teisių, tačiau suteikia visas tris pagrindines akcininko teises: 1) teisė dalyvauti valdant bendrovę (balsuoti); 2) teisę gauti dividendą; 3) teisę į dalį bendrovės turto, likusio ją likvidavus.

19 Virginijus Bitė, „Bendrovių reglamentavimo pokyčiai: ar atėjo startuolių aukso amžius?“, *Lietuvos teisė 2022: esminiai pokyčiai*, (2022): 193, žiūrėta 2026 m. vasario 12 d., https://cris.mruni.eu/cris/entities/publication/be4cde01-5d6e-465e-870e-81e8668c6824.

20 „Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo Nr. VIII-1835 2, 15, 17, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 30-1, 32, 34, 37, 37-2, 40, 42, 45, 47, 47-1, 51, 56 ir 78 straipsnių, priedo pakeitimo ir Įstatymo papildymo 46–1 straipsniu įstatymas“, TAR, 2022-11-29, Nr. 24190.

jog privilegijuotosios akcijos be balso teisės gali sudaryti iki 1/2 įstatinio kapitalo21, tokių akcijų klasės ir jų suteikiamos teisės turi būti nustatomos bendrovės įstatuose (ABĮ 42 str. 2 d.). Tai, kad pakeitimai būtini, buvo grindžiama geresnėmis sąlygomis investuotojams pritraukti, kuriems privilegijuotųjų akcijų pagrindu suteikiamos specialiosios teisės į bendrovę[22]. Atkreiptinas dėmesys, jog investuotojų noras turėti privilegijuotąsias akcijas doktrinoje taip pat grindžiamas didesne apsauga, palyginti su įmonių steigėjais ir darbuotojais, jeigu įmonė bankrutuotų[23].

2023 m. gegužės 1 d. įsigalioję ABĮ pakeitimai suteikė galimybę išleisti ir kitokias privilegijuotąsias akcijas nei su kaupiamuoju arba nekaupiamuoju dividendais, su balso teise ar be jos, t. y. ABĮ 42 str. 8 d. buvo papildytas, jog bendrovė gali išleisti privilegijuotąsias akcijas, kurios suteikia ir kitokias teises, jeigu tai nustatyta įstatuose. Iki įsigaliojant šiam pakeitimui vyravo praktika, jog bendrovės gali išleisti tik minėtas keturias privilegijuotųjų akcijų klases[24]. Aiškinamajame rašte nurodoma, jog šiais pakeitimais privilegijuotųjų akcijų institutas iš esmės liberalizuojamas, sudarant galimybę bendrovei išleisti ne tik ABĮ nurodytas, tačiau ir kitokias privilegijuotąsias akcijas, kurių klasių įvairovė, suteikiamos turtinės ir neturtinės teisės nustatomos įstatuose[25]. Tai atvėrė naujų galimybių greitai augančioms bendrovėms pritraukti papildomų investicijų ir investuotojams privilegijuotųjų akcijų pagrindu suteikti specialiąsias teises. Atitinkamai galimybė išleisti skirtingas privilegijuotąsias akcijas gali pasitarnauti ir darbuotojams skatinti. Visgi atkreiptinas dėmesys, jog nors ABĮ suteikia galimybę išleisti ir kitokias pagal suteikiamas teises privilegijuotąsias akcijas, nenurodoma, kokias kitokias teises suteikiančias akcijas gali išleisti bendrovės steigėjai[26].

Nuo 2026 m. liepos 1 d. privilegijuotųjų akcijų reguliavimas taps dar lankstesnis. ABĮ 42 str. 3 d. buvo papildyta, jog bendrovės įstatuose galima nustatyti ir kitokią privilegijuotųjų akcijų savininkų teisės į dividendą įgyvendinimo tvarką[27]. Remiantis aiškinamuoju raštu šiuo pakeitimu siekiama sudaryti galimybę pačioms bendrovėms įstatuose nustatyti privilegijuotųjų akcijų dividendo apskaičiavimo (ir mokėjimo) tvarką[28]. Praktikoje tai reiškia, jog bendrovės galės išleisti privilegijuotąsias akcijas, kurios ne tik nesuteikia balso teisės, tačiau yra su mažesniais dividendais ir nesusietos su pirmumo teise gauti

21 Iki 2023 m. gegužės 1 d. privilegijuotosios akcijos negalėjo sudaryti daugiau nei 1/3 bendrovės įstatinio kapitalo.

22 Bitė, *supra note,* 19: 194.

23 Pierre-Henri Conac, „The New French Preferred Shares: Moving Towards a More Liberal Approach“, *European Company and Financial Law Review* 2, 4 (2005): 492, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1034041.

24 Bitė, *supra note*, 19: 195.

25 „Aiškinamasis raštas dėl Akcinių bendrovių įstatymo Nr. VIII-1835 2, 15, 17, 21, 27, 28, 29, 30, 30(1), 32, 34, 37, 37(2), 40, 42, 45, 47, 47(1), 51 ir 78 straipsnių, priedo pakeitimo ir Įstatymo papildymo 46(1) straipsniu įstatymo projekto“, Nr. XIVP-1854, LRS, žiūrėta 2025 m. lapkričio 15 d., https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/25521d90f24011ecbfe9c72e552dd5bd?jfwid=pf5lzr4rw.

26 Plačiau apie galimas suteikti specialiąsias teises privilegijuotųjų akcijų pagrindu žr. Bitė, *supra note*, 19: 195–198.

27 Pavyzdžiui, paprastųjų akcijų savininkų teisė į dividendą gali būti įgyvendinama nebūtinai tik po to, kai įgyvendintos privilegijuotųjų akcijų savininkų turtinės teisės.

28 Aiškinamasis raštas, *op. cit*.

dividendus[29]. Tad nors akcijos ir pavadintos privilegijuotomis, remiantis būsimu reguliavimu, jos nebūtinai suteiks pranašumo (privilegiją) jų savininkams[30], t. y. dėl suteikiamų teisių apimties nuspręs pati bendrovė.

Taigi minimi pakeitimai (tiek įsigalioję 2023 m. gegužės 1 d., tiek įsigaliosiantys nuo 2026 m. liepos 1 d.) ypač aktualūs bendrovėms, siekiančioms pritraukti išorės investuotojų ir užsitikrinti papildomą verslo finansavimą, kadangi sudaroma galimybė laisvai nustatyti kiekvienos klasės privilegijuotųjų akcijų dividendą ir investuotojų teisių apimtį. Nustatant skirtingas privilegijuotųjų akcijų suteikiamas teises ir ribojimus reikia išankstinio pasirengimo ir įstatų keitimo procedūros. Visgi paminėtina, jog tai visuomet lems suteikiamų išimtinių teisių viešumą, o tai priimtina ne visoms bendrovėms (ir investuotojams), ypač kai sudaryta akcininkų sutartis. Šios priežastys ir privilegijuotųjų akcijų savininkų pirmumo teisė į dividendą (ABĮ 42 str. 3 d.) iš esmės lemia, jog privilegijuotosios akcijos yra nepopuliarios praktikoje. Tikimasi, jog 2026 m. liepos 1 d. įsigaliosiantys ABĮ pakeitimai pagerins tokią situaciją ir paskatins plačiau šias akcijas taikyti praktikoje. Liberalizuotas privilegijuotųjų akcijų reguliavimas taip pat atveria naujų galimybių darbuotojams skatinti akcijomis, kurios analizuojamos kitame skyrelyje.

1.2. Išperkamosios akcijos

Nuo 2026 m. liepos 1 d. įsigaliosiantis ABĮ 42^1 str. nustato, jog bendrovė gali išleisti išperkamąsias akcijas, kai tai nustatyta jos įstatuose31. Paminėtina, jog nors 2017 m. birželio 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2017/1132 nustato galimybę pačioms valstybėms narėms nuspręsti, ar įtvirtinti išperkamųjų akcijų kategoriją nacionaliniuose teisės aktuose, atsižvelgiant į direktyvoje nurodytus reikalavimus išperkamosioms akcijoms[32], Lietuva tai atliko tik priėmus 2025 m. birželio 30 d. ABĮ pakeitimo įstatymą. Paminėtina, jog išperkamųjų akcijų reguliavimo pradininkė yra Jungtinė Karalystė (toliau – JK), kurios Bendrovių įstatymas pasitarnavo kaip minėtos direktyvos nuostatų pagrindas[33]. Atitinkamai galimybė išleisti išperkamąsias akcijas įtvirtinta daugelio Europos valstybių teisių aktų,

29 Pirmumo teisė į dividendą išliktų tik tuo atveju, jeigu bendrovės įstatai nenustatytų kitaip.

30 Bitė, *supra note*, 19: 196.

31 Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo (suvestinė redakcija nuo 2026-07-01) 42^1 str. 1 d., *Valstybės žinios*, 2000-07-31, Nr. 64–1914.

32 „2017 m. birželio 14 d. Europos parlamento ir tarybos direktyva (ES) 2017/1132 dėl tam tikrų bendrovių teisės aspektų“, 82 str., Eur-lex, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02017L1132-20220812.

33 „Aiškinamasis raštas dėl Akcinių bendrovių įstatymo Nr. VIII-1835 2, 15, 17, 19, 20, 24, 26, 26^1, 26^2, 28, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 42, 45^1, 45^2, 46^1, 49, 51, 52, 53^1, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 60^1, 74, 76, 77 ir 78 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 42^1 straipsniu įstatymo projekto“, *LRS*, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://lrv.lt/media/viesa/saugykla/2025/5/z0geg39TNDg.pdf.

įskaitant JK[34], Airiją[35], Italiją[36], Ispaniją[37], Prancūziją[38], Maltą[39] ir kt. Kadangi Lietuvoje nėra įstatyminio būdo akcijoms išpirkti, praktikoje naudojami įvairūs sutarčių laisvės principais grįsti sprendimai, pvz., pirkimas–pardavimas su atpirkimo teise (CK 6.417–6.418 str.) arba pasirinkimo sandoris su opciono davėjo teise ateityje išpirkti opciono gavėjo įgytas akcijas (angl. *call option*) ir pan.

ABĮ neišskiria, ar išperkamosios akcijos yra akcijų rūšis[40] ar klasė. Naujasis reguliavimas nurodo, jog tiek paprastosios, tiek privilegijuotosios akcijos gali būti išperkamosios akcijos (ABĮ 42[1] str. 3 d.). Atitinkamai ABĮ 40 str. 3 d. nurodyta, jog akcijos pagal jų savininkams suteikiamas teises skirstomos į klases. Vadinasi, išperkamosios akcijos apims visas įmanomas išleisti akcijų klases pagal ABĮ, t. y. bendrovė galės išleisti tiek paprastąsias išperkamąsias akcijas, tiek privilegijuotąsias išperkamąsias akcijas. Atitinkamai išperkamųjų akcijų savininkai[41] bendrovės atžvilgiu turės papildomų (specialiųjų) teisių, t. y. bendrovė galės išpirkti akcijas, sumokėjusi už jas išpirkimo kainą (ABĮ 42[1] str. 7 d.). Kadangi suteikia teisę būti išpirktoms bendrovės, išperkamosios akcijos gali būti priskirtos akcijų klasėms. Pažymėtina, jog doktrinoje randama panašių pavyzdžių[42]. Išperkamosios akcijos iš esmės nurodo specialią (gilesnę) akcijų klasių klasifikaciją (lygį). Pirmajam akcijų klasių lygiui gali būti priskiriamas skirstymas tarp paprastųjų ir privilegijuotųjų akcijų, o antrasis lygis atitiktų skirstymą tarp paprastųjų ir privilegijuotųjų bei išperkamųjų paprastųjų ir išperkamųjų privilegijuotųjų akcijų[43]. Toliau analizuojamas išperkamųjų akcijų reguliavimas ir jų suteikiamos išskirtinės teisės savininkams.

ABĮ 42[1] str. 2 d. nustato, jog bendrovės įstatai turi nurodyti išperkamųjų akcijų

34 Jungtinės Karalystės bendrovių įstatymas, 3 skyrius, 684(3) str., GOV.UK, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/part/18/chapter/3.

35 Airijos bendrovių įstatymas, 66(4) d., ISB, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.irishstatutebook.ie/eli/2014/act/38/enacted/en/print.

36 „Share capital and shareholder rights“, Italian company formations (Lexia), žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://italiancompanyformations.com/share-capital-and-shareholders-rights/#:~:text=As%20an%20exception%20to%20the%20general%20rules,the%20conditions%20to%20do%20so%20are%20met.

37 Ispanijos bendrovių įstatymas, 500 str., GOB.ES, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Royal%20Legislative%20decree%201%2C%20of%2002%20july.pdf.

38 Prancūzijos komercinis kodeksas, L228-12 str., žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000005634379/LEGISCTA000006161281/?anchor=LEGIARTI000038612729#LEGIARTI000038612729.

39 „Maltos bendrovių įstatymas“, 115 str., žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://legislation.mt/eli/cap/386/eng/pdf.

40 Akcijų rūšys gali būti skirstomos pagal: i) disponavimo būdą: a) pareikštinės, b) vardinės (pagal ABĮ 40 str. 2 d. visos bendrovių akcijos laikomos vardinėmis); ii) išraiškos būdą: a) materialiosios (ABĮ 40 str. 8 d.), b) nematerialiosios.

41 Nepaisant to, paprastosios ar privilegijuotosios akcijos.

42 Adnan S. Alomar ir Amjad H. Al-Azzam, „The Legal Effects of the Share Redemption Process in Jordanian Company Law in Light of the 2020 Instructions for Redeemable Shares for Private Shareholding Companies“, *Shari'a and Law Sciences* 52, 4, (2025): 2, žiūrėta 2026 m. vasario 10 d., https://dsr.ju.edu.jo/djournals/index.php/Law/article/view/10059/2383.

43 Esminis tokios klasifikacijos skirtumas – išperkamosios akcijos suteikia papildomas specialiąsias teises, be jau paprastųjų ar privilegijuotųjų akcijų suteikiamų teisių.

išpirkimo sąlygas ir tvarką. Tai gali būti ir nepatrauklu bendrovei, kadangi reiškia, jog šių akcijų išleidimo ir išpirkimo sąlygos bus viešos. Nors tiesiogiai nenurodyta, kaip turėtų vykti akcijų išpirkimo sąlygų ir tvarkos keitimas, žvelgiant sistemiškai į ABĮ, akcininkų susirinkimas sprendžia dėl bendrovės įstatų keitimo (ABĮ 20 str. 1 d. 1 p.). Visgi nustačius akcijų išpirkimo sąlygas įstatuose, išskirtini du momentai: 1) iki išperkamųjų akcijų išleidimo; 2) po išperkamųjų akcijų išleidimo. Pirmu atveju dėl akcijų išpirkimo tvarkos keitimo įstatuose spręstų akcijų klasių savininkai, o antruoju būtų reikalingas ir išperkamųjų akcijų savininkų sutikimas (ABĮ 27 str. 2 d.). Sutikimui išduoti būtų reikalinga visų išperkamųjų akcijų savininkų balsų dauguma (ABĮ 42^1 str. 10 d.).

Toliau išskirtina, jog bendrovės kapitalo negali sudaryti vien tik išperkamosios akcijos, t. y. bendrovė privalo išleisti ir paprastųjų akcijų, kurios nėra išperkamosios (ABĮ 42^1 str. 3 d.). Tokio reikalavimo pagrindas doktrinoje aiškinamas siekiu išvengti situacijos, kai bendrovei išpirkus akcijas nebeliktų nė vieno įmonės akcininko[44]. Iš esmės tai reikštų, jog bendrovė nebeatitinka ABĮ 6 str. ir 19 str. reikalavimų ir yra bešeimininkė. Visgi išperkamųjų akcijų reguliavimas ABĮ nenustato išleidžiamų akcijų ribų (skaičiaus), tad galima situacija, kai dalyvių daugumą bendrovėje tam tikrą laiką (iki akcijų išpirkimo) gali sudaryti išperkamųjų akcijų savininkai. Pavyzdžiui, bendrovės kapitalą sudaro 100 akcijų, iš kurių 98 akcijos yra išperkamosios, 2 akcijos paprastosios. Atitinkamai išpirkus akcijas, vienintelis bendrovės akcininkas taptų 2 paprastųjų akcijų savininkas, o tai galėtų lemti bendrovės likvidumo ar valdymo problemas. ABĮ 42^1 str. 3 d. taip pat nustato, jog negalima konvertuoti anksčiau išleistų akcijų į išperkamąsias arba išperkamųjų į kitas akcijas. Darytina išvada, jog tai susiję su minėtu draudimu sudaryti kapitalą vien tik iš išperkamųjų akcijų.

Lietuvos reguliavimo išskirtinumas tas, jog panašiai kaip bendrovės savų akcijų įgijimo (ABĮ 54 str. 6 d.) arba akcijų suteikimo, kai išleidžiama nauja akcijų emisija (ABĮ 47^1 str. 3 d. 1 p.), atvejais bendrovė gali išpirkti akcijas, tik jeigu sudarytas išperkamųjų akcijų rezervas (ABĮ 42^1 str. 4 d.), kuris yra ne mažesnis už išperkamųjų akcijų nominalių verčių sumą. Šiuo atveju įstatymų leidėjas nustatė griežtesnius reikalavimus[45], nors rezervo formavimo pareigos kaip išankstinės sąlygos akcijoms išleisti direktyva nenustato[46]. Paminėtina, jog išperkamųjų akcijų rezervas gali būti nesudaromas tik tuo atveju, jeigu siekiant išpirkti išperkamąsias akcijas išleidžiama nauja bendrovės akcijų emisija. Tai reikštų, jog išperkamosioms akcijoms išpirkti bendrovė panaudotų lėšas, gautas išleidus naują (pvz., paprastųjų) akcijų emisiją[47].

Atsižvelgiant į ES 2017/1132 direktyvos nuostatas, ABĮ 42^1 str. 8 d. taip pat nustato, jog

44 Matteo Vitali, „Class of Shares and Share Redemption in the Italian and UK Context", (2005): 35–36, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=870387.

45 Virginijus Bitė, „Bendrovių teisės pakeitimai 2025 m.: tolesnis kapitalo formavimo liberalizavimas ir galios perskirstymas tarp akcininkų ir valdymo organų", *Lietuvos teisė 2025: esminiai pokyčiai,* (2025): 134–135, žiūrėta 2026 m. balandžio 13 d., https://cris.mruni.eu/cris/entities/publication/4ac6f539-0a48-4520-bee5-64a5498b7776.

46 Direktyva (ES) 2017/1132, *supra note* 32: 82(d) str. Direktyvos 82(e) str. nurodo, jog išpirktų akcijų vertė turi būti įtraukta į rezervą bendrovės kapitalui atstatyti.

47 *Ibid.*

išperkamosios akcijos gali būti išperkamos tik visiškai apmokėtos ir iki sprendimo likviduoti bendrovę priėmimo (ABĮ 42[1] str. 9 d.). Bendrovė gali išpirkti akcijas tik tada, kai už jas gaunami įnašai, t. y. užtikrinamas bendrovės finansavimas ir kartu apsaugomi bendrovės kreditorių interesai[48]. Doktrinoje taip pat nurodoma, jog bendrovė turi būti iš anksto pasirengusi akcijų išpirkimo įvykiui, kadangi tam reikės įmonės finansinių išteklių[49]. ABĮ 42[1] str. 7 d. nustato, jog išpirkimo kaina privalo būti sumokėta ne vėliau nei per 12 mėnesių nuo išpirkimo dienos, nebent įstatai nustato trumpesnį išpirkimo terminą. Mokslininkų nuomone, nuostata atidėti išpirkimo kainą gali skatinti piktnaudžiavimą[50]. Tai gana ilgas atsiskaitymo laikotarpis, kurio metu buvę akcininkai nebegali įgyvendinti savo teisių, įskaitant gauti dividendą. Išpirkusi akcijas bendrovė turi sumažinti įstatinį kapitalą anuliuodama išpirktas akcijas ir per 10 dienų nuo akcijų išpirkimo dienos vadovas turi pareigą informuoti Juridinių asmenų registrą (toliau – JAR) (ABĮ 42[1] str. 12 d. ir 13 d.).

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog išperkamųjų akcijų reguliavimui būdinga nemaža administracinė našta, t. y. svarbu ne tik nuspręsti planuojamų išleisti išperkamųjų akcijų tikslą, tačiau būtina patvirtinti naują įstatų redakciją, kuri nustatytų akcijų išpirkimo sąlygas ir tvarką, be to, suformuoti rezervą. Tai gali turėti įtakos šios akcijų klasės įgyvendinimui[51]. Visgi išperkamosios akcijos suteikia naujų galimybių, ypač kaip lankstus finansavimo mechanizmas[52] ar obligacijų alternatyva. Išleidžiant išperkamąsias privilegijuotąsias akcijas sudaroma galimybė pritraukti investuotojų, juos atribojant nuo įmonės valdymo[53]. Taigi išperkamosios akcijos gali būti naudingas įrankis kontroliniam akcijų paketui įmonėje išlaikyti[54]. Toks modelis patogus ir investuotojams, nes užtikrinamas investicijos išpirkimas po tam tikro periodo (pvz., 3 ar 5 metų). Išperkamosios akcijos veikia kaip išėjimo iš bendrovės mechanizmas, nepaisant to, ar bendrovė bus parduota (angl. *liquidity event*)[55]. Atsižvelgiant į suteikiamą išskirtinę teisę būti išpirktoms, darytina išvada, jog ši akcijų klasė gali būti pritaikoma ir dalybose akcijomis su darbuotojais. Tai pasitarnautų ir bendrovei, kadangi darbuotojui palikus įmonę tokios akcijos būtų išpirktos[56], o akcininkų struktūra išliktų „nepraskiesta“ (angl. *undiluted*). Ar išperkamosios akcijos pasitarnautų įgyvendinant darbuotojų skatinimo akcijomis modelius ir sprendžiant susijusias problemas, analizuojama toliau.

48 Eilís Ferran, Elizabeth Howell ir Felix Steffek, „Share Buy-backs and Redeemable Shares“, *Principles of Corporate Finance Law*, (2023): 231–256, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://academic.oup.com/book/51724/chapter-abstract/419825519.

49 Vitali, *supra note*, 44: 35.

50 Bitė, *supra note*, 45: 135.

51 *Ibid.,* 134–135.

52 Aiškinamasis raštas, *supra note*, 33.

53 Pavyzdžiui, nesuteikiant balsavimo teisių, nustatant kitus apribojimus ir pan.

54 Vitali, *supra note*, 44: 33.

55 *Ibid.*

56 *Ibid.*

2. Privilegijuotosios ir išperkamosios akcijos darbuotojų finansiniam dalyvavimui įgyvendinti

Darbuotojų finansinis dalyvavimas per dalybas akcijomis Lietuvoje dažniausiai įgyvendinamas pasinaudojant akcijų pasirinkimo sandorio instrumentu[57]. Tai patvirtina ir kitų mokslininkų tyrimai[58]. Tai, jog akcijų opcionas yra dominuojantis įrankis (palyginti su kitomis priemonėmis) suteikti akcijų darbuotojams (ir vadovams), patvirtina ir teisininkų praktikų publikacijos[59]. Ir nors buvo tikėtasi, kad akcijų suteikimas (ABĮ 47[1] str.) kaip akcijų opciono alternatyva bus populiaresnis[60], šis įrankis lig šiol plačiai neįgyvendinamas, kadangi yra stipriai formalizuotas[61]. O ABĮ 43 str. apraiškų praktikoje iš esmės nesutinkama dėl šio instituto nelankstumo[62] ir privalomų ribojimų[63]. Tai patvirtina ir kiti autoriaus atlikti tyrimai[64].

Įgyvendinant dalybas akcijomis su darbuotojais per aukščiau minėtus instrumentus susiduriama su įvairiomis problemomis. Jos analizuojamos toliau, ieškant galimų sprendimo variantų, remiantis patobulintu privilegijuotųjų ir naujuoju išperkamųjų akcijų reguliavimais.

2.1. Akcijų darbuotojams suteikimas pagal ABĮ 47[1] str. ir susijusios problemos

Išperkamųjų akcijų institutas (ABĮ 42[1] str.) nedetalizuoja galimybės suteikti šias akcijas darbuotojams, tačiau ABĮ 47[1] str. 2 d. nurodo, jog siekdama suteikti akcijų darbuotojams

57 Bitė ir Vasiliauskas, *supra note*, 9: 202–203.

58 Civinskas ir Stašys, *supra note*, 7: 30–31. Remigijus Civinskas, „Darbuotojų finansinio dalyvavimo įmonės veikloje vadovas“, VS/2019/0059 (2019): 13, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://socarchitektas.lt/wp-content/uploads/2024/01/Darbuotoju-dalyvavimo-imones-finansu-valdyme-metodika.pdf.

59 „Mindaugas Baniulis. Akcijos – kaip motyvavimo priemonė: ar sulauksime naujos darbuotojų-akcininkų bangos?“, *LRT*, 2022 m. kovo 24 d., https://www.lrt.lt/naujienos/verslo-pozicija/692/1653139/mindaugas-baniulis-akcijos-kaip-motyvavimo-priemone-ar-sulauksime-naujos-darbuotoju-akcininku-bangos; „Darius Amšiejus. Akcijų opcionų suteikimo darbuotojams taisyklės: kas tai?“, *LRT*, 2022 m. balandžio 6 d., https://www.lrt.lt/naujienos/verslo-pozicija/692/1665339/darius-amsiejus-akciju-opcionu-suteikimo-darbuotojams-taisykles-kas-tai; „Opcionų programų įgyvendinimas: 5 patarimai, padėsiantys išvengti klaidų“, *Infolex*, 2023 m. lapkričio 17 d., https://www.infolex.lt/landing/?act=news&Tema=54&Str=124657; „Opcionai Lietuvoje ir pasaulyje: kas naujo?“, *LRT*, 2024 m. liepos 12 d., https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2311875/opcionai-lietuvoje-ir-pasaulyje-kas-naujo; „Populiarėjanti darbuotojų skatinimo priemonė – akcijų opcionai: į kokias rizikas patenka darbuotojai“, *Teisė Pro*, 2023 m. spalio 6 d., https://www.teise.pro/index.php/2023/10/06/populiarejanti-darbuotoju-skatinimo-priemone-akciju-opcionai-i-kokias-rizikas-patenka-darbuotojai/.

60 „Ar nemokamos akcijos taps nauja darbuotojų ir vadovų skatinimo priemone?“, *Lexology*, 2017 m. balandžio 11 d., https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=e2a2a41c-cce6-4d97-88a1-108b77b48f3d.

61 Bitė ir Vasiliauskas, *supra note*, 9: 181–206.

62 Valdonė Darškuvienė, Paulius Vazniokas, „Stock Ownership as a Form of Employee and Management Financial Participation: Factors of Development in Lithuania“, *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai* 38 (2006): 37–38, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/8ca4b503-4b59-49c4-bba1-cb710437d213/content.

63 Valdonė Darškuvienė, Stefan Hanish ir Niels Mygind, „Financial Participation of Employees in Lithuania (Extended Country Report)“, *A Project of the Inter-University Centre Split/Berlin, Institute for Eastern European Studies, Free University of Berlin,* (2006): 14, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., http://www.intercentar.de/fileadmin/files/PEPPER_III/Extended_Country_Report_Lithuania.pdf.

64 Bitė ir Vasiliauskas, *supra note*, 9: 181–206.

bendrovė gali išleisti: 1) paprastųjų; 2) privilegijuotųjų; ar 3) darbuotojų akcijų statusą turinčių paprastųjų akcijų emisiją. Atitinkamai nuo 2026 m. liepos 1 d. įsigaliosianti ABĮ 42[1] str. 3 d. nustato, jog tiek paprastosios, tiek privilegijuotosios akcijos gali būti išperkamosios akcijos. Vadinasi, akcijų suteikimo institutu galima suteikti bet kurios klasės, įskaitant ir išperkamąsias, akcijas.

Pažymėtina, jog ABĮ 47[1] str. įgyvendinti sunku dėl šiam institutui būdingo didelio formalizmo. Tai patvirtina ir kiti autoriaus atlikti tyrimai, jų metu gauti profesionalių teisininkų atsiliepimai[65]. ABĮ 47[1] str. būdinga ilga akcijų suteikimo taisyklių, kurios detaliai reglamentuotų akcijų gavėjų subjektų sąrašą[66], akcijų suteikimo būdus (neatlygintinai arba iš dalies atlygintinai) ir akcijų suteikimo šaltinius (naujos akcijų emisijos išleidimas arba bendrovės savų akcijų perleidimas) parengimo ir patvirtinimo procedūra. Reikia laikytis griežtos procedūros, t. y. išleidžiant naują akcijų emisiją pagal ABĮ 47[1] str. 3 d. būtina suformuoti rezervą (iš paskirstytinojo pelno). Būtent šis reikalavimas dažnai yra esminė administracinė našta, užkertanti kelią startuolių įmonėms[67] pasinaudoti ABĮ 47[1] str. Be to, viena iš instituto nepopuliarumo priežasčių, tikėtina, taip pat susijusi su tuo, jog neatlygintinai suteikiamoms akcijoms pagal ABĮ 47[1] str. netaikomos mokestinės lengvatos, nebent instrumentas taikomas kartu su akcijų pasirinkimo sandoriu. Palyginimui, didinant bendrovės kapitalą iš bendrovės lėšų, akcininkai gali nemokamai gauti akcijų (ABĮ 15 str. 1 d. 3 p.). Kadangi pagal ABĮ 47[1] str. reikia nemažai pasirengti, šio įrankio įgyvendinimas būdingas didelėms bendrovėms, kurių akcijos platinamos viešai. Atitinkamai dėl gana didelės administracinės naštos ABĮ 47[1] str. sunkiau suderinamas su siauromis darbuotojų skatinimo akcijų schemomis[68], kurios skirtos mažesnėms darbuotojų grupėms ar individualiems asmenims. Tokiose situacijose dėl lankstumo paprastai pirmenybė teikiama akcijų pasirinkimo sandoriui ir akcijų perleidimo sutarčiai.

Įvertinus ABĮ 47[1] str. problemas pažymėtina, jog išperkamųjų akcijų institutas jų nesprendžia. Priešingai, bendrovei nusprendus išleisti išperkamųjų akcijų emisiją ir ją suteikti darbuotojams, administracinė našta padidės, kadangi įmonė ne tik turės: 1) priimti sprendimą dėl akcijų suteikimo akcininkų susirinkime; 2) parengti ir patvirtinti akcijų suteikimo taisykles; 3) nustatyti suteikiamų akcijų disponavimo apribojimus (jei taikoma); 4) suformuoti akcijų suteikimo rezervą; tačiau ir 5) parengti ir įregistruoti naują įstatų redakciją, kurioje bus nustatyta akcijų išpirkimo sąlygos ir tvarka; 6) suformuoti išperkamųjų akcijų rezervą. Visgi svarbu atkreipti dėmesį, kad jeigu Lietuvoje išperkamosios akcijos nepažadamos akcijų opciono pagrindu, nebūtų galimybės pasinaudoti mokestinėmis lengvatomis

65 Bitė ir Vasiliauskas, *supra note,* 9: 181–206.

66 Palyginti su ABĮ 43 str., sąrašas gerokai išplėstas.

67 Veiklos pradžioje paprastai tokios įmonės yra nepelningos, tačiau galimybė suteikti akcijų savo darbuotojams gali būti ypač svarbi.

68 Civinskas, *supra note*, 58: 42.

ir, tikėtina, tai turėtų įtakos jų paplitimui praktikoje. Pavyzdžiui, Airijoje[69] ir JK[70] išperkamosioms akcijoms negalima pritaikyti mokestinės lengvatos, todėl jos nepopuliarios darbuotojams skatinti. Lietuviškajam artimas Prancūzijos AGA[71] instrumentas apskritai nenurodo galimybės nemokamai darbuotojams suteikti akcijų, kurios nėra paprastosios akcijos[72]. Visgi išperkamosios akcijos Lietuvoje gali būti pasitelktos įveikiant akcijų realizavimo iššūkius, kurie analizuojami skyrelyje *„Sausų" pajamų ir akcijų likvidumo problemos*.

Kitas svarbus momentas įgyvendinant ABĮ 47[1] str. yra akcijų ribojimų (pvz., disponavimo ar balsavimo teisių) nustatymas. Akcijų opcionu nustatomi apribojimai (įskaitant išlaikymą, kaupimą (angl. *vesting*) iš esmės yra standartinė praktika, kuri doktrinoje grindžiama darbuotojo motyvavimu ir tikslų sugretinimu su bendrovės tikslais[73]. Pavyzdžiui, ABĮ 43 str. atveju balsavimo teisės ir disponavimu akcijomis ribojimai privalomi įstatymu ir argumentuojami, jog atitinkamu laikotarpiu padeda išlaikyti bendrovės kontrolę[74]. Disponavimo apribojimai (arba įsipareigojimai atlikti atitinkamus veiksmus) taip pat paprastai nustatomi ir susiję su likvidumo įvykiais (angl. *liquidity event*), pvz., bendrovės pardavimas, perėmimas, pirminis viešas akcijų siūlymas (angl. *initial public offering*), taip pat nustatomi dėl kitų įsipareigojimų (nepardavimo konkurentams ir pan.)[75]. Taigi akcijų teisių (ir disponavimo) apribojimai iš esmės padeda pasiekti tikslus, dėl kurių darbuotojams suteikiamos akcijos.

Vadovaujantis ABĮ 47[1] str. 6 d., akcijų suteikimo taisyklėse galima nustatyti ABĮ 15 str. 1 d. 2, 3 ir 6 punktuose nurodytus turtinių teisių apribojimus ir disponavimo suteiktomis akcijomis sąlygas. Pabrėžtina, kad šie ribojimai negali tęstis neribotą laiką, be to, apie juos būtina pranešti JAR (ABĮ 47[1] str. 12 d.). Žvelgiant iš praktinės pusės, tai gali būti neparanku bendrovėms. Visgi nustatydama darbuotojams suteikiamų akcijų teises ir apribojimus, įmonė galėtų pasinaudoti privilegijuotųjų akcijų galimybėmis (ABĮ 42 str. 2 d.). Šių akcijų pagrindu galima iš anksto nustatyti darbuotojams suteikiamų akcijų (išimtinių) teisių apimtį, pvz., būti išrinktiems į valdymo organo narius, balsuoti tam tikrais klausimais, apriboti balsavimo teisę ir pan. Taigi dabartinis privilegijuotųjų akcijų reguliavimas (pvz.,

69 „KMPG", Employee Share Incentive Schemes, 2024 m. kovo 2 d., žiūrėta 2026 m. balandžio 13 d., https://kpmg.com/ie/en/insights/tax/employee-share-incentive-schemes-explained-people-services.html#accordion-c0464ece63-item-a85023e388.

70 „GOV.UK", Employee Tax Advantage Share Scheme User Manual, žiūrėta 2026 m. balandžio 13 d., https://www.gov.uk/hmrc-internal-manuals/employee-tax-advantaged-share-scheme-user-manual.

71 Pranc. *Attributions Gratuites d'Actions*, angl. *free allocation of shares* arba *free shares*.

72 Prancūzijos komercinis kodeksas, *supra note,* 38: L225-197-1 str.

73 Karen A. Madsen, „Employee Stock Options: Is Complete Forfeiture of Non-Vested Stock Options Fair and Equitable When an Employee is Involuntary Terminated Without Cause", *Santa Clara Law Review* 33, 1, (1993): 233, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1651&context=lawreview&httpsredir=1&referer=& ; Yi-Hui Tai, „Is adoption of restricted stock grants related with firm performance?", *Asia Pacific Management Review* 23, 2, (2018): 137–147, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1029313215302062.

74 Daršku vienė, Hanish ir Mygind, *supra note,* 63.

75 Sam Han Qian, „Employee Share Option Plans in Singapore", *Singapore Academy of Law*, SAL Prac 19, (2023): 15, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://journalsonline.academypublishing.org.sg/Journals/SAL-Practitioner/Corporate/ctl/eFirstSALPDFJournalView/mid/592/ArticleId/1886/Citation/JournalsOnlinePDF.

derinant su akcijų opcionu) gali būti patraukli alternatyva darbuotojams skatinti akcijomis (su apribotomis teisėmis), palyginti su ABĮ 47[1] str.

O nuo 2026 m. liepos 1 d. įsigaliosianti ABĮ 43 str. 3 d. redakcija suteiks ir galimybę nustatyti kitokią dividendo įgyvendinimo tvarką šių akcijų savininkams. Nepaisant to, privilegijuotųjų akcijų galimybės gali būti derinamos su ABĮ 47[1] str. Privilegijuotosios akcijos suteikia galimybę nustatyti nenutraukiamus apribojimus (pvz., balsavimo teisės), o akcijų suteikimo taisyklėmis įmonė gali nustatyti papildomus disponavimo apribojimus, pvz., draudimą perleisti akcijas tam tikrą laiką po jų įgijimo ir pan. Taigi privilegijuotųjų akcijų reguliavimas jau šiuo metu leidžia kūrybiškai įgyvendinti dalybų akcijomis su darbuotojais modelius (įskaitant ir ABĮ 47[1] str. pagrindu), o būsimi pakeitimai dėl dividendo mokėjimo tvarkos dar labiau išplės šias galimybes.

2.2. Teisinio netikrumo problema pažadant akcijas suteikti akcijų opciono pagrindu

Pažadant darbuotojui suteikti akcijas akcijų opciono sandorio pagrindu iš esmės visada susiduriama su teisinio netikrumo problema[76]. Praktikoje tai reiškia, kad sandorio įgyvendinimas iš esmės priklauso nuo opciono davėjo valios[77]. Ir nors teisėtai sudaryta sutartis jos šalims turi įstatymo galią[78], pasirinkimo sandorio veikimo mechanizmas, įskaitant įgyvendinimo užtikrinimo priemones, nereglamentuotas Civiliniame kodekse (toliau – CK), jis sudaromas remiantis civilinės teisės principais ir taisyklėmis (CK 6.156 str.). Atkreiptinas dėmesys, kad pasirinkimo sandorio reglamentavimo klausimu iš esmės galima skirti dvi nuomones: 1) akcijų opciono (ypač dėl jo kompleksiškumo) įstatymu reglamentuoti nereikia[79], t. y. lankstus akcijų opciono sandoris, grįstas sutarčių teisės principais, geriau atitinka verslo poreikius[80]; 2) akcijų opcioną būtų tikslinga įtvirtinti įstatymu, kad būtų aiškesnis (pasirinkimo sandorių) veikimo ir įgyvendinimo mechanizmas[81], taip pat užtikrintos silpnesnių šalių teisės ir jų gynimo priemonės. Taigi akcijų opcionui būdingas kompleksiškumas (tiek sutarties turinio, tiek opciono įgyvendinimo) lemia, jog, nesant opciono davėjo valios, darbuotojui pasiekti galutinį rezultatą (įgyti akcijas) ar ginti pažeistas teises teisme

76 Nedas Tamašauskas ir Luka Tamulionytė, „Darbuotojų akcijų opcionai: realizavimas, apmokestinimas ir jų perspektyvos Lietuvoje“, *Teisės mokslo pavasaris*, (2023): 52, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://epublications.vu.lt/object/elaba:184819992/index.html.

77 Michael C. I. Nwogugu, „Legal, Economic and Psychological Issues of Accounting for Employee Stock Options“, *Managerial Auditing Journal,* 19(9), (2006): 14, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.researchgate.net/publication/228238266_Legal_Economic_and_Psychological_Issues_of_Accounting_for_Employee_Stock_Options.

78 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.189 str. (suvestinė redakcija 2026-04-01 –2026-04-30), *Valstybės žinios, 2000-09-06, Nr. 74–2262*.

79 Guido Ferrarini, Niamh Moloney ir Cristina Vespro, „Executive Remuneration in the EU: Comparative Law and Practice“, *ECGI Working Paper Series in Law*, 09, (2003): 11, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=419120.

80 Bitė ir Vasiliauskas, *supra note*, 6: 31.

81 *Ibid*., 32

gali būti sudėtinga[82].

Išvestinė problema šiuo atveju kyla ir dėl to, jog šiomis dienomis akcijų pasirinkimo sandoris vis reikšmingesnis, palyginti su darbuotojo darbo užmokesčiu. Atlygio apskaičiavimas, mokėjimas[83] ir susijusios priemonės darbuotojui ginti pažeistas teises[84] yra aiškiai reglamentuoti įstatymais, tad suteikia saugumo jausmą ir iš esmės užtikrina darbuotojų teises. O akcijų opcionas, sudaromas pagal civilinės teisės principus, nepatenka į tradicines darbo teisės taisykles, tad savo teises ginančiam darbuotojui reiktų remtis bendrosios civilinės teisės taisyklėmis[85]. Atitinkamai, kadangi nėra akcijų opciono įstatyminio reglamentavimo, iš esmės darbuotojas tampa silpnesne šalimi[86].

Atkreiptinas dėmesys, jog Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) civilinėje byloje Nr. e3K-3-27-381/2023 iš dalies išsprendė akcijų pasirinkimo sandorio teisinio neapibrėžtumo problemą, atribodamas pastarąjį nuo preliminariosios sutarties, nurodydamas akcijų opciono kilmę ir kitus požymius[87]. Iki tol akcijų pasirinkimo sandorio veikimo mechanizmą[88] aiškindavo Valstybinė mokesčių inspekcija prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos[89], tačiau nenuosekliai. Tarp esminių požymių teismas išskyrė, kad opciono sutartis gali būti neatlygintinė ir pagal objektą, dėl kurio sudaroma, gali turėti rizikos elementą[90]. Nors LAT pasisakė, kad opciono sandoriai gali būti sudaromi turint arba neturint bazinį turtą, teismas taip pat atribojo opciono sutartį nuo preliminariosios, nurodydamas, kad opciono sutarties sudarymo metu visada egzistuoja ir iš jos kylančios ateities sutarties objektas. Atitinkamai matyti, jog LAT tiesiogiai nepasisakė, ar opciono sutarties objektu gali būti būsimas turtas (pvz., būsima akcijų emisija), nors praktikoje dėl to galima susitarti. Taigi tam tikrų atvirų klausimų lieka. Dėl LAT nutarties daug aiškesnis opcionų taikymas praktikoje (ir galimi teisių gynimo būdai), tačiau net ir teismų praktikai padedant opciono turėtojui darbuotojui, kaip silpnesnei šaliai, efektyviai ginti savo teises gali būti sudėtinga.

Kaip minėta, nors akcijų pasirinkimo sandoriai vis reikšmingesni, palyginti su darbuotojo darbo užmokesčiu, jie reguliuojami bendraisiais civilinės teisės principais. Taigi ir darbuotojo, kaip silpnesnės šalies, teisių ir interesų apsaugai netaikoma papildoma apsauga[91].

82 Matthew T. Bodie, „Employee Stock Options and Rule 10b-5“, *Iowa L. Rev* 88, 539 (2003): 542–543, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=414443.

83 „Lietuvos Respublikos darbo kodeksas“, *supra note*, 3: 139 str.

84 *Ibid.*, 17–19 str.

85 Martin Henssler, Heinz Josef Willemsen ir Heinz-Jurgen Kalb, *Darbo teisės komentaras* (*Arbeitsrecht Kommentar)* (Cologne: Ottoschmidt, 2018), 611a BGB, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.juris.de/jportal/nav/produkte/werk/arbeitsrecht-kommentar.jsp.

86 „German Federal Labor Court Strengthens Employee Rights for Virtual Stock Options upon Employment Termination - Legal Insights Germany“, *JDsupra*, 2025 m. gegužės 16 d., https://www.jdsupra.com/legalnews/german-federal-labor-court-strengthens-8482815/.

87 „Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, civilinė byla Nr. e3K-3-27-381/2023“, žiūrėta 2025 m. lapkričio 15 d., https://www.lat.lt/lt/doclib/ksm8osh1ejo9wcgfkam3ajbsc954uxqg.

88 Taip pat vertinant mokestinių lengvatų pritaikomumo galimybes.

89 „Valstybinės mokesčių inspekcijos Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo komentaras“, 2 str. 11 d. komentaras ir 17 str. 1 d. 58 p. komentaras, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.vmi.lt/evmi/gyventoju-pajamu-mokestis.

90 Geriausias pavyzdys šiuo atveju yra vertybiniai popieriai (akcijos), kurių vertė kinta.

91 Bodie, *supra note*, 82: 542–543.

Atitinkamai įgyvendinant akcijų opcioną (ypač, kai darbuotojas palieka bendrovę), gali kilti nesutarimų[92]. Yra pagrindo manyti, jog akcijų pasirinkimo sandorio mechanizmo įtvirtinimas įstatyme išsklaidytų opciono teisinio netikrumo problemą. Taip būtų užtikrinta šalių, turinčių mažesnę derybinę galią, apsauga. Toliau detaliau analizuojama, kas iš esmės lemia akcijų opciono sutarties teisinį netikrumą ir darbuotojo, kaip silpnesnės šalies, poziciją.

Akcijų pasirinkimo sandoris priskirtinas sutartinių teisinių santykių stadijai, pagal kurią opciono davėjas įsipareigoja ateityje ir opciono turėtojui pareikalavus sudaryti akcijų perleidimo sutartį[93]. Taigi tai iš esmės yra sutartis dėl reikalavimo teisės atsiradimo, kuri paprastai yra neatlygintinė. Be to, kaip minėta, akcijų opciono sutartis taip pat yra ir rizikos sutartis, kadangi pažadėtos akcijos gali ir nuvertėti. Minėta, jog akcijų pasirinkimo sutarčiai būdingas kompleksiškumas, t. y.: a) sutartis paprastai yra didelės apimties; b) sutartis yra plataus turinio: nustato įvairius įgyvendinimo ir baigties scenarijus, šalių teises ir įsipareigojimus, įskaitant pareigą laikytis atitinkamos opciono įgyvendinimo procedūros; c) sutarčiai įgyvendinti, siekiant įgyti akcijas, reikia daugelio veiksmų, kurie priklauso nuo kitų šalių (žr. toliau). Be to, iš esmės visada pasirašydamas akcijų pasirinkimo sutartį darbuotojas įsipareigoja ir perleisti akcijų, kurias įgis ateityje, balsavimo teises (CK 2.89 str.) ar įsipareigoti atlikti kitus veiksmus[94]. Taigi galutiniam rezultatui (įgyti akcijas) pasiekti svarbu ne tik laikytis opciono sutartyje nurodytų nuostatų[95], tačiau ir įgyvendinus opcioną atlikti būtinus akcijų perleidimo veiksmus, pvz., gauti bendrovės organų patvirtinimus, parengti reikiamus dokumentus, patvirtinti naują bendrovės įstatų redakciją ar akcijų perleidimo sandorį pas notarą (jei reikia) ir pan. Šiuos veiksmus atlieka su opciono davėju susiję asmenys, įskaitant bendrovę, akcininkus ir pan. Doktrinoje nurodoma, jog akcijų pasirinkimo sandorio perleidimas (šiuo atveju apima ir įgyvendinimą) visiškai priklauso nuo akcijų opciono davėjo valios[96] ir tolesnių (įskaitant susijusių šalių) veiksmų. Praktikoje tai reiškia, jog opciono davėjui atsisakius vykdyti sutartį arba neatlikus būtinų veiksmų

92 „German Federal Labor Court Strengthens Employee Rights for Virtual Stock Options upon Employment Termination - Legal Insights Germany“, *supra note*, 86.

93 „Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, civilinė byla Nr. e3K-3-27-381/2023“, *supra note*, 87.

94 Pavyzdžiui, balsuoti kaip daugumos akcininkas, parduoti akcijas kartu su daugumos akcininku ir pan.

95 Pavyzdžiai paprastai apima akcijų kaupimo laikotarpį, gero ir blogo pasitraukimo sąlygas, metinius veiklos matavimo rodiklius, opciono įgyvendinimo sąlygas, išlaikymo laikotarpius ir kitas sąlygas. Apie kiekvieną iš šių sąlygų plačiau žr. šiuos šaltinius: Xin Qu ir kt., „Corporate Governance and Stock Option Vesting Conditions: Evidence from Australia“, (2014): 29–30, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.uts.edu.au/globalassets/sites/default/files/jcae_mpercy_corporate-governance-and-stock-option-vesting-conditions.pdf. „Good Leaver / Bad Leaver' provisions: A guide for businesses“, *DLA Piper*, 2018 m. kovo 6 d., https://www.dlapiper.com/en/insights/publications/2018/03/good-leavers-and-bad-leavers. Alex Edmans, Xavier Gabaix ir Dirk Jenter, „Executive Compensation: A Survey of Theory and Evidence“, *ECGI Working Paper Series in Finance*, 514, (2017): 21–23, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.ecgi.global/sites/default/files/working_papers/documents/5142017.pdf.

96 Abraham J.B. Cable, „Stock Options of Adhesion“, *The Journal of Corporation Law*, 50, 5, (2025): 1395, žiūrėta 2026 m. sausio 20 d., https://jcl.law.uiowa.edu/sites/jcl.law.uiowa.edu/files/2025-08/Cable_Final.pdf.

akcijoms perleisti[97] akcijų perleidimo sandoris paprasčiausiai gali „užstrigti“[98]. Taigi akcijų opciono įgyvendinimo sąlygos ir neaiškumas dėl galimų gynybos priemonių iš esmės ir lemia akcijų pasirinkimo sandorio teisinį netikrumą. Ar akcijų klasės galėtų išspręsti šią problemą, analizuojama toliau.

Įvertinus akcijų opciono teisinio netikrumo problemą pažymėtina, jog nei naujasis išperkamųjų akcijų, nei patobulintas privilegijuotųjų akcijų reguliavimas ABĮ tiesiogiai jos nesprendžia. Visgi šios akcijų klasės gali pasitarnauti netiesiogiai. Pabrėžtina, kad tiek ABĮ 42 str., tiek naujasis ABĮ 42[1] str. nustato, jog leidžiant skirtingų klasių akcijas jų suteikiamos teisės ir galimybė išleisti išperkamąsias akcijas[99] turi būti nurodytos bendrovės įstatuose. Taigi bendrovė, nusprendusi akcijų opciono pagrindu skatinti darbuotojus tiek privilegijuotosiomis, tiek išperkamosiomis akcijomis, turėtų: a) iš anksto patvirtinti naują įstatų redakciją; arba b) akcijų opciono sutartyje nurodyti, kad atitinkami įstatų redakcijos pakeitimai bus atlikti darbuotojui pateikus pranešimą apie akcijų opciono įgyvendinimą.

Žvelgiant iš teisinio netikrumo problemos perspektyvos: a) variantas turėtų suteikti daugiau saugumo darbuotojui. Praktikoje dėl: a) varianto įgyvendinimo darbuotojas galėtų pateikti pageidavimą akcijų opciono derybų stadijoje, reikalaudamas, jog nauja įstatų redakcija[100] būtų patvirtinta iš anksto. Atlikdama šiuos išankstinius pakeitimus bendrovė demonstruotų opciono davėjo suinteresuotumą ir realią intenciją dėl veiksmų ateityje. Ir nors darbuotojui įgyvendinant akcijų opcioną darbdavys formaliai galėtų nevykdyti savo įsipareigojimų[101], iš anksto patvirtinta nauja įstatų redakcija suteiktų aiškumo ir užtikrintumo, veiktų kaip papildomas saugumo garantas darbuotojui. Taigi išankstiniai veiksmai (pvz., naujos įstatų redakcijos patvirtinimas), akcijų opcionu pažadėjus suteikti privilegijuotąsias ar išperkamąsias akcijas, netiesiogiai spręstų teisinio netikrumo problemą net nesant įstatyme įtvirtinto akcijų pasirinkimo sandorio instituto.

2.3. „Sausų“ pajamų ir akcijų likvidumo problemos

Jeigu Lietuvoje darbuotojas įgyja bendrovės akcijų anksčiau nei po 3 metų nuo teisės į akcijas suteikimo[102] arba nutikus kitiems akcijų opciono sutartyje numatytiems įvykiams, pvz., pasikeičia akcininkas ar atsiranda greitesnio sandorio įgyvendinimo

97 Pavyzdžiui, nepriimamas akcininkų sprendimas dėl akcininkų konflikto, nesutarimai dėl akcijų kainos ar nepatvirtinama nauja bendrovės įstatų redakcija ir pan.

98 „Sportland“ akcininkų kivirčas: nesutinka išpirkti V. Korsakovo opcionų už 5,7 mln. Eur, nesutaria dėl pelno dalybų“, *Verslo žinios*, 2025 m. sausio 15 d., https://www.vz.lt/prekyba/2025/01/15/sportland-akcininku-kivircas-nesutinka-ispirkti-v-korsakovo-opcionu-uz-57-mln-eur-nesutaria-del-pelno-dalybu-562280; pažymėtina, jog straipsnyje kalbama apie akcijų pardavimo opcioną (pasirinkimo parduoti akcijas sandoris – tai pasirinkimo sandorio rūšis, kuri suteikia turėtojui teisę parduoti turtą ateityje už iš anksto nustatytą kainą (angl. *put option*).

99 Išpirkimo sąlygos ir tvarka.

100 Su įtvirtinta galimybe išleisti privilegijuotąsias ir (ar) išperkamąsias akcijas.

101 Kaip minėta, akcijų opcionui įgyvendinti vis tiek reikėtų atlikti ne vieną papildomą veiksmą (pvz., akcininkų sprendimo, akcijų perleidimą tvirtinti pas notarą (jei reikia) ir pan.).

102 Terminas skaičiuojamas nuo akcijų opciono pasirašymo momento.

(angl. *acceleration*)[103] sąlyga, darbuotojui kyla pareiga sumokėti mokesčius nuo įgytų akcijų vertės. Jei šios pareigos neprisiima darbdavys, darbuotojas, įgijęs akcijas (nors ir gavęs naudos), gali neturėti lėšų mokesčiams, o tai reikštų „sausų" pajamų (angl. *dry income*)[104] problemą. Ji šiuo metu sprendžiama Valstybinio socialinio draudimo įstatymo (toliau – VSDĮ)[105] ir Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo (toliau – GPMĮ)[106] lengvatomis. Jos nustato, jog darbuotojo pagal pasirinkimo sandorį įgyta nauda (akcijos) ne anksčiau kaip po 3 metų nuo teisės į opcioną suteikimo priskiriama neapmokestinamosioms pajamoms. Atkreiptinas dėmesys, kad būtent šios lengvatos yra vienos esminių paskatų dalytis akcijomis su darbuotojais akcijų opciono pagrindu[107]. Visgi net jeigu bendrovė nuspręstų suteikti darbuotojams akcijas ABĮ 47[1] str. (ar ABĮ 43 str.) pagrindu, norint pasinaudoti minėtomis lengvatomis šie instrumentai turėtų būti sukombinuoti su akcijų pasirinkimo sandoriu, t. y.: 1) akcijų opciono sutartimi darbuotojui turėtų būti pažadama suteikti akcijų ateityje (nustatant ne trumpesnį nei 3 metų laukimo laikotarpį); 2) praėjus minimam terminui ir darbuotojui įgyvendinant reikalavimo teisę pagal opciono sutartį, akcijos galėtų būti suteikiamos pagal ABĮ 47[1] str. (ar kitu pagal opciono sutartį sutartu būdu). Tai vienintelis būdas pasinaudoti lengvatomis, kadangi mokesčių teisės aktai išskiria būtent akcijų pasirinkimo sandorį kaip instrumentą, kuriuo turi būti pažadamos akcijos (nauda) darbuotojui[108]. Paminėtina, jog „sausų" pajamų problemą taip pat bandoma spręsti ir paskiausia Europos įmonių taisyklių rinkinio sistemos „EU Inc." iniciatyva[109], kuri pristatytų standartizuotus darbuotojų akcijų opcionų planus, apmokestinamus tik realizavus akcijas. Pavyzdžiui, akcijų apmokestinimas jų realizavimo momentu taikomas Vokietijoje[110].

Minėtos mokestinės lengvatos iš dalies sprendžia „sausų" pajamų problemą, tačiau net ir pasinaudojusiam jomis darbuotojui vėliau gali būti sudėtinga realizuoti (pvz., parduoti) įgytas akcijas, kadangi: a) sudėtinga nustatyti jų vertę (ypač uždarųjų akcijų bendrovių); b) gali nebūti asmenų (investuotojų), kurie norėtų įsigyti šias akcijas (neįvykti bendrovės pardavimas, angl. *liquidity event*); c) bendrovė neišperka darbuotojams suteiktų akcijų ir

103 „Understanding Accelerated Vesting: Benefits and Processes", *Investopedia*, 2025 m. gruodžio 9 d., https://www.investopedia.com/terms/a/acceleratedvesting.asp.

104 Alvin Chen, „Employee Stock Options – a literature review", *The Swedish Agency for Growth Policy Analysis*, (2025): 24, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.growthanalysis.se/download/18.36c241f19a5582559299c80/1762956002448/WP_2025_03_Employee%20Stock%20Options.pdf.

105 Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo (suvestinė redakcija 2026-01-01 –2026-05-31) 11 str. 1 d. 25 p., *Lietuvos aidas,* 1991-05-31, Nr. 107–0.

106 Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo (suvestinė redakcija 2026-01-01 –2026-12-31) 17 str. 1 d. 58 p., *Valstybės žinios,* 2002-07-19, Nr. 73–3085.

107 Civinskas ir Stašys, *supra note*, 7: 14–31 p.

108 „Valstybinės mokesčių inspekcijos Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo komentaras", *supra note*, 121: 17 str. 1 d. 58 p. komentaras.

109 „Impact Assessment Report Regarding Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the 28th Regime Corporate Legal Framework – EU INC", *European Commission*, 17–18, žiūrėta 2026 m. balandžio 4 d., https://commission.europa.eu/document/download/38805451-8ffd-4512-8c46-fd76de0e9c9c_en?filename=Impact%20assessment%20report%20for%20EU%20Inc%20part%201.pdf.

110 2024 m. Vokietijos pajamų mokesčio įstatymo (EStG) pakeitimais (19a skirsnis) buvo pristatytas „sausų" pajamų problemos sprendimas, nustatant, jog darbuotojo įgytos akcijos apmokestinamos jų realizavimo (pvz., pardavimo) momentu. Paminėtina, jog šis reguliavimas taikomas startuolių bendrovėms.

pan. Be to, taip pat gali tekti labai ilgai laukti dividendų arba bendrovė per tą laiką gali bankrutuoti. Kitaip tariant, darbuotojas gauna naudos, tačiau ji yra nelikvidi. Tokiais atvejais kyla akcijų likvidumo problema. Doktrinoje taip pat nurodoma, jog darbuotojų gauta nauda (net jei ir likvidi) paprastai bus vertinama žemesne nei rinkos kaina, kadangi gauta nemokamai[111]. Paminėtina, jog ir pats akcijų opcionas, kuriuo pažadama suteikti akcijas, paprastai yra nelikvidus[112]. Taigi jei darbuotojas negauna realios naudos iš akcijų (nėra galimybės jų realizuoti) ir nepasinaudoja mokestinėmis lengvatomis (kyla mokestinė našta), įgyti akcijas darbuotojui neparanku.

Kaip minėta, privilegijuotųjų akcijų reguliavimas (ABĮ 42 str. 2 d.) jau dabar suteikia galimybę įstatuose nustatyti išimtines teises[113] akcijų savininkams (darbuotojams). Nuo 2026 m. liepos 1 d. taip pat atsiras galimybė nustatyti ir kitokią dividendų išmokėjimo tvarką privilegijuotųjų akcijų savininkams (ABĮ 42 str. 3 d.). Atitinkamai į darbuotojų naudą orientuota dividendų išmokėjimo tvarka pasitarnautų netiesiogiai, t. y. išmokant dividendus darbuotojams gali būti suteikiama likvidi nauda, susijusi su turimomis akcijomis. Visgi matyti, jog privilegijuotųjų akcijų reguliavimas net ir po 2026 m. liepos 1 d. iš esmės nespręs minimų problemų.

Visgi visiškai kitokia yra naujojo išperkamųjų akcijų reguliavimo situacija. Nuo 2026 m. liepos 1 d. bendrovės pagal ABĮ 42[1] str. 1 ir 2 d. galės išleisti išperkamąsias akcijas, kurios pasitarnaus ir darbuotojams skatinti. Šių akcijų prigimtis ir tikslas (būti išpirktoms bendrovės), nepaisant, kokiu pagrindu (ABĮ 47[1] str., akcijų perleidimo sandoriu ar kitu būdu)[114] būtų suteikiamos darbuotojams, iš esmės sprendžia akcijų likvidumo problemą. Tokių akcijų suteikimo darbuotojams ir išpirkimo žingsniai galėtų būti šie: 1) pasirašomas akcijų pasirinkimo sandoris, kurio pagrindu pažadama suteikti išperkamąsias akcijas ne anksčiau nei po 3 metų (siekiant pasinaudoti mokestinėmis lengvatomis[115]); 2) nustatoma suteikti akcijas neatlygintinai ABĮ 47[1] str. pagrindu; 3) bendrovėje suformuojami išperkamųjų akcijų rezervas ir rezervas darbuotojų akcijoms suteikti; 4) po 3 metų išleidus išperkamąsias akcijas, jų emisijos kainą apmoka bendrovė ir suteikia darbuotojams ABĮ 47[1] str. pagrindu; 5) bendrovės įstatuose nustatoma akcijų išpirkimo tvarka (išpirkimo kainos apskaičiavimas ir laikotarpis, pvz., 2–3 metai, po kurio bendrovė gali išpirkti dalį ar visas darbuotojo išperkamąsias akcijas); 6) suėjus nustatytam terminui bendrovė išperka akcijas iš darbuotojų, t. y. realizuojamos akcijos.

---

111 Lisa K. Meulbroek, „The Efficiency of Equity-Linked Compensation: Understanding the Full Cost of Awarding Executive Stock Options“, *Harvard Business School Working Paper,* 00-056 (2000): 27–28, žiūrėta 2026 m. balandžio 4 d., https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=215530.

112 Don M, Chance, „Liquidity and employee options: An empirical examination of the Microsoft experience“, *Journal of Corporate Finance* 15, 4 (2009): 469, žiūrėta 2025 m. gruodžio 20 d., https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S092911990900008X.

113 Pavyzdžiui, galimybė rinkti ar būti išrinktam į valdymo organų narius, balsuoti dėl kitų bendrovės sprendimų ir pan.

114 Kaip minėta, siekiant pasinaudoti VSDĮ ir GPMĮ nustatytomis mokestinėmis lengvatomis (ir išvengti „sausų“ pajamų problemos), akcijos darbuotojams turi būti pažadamos akcijų pasirinkimo sandoriu.

115 Remiantis GPMĮ komentaru, sutartyje taip pat turėtų būti nustatyti darbuotojų motyvavimo, skatinimo akcijomis tikslai ir t. t.

Minėta, kad ABĮ 42[1] str. 4 d. nustato, jog bendrovė gali išpirkti akcijas, kai sudarytas tokių akcijų rezervas, o išpirkimo kaina savininkams (darbuotojams) turi būti sumokama ne vėliau nei per 12 mėnesių (ABĮ 42[1] str. 7 d.). Akcijų išpirkimo kainą (arba tam tikrą kainos apskaičiavimo formulę) ir laikotarpį bendrovė galėtų nustatyti įstatuose, atsižvelgdama į bendrovės akcijų kainos (rinkos) pokytį per tam tikrą laikotarpį, kitus svarbius elementus ir pan. Taigi naujasis išperkamųjų akcijų reguliavimas iš esmės sudaro bendrovėms aiškią ir patogią įstatyminę akcijų išpirkimo galimybę, pasinaudojant bendrovės kapitalu. Atitinkamai tai itin patrauklu ne tik išorės investuotojams, tačiau ir darbuotojams, kadangi nebereikia rūpintis akcijų realizavimu po jų įgijimo, taigi išsprendžiama akcijų likvidumo problema.

Išvados

1. Nuo 2026 m. liepos 1 d. įsigaliosiantis ABĮ 42 str. 3 d. pakeitimas itin aktualus bendrovėms, siekiančioms papildomai pritraukti išorės finansavimą, kadangi sudarys galimybę nustatyti skirtingų privilegijuotųjų akcijų klasių dividendų mokėjimo tvarką (įskaitant pirmumo teisę) ir tokių akcininkų (investuotojų) teisių apimtį. Atitinkamai toks liberalizuotas privilegijuotųjų akcijų reguliavimas atvers ir naujų galimybių įgyvendinant darbuotojų skatinimo akcijomis modelius.
2. ABĮ neišskiria, ar išperkamosios akcijos yra akcijų rūšis ar klasė. Kadangi akcijos suteikia išskirtinę teisę būti išpirktoms bendrovės, šias akcijas tikslinga priskirti akcijų klasių kategorijai. Pagal išperkamųjų akcijų prigimtį ir suteikiamas galimybes darytina išvada, jog ši akcijų klasė gali būti pritaikoma ir darbuotojų skatinimo akcijomis modeliuose.
3. Išperkamosios akcijos atveria naujų galimybių, tačiau reguliavimas gana formalizuotas, t. y. svarbu ne tik iš anksto nuspręsti, koks bus planuojamų išleisti išperkamųjų akcijų tikslas, tačiau būtina patvirtinti naują įstatų redakciją, kuri nustatytų akcijų išpirkimo sąlygas ir tvarką, ir suformuoti išperkamųjų akcijų rezervą. Tai gali turėti įtakos šios akcijų klasės įgyvendinimui praktikoje.
4. Išperkamosios akcijos nesprendžia su ABĮ 47[1] str. susijusių įgyvendinimo problemų. Priešingai, nusprendus išleisti išperkamųjų akcijų emisiją ir ją suteikti darbuotojams, administracinė našta didės, kadangi, be formaliųjų ABĮ 47[1] str. reikalavimų, bendrovė turės atlikti papildomus veiksmus (įskaitant formuoti rezervą) išleisdama akcijas ir nustatydama išpirkimo sąlygas. O dabartinis privilegijuotųjų akcijų reguliavimas (pvz., derinant su akcijų opcionu) gali būti patraukli alternatyva skatinti akcijomis darbuotojus (su apribotomis teisėmis), palyginti su ABĮ 47[1] str.
5. Nei išperkamųjų, nei privilegijuotųjų akcijų reguliavimai nesprendžia su akcijų pasirinkimo sandoriu susijusios teisinio netikrumo problemos. Visgi šios akcijų klasės gali pasitarnauti netiesiogiai. Bendrovės atlikti išankstiniai dokumentų pakeitimai dėl minėtų akcijų klasių įtvirtinimo demonstruotų opciono davėjo

suinteresuotumą ir realią intenciją dėl veiksmų ateityje, taigi netiesiogiai spręstų teisinio netikrumo problemą net nesant įstatyme įtvirtinto akcijų pasirinkimo sandorio instituto.

6. Nuo 2026 m. liepos 1 d. įsigaliosiantis išperkamųjų akcijų reguliavimas sudarys bendrovėms įstatyminę galimybę įgyvendinti akcijų išpirkimą, pasinaudojant bendrovės kapitalu. Atitinkamai išperkamųjų akcijų savininkams (įskaitant, jei suteikiama darbuotojams) nereikės rūpintis akcijų realizavimu ateityje, taigi iš esmės išsprendžiama akcijų likvidumo problema.

SHARE CLASSES AND EMPLOYEE FINANCIAL PARTICIPATION IN LITHUANIA

Liutauras Vasiliauskas
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The purpose of this article is to reveal and assess whether the regulation of preferred shares and the new regulation of redeemable shares could be used to solve the problems of financial participation of employees in the management of the company. The main problems when implementing sharing shares with employees include the formal requirements of the institute for granting the shares (Article 47[1] of the Law on Companies); setting the restrictions on the transfer or disposal of the rights granted by the shares including the restrictions on preferred shares; legal uncertainty when promising to grant the shares on a stock option basis; the liquidity of shares. After analysing the improved regulation of preferred shares, the conclusions were drawn that the regulation could be utilized for setting the scope of the restrictions and limitations of the shares granted to employees (compared with Article 47[1] of the Law on Companies) as well as may have an indirect impact in solving the problems of legal uncertainty and liquidity of the shares. While the new regulation of the redeemable shares could be used together with Article 47[1] of the Law on Companies, however does not solve the related problems. Nonetheless, the redeemable shares solve the liquidity of shares problem, as the companies are provided with a clear and convenient statutory tool to implement redemption of the shares which is attractive to investors or employees.*

Keywords: *employee financial participation, sharing shares with employees, tools for implementation of sharing shares with employees, classes of shares, preferred shares, redeemable shares.*

Liutauras Vasiliauskas, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto teisės doktorantūros studijų studentas. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinė ir verslo teisė, įmonių teisė.

Liutauras Vasiliauskas, PhD candidate at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: civil and business law, company law.

INFORMACIJA MOKSLO DARBŲ LEIDINIO „JURISPRUDENCIJA“ AUTORIAMS

Straipsnio struktūra

Mokslo darbų leidiniui „Jurisprudencija“ teikiami originalūs, anksčiau neskelbti moksliniai straipsniai lietuvių kalba. Straipsnis turi būti parengtas pagal žemiau pateikiamą šabloną:

- straipsnio pavadinimas;
- autoriaus (-ių) vardas ir pavardė;
- mokslo ar kitos institucijos, kuriai autorius (-iai) atstovauja, pavadinimas, elektroninio pašto adresas;
- straipsnio pateikimo mokslo darbų leidinio „Jurisprudencija“ redaktorių kolegijos vyriausiajam arba atsakingajam redaktoriui data;
- straipsnio santrauka (apimtis – nuo 1 000 iki 1 500 spaudos ženklų su tarpais) lietuvių kalba, kurioje glaustai perteikiamas straipsnio turinys, nurodomi straipsnyje tiriami probleminiai klausimai ir pagrindinės išvados;
- reikšminiai žodžiai (5–8 pagrindinės sąvokos) lietuvių kalba;
- įvadas, kuriame pagrindžiamas temos aktualumas, naujumas, apibrėžiamas mokslinio tyrimo tikslas, nurodomi tyrimo objektai ir metodai, įvertinamas analizuojamos problemos (-ų) ištirtumas kitų mokslininkų darbuose;
- pagrindinis straipsnio tekstas, pageidautina, – suskirstytas į numeruojamus (pvz., 2., 2.1., 2.2.1. ir t. t.) skyrius ir poskyrius;
- straipsnis baigiamas atlikto mokslinio tyrimo rezultatus apibendrinančiomis išvadomis ir pateikiamomis rekomendacijomis;
- straipsnio priedai:
  1. santrauka anglų kalba (apimtis – nuo 1 000 iki 1 500 spaudos ženklų su tarpais) ir reikšminiai žodžiai (5–8 pagrindinės sąvokos) anglų kalba. Prieš santrauką nurodomas straipsnio pavadinimas anglų kalba didžiosiomis raidėmis, autoriaus vardas, pavardė, autoriaus atstovaujama mokslo ar kita institucija ir valstybė;
  2. Informacija apie autorių (autorius) lietuvių ir anglų kalbomis: vardai ir pavardės, moksliniai laipsniai ir pedagoginiai vardai, atstovaujama institucija (institucijos), pareigos, pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys.

Nuorodos straipsnio pagrindiniame tekste sudaromos naudojant viršutinio indekso (Footnotes) arabiškus skaičius, atitinkamo puslapio apačioje pateikiant cituojamos literatūros bibliografinius aprašus. Pabrėžtina, kad privalu cituoti naujausius (per pastaruosius penkerius metus paskelbtus) pripažintus mokslo šaltinius. Literatūros sąrašas straipsnio pabaigoje nėra pateikiamas. Bibliografinės nuorodos sudaromos pagal Chicago citavimo stilių.

Straipsnio pateikimas

Redaktorių kolegijai pateikiama elektroninė straipsnio versija OJS sistemoje adresu http://jurisprudencija.mruni.eu. Autoriai taip pat gali teikti publikacijas elektroniniu paštu jurisprudencija@mruni.eu

Atkreiptinas dėmesys, kad pagal nurodytą šabloną parengtas straipsnis siekiant užtikrinti anonimišką recenzavimą į OJS įkeliamas be visų aukščiau išvardytų struktūrinių dalių. Asmeninė informacijos dalis turi būti pateikiama atskirame autoriams (-ių) identifikuoti skirtame dokumente.

Straipsnis rengiamas pagal šabloną Microsoft Word programa, Times New Roman 12 pt raidžių dydžio šriftu, eilutės 1,5 intervalu, iš visų kraštų 25 mm paraštės Straipsnio apimtis 31 680–47 520 spaudos ženklų su tarpais; mokslinių recenzijų – iki 39 600 spaudos ženklų su tarpais. Vyriausiojo redaktoriaus sprendimu gali būti leidžiama spausdinti ir didesnės apimties mokslinius straipsnius ir recenzijas. Puslapiai numeruojami.

Paveikslai, schemos, diagramos, lentelės, nuotraukos pateikiamos straipsnio tekste. Nuotraukos turi būti tinkamos reprodukuoti kokybės. Paveikslų, schemų, diagramų, nuotraukų pavadinimai nurodomi jų apačioje, lentelių – viršuje, numeruojami eilės tvarka.

Atskirame lape (OJS sistemoje prisegamas kaip papildomas dokumentas) pagal šabloną pateikiami duomenys apie autorių (-ius): vardas ir pavardė, atstovaujama institucija, adresas, autoriaus einamos pareigos, telefonas, elektroninio pašto adresas, pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys. Taip pat nurodomas mobiliojo ryšio telefonas, kuriuo autorius (vienas iš autorių) tiesiogiai bendraus su redaktorių kolegija, kalbos redaktoriais.

Kiekvieną straipsnį recenzuoja ne mažiau kaip du redaktorių kolegijos konfidencialiai paskirti recenzentai – aktyvūs mokslininkai, iš kurių bent vienas turi būti ne redaktorių kolegijos narys. Po recenzavimo autoriai redakcinės komisijos nurodytu terminu pateikia atsižvelgiant į recenzentų ir redaktorių pastabas pataisytą galutinį straipsnio variantą su visomis aukščiau nurodomomis struktūrinėmis dalimis. Straipsnį priėmus spaudai autorius (-iai) pasirašo sutikimą jį publikuoti.

All information connected with submissions of articles as well as authors guidelines in English are provided in website http://jurisprudencija.mruni.eu

JURISPRUDENCIJA 33(1)
Mokslo darbai

Redagavo UAB „Skrivanek“
Maketavo MB „Arhela“

Tiražas: 31 egz.

Išleido Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
www.mruni.eu

Spausdino UAB „Ciklonas“
Žirmūnų g. 68, LT-09124, Vilnius
El. p. info@ciklonas.lt
www.ciklonas.lt

JURISPRUDENCE 33(1)
Research Papers

Editor: UAB „Skrivanek“
Layout: MB „Arhela“

Print run: 31 copies.

Publisher Mykolas Romeris University
Ateities 20, Vilnius
Website: www.mruni.eu

Printed by UAB „Ciklonas“
Žirmūnų st. 68, LT-09124, Vilnius
Email: info@ciklonas.lt
www.ciklonas.lt